

PRAKSE

ISSN 1691-273X

ĪPAŠĀS
IETEIKUMI

PRAKSE

ĪPAŠĀS
IETEIKUMI

14

**VALODAS PRAKSE:
VĒROJUMI UN IETEIKUMI**

Latviešu valodas aģentūra

Nr. 14/2019

VALODAS PRAKSE: VĒROJUMI UN IETEIKUMI

Populārzinātnisku rakstu krājums

14

**Rīga
Latviešu valodas aģentūra
2019**

UDK 811.174(082)
Va 390

Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 14.
Atb. red. A. Vulāne. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2019. 240 lpp.

Atbildīgā redaktore *Dr. philol.* Anna Vulāne
Recenzente *Dr. philol.* Vilma Šaudiņa

Populārzinātnisku rakstu krājuma „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” 14. laidieni sagatavots Latvijas jubilejas gadā, tāpēc tematiski saistīts gan ar latvisko un latvietību, gan ar skaitli 100 un latviešu valodas lietojumu senāk un mūsdienās. Tā logo varētu būt „Svinam Latviju!”. Nodaļā „Latviskais un latviešu valoda Latvijā 100 gados” sniegts ieskats vārdu ar sakni *latv-* izmantojumā presē Latvijas gadu simta sākumā un beigās, valodu lietojumā 100 gados Latvijā, demogrāfiskās situācijas pārmaiņās, kā arī latviešu valodniecības attīstībā šajā laika posmā. Otrajā nodaļā „Vārds publicistikā” skatīti daži jautājumi, kas saistīti ar valodas lietojumu presē un interneta vidē. Izmantojot kognitīvās lingvistikas metodes, analizēti spilgtākie valodas piemēri, kas atklāj ne tikai metaforas un metonīmijas lomu 1918. un 2018. gada laikrakstos un žurnālos, bet arī tēlainās izteiksmes līdzekļu nozīmi pasaules uztveres valodiskā atainojumā.

20. gadsimta sākumā bija diezgan ierobežotas iespējas regulāri paust savas domas plašam interesentu lokam, bet 21. gadsimtā tā vairs nav problēma – ikviens var izteikties gan emuāros, gan komentāros un sociālajos tīklos, gan arī tviterī. Divi raksti veltīti tam, kādas ir komunikācijas tehniskās iespējas mūsdienās, kā tviteris un citi jaunie mediji maina komunikatīvos paradumus un ietekmē valodas lietojuma kvalitāti, kā mainās rakstu valoda un kāda ir multimodalitātes loma komunikācijā.

Trešajā nodaļā „Valoda un norma” vērtēti Jāņa Endzelina ieteikumi valodas prakses jautājumos Latvijas valsts tapšanas sākumposmā un mūsdienu latviešu valodas antipreskriptīvisma tendences, kā arī latviešu valodas tiesiskais regulējums mūsdienās.

Nodaļa „Leksika: vārdu simti” veltīta simts biežāk lietotajiem vārdiem latviešu valodā – izplatītākajiem lietvārdiem, uzvārdiem, personvārdiem, vietvārdiem, kā arī pasākumiem un projektiem, kas veltīti valsts jubilejai un kuru nosaukumā ir skaitlis 100.

Kā vienmēr, rakstu krājumā ir valodas konsultāciju sadaļa, informācija par LZA Terminoloģijas komisijas un Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas aktualitātēm, kā arī īss pārskats par latviešu valodas jautājumiem veltītajām izdotajām vārdnīcām, rokasgrāmatām, tiešsaistes lietotnēm u. c. uzziņu materiālu un ziņas par autoriem.

Rakstu krājumā aplūkotas aktualitātes, jauninājumi un sasniegumi, kas raksturo latviešu valodas daudzveidību, ieskicētas mūsdienu tendences, diskutējami jautājumi, kā arī sniegti lietderīgi ieteikumi ikvienam, kas vēlas dziļāk un plašāk iepazīt latviešu valodu un pilnveidot tās lietojuma kvalitāti.

Projekta vadītāja Marta Balode
Korektore Anna Frīdenberga
Maketa un vāka dizaina autori Kristaps Rozītis un Vanda Voiciša
Rakstu krājuma 14. numuru maketējusi Vanda Voiciša, SIA „Idea lex”

© LVA, 2019
© Kristaps Rozītis, maketa dizains
© Kristaps Rozītis, Vanda Voiciša, vāka dizains

ISSN 1691-273X

SATURS

LATVISKAIS UN LATVIEŠU VALODA LATVIJĀ 100 GADOS	5
<i>Ilze Lokmane, Baiba Saulīte</i> <i>Latvieši, latvji un latviskais</i> 1918. un 2018. gada presē	5
<i>Ilmārs Mežs</i> Iedzīvotāju un latviešu valodas lietotāju skaits Latvijā: 1918–2018 un nākotnē	16
<i>Pēteris Vanags</i> Latviešu valodniecība simts gados	27
VĀRDS PUBLICISTIKĀ	47
<i>Elīna Veinberga</i> Metaforas un metonīmijas kā tēlainās domas izteiksmes līdzekļi drukātajā presē 1918. un 2018. gadā	47
<i>Līva Brice</i> #valoda tviterī – 140 zīmju izaicinājums un tiešsaistes konsultācijas	67
<i>Ilva Skulte</i> Latviešu rakstu valodas pārmaiņas jauno mediju lietojumā un multimodālās rakstīšanas attīstība	79
VALODA UN NORMA	91
<i>Ingrīda Bērziņa</i> Tiesiskais regulējums lingvistiskajā vidē	91
<i>Dzintra Paegle</i> Jāņa Endzelīna „Dažādas valodas kļūdas” – valodas normas toreiz un tagad	106
LEKSIKA: VĀRDU SIMTI	131
<i>Vita Strautniece</i> 100 izplatītākie vietvārdi Latvijā	131
<i>Ilga Jansone</i> 100 populārākie latviešu uzvārdi: no Bērziņa līdz Kronbergam	136
<i>Laimute Balode</i> 100 izplatītākie latviešu sieviešu un vīriešu vārdi	151

Gunta Nešpore-Bērzkalne

Pirmie simts

171

Evelīna Zilgalve

Latvijai simts: cimdi, ozoli un sekss

183

VALODAS KONSULTĀCIJAS

205

KOMISIJAS UN LĒMUMI

220

Latvijas Zinātņu akadēmijas

Terminoloģijas komisijas darbība (2017–2018)

220

Valsts valodas centra Latviešu valodas

ekspertu komisijas (LVEK) lēmumi un ieteikumi

224

JAUNĀKĀS GRĀMATAS

228

ZIŅAS PAR AUTORIEM

236

LATVISKAIS UN LATVIEŠU VALODA LATVIJĀ 100 GADOS

Ilze Lokmane, Baiba Saulīte

Latvieši, latvji un latviskais 1918. un 2018. gada presē

Par šī raksta tapšanu jāpateicas krājuma veidotāju aicinājumam apskatīt, vai mūsdienu un 1918. gada periodikā ir izmantoti vārdi *Latvija, latvieši, latvji, latviskums, latvietība, latvisks*, kā arī kādā kontekstā un ar kādām nozīmēm tie lietoti. To lietojuma biežums un apkaime varētu sniegt informāciju gan par vārda nozīmju maiņu vai – gluži otrādi – stabilitāti laika gaitā, gan par to, kādas reālijas pirms simt gadiem un tagad valodas lietotāju apziņā visciešāk saistītas ar latviešiem un latvisko.

Lai precīzāk atlasītu valodas materiālu, vispirms nācās analizēt 1918. gada periodiku, kas sākumā šķita ļoti vienkāršs uzdevums, jo materiāli ir digitalizēti un brīvi pieejami vietnē *periodika.lv*, turklāt periodiskajiem izdevumiem veikta optiskā rakstzīmju atpazīšana, un portālā tiek piedāvāts meklēt informāciju pēc atslēgas vārdiem (Papule 2017). Kā zināms, šī perioda laikraksti ir vecajā drukā, un diemžēl mēģinājumi sameklēt kādu no iepriekš minētajiem atslēgas vārdiem 1918. gada presē pierādīja, ka rakstzīmju atpazīšanas īpatnību un kļūdu dēļ korpus, ko varētu iegūt automātiski, būtu nepilnīgs un prasītu apgūt, kā tieši interesējošie atslēgas vārdi atpazīti, piemēram, vārds *latviešu* atpazīts gan kā *latweešchu*, gan *latweeschu*, gan *latmeeschu* u. tml.

Galvenokārt šī iemesla dēļ tika nolemts ierobežot aplūkotās periodikas apjomu ar viena mēneša izdevumiem, un tika pārļapotī visi 1918. gada maija izdevumi latviešu valodā:

- daiļrakstniecības, mākslas un zinātnes laikraksts „Taurētājs”,
- mēnešraksts „Jaunā Latvija”,
- politiska, sabiedriska un literāriska dienas avīze „Baltijas Ziņas”,
- Latvijas Pašnolemšanās savienības biļetens „Brīvā Latvija”,
- Krievijas Komunistiskās (lielinieku) partijas izdevums „Cīņa”,
- politisks, sabiedriska un literāriska dienas laikraksts „Lidums”,
- „Atvase”,
- „Dzimtenes Ziņas”,
- politisks un literāriska laikraksts „Rīgas Latviešu Avīze”.

Šo izdevumu tematika ir daudzveidīga – ievietotas ne tikai ziņas, sludinājumi, politiski, filozofiski un vēsturiski apraksti, bet arī daiļliteratūra, literatūras teorija, kritika u. tml.

Mūsdienu periodikas analīzei izvēlējāmie Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa (LVK2018) sadaļu *Periodika* (Levāne-Petrova 2012). LVK2018 ir vispārīgs automātiski marķēts latviešu valodas tekstu korpus, tā apjoms ir apmēram 10 milj. vārdlietojumu. Sadaļa *Periodika* veido 60 % no visa korpusa, un tajā proporcionāli ir iekļauti gan nacionālie, gan reģionālie laikraksti, gan arī speciālā un populārā periodika. Atšķirībā no 1918. gada preses LVK2018 atrodams ļoti plašs dažādu periodisko izdevumu klāsts, tādēļ rakstā nav uzskaitīti konkrēti mūsdienu preses izdevumi.

No 1918. gada laikrakstiem tika atlasīti fragmenti, kuros minēti lietvārdi *latvietis* (biežākās vārdformas izveidotajā korpusā – *latviešu, latvieši*), *latvis* (biežākā vārdforma – *latvju*) un īpašības vārds *latvisks*. Šie paši vārdi un to apkaime analizēta arī LVK2018 periodikas sadaļā. Tā kā vārds *Latvija* gan 1918. gada presē, gan mūsdienu periodikā lietots ārkārtīgi daudzveidīgā apkaimē, galvenokārt stilistiski neitrālos informatīvos tekstos un nosaukumos, to izvēlējāmie pētījumā neiekļaut. Turklāt visā LVK2018 tas ieņem 19. vietu pēc biežuma (minēts vairāk nekā 43 000 reižu), tādēļ no tik apjomīga materiāla atlasīt semantiski savdabīgus lietojumus būtu pārāk grūts uzdevums. Savukārt vārdi *latviskums* un *latvietība* 1918. gada laikrakstos netika atrasti, tāpēc tie netika aplūkoti arī LVK2018.

Korpusos nav veikta salīdzinoša statistiskā analīze, jo tie nav samērojami pēc apjoma, tāpēc raksts tikai sniedz ieskatu vārda apkaimes un semantikas pārmaiņās simts gadu laikā.

Latvji un latvieši 1918. gada presē

Leksiskās semantikas un stilistiskās nokrāsas maiņas aspektā uzmanību piesaista vārds *latvis*. Vispirms paraudzisimies, kādu informāciju par šo leksēmu sniedz vārdnīcas. Konstantīna Karuļa „Latviešu etimoloģijas vārdnīcā” teikts: „Vārds *latvis* sastopams 17. gs. literatūrā, piem., P. Einhorna rakstos [...]. Vārdnīcā to pirmoreiz min G. Elgers, identificēdams *latvi* ar vidzemnieku, resp., livonieti [...]. Elgeram gan pazīstams arī vārds *latvietis*, ko viņš lieto savienojumā *latviešu zeme*, saprazdams ar to Vidzemi [...]” Tālāk tajā pašā šķirklī norādīts: „18. gs. paralēli lietoti vārdi *latvis* un *latvietis* [...], bet 19. gs. dominē forma *latvietis*. Šo formu kā vienīgo savā vārdnīcā min K. Valdemārs, bet J. Neikena un K. Ulmaņa vārdnīcā tā minēta pirmajā vietā, paralēlformu *latvis* saistot ar lietuviešu *lātvis* [...]. Mūsdienu literārajā valodā *latvis* ir poētisms.” (Karulis 1992, 506–507)

Kārļa Milenbaha „Latviešu valodas vārdnīcā” minēts gan *latvis* (vienskaitli), gan *latvietis* (ME, 425). Turpretim „Latviešu literārās valodas vārdnīcā”, „Latviešu valodas vārdnīcā” un „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas” elektroniskajā

versijā šķirkļa vārds *latvji* ir dots daudzskaitlī (LLVV, 610; LVV, 582; MLVV). Šāds risinājums, visticamāk, izvēlēts tāpēc, ka arī *latvieši* kā šķirkļa vārds minētajās vārdnīcās ir daudzskaitlī, jo par vārda pamatnozīmi atzīta tauta vai nācija kā veselums. Visu vārdnīcu šķirkļos norādīts, ka *latvji* ir poētisks vārda *latvieši* sinonīms, minēta arī iespējamā vienskaitļa forma *latvis*, LLVV un MLVV iekļauta pat sieviešu dzimtes forma *latve*.

Aplūkotajos 1918. gada periodiskajos izdevumos vārds *latvis* tikai vienreiz lietots daudzskaitļa nominatīvā (*Tikai latvji labāk un bagātāk ģērbusies, bet somi mazliet gausāki un lēnāki, kā sevi prātīgāki*), visos pārējos gadījumos tas lietots daudzskaitļa ģenitīvā un pakārtots kādam lietvārdam kā apzīmētājs.

Daudzskaitļa ģenitīva forma *latvju* visbiežāk sastopama vārdkopā *latvju tauta*, kur *latvju* uzskatāms par pielikuma ģenitīvu un nozīmē to pašu ko *tauta latvji* (Smiltnece 2013, 346). Tāpēc vārdkopa *latvju tauta* kā veselums aplūkojama plašākā kontekstā, lai noskaidrotu, kādu semantisko lauku vārdi lietoti tās apkaimē. Vairākkārt pieminēta *latvju tautas griba*, *latvju tautas balss* vai *latvju tautas masu balss*, runāšana *latvju tautas vārdā*, kas liecina par tajā laikā aktuālo vajadzību atklāti paust tautas gribu un vēlmi tapt sadzirdētiem. Par tautas kopības veidošanas centieniem un pretdarbību tiem liecina vārdkopas *latvju tautas skaldīšana*, *latvju tautas izšķaidīšana*, *latvju tautas iekšējā diferenciācija*, un uzsvērts, ka *tiek izšķirts Latvijas un latvju tautas dzīves un nāves jautājiens*. Daļas un veselā attieksmju aspektā minamas arī vārdkopas *latvju tautas daļa*, *latvju tautas masas*, *latvju tautas locekļi*.

Tikai divos, bet zīmīgos piemēros konstatēts vārdkopas *latvju tauta* lietojums teikuma predikatīvajā kodolā teikuma priekšmeta funkcijā:

Īsā laikā mūsu mazā latvju tauta ir tik neizsakāmi daudz cietuse; sirds gandrīz izsāpējuse [...];

[...] latvju tauta varēs vienotiem spēkiem izkopt un attīstīt savu kulturelo un nacionālo īpatnību.

Par sociālās un politiskās tematikas aktualitāti liecina vārdkopas *latvju proletariāts* vai *latvju fabrikas proletariāts*, *latvju pamatšķira*, *latvju strādnieki*, *latvju mantīgās šķiras priekšstāvji*, *latvju sabiedrība*, *latvju demokrātija*, *latvju darba demokrātija* vai *latvju liberālā un arī pussociālistiskā demokrātija*, *latvju tautas pašnolemšanās*, *latvju intensīvās pašdarbības auglis*, *latvju tautas nacionālā jautājuma izšķiršana*. Vienu reizi politiskā diskursā lietots metaforisks vārdu savienojums *latvju rūpuļi* (*Vācu baronu un latvju rūpuļu koalīcija zem Prūsijas ērgļa vēl nevar dziedāt savu pēdējo uzvaras himnu*).

Vēl aplūkotajos preses tekstos konstatētas vārdkopas, kas raksturo dažādas ar latviešiem un Latviju saistītas reālijas un nav apvienojamas vienā

semantiskā grupā, – *latvju prese, latvju dainas, latvju satīra un humors, latvju studenti, latvju divīzija, latvju skaņu mākslinieki, latvju jaunavas un jaunekļi, latvju apzinīgākās daļas.*

Daudzskaitļa ģenitīva forma **latviešu** 1918. gada presē lietota sinonīmiski vārdformai *latvju*, arī apkaime nerāda būtiskas atšķirības. Nereti abas vārdformas pat sastopamas vienā teikumā:

*levērojot vēl beigās to, ka **latviešu** kulturelais limenis ir tikai dažu gadu desmitu darba auglis, kur latvieši bij izkarojuši cik necik brīvu pašdarbības iespēju, ja vispāri zem baronu un carisma pātagas varēja būt runa par brīvību, tad autors nāk pie slēdziena, ka **latvju** tauta ir pilnīgi attīstīta un priekš kulturelas pašnoteikšanās spējīga tauta, kurai nekādu sveštautu aizbildniecība nav vajadzīga.*

Paralēli *latvju tautai* sastopam *latviešu tautu* tādās vārdkopās kā *latviešu tautas balsis, latviešu tautas etnogrāfiskās robežas, latviešu tautas vairākums.* Vairākkārt minēta arī *Latvijas tauta*:

*Autonomās Latvijas likumdošanas, izpildu, tiesas un vietējās pašvaldības varai jāatrodas **Latvijas tautas** un viņas saeimas rokās [...].*

*Sapulce protestē pret aneksijām un, vispār, pret katru mēģinājumu noteikt Latvijas vai viņas atsevišķu daļu valsts tiesisko stāvokli un robežas bez **Latvijas tautas** ziņas un lemsšanas.*

Tātad varam secināt, ka vārdkopas *latvju tauta, latviešu tauta, Latvijas tauta* aplūkotajos 1918. gada preses materiālos lietotas paralēli bez būtiskām semantiskām atšķirībām. Tomēr interesanti, ka savienojumā ar vārdu *tauta* biežāk sastopama vārdforma *latvju*, bet saistījumā, piemēram, ar vārdu *nācija* lietota tikai vārdforma *latviešu*:

*No tautu pašnolemšanās tiesību principa izejot visa **latviešu nācija** prasa arī sev patiesu iespējamību izpaust savu gribu šajā jautājiēnā.*

Tas liecina, ka semantiskās diferencēšanās process, iespējams, ir jau sācies un jaunu reāliju nosaukumi tiecas kombinēties ar vārdformu *latviešu*, nevis *latvju*. Piemēram, pievēršoties citām vārdkopām ar atkarīgo komponentu *latviešu*, jāsecina, ka saistībā ar sociāli politiskiem jautājumiem, īpaši runājot par sabiedrības slāņiem un grupām, šī vārdforma parādās biežāk un daudzveidīgākā apkaimē nekā *latvju*:

latviešu pilsonība, latviešu nācija, latviešu partijas, latviešu deputāti, latviešu politiskie darbinieki, latviešu satversme, latviešu lielinieki, latviešu

komunistiskie pulki, latviešu revolucionārs, latviešu revolucionārās aprindas, latviešu sociāldemokrāti, latviešu buržuāzijas šovinisma vilnis, latviešu jauniņās buržuāzijas ideologi, latviešu jaunās buržuāzijas skolotā jaunatne, šaura latviešu reakcionāru kliķe, latviešu buržuāzijas garīgā fizionomija, latviešu sikburžuāzija un sikzemniecība, latviešu muižniecība, latviešu bezzemnieku inteliģence, latviešu darba tauta, latviešu strādniecība, latviešu strādnieki un strēlnieki.

Vēl aplūkotajos preses materiālos atrodamas tādas vārdkopas kā *latviešu valodas izkopšana, latviešu apdzīvotā zeme, latviešu bērni, latviešu teātris, latviešu drāma, latviešu rakstniecība un citas mākslas nozares, latviešu dvēseles izkopšana, latviešu dvēseles attēlošana.*

Papildus vārda *latvieši* tiešajai apkaimei interesanti palūkoties uz plašāku kontekstu, īpaši gadījumos, kad latvieši salīdzināti ar citām tautām:

Latviešu ģēnijs nevar tālu stāvēt no leitiska.

Latvieši varot būt lepmi ar savas valodas skaņu bagātību, kas esot ārkārtīga, salīdzinot ar citu tautu valodām.

*Latvijā no visapkārt ieslēdzošām tautām ir iepļūdusi dažādu nāciju kultūra, un tādēļ nav nekāds brīnums, ka **latvieši** politiskā un kulturelā ziņā tikuši dažās vietās priekšā citām, lielajām nācijām.*

Izrādās, ka jau 1918. gada presē minētas dažas – gan pozitīvas, gan negatīvas – latviešu rakstura iezīmes:

[..] ***Latvieši – latvieši*** – tie esot, kas 1905. gadā revolūciju taisījuši. Tā viņš savai kolēģei paskaidroja. Dūšīgi ļaudis.

*Ja tomēr aplūkojam lietu tuvāk, vērojams, ka **latviešiem** visumā trūkst uzņēmības.*

Tātad 1918. gada preses materiālu analīze ļauj secināt, ka vārdu *latvis* un *latvietis* lietojumā vērojams gan kopīgais, gan atšķirīgais. Tie lietoti līdzīgā apkaimē, pārsvarā daudzskaitļa ģenitīvā, un tādējādi iesaistīti nominālās vārdkopās kā apzīmētāji, tomēr lietojuma biežums un līdz ar to apkaimes daudzveidība atšķiras: vārdforma *latvju* lietota 48 reizes, turpretim vārds *latvieši* dažādos locījumos – 93 reizes (no tām ģenitīvā – 71 reizi). Tomēr nekādas ekspressīvas nianse šo vārdu semantikā 1918. gada presē nav konstatētas – gan *latvieši*, gan *latvji* lietoti kā stilistiski un emocionāli neitrāli vārdi.

Latvji 2018. gada preses korpusā

LVK2018 kopumā vārds **latvis** dažādās formās atrasts 484 reizes, bet periodikas sadaļā – tikai 39 reizes, turklāt, izņemot vienu lietojumu (*Rīgas Latviešu biedrības vīru koris „Latvis“*), vienīgi daudzskaitļa ģenitīva formā. Dažādās formās un daudzveidīgā apkaimē vārds *latvis* parādās LVK2018 daiļliteratūras sadaļā (430 reižu). Protams, arī daiļliteratūrā dominē daudzskaitļa ģenitīva forma (283 reizes), bet tāpat sastopama gan vienskaitļa ģenitīva (*Kā var ienaidnieku atšķirt no īsta latvja?*), gan citu vienskaitļa locījumu formas, izņemot lokatīvu (*Es kā latvis neesmu izdevies; Kas pat lika dažam labam latvim aiz pārsteiguma saķert galvu [..]; Es vēlētos, lai mans dēls uzaug par īstu LATVI!*), gan arī citi daudzskaitļa locījumi (*Mēs, latvji, esam visvairāk cietusi tauta pasaul's vēsturē!; Latvjiem jācinās un jāuzvar!; Un vāczemnieki spieda latvjus, un krievzemnieki un poļņi, un pat lielie ziemeļnieki spieda un spieda latvjus; Šodien es sāksu apgrozīties latvjos [..]*).

Periodikas sadaļā daudzskaitļa ģenitīvs **latvju** visbiežāk iesaistīts vārdkopās ar kultūrspecifisku reāliju nosaukumiem. Vairākkārt lietotas vārdkopas *latvju dainas, latvju zīmes, latvju raksti, latvju danči, latvju tauta, latvju pirts*, pa vienai reizei *latvju dziesmas, latvju rakstu zīmes, latvju teātris, latvju mēle*. Latvijas valsts himnas teksta citējumos vai pārfrāzējumos parādās arī *latvju dēli* un *latvju meitas*. Šādā lietojumā vārdu *latvji* tik tiešām var uzskatīt par poētisku. Taču stilistiski paaugstinātus valodas līdzekļus, kā zināms, iespējams izmantot arī ironiski, resp., pilnīgi pretējā nozīmē. Tā preses korpusā ar vairāk vai mazāk izteiktu ironisku nokrāsu atrodam vārdkopas *latvju bāleļiņi, latvju daiļavas, latvju tautumeita, latvju mūzika, latvju vīrieši, latvju klausītāji un latvju zemnieki*. Emocionālā nokrāsa variējas no samērā labdabīgas pašironijas līdz izteiktam sarkasmam:

Programmā nebija nevienas (nevienas!) nepazīstamas dziesmas vai tāda gabala, ko nevarētu dēvēt par potenciālo hitu. Latvju klausītāji no galvas zināja gan vecās, gan jaunās dziesmas un čakli dziedāja tām līdz.

Tomēr Žoržs Sikсна, Roberto Meloni un Kaspars Antess stāsta, ka viņus kopā savedusi skaista un cēla ideja – celt latviešu sieviešu dailes apziņu un latvju vīriešu varēšanu. Kā braši milas kontrolieri, koncertšovā viņi dziedās skaistākās dziesmas par godu Latvijas sieviešu skaistumam un vīriešu varēšanai.

[..] sieviešu iesaistīšana fiktīvajās laulībās kļuvusi lētāka arī ārzemniekiem, jo pieeja upurim norisinās tiešā veidā sociālajos tīklos, latvju bāleļiņu starpniecību nemaz neizmantojot [..].

*Dzintaru koncertzālē notiks interesants pasākums – Dīvu nakts, kuras laikā uz skatuves kāps astoņas **latvju** daiļavas, kas sevi skaļi pieteikušas uz mūzikas skatuves.*

Par izteikti negatīvu attieksmi pret teikumā raksturoto situāciju liecina vārdformas *latvju* kombinācija ar citiem emocionāli un stilistiski ekspresīviem vārdiem:

*Ja nu vienīgi tas varētu būt aktuāli līdz absurdam plašajā nominācijā Gada dziesma – tajā vienā toveri samesta vai visa **latvju** mūzikā pieejamā veša.*

*[..] pie Briseles parlamenta durvīm uz ceļiem nometušies Latvijas deputāti cienā visus ar Latvijas pienu, žēlīgi lūdzot iešķiebt kādu naudiņu Krievijas apbižotajiem **latvju** zemniekiem... Tejāteris.*

Dažkārt ironiskā nokrāsa izriet nevis no konkrētām apkaimes leksēmām, bet no plašāka konteksta un teksta autora un lasītāja kopīgajām zināšanām:

*Šo dekorāciju vidū festivāla organizētājs Vasilijs Meļņikovs, tērpies krievu ‘tautas tērpā’ – sarkanā dzeltenu rožu izraibinātā atlasa krekļā un žokejnīcā, kopā ar **latvju** tautumeitu – skaistuli Vladu, kuras mākslīgo dimantu nosētie smailpapēžu zamšādas zābaki eleganti harmonēja ar mākslīgo ziedu vainadziņu.*

Tātad 2018. gada preses korpusā vārdu *latvis* neitrālā lietojumā vairs nesastopam, tas lietots gandrīz tikai daudzskaitļa ģenitīvā un iesaistīts lietvārda vārdkopās ar poētisku vai ironisku nokrāsu.

Latvietis un latvieši 2018. gada preses korpusā

LVK2018 periodikas sadaļā meklēti arī vārdi *latvietis* (konstatēts 3462 reizes) un *latviete* (141 reizi), tiem kopā ir vairāk nekā 3500 lietojumu, savukārt daudzskaitļa ģenitīvs *latviešu* parādās 2540 reižu, t. i., aptuveni 70 % gadījumu. Šajā materiālā sīkāk aplūkots, vai vārdforma *latviešu* ir lietota kopā ar tām pašām leksēmām, kas dominēja (vairāk nekā viens lietojums LVK2018) vārdkopās ar vārdformu *latvju*: *dainas, danči, pirts, raksts, tauta, zīmes*. Konstatēts, ka vārdkopas *latviešu dainas* un *latviešu pirts* lietotas vienreiz, *latviešu danči* un *latviešu raksti* – četras reizes, *latviešu zīmes* – septiņas reizes, bet *latviešu tauta* – 202 reizes. Vārdforma *latviešu* izvēlēta tad, ja par minētajām reālajām tiek runāts bez poētiskas vai ironiskas nokrāsas.

Lai vispārīgi analizētu *latviešu* raksturojumu mūsdienu periodikā, tika meklēts, kāds *latvietis* ir (vaicājums „*latvietis, būt*” visās vārdformās, kopā

68 piemēri). Atrastajos piemēros ir diezgan daudz informācijas par konkrētiem sportistiem (piemēram, **Latvietis** [Mareks Mitens] *ir čempionāta labākais vārtsargs*), tādēļ no visiem rezultātiem atlasīti tikai tie, kur sniegts kāds latviešu vērtējums vai salīdzinājums ar citām tautām (kopā 22 piemēri).

Analizējot valodas materiālu, redzam, kādas mūsu tautai raksturīgas īpašības presē pieminētas: *Mēs zinām, ka **latvieši** ir dziedātāju tauta; [...] vēsturiski **latvieši** ir bijusi atvērta nācija [...]; [...] **latvieši** ir cietēju tauta; [...] **latvieši** ir bijuši sena un augstas tekstilkultūras tauta [...].*

Par latviešiem tipisko varam spriest arī latviešu salīdzinājumā ar citām tautām, gluži tāpat kā to vērojām 1918. gada periodikā: *[...] ja **latvieši** ir rezervēti, gruzīni tādi nav [...]; **Latvieši** ir pieklājīgāki un piekāpīgāki nekā cittautieši; [...] **latvieši** ir jauna tauta, salīdzinot ar krievu kultūru. Lai arī **latvietis** ir darba cilvēks, kuram tuva zeme, kādam arī rodas jautājums: Vai vidusmēra **latvietis** ir uzlūkojams kā tīšs vides bende?*

Vairākos piemēros, izmantojot dažādus izteiksmes līdzekļus, plaši aprakstīta latviešu nenovīdība:

***Latviešiem** ir ļoti raksturīgi visu laiku skumt par to, kā viņiem nav, un vērot, vai tikai kaimiņam sētā zāle nav zaļāka un kabatā par pieciem latiem vairāk. Man vienmēr licies, ka **latvieši** ir bijuši talantīgi uz savu labāko cilvēku norakšanu.*

*Šķiet, **latvietis** ir gatavs noskaust pēdējo centu, ko kāds cits varētu saņemt vairāk nekā viņš pats [...].*

*[...] reizēs, kad piecītis kukulī jāsamaksā, nauda aploksnē jāsaņem, jāuztaisa kāda shēma vai blēdībiņa, tad **latvietis** ir pirmais pipars, bet, kad kādam citam lielāka alga, tad acis zvēro – parazīti.*

Kādam šķiet, ka [...] **latvieši** ir sašjukuši un atslābuši pret pozitīvām domām, bet režisors Viesturs Kairišs novēl: **latviešiem** ir jābeidz būt tik izteiktām Laimdotām un jāizbeidz sevi un valsti asociēt tieši ar šo tēlu.

Tomēr latviešiem ir arī savdabīgas ([...] **latvieši** ir gana naski papardes zieda meklētāji [...]) un īpaši pozitīvi vērtējamas īpašības:

***Latvieši** ir ne tikai bijuši gana stipri, lai izveidotu un aizstāvētu savu valsti, bet arī ir gana spēcīgi, lai uzņemtos rūpes un atbildību par visiem, kas vēsturiski dzīvo mūsu valstī un jūtas tai piederīgi.*

Kas latvietim *latvīsk*s – senāk un tagad

Lai presē atspoguļotās latviešu mentalitātes raksturojums būtu pilnīgāks, izvēlējamies pētījumā iekļaut arī īpašības vārdu *latvīsk*s. Mūsdienu latviešu

valodas vārdnīcas tā nozīmi skaidro šādi: 'tāds, kas raksturīgs latviešu valodai, kultūrai, paražām' (LVV, 582); 'tāds, kas ir rakstīts, runāts latviešu valodā, raksturīgs latviešu valodai, saistīts ar to; raksturīgs latviešiem' (LLVV, 610). „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” vārdam minētas divas nozīmes: 1) 'raksturīgs latviešiem, viņu kultūrai, tradīcijām un valodai', 2) 'tāds, kur iedzīvotāju vairākums ir latvieši' (MLVV).

1918. gada periodikas materiālos *latvisks* parādās 14 reizes. Septiņas reizes vārds lietots ar nozīmi 'tāds, kas ir latviešu valodā vai raksturīgs latviešu valodai': *latviskais biedrības nosaukums, latviskā teātra izrāde, latviska skola, latviska izruna*. Vienā lietojumā vārdam ir nozīme 'tāds, ko veido latvieši': *Lauku iedzīvotāju masa ir tīri latviska Cēsu, Valmieras, Tukuma, Dobeles, Bauskas, Jaunjelgavas, Talsu, Kuldīgas, Aizputes un Ventspils apriņķos*.

Pārējos gadījumos ar vārdu *latvisks* nosaukts kaut kas latviešu kultūrai vai mentalitātei raksturīgs:

Ne ēnas no latviskā gurdenuma un flegmas.

Un mums ir – drāma. Īpatnēja, latviska, nenoliedzami oriģināla.

K. Krūza mums devis 18 glītu trioletu, kurās ir daudz īpatnēju latvisku domu.

LVK2018 periodikas sadaļā atrodam 134 vārda *latvisks* lietojumus. Izrādās, ka visvairāk uzmanības presē veltīts *latviskās identitātes* (minēts deviņas reizes) un *latviskās dzīvesziņas* (astoņas reizes) meklējumiem. Ar latvisko dzīvesziņu un identitāti saistīta *latviska kultūra* (sešas reizes) un *latviskais mantojums* (piecas reizes). Pa divām reizēm pieminētas tā paša semantiskā lauka vārdkopas *latviskas vērtības* un *latviskās saknes*. Pa vienai reizei pieminēta *latviska mentalitāte, latviska dievatziņa, latviska ziņa* (ar tādu pašu nozīmi kā *dzīvesziņa*) un *latviska dzīves izjūta*.

Ar vārdu *latvisks* saistīti arī latviešiem raksturīgi uzvedības modeļi: svētki svinami *latviskās noskaņās* (vārdkopa minēta četras reizes), *latvisko tradīciju garā* (divas reizes) vai *latviskā stilā* (divas reizes). Mums ir *latviska Jāņu svinēšanas mācība* (minēta divas reizes), savukārt latviskumu stiprina *latviski rotājumi, latviski simboli, latviskas krāsas un latviski danči*. Interesanti, ka veselas piecas reizes korpusā parādās *latviska garša* un vēl divas – *latvisks ēdiens*:

Tagad pamazām radinos atpakaļ pie latviskas garšas buķetes. Un te atkal noder ķirbis, samalts biezzupā ar baltu krējuma svitru centrā.

Tāpēc jaunajos produktos iekļautas pircēju iecienītās sēklas, klijas un ķimenes, kas piešķir tiem latvisku garšu un tajā pašā laikā ir arī veselīgas.

*Miklai nav žēlots labākais sviests un piens, bet pildījumam – smeķīgākā gaļa. **Latviskās** garšu tradīcijas ir ietērtas izsmalcinātā formā – katrs pīrādziņš ir prasmīga meistara roku noglāstīts.*

*Patiesi **latviskais** ēdiens pašlaik piedzīvo renesansi.*

*Mūsdienās tūristu ceļvežos pelēkie zirņi ar speķi tiek piedāvāti kā īpaši **latvisks** ēdiens.*

Latviskais ēdiens arī uztverams kā daļa no specifiski latviskās dzīvesziņas, jo: *Senču virtuves **latviskās** receptes, no jauna iegūtas, papildina kopējo izpratni par latviešiem – kas mēs esam, kurp ejam.*

Latviskums neapšaubāmi saistīts ar latviešu valodu – astoņas reizes pieminēti *latviski vārdi*, ar to domājot personvārdus, kas izsenis raksturīgi latviešiem, divreiz arī *latviski nosaukumi*. Latviskums parādās politikā, jo septiņas reizes minētas *latviskas partijas*, pa vienai reizei *latviskie spēki* un *latviskie politiskie spēki*. Vēl korpusā parādās tādas vārdkopas kā *latviska vide*, *latviska kultūrtelpa*, *latviska ģimene*, *latviskas mājas* un *latviska Latvija* – tāpat arī šīs reālijas uzskatām par latviešu tautai svarīgām.

Dažos piemēros vārds *latvisks* norāda uz latvietim raksturīgām īpašībām: *[..] atturīgi **latviskajai**, pie klusinātiem toņiem radušajai domāšanai sākumā visa kā likās par daudz [..].*

*[..] īpaši par aktuālas tēmas izvēli un radošiem meklējumiem **latviskā** „sirdsšķīstā” cilvēka atklāsmē.*

*Priecē, ka katrā nominācijā tiek ieteikti vairāki pretendenti, ka šajā reizē nejūtām tik ierasti **latvisko** – ja nav man, lai nav nevienam.*

*[..] kūka „Laimes Zeme” žūrijas simpātijas iekaroja ar iemiesoto **latvisko** omulību [..].*

Divas reizes par latviešiem raksturīgu īpašību nosaukta skaudība:

*[..] nākotnes sociālantropologi droši varēs analizēt šo **latviskās** skaudības, sīkmanības un nenovīdības kompleksu.*

Tā kā 1918. gada korpusā ir samērā nedaudz vārda *latvisks* lietojumu, objektīvu abu korpusu salīdzinājumu veidot grūti, tomēr pamanāms, ka *latvisko* gan senāk, gan tagad saistām galvenokārt ar latviešu valodu, mentalitāti un dažādām materiālās un garīgās kultūras reālijām.

Nobeigumam

Kaut arī analīzei izvēlētie preses tekstu korpusi nav statistiski salīdzināmi, tomēr ceram, ka aplūkoto leksēmu apkaimes raksturojums ir sniedzis kaut nelielu priekšstatu par to, ko pirms simt gadiem un gluži nesenā pagātnē esam uzskatījuši par latvisku, Latvijai un latviešiem piederīgu un svarīgu. Tāpēc raksta nobeigumā teksta fragments no LVK2018, kurā ne tikai visnotaļ saskaņīgi apvienojušies visi iepriekš aplūkotie vārdi, bet kas arī saturiski norāda uz Latvijai tik būtisko nākotnes dimensiju:

*Lai arī **Latvija** savas pastāvēšanas 90 gados ir ļoti mainījusies, tās himna ir tāda pati kā pirmsākumos. Joprojām, himnu dziedot, **latvieši** ceļ savu lūgšanu debesīs vienkāršai, **latviskai** svētībai – lai savā zemē **latvju** meitas zied un lai **latvju** dēli dzied, jo mēs zinām droši – tad viņi laimē dies vienmēr kopā, no šodienas nākamībā. Man šķiet, ka tas arī pats svarīgākais, ko tauta var lūgt savai valstij. (www.lv90.lv)*

1. Karulis 1992 – Karulis, Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 1. sējums. Rīga : Avots, 1992.
2. LVV – *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2006.
3. LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. sējums. Rīga : Zinātne, 1980.
4. Levāne-Petrova 2012 – Levāne-Petrova, Kristīne. Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusi un tā tekstu atlasas kritēriji. *Baltistica*. VIII. Vilnius, 2012, 89.–98. lpp.
5. LVK2018 – *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusi*. Pieejams: www.korpuss.lv
6. MLVV – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca* [tiešsaiste] [skatīts 15.10.2018.]. Pieejams: www.tezaurs.lv
7. ME – Milēnbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 2. sēj. Rīga : Kultūras fonds, 1925–1927.
8. Papule 2017 – *Periodika.lv. lietotāja rokasgrāmata* [tiešsaiste]. Sast. K. Papule. Rīga : Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2017 [skatīts 17.09.2018.]. Pieejams: https://www.inb.lv/sites/default/files/media/resursi/Periodikalv_lietotaja_rokasgramata.pdf
9. Portāls *periodika.lv* [tiešsaiste] [skatīts 25.09.2018.]. Pieejams: www.periodika.lv
10. Smiltniece 2013 – Smiltniece, Gunta. Lietvārds (Substantīvs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013, 324.–369. lpp.

Ilmārs Mežs

Iedzīvotāju un latviešu valodas lietotāju skaits Latvijā: 1918–2018 un nākotnē

Ievads

Viens no Latvijas valsts pastāvēšanas mērķiem ir rūpes par latviešu valodas saglabāšanu, kas Satversmes preambulā ir formulēts šādi: „[...] **Latvijas valsts ir izveidota**, apvienojot latviešu vēsturiskās zemes un balstoties uz latviešu nācijas negrozāmo valstsgribu un tai neatņemamām pašnoteikšanās tiesībām, **lai garantētu latviešu nācijas, tās valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem.**” (LR Satversme 2014) Koncentrējoties uz valodu, šo pašu konstitūcijas ievadu varam izteikt arī tā, ka **Latvijas valsts ir izveidota, lai garantētu latviešu valodas pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem.**

Izvirzot mērķi, ir svarīgi, lai veicamais darbs būtu izmērāms, lai varētu sekot, kā iecerētais tiek pildīts, un pārliecināties, ka ilgtermiņā plānotais tiks sasniegts. Valodas pastāvēšanu vislabāk var mērit tautas skaitīšanās, analizējot datus par dzimtās valodas un citu valodu prasmi, aptverot praktiski visus valsts iedzīvotājus. Jebkuras aptaujas savukārt aptver daudz mazāk par 1 % no visiem valsts iedzīvotājiem, līdz ar to iegūtie rezultāti var stipri svārstīties, turklāt tie nebūt nav visaptveroši. Tautas skaitīšanu ziņā Latvijā ir uzkrāts apjomīgs statistikas datu kopums par iedzīvotāju valodu prasmi un to dzimto valodu gadsimtu ilgā posmā, jo visās līdz šim notikušajās tautas skaitīšanās šie jautājumi lielākā vai mazākā mērā tika ietverti, un rezultāti ir labi salīdzināmi ne vien visā valstī, bet arī tās rajonos un pilsētās. Jau kopš 1897. gada skaitīšanas, kad fiksēja vienīgi dzimto valodu, visās pārējās – 1920., 1925., 1930., 1935., 1941., 1943., 1959., 1970., 1979., 1989., 2000. un 2011. gada skaitīšanā – ir pat vairāki ar valodu prasmi un dzimto valodu saistīti jautājumi. Līdzīgi arī daudzās citās Eiropas un pasaules valstīs tautas skaitīšanās ir iekļauts jautājums par iedzīvotāju etnisko izcelsmi, dzimto vai mātes valodu, kā arī mājās (vai biežāk) lietojamo valodu, piemēram, Igaunijā, Lietuvā, Somijā, Polijā, Ungārijā, Lielbritānijā, Īrijā, Šveicē, Austrijā, Luksemburgā, Maltā, Austrālijā, Kanādā, ASV utt.

Diemžēl nākamā tautas skaitīšana Latvijā, kas ir plānota 2021. gadā, būs pirmā skaitīšana, kura šos svarīgos valodas jautājumus pilnībā ignorēs. Tajā nebūs neviena jautājuma par dzimto valodu vai latviešu un citu valodu prasmi. Tas acīmredzami ir noticis pārprastas taupības rezultātā, kādēļ zudis iespēja

pārlicināties, vai viens no svarīgākajiem Latvijas valsts pastāvēšanas mērķiem tiek īstenots vai arī tas ir apdraudēts. Nākamā tautas skaitīšana vispār vairs nebūs skaitīšana – tas būs tikai izvilks no valsts reģistriem konkrētā datumā dažādos griezumos, jo reāli neviens skaitītājs nevienu cilvēku vairs nesatiks un neuzdos nevienu jautājumu. Varētu vēl diskutēt par to, cik reāli vai drīzāk nereāli ir sagaidīt no valsts reģistriem datus, kas atbilstu īstenībai, zinot, cik maz no Latvijas aizbraukušo pilsoņu šo faktu paziņo valsts iestādēm, bet tas, ka atbildīgie ierēdņi ir izvēlējušies ignorēt visu informāciju par dzimto valodu un valodu prasmi, ir nepieņemami, kritizējami un maināmi. Kā zināms, jau abās iepriekšējās tautas skaitīšanās atklājās liels „zudušo dvēseļu” skaits, kurām saskaņā ar valsts reģistriem vajadzēja vēl būt Latvijā, bet realitātē šie cilvēki jau sen bija aizbraukuši. Pēdējā skaitīšanā tādu bija apmēram 140 tūkstoši. Un vēl nedaudz vairāk Latvijas iedzīvotāju toreiz netika skaitīšanā satikti, bet tomēr tika iekļauti skaitīšanas rezultātos, pieņemot, ka viņi atrodas tikai īslaicīgā prombūtnē, nevis ilgstošā emigrācijā. Igaunijā 2016. gadā veiktajā izmēģinājuma skaitīšanā atklājās, ka 20 % iedzīvotāju nedzīvo savā deklarētajā dzīvesvietā, bet jauniešiem šī neatbilstība ir daudz augstāka. Kam vajag šādus nepilnīgus un ļoti neprecīzus datus, un vai tos vispār varēs izmantot – tie ir neatbildami jautājumi. Pat ja skaitīšanas turpmāk tiks veiktas bez patiesas skaitīšanas, bet tikai izvelkot datus no dažādiem reģistriem, arī tad iedzīvotāju reģistrā ir iespējams iekļaut jautājumus par dzimto valodu, kā tas ir, piemēram, Igaunijā un Somijā, kā arī par valodu prasmi, ģimenes vai mājas valodu vai tikai latviešu valodas prasmi.

Vēsturisks atskats uz latviešu valodas lietotāju skaitu Latvijā

Pirmā vispārīgā tautas skaitīšana visā Latvijas teritorijā notika 1897. gadā, bet tajā tika fiksēta tikai dzimtā valoda, nevis iedzīvotāju tautība vai valodu prasme. Mūsdienu Latvijas robežās 1897. gadā tika saskaitīti 1,93 miljoni iedzīvotāju, no kuriem latviešu valoda bija dzimtā 68,4 %. Latvijas Valsts vēstures arhīvā saglabātās 1897. gada tautas skaitīšanas personu uzskaites lapas (LVVA 2018) ļauj secināt, ka dažviet iedzīvotāju dzimtā valoda ir reģistrēta nekorekti – piemēram, vairumam tagadējo Ūdrīšu, Kombuļu un Krāslavas pagastu iedzīvotāju par dzimto tika norādīta baltkrievu valoda, kaut arī visas pārējās skaitīšanas tur fiksējušas neapšaubāmu latviski runājošu latviešu pārsvaru, kas tāds ir arī mūsdienās. Līdzīgi arī vairākās pilsētās ir fiksēts pazemināts personu skaits ar dzimto latviešu valodu, kaut vai spriežot pēc uzvārdiem – Daugavpilī 2 % un Ludzā 5 %. Turklāt uzskaitītie lībiešu valodas

runātāji publicētajos skaitīšanas rezultātu izdevumos ir kļūdaini pieskaitīti pie personām ar dzimto lietuviešu valodu. Var pieņemt, ka aptuvenais latviešu un lietuviešu dzimtās valodas runātāju īpatsvars 19. un 20. gadsimtu mijā bija ap 70 %. Visu 19. gadsimtu notika Latvijas iedzīvotāju izceļošana, galvenokārt uz attālākiem Krievijas nostūriem, kur tiem bija iespējams iegūt lietošanā savu zemi. Emigrācija īpaši palielinājās 19. gadsimta nogalē un arī 20. gadsimta sākumā. Tās rezultātā Latviju pameta vismaz vairāki desmiti tūkstošu iedzīvotāju.

Bieži literatūrā tiek citēts pārspīlēti augstais Latvijas iedzīvotāju skaits pirms Pirmā pasaules kara – tas it kā pārsniedza 2,55 miljonus, taču, kā atzīst pirmais šī skaitļa publiskotājs Mārgers Skujenieks, tas ir nepareizs un to nevajadzētu turpmāk lietot, jo tika izmantoti cariskās Krievijas statistikas pārvaldes kļūdainie aprēķini. Kā norāda Skujenieks, realitātē 1914. gada sākumā Latvijas robežās dzīvoja ne vairāk par 2,3 miljoniem, līdz ar to arī latviešu īpatsvars nebija zemāks par 2/3. Kad tika nodibināta neatkarīga Latvijas valsts, iedzīvotāju skaits postošā Pirmā pasaules kara dēļ līdz 1920. gadam bija samazinājies par vienu trešdaļu (nevis par nepilnu miljonu). No tās mazliet vairāk par pusi Latvijā atgriezās 20. gadu sākumā. Simtiem tūkstošu iedzīvotāju, īpaši no Kurzemes un Daugavas krastiem, bija devušies bēgļu gaitās uz Krieviju, Igauniju un tālākām vietām, bet, karam beidzoties, daudziem vairs nebija iespēju atgriezties dzimtenē. Mazāk zināms tas, ka Krievijas valdība 1915. gadā nolēma deportēt Kurzemes ebrejus un Vidzemes vāciešus kā neuzticamus Krievijas–Vācijas kara frontes joslā, tādēļ apmēram 60 tūkstoši ebreju un vāciešu tika izsūtīti uz Krievijas austrumu un dienvidu provincēm, un daudzi no tiem Latvijā vairs neatgriezās (Dribins 2015). Postošais karš un rūpniecības sagrāve lika arī desmitiem tūkstošu pēdējās desmitgadēs Latvijas pilsētās iebraukušo fabrikas strādnieku atgriezties savā dzimtenē Lietuvā, Polijā vai Krievijā. Tāpat Latvijā vairs neatgriezās cariskās Krievijas valsts ierēdņi un armijnieki, bet daudzi vācieši Latvijā neatgriezās vai devās prom agrārās reformas dēļ, kuras rezultātā lielajiem zemes īpašniekiem atstāja samērā nelielu īpašuma daļu, bet pārējo izdalīja vietējiem zemniekiem, kuri vēlējās saimniekot savā zemes īpašumā. Tādējādi 20. gadsimta 30. gados Latvijas iedzīvotāju skaits nostabilizējās ap 1,9 miljoniem (mūsdienu robežās, bez 1944. gadā atņemtā Abrenes apvidus) un turpināja augt pavisam lēni. Latviešu īpatsvars un arī latviešu dzimtās valodas runātāju skaits stabilizējās ap 75 % līdz pat Otrā pasaules kara sākumam. Kaut arī 1935. gada tautas skaitīšanas publicētie rezultāti uzrāda latviešu īpatsvara pieaugumu (VSP 1937), tomēr, analizējot arhīvā saglabātās tautas skaitīšanas kartītes (LVVA 1308. fonds), var secināt, ka vairums no šī pieauguma ir tautības

ieraksta labojumi. Proti, ir vismaz 15 tūkstoši personu kartiņu, īpaši Ilūkstes un Daugavpils apriņķī, kur kāds pēc skaitītāja veiktajiem ierakstiem tajās ir labojis iedzīvotāju tautību no poļa, krieva, baltkrieva vai lietuvieša visbiežāk uz latvieti, bet retumis arī uz poli vai lietuvieti (Mežs, Nēmets 2014). Neliela mazākumtautību asimilācija arī toreiz notika – īpaši jauktajās ģimenēs ārpus Latgales, taču kopumā visus pirmās neatkarības gadus etniskais sastāvs mainījās samērā maz, jo mazākumtautību asimilāciju un emigrāciju kompensēja minoritāšu (īpaši krievu un baltkrievu) augstāka dzimstība un laukstrādnieku imigrācija.

No šodienas skatpunkta būtu svarīgi noskaidrot, kā toreiz mainījās latviešu valodas prasmes īpatsvars, cik liela daļa mazākumtautību pārstāvju to apguva un lietoja ikdienā. Diemžēl 1935. gada skaitīšanas dati par valodu prasmi netika publicēti, taču arhīvā saglabātās ziņas vēl nav apkopotas. Tāpēc jāizmanto 1920. gada, 1925. gada un 1930. gada skaitīšanas dati, kas ļauj spriest par latviešu valodas prasmes izplatību cittautiešu vidū – tā pieauga no 134 tūkstošiem (jeb 38 %) 1920. gadā līdz 194 tūkstošiem jeb 43 % 1925. gadā. Latviešu valodas prasme turpināja pieaugt un 1930. gadā sasniedza jau 220 tūkstošus jeb 47 % no visiem cittautiešiem. Vislabāk 1930. gadā latviski prata lietuvieši (86 %), vācieši (82 %), kā arī igauņi (79 %), bet mazāk ebreji (63 %) un poļi (46 %). Viszemākā latviešu valodas prasme bija krieviem (23 %) un baltkrieviem (23 %).

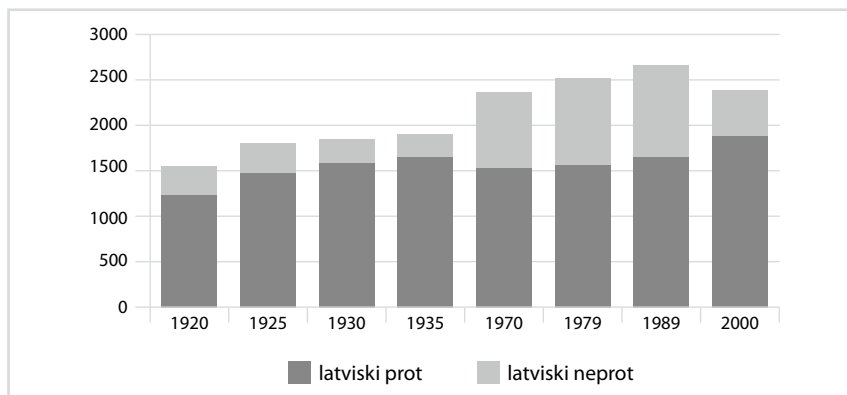
Tautības	Latviešu valodas prasme, %							Krievu valodas prasme, %				
	1920	1925	1930	1970	1979	1989	2000	1930	1970	1979	1989	2000
Latvieši	99	99	99	99	99	99	98	35	47	60	68	71
Krievi	15	15	23	18	20	22	52	98	100	100	100	98
Baltkrievi	11	–	23	14	15	18	50	–	88	93	94	96
Ukraiņi	–	–	–	6	7	10	47	–	92	95	93	96
Poļi	29	43	46	37	36	38	62	82	82	88	88	93
Lietuvieši	73	82	86	55	58	64	86	41	36	47	48	79
Ebreji	43	59	63	21	24	29	51	57	88	95	92	89
Igauņi	64	79	79	53	54	48	77	37	50	58	64	84
Vācieši	74	81	82	18	31	29	61	59	81	86	89	86
Kopā	84	85	86	65	63	62	79	45	67	77	82	81

1. tabula. Latviešu un krievu valodas prasme (1920–2000)

Aprīņķos jau 1920. gadā visur dominēja latviešu valodas pratēji, izņemot Ilūkstes aprīņķi (45 %), kā arī jaunpievienoto Abrenes un Piedrujas (Indras) apvidu, kur latviski prata vien 6 % iedzīvotāju. Arhīvā saglabātās 1935. gada tautas skaitīšanas personu kartītes ļauj ievākt ziņas arī par valodu prasmi, taču milzīgais apjoms liedz apkopot statistiku par visu valsti. Var minēt vienīgi, ka Latgales krievu un baltkrievu apdzīvotajos pagastos latviešu valodas prasme joprojām nebija plaši izplatīta arī 1935. gadā, un tāda tā ir saglabājusies līdz pat mūsdienām. Savukārt tie cittautieši, kuri dzīvoja izkaisīti apdzīvotās vietās ar augstu latviešu īpatsvaru, ātri vien šo valodu apguva un arī lietoja. Kopumā latviešu valodu 1920. gadā un 1925. gadā prata attiecīgi 84 % un 85 % no visiem valsts iedzīvotājiem, kas pamazām pieauga līdz 86 % 1930. gadā. Līdz ar to var pieņemt, ka 1935. gadā tas būtu varējis pieaugt līdz kādiem 87–88 %.

Svarīgs valodas politikas rādītājs ir skolēnu skaits, kuri mācās latviešu vai mazākumtautību valodās. 1920. gadā latviski mācījās 78 % no visiem skolēniem, savukārt krieviski – 8,5 %, vāciski – 6 %, ebreju valodās (pārsvārā jidišā, bet arī ivritā) – 4 % un poliski – 3 %. Līdz 1938./1939. mācību gadam skolēnu, kuri mācījās latviski, īpatsvars pieauga līdz 81 %, krieviski – nokritās pavisam nedaudz, līdz 7,2 %, ebreju valodās saglabājās tie paši 4 %, toties strauji nokritās skolēnu, kuri mācījās vāciski (līdz 2,6 %) un poliski (līdz 1 %), īpatsvars. Rēķinot, cik daudz no minoritāšu bērniem 1938./1939. mācību gadā apmeklēja savas valodas skolas, visaugstākais rādītājs bija vāciešiem (91 %) un ebrejiem (86 %), savukārt krieviem – tikai 54 %, poļiem – 39 %, lietuviešiem – 34 % un igauņiem – 32 %, bet viszemākais tas bija baltkrieviem (tikai 4 %) (LSG 1939). Bērnu, kuru mācību valoda bija latviešu, skaits pārsniedza latviešu tautības bērnu skaitu par nepilniem 10 %. Jāņem gan vērā arī teritoriālais apdzīvojuma faktors, jo vācieši un ebreji koncentrējās pilsētās, kur lielākam skolēnu skaitam gandrīz vienmēr pastāvēja savas valodas skola, savukārt krieviem ārpus Latgales, kā arī pārējām mazākumtautībām bieži bija tikai viens vai daži savas tautības bērni katrā pagastā, kam saprotamu iemeslu dēļ nevarēja katram piedāvāt izglītību dzimtajā valodā, tāpēc tā tika apgūta latviešu valodā.

Otrais pasaules karš nesa jaunas iedzīvotāju ciešanas un to sastāva pārmaiņas. Vispirms no Latvijas aizbrauca gandrīz visi vācieši, pēc tam tika brutāli iznīcināti gandrīz visi ebreji un liela daļa čigānu. Apjomīgās iedzīvotāju deportācijas un īpaši bēgļu plūsmas atkal ievērojami samazināja Latvijas iedzīvotāju kopskaitu, ko 1945. gadā vērtē no 1,6 miljoniem līdz pat tikai 1,46 miljoniem (Vīksna 2014). Latviešu īpatsvars tobrīd acīmredzot pārsniedza 80 %.

1. attēls. Latvijas iedzīvotāji, kuri prata vai neprata latviešu valodu (1920–2000)

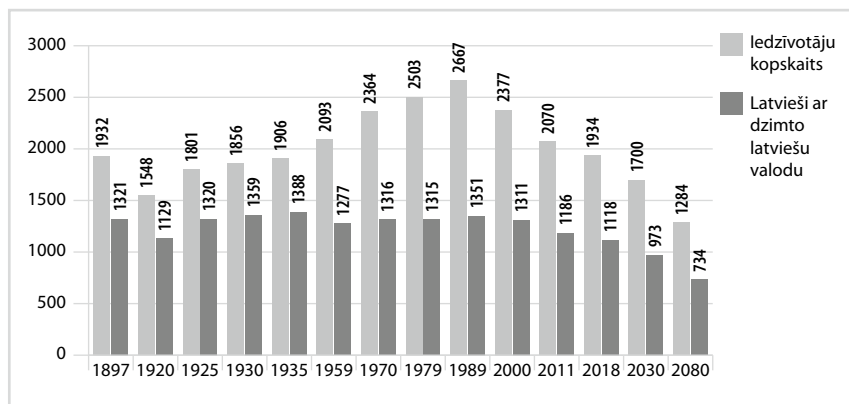
Daudz ir rakstīts par padomju okupācijas periodam raksturīgo apjomīgo imigrāciju, kas, pieaugot iedzīvotāju skaitam, jūtami mainīja etnisko sastāvu un valodu prasmi, bet jo īpaši – to lietošanas proporcijas. Pirmā pēckara tautas skaitīšana PSRS notika tikai 1959. gadā, bet vēlākās notika regulāri reizi desmit gados – 1970., 1979. un 1989. gadā. Izņemot 1959. gada skaitīšanu, pārējās ir ietverti arī valodas prasmes jautājumi, kas ļauj noskaidrot arī latviski protošo iedzīvotāju īpatsvara pakāpenisko kritumu. No pirmskara aptuveni 88 % latviski protošo iedzīvotāju īpatsvars strauji nokritās līdz 65 % 1970. gadā un turpināja samazināties arī nākamajās skaitīšanās – attiecīgi līdz 63 % 1979. gadā un 62 % 1989. gadā. Samazināšanās notika par spīti lēnam latviešu valodas prasmes pieaugumam mazākumtautību vidū – no 19 % 1970. gadā līdz 22 % 1989. gadā. Pretstatā stabili augošajam Latvijas iedzīvotāju skaitam, ko nodrošināja imigrācija no Krievijas un citām PSRS republikām, gan latviešu skaits, gan personu ar dzimto latviešu valodu skaits PSRS okupācijas periodā nīkuļoja un pieauga pavisam nedaudz – no 1,3 miljoniem 1959. gadā līdz 1,4 miljoniem 1989. gadā. Līdz ar to šis īpatsvars nokritās no 62 % līdz 52 % un acīmredzami būtu nokritis zem 50 %, ja PSRS vara nebūtu sagrūvusi.

Mūsdienu situācija un nākotnes prognozes

Demogrāfiskos procesus pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas raksturo divi pretēji vektorī – uz strauja kopējā iedzīvotāju (tostarp arī latviešu) skaita samazināšanās fona tomēr pakāpeniski palielinās latviešu un latviski runājošo personu īpatsvars palikušo iedzīvotāju vidū. Latvijā (līdz ar Lietuvu) ir visstraujākā iedzīvotāju skaita samazināšanās gan Eiropā, gan, šķiet, arī visā

pasaulē – 1989. gadā bija 2,67 miljoni, bet 2018. gadā vairs tikai 1,93 miljoni jeb 72 % no iepriekšējā skaita, kas iznāk apmēram 1 % ik gadu. Lielākā daļa no šī kopējā iedzīvotāju skaita samazinājuma radusies emigrācijas dēļ (62 %), bet ievērojama daļa ir arī zemās dzimstības radītā negatīvā dabīgā pieauguma dēļ (38 %). Pēdējo desmitgažu straujās depopulācijas dēļ latviešu, kam dzimtā valoda ir latviešu, skaits 2018. gada sākumā ir nokritis līdz pat 1,1 miljonam – tas ir zemākais rādītājs, kopš vispār tika uzsākta statistiskā uzskaitē 19. gadsimta beigās. Taču bīstamākais ir tas, ka arī nākotnē šī tendence turpināsies – latviešu skaits samazināsies gan nepietiekamās dzimstības, gan pārlieku lielās emigrācijas dēļ. *EUROSTAT* prognozes paredz, ka līdz 2030. gadam Latvijas iedzīvotāju kopskaits samazināsies līdz 1,7 miljoniem, bet līdz 2080. gadam tas nokritis līdz pat 1,28 miljoniem (*EUROSTAT* 2018), turklāt šī prognoze paredz manāmu imigrāciju uz Latviju, tātad pamatiedzīvotāju skaits būs vēl mazāks. Ja projicējam līdzšinējo iedzīvotāju, kam dzimtā ir latviešu valoda, īpatsvaru uz *EUROSTAT* kopējā iedzīvotāju skaita prognozēm, tad 2030. gadā Latvijā varētu būt tikai 0,97 miljoni, bet 2080. gadā – tikai 0,73 miljoni latviešu ar dzimto latviešu valodu.

Latviešiem ir zemi izteikta spēja saglabāt savas valodas lietošanu saziņā ar cittautiešiem, viņi drīzāk cenšas runāt citiem ērtā valodā – krieviski, angļiski vai, senāk, vāciski. Vēsturiski latvieši ir iekļāvuši sevi lībiešus, kuri acīmredzot ir piekājušies un pārgājuši uz latviešu valodu senākā vēsturē. Taču lielākas krievu kopienas nedz Latgalē, nedz citur Latvijā nav iekļāvušās un nav pārgājušās uz latviešu valodu, kaut vecticībnieku pēcteči Latvijā dzīvo jau trīs gadsimtus. Līdz ar to jāsecina, ka pastāvošās valodu prasmes un to lietojuma proporcijas Latvijā saglabāsies ļoti ilgi.

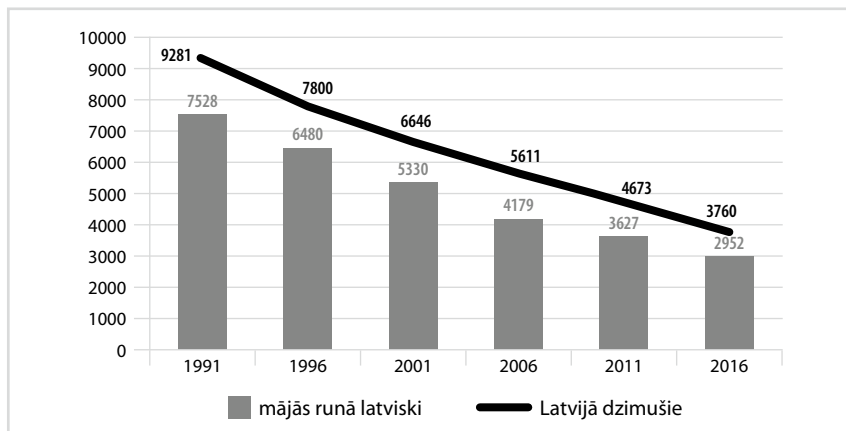

2. attēls. Latvijas iedzīvotāju kopskaits un latviešu skaits ar dzimto (ģimenes) latviešu valodu (1897–2018), kā arī prognozes 2030. un 2080. gadam

Kāds varētu iebilst, ka pasaulē kopējais latviešu valodā runājošo personu skaits tik strauji nesamazināsies, jo aizbraucēji turpinās gādāt par latviešu valodas saglabāšanu savā mītnes zemē. Diemžēl šīs cerības nav balstītas reālajos asimilācijas procesos. Latviešu pēdējais emigrācijas vilnis izrādās daudz nenoturīgāks dzimtās valodas saglabāšanā nekā iepriekšējā politiskā emigrācija, kas to noturēja ilgāk, bet, paudzēm nomainoties, arī tur valodas prasme un tās lietojums strauji mazinās. Piemēram, Austrālijā, kur pēc Otrā pasaules kara iebruca apmēram 20 tūkstoši latviešu bēgļu un kur tautas nesenās skaitīšanās regulāri ir iekļauts mājās lietotās valodas jautājums, latviešu valodas lietojums ģimenēs ir samazinājies no 6,5 tūkstošiem jeb 34 % no visiem latviešu izcelsmi norādījušiem 1996. gadā līdz nepilniem 3 tūkstošiem jeb 14 % nesenajā 2016. gadā (ATS 2016). Un tieši šajā laikā ir notikusi arī zināma imigrācija no Latvijas, kas palielināja latviešu izcelsmes personu skaitu no 18,9 tūkstošiem 2001. gadā līdz 20,5 tūkstošiem 2016. gadā. Līdzīgi procesi ir vērojami arī citās valstīs. Kanādā 2016. gadā no 30,7 tūkstošiem personu, kas norāda latviešu izcelsmi (*Latvian Ancestry*), latviešu par dzimto valodu ir atzinuši tikai 5,7 tūkstoši (jeb 19 %), bet kā galvenā sarunvaloda mājās tā ir tikai 1,3 tūkstošiem, kuru vidū dominē vecākā paauzde (Kanādas tautas skaitīšana 2016). Savukārt ASV 2016. gadā latviešu izcelsmi norāda 88 tūkstoši (no tiem 67 tūkstoši to atzīmē kā pirmo, bet 21 tūkstotis – kā otro izcelsmi), tomēr latviski runā vairs tikai 16 tūkstoši personu jeb 18 % (2000. gadā vēl bija nepilni 20 tūkstoši) (ASV tautas skaitīšana 2016).

Latviešu diasporā darbojas vairāk par simt latviešu nedēļas nogales skoliņām, tomēr kopējais tajās iesaistīto bērnu skaits ir no 1000 līdz 2000, kas tiek vērtēts kā 6 % no visiem ārzemēs dzīvojošiem latviešu bērniem. Lielbritānijā veiktā aptauja norāda, ka jau 15 % no ģimenēm ar bērniem latviski vairs nerunā. Latvijas Universitātes Diasporas un migrācijas pētījumu centra veiktais pētījums „Latvijas emigrantu kopienas”, kurā tika apkopotas ziņas par 2000 Latvijas izcelsmes bērnu, liecina par diasporas bērnu straujo lingvistisko asimilēšanos, to, ka latviešu valodas prasmes vairāk nekā pusei latviešu bērnu ir viduvējas, vājas vai nekādas (Mieriņa 2016). Līdz ar to nākas secināt, ka tā diasporas daļa, kas Latvijā neatgriezies vai neapmeklēs to regulāri, jau nākamajā paudzē vairumā gadījumu zaudēs latviešu valodas prasmi, bet samērā neliela daļa to turpinās izmantot par ikdienas valodu savā ģimenē.

3. attēls. Austrālijas iedzīvotāju skaits, kuri mājās runā latviski (1991–2016)

Pastāv viedoklis, ka masīvā emigrācija ir Latvijas valstij izdevīga, jo aizbraucēju starpā ir augstāks mazākumtautību procents, līdz ar to palikušo iedzīvotāju vidū palielinās latviešu īpatsvars. Tomēr tas šķiet aplams uzskats, jo aizbrauc arī pārāk daudz jauno latviešu, turklāt viņu īpatsvars emigrantu vidū ik gadus palielinās. Ja emigrantu vidū 2011. gadā latviešu bija tikai 39 %, tad 2017. gadā latviešu procents aizbraucēju vidū pakāpeniski ir pieaudzis līdz 53 %. Turklāt, analizējot gan aizbraukušos, gan atbraukušos no 2011. gada līdz 2017. gadam, migrācijas negatīvajā saldo (85,5 tūkstoši) latvieši bija vairākumā – 54 % (LSP 2018), kas tikai nedaudz atpaliek no latviešu vidējā īpatsvara valstī.

Visas PSRS laika tautas skaitīšanas uzrādīja pamazām pieaugošu pārkrieivotu latviešu skaitu un īpatsvaru, kas pieauga no 19 tūkstošiem (jeb 1,5 % no visiem latviešiem) 1959. gadā līdz pat 36 tūkstošiem (jeb 2,6 %) 1989. gadā. Tomēr abas pēdējās tautas skaitīšanas jau neatkarīgā Latvijā uzrāda daudz straujāku asimilēto latviešu (kam krievu valoda ir dzimtā vai ģimenē biežāk lietotā valoda) īpatsvara un skaita pieaugumu – līdz pat 98 tūkstošiem jeb nepilniem 8 % no visiem latviešiem 2011. gadā. Šī fenomena iemesls ir minoritāšu pārstāvju vēlme „skaitīties par latviešiem”. Proti, daudzas mazākumtautību ģimenes, kuras latviski nav runājušas un turpina sarunāties krieviski, labprāt uzrāda formālu piederību pie latviešiem, īpaši saviem bērniem, acīmredzot domājot par lielākām nākotnes izredzēm. Kā zināms, etniski jaukto ģimeņu pēcnācējiem ir tiesības izvēlēties savu vecāku vai vecvecāku tautību un bieži tiek izvēlēta formāla piederība latviešiem, kaut

par to neliecina ne valodas prasme, ne citas etniskās identitātes izpausmes formas. Līdz ar to mūsdienās oficiālo vai formālo latviešu īpatsvars ir pieaudzis līdz vairāk nekā 62 % no visiem valsts iedzīvotājiem, bet valodas lietojums ģimenē atpaliek. Vēl savdabīgs ir fakts, ka mazākumtautību pārstāvji bez reāla pamatojuma cenšas saviem bērniem norādīt latviešu tautību, piemēram, 2017. gadā (līdzīgi arī agrākos gados) jaundzimušo bērnu norādītā tautība nesakrīt ar mātes tautību. 70 % no 2017. gadā dzimušajiem bērniem mātes ir latvietes un 22 % gadījumu krievietes, bet bērniem uzdotā tautība uzrāda jau 75 % latviešu un tikai 14 % krievu. Tātad daļa no krievu un citu mazākumtautību jaundzimušo mātēm izmanto iespēju reģistrēt savus bērnus kā latviešus. Tādā veidā tiek nepamatoti paaugstināts latviešu skaits un īpatsvars valsts oficiālajā statistikā.

Nobeigums

Latvijā ir uzkrāta bagātīga vēsturiskā statistika par dzimto valodu un valodu prasmi, taču valsts pārvaldes ierēdņu tuvredzības dēļ ir plānots nākamajās tautskaitēs ignorēt dzimtās valodas un valodu prasmes jautājumus, tos atmetot kā nevajadzīgus un liekus. Līdz ar to jau tuvākajā nākotnē vairs nebūs iespējams pārliecināties, vai latviešu valodas izplatība un tās lietojums uzlabojas vai ne, jo tas vairs netiks mērīts. Līdz ar to tiek apdraudēta viena no Latvijas valsts izveidošanas mērķiem – garantēt latviešu valodas pastāvēšanu cauri gadsimtiem – īstenošana. Šo kļūdu ir iespējams labot. Ir jāatjauno dzimtās valodas, latviešu valodas prasmes un/vai ģimenē lietojamās valodas iekļaušana nākamajās tautas skaitīšanās. Pirmajā Latvijas neatkarības periodā latviešu un personu ar dzimto latviešu valodu skaits nostabilizējās ap 75 %, bet tas nokritās līdz 52 % neatkarības atjaunošanas priekšvakarā. Līdzīgi arī latviešu valodas prasmes līmenis 1935. gadā sasniedza 88 %, bet nokritās līdz 62 % 1989. gadā. Mūsdienās uz plašas depopulācijas fona mazliet pieaug latviešu valodas lietotāju īpatsvars. 2011. gada skaitīšana uzrādīja, ka latviski māc runāt 79 % no Latvijas iedzīvotājiem. Taču nākotnes prognozes galvenokārt demogrāfisku iemeslu dēļ ir visai uztraucošas – jau 2030. gadā latviešu skaits, kuriem dzimtā ir latviešu valoda, Latvijā varētu nokrist zem 1 miljona (pašreiz tas ir tikai 1,1 miljons), bet 2080. gadā – jau tikai līdz 0,7 miljoniem. Ja pašreizējās tendences netiks mainītas, latviešu valodai draud īru valodas liktenis jau 22. gadsimtā.

LATVISKAIS UN LATVIEŠU VALODA LATVIJĀ 100 GADOS

1. ASV tautas skaitīšana 2016 – *ASV tautas skaitīšana, 2013–2016* [tiešsaiste] [skatīts 18.08.2018.]. Pieejams: <https://www.census.gov/data/tables/2013/demo/2009-2013-lang-tables.html>; <https://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?src=bkmk>; <https://census.gov/topics/population/language-use.html>
2. ATS 2016 – *Austrālijas tautas skaitīšana* [tiešsaiste], 2016 [skatīts 21.08.2018.]. Pieejams: <https://profile.id.com.au/australia/ancestry?EndYear=2001&DataType=EN&BMID=50>
3. Dribins 2015 – Dribins, Leo. Vāciešu un ebreju deportācija no Kurzemes un Vidzemes guberņām Pirmā pasaules kara gados. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. Nr. 1 (94). Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 70.–87. lpp.
4. EUROSTAT 2018 – *EUROSTAT datu bāze* [tiešsaiste], 2018 [skatīts 18.08.2018.]. Pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=proj_15npms&lang=en
5. Kanādas tautas skaitīšana 2016 – *Kanādas tautas skaitīšana* [tiešsaiste], 2016 [skatīts 18.08.2018.]. Pieejams: <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/rt-td/lang-eng.cfm>
6. LR Satversme 2014 – *Latvijas Republikas Satversme* [tiešsaiste], 2014 [skatīts 23.08.2018.]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=267428>
7. LSG 1939 – *Latvijas Statistikas gada grāmata*. Rīgā : b. i., 1939.
8. LSP 2018 – *Latvijas Statistikas pārvalde* [tiešsaiste], 2018 [skatīts 18.08.2018.]. Pieejams: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__migr/IBG041.px
9. LVVA – *Latvijas Valsts vēstures arhīvs*, 1308. f., 12. apr., 14055.–14235. l. (1935. g. tautas skaitīšanas ģimeņu, saimes uzskaites kartītes).
10. LVVA 2018 – *Latvijas Valsts vēstures arhīvs* [tiešsaiste], 2018 [skatīts 21.08.2018.]. Pieejams: <http://www.lvva-raduraksti.lv/>
11. Mežs, Nēmets 2014 – Mežs, Ilmārs, Nēmets, Ādams. 1935. gada tautskaites datu pielāgojums rajonu un mūsdienu pagastu iedalījumam. *LZA Vēstis, A daļa*. Nr. 3/4 (68), 61.–84. lpp.
12. Mieriņa 2015 – Mieriņa, Inta (zin. red.). *Latvijas emigrantu kopienas : cerību diaspora* [tiešsaiste]. Rīga : LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015 [skatīts 21.08.2018.]. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/2016/FSI_Ceribu_diaspora_pub.pdf
13. VSP 1937 – Valsts Statistiskā pārvalde. *Ceturtais tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. IV. Tautība*. Rīga : Valsts Statistiskā pārvalde, 1937, 302. lpp.
14. Viksna 2014 – Viksna, Arnis. Grigorija Lemperta 1946. gadā aizstāvētā un 1948. gadā noraidītā disertācija „Vācu okupācijas demogrāfisko seku analīze Latvijas PSR 1941.–1945. g.” *Latvijas Universitātes Raksti*, 800. sēj. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 181.–187. lpp.

Pēteris Vanags

Latviešu valodniecība simts gados

Laiks pirms valsts

Latviešu valodas izpēte aizsākās 17. gs. pirmajā pusē aptuveni simts gadu pēc pirmajiem latviešu valodas pierakstiem. Šo procesu veicināja divi apstākļi – nepieciešamība uzlabot rakstu valodas kvalitāti un tuvināt to runātai valodai, kā arī vajadzība pēc mācību līdzekļiem cittautiešiem.

Šajā laikā vēl nebija īpaši izglītotu valodnieku, tāpēc pie lietas ķērās tie, kam bija nepieciešamība un kaut nedaudz teorētiskas izpratnes. Tie bija garīdznieki, jo valoda bija viņu darba instruments, savukārt lingvistisko zināšanu minimumu viņi bija apguvuši, mācoties latīņu, grieķu un arī citas valodas.

Pirmais, kas atstājis lingvistiskas piezīmes par latviešu valodas fonētiku un gramatiku, bija Georgs Mancelis, kurš par to rakstīja jau savas rokasgrāmatas „Lettisch Vademecum” (1631) ievadā. Viņš bija arī pirmais, kas izdevis savdabīgu latviešu valodas mācības grāmatu trīs daļās – alfabētisku vācu-latviešu vārdnīcu „Lettus” (1638), ko papildina tematiska vārdnīca „Phraseologia Lettica” un desmit sarunas latviešu valodā ar tulkojumiem. Tajā pašā laikā (ap 1630) tapa pirmais latviešu valodas gramatikas apraksts mācību nolūkiem – Johana Georga Rēhehūzena „Manuductio”, kas izdots nedaudz vēlāk (1644).

Daudz pilnīgāka izpratne par latviešu valodu bija radusies Kurzemē dzimušajam un starp latviešiem dzīvojušajam Kristoforam Firekeram, kas sagatavojis latviešu-vācu vārdnīcas manuskriptu, kā arī apkopojis materiālus gramatikai. Šie materiāli nonāca vairāku cilvēku rokās, taču, ko ar tiem darīt, vislabāk saprata toreizējais Kurzemes superintendents Heinrihs Ādolfijs, kas ar dažu līdzstrādnieku palīdzību sagatavoja izdošanai gramatiku „Erster Versuch” (1685). Tā kļuva par pamatu latviešu valodas aprakstīšanai uz nākamajiem simts gadiem.

18. gs. otrajā pusē Gothards Frīdrihs Stenders ar saviem darbiem „Neue vollständigere lettische Grammatik” (1761) un „Lettische Grammatik” (1783) radīja pirmo izsmeļošāko latviešu valodas aprakstu, tajā ietverot arī ziņas par izloksnēm, frazeoloģiju, folkloru un mitoloģiju. G. F. Stendera nopelnis ir arī viņa vārdnīcas, no kurām plašākā ir „Lettisches Lexikon” (1788), kurā autors izmantojis jau agrāk iznākušās vārdnīcas – Kaspara Elversa „Liber memorialis letticus” (1748) un Jākoba Langes vārdnīcas (1772–1777), un, papildinot tās ar citiem materiāliem, radījis darbu, kas droši kalpoja nākamajos simts gados.

19. gs. sākumā par latviešu valodu interesējās ne tikai atsevišķi indivīdi, bet jau plašāka luterāņu garīdznieku grupa. Viņi izveidoja Latviešu literāro (jeb draugu) biedrību (1824), kas visu gadsimtu bija nozīmīgs latviešu valodas un tautas kultūras izpētes centrs. Sevišķi aktīva biedrība bija darbības sākumposmā, kad, piemēram, tika izvēsta plaša diskusija par latviešu rakstību, kas atspoguļoja biedrības izveidotajā izdevumā „Magazin”. Tas ir pirmais tieši latviešu valodas problemātikai veltītais turpinājumizdevums. Īpaši minams Juris Bārs – pirmais latvietis, kas rakstījis par latviešu valodu. Latviešu literārā biedrība izsludināja arī konkursu jaunas gramatikas rakstīšanai, kurā gan bija iesniegts tikai viens darbs, kas arī tika izdots – Heinriha Heselberga „Lettische Sprachlehre” (1841).

Sevišķi aktīvs latviešu valodas aprakstītājs 19. gs. pirmajā pusē bija Oto Rozenbergers. Viņš pirmais arī mēģināja lietot jauno – salīdzināmi vēsturisko – metodi gramatikas aprakstīšanā, radot savu „Formenlehre der lettischen Sprache in neuer Darstellung” (1848).

19. gs. piecdesmitie un sešdesmitie gadi bija laiks, kad latviešu valodas izpēte un aprakstīšana ieguva modernu un zinātnisku pamatu. Uz simts gadiem par valdošo kļuva salīdzināmi vēsturiskā metode. Toreizējais Jaunauces, bet vēlāk Dobeles mācītājs un Latviešu literārās biedrības prezidents Augusts Bielenšteins ar Krievijas Ķeizarkās zinātņu akadēmijas atbalstu publicēja pētījumu „Die lettische Sprache, nach ihren Lauten und Formen erklärend und vergleichend dargestellt von A. Bielenstein” divos sējumos (1863–1864). Šis darbs ievada latviešu valodu starptautiskajā zinātniskajā apritē un bija nozīmīgākais faktu avots līdz pat Pirmā pasaules kara beigām.

19. gs. otrā pusē ir arī ļoti nozīmīgs posms latviešu rakstu valodas tapšanā par modernu un laika prasībām atbilstošu. Svarīga loma šai procesā bija Rīgas Latviešu biedrībai (1868). Tā kļuva par latviešu intelektuālās domas centru, kur tika apspriesti arī ar latviešu valodu un tās lietošanu saistīti jautājumi. Jau no RLB un tās Zinātnības (vēlāk – Zinību) komisijas izveides sākumiem uzmanības centrā bija latviešu rakstības reformas jautājums. Atjaunotā ortogrāfijā publicēja lielāko daļu no „RLB Zinību komitejas Rakstu krājuma” sējumiem, kas iznāca kopš 1876. gada. Krājumā rakstīja arī par citiem latviešu valodai nozīmīgiem jautājumiem, tostarp vārdu krājumu un tā attīstību.

Līdz ar skolu sistēmas nostiprināšanos 19. gs. septiņdesmitajos gados rodas nepieciešamība pēc latviešu valodas gramatikas grāmatām pašiem latviešiem. Īpaša vieta to vidū ir Andreja Stērstes darbam „Latviešu valodas mācība, sistemātisks kurss” (1879–1880), kas ir pirmā latviski sarakstītā sistemātiskā latviešu valodas gramatika un gandrīz trīsdesmit gadus bijusi plašākā un labākā gramatika latviešu valodā. Nākamie šāda veida darbi bija

Jāņa Endzelīna un Kārļa Mīlenbaha kopdarbi „Latviešu gramatika” un „Latviešu valodas mācība” (1907). Tā ir arī pirmā normatīvā latviešu valodas gramatika, kas bija galvenā rokasgrāmata latviešu valodas apguvē līdz pat Otrajam pasaules karam.

19. gs. beigās un 20. gs. sākumā sākās dialektu pētniecība, kurā iesaistījās arī latviešu valodnieki – Jānis Kauliņš, Juris Plāķis u. c. Nozīmīgāko darbu paveikuši Jānis Endzelīns kopā ar Kārli Mīlenbahu, 20. gs. sākumā apbraukādami daudzas Latvijas vietas, vācot izlokšņu materiālu.

20. gs. sākumā RLB Zinību komisija atkal atgriezās pie latviešu rakstības reformas problēmas. 1904. gadā izveidoja ZK Valodniecības nodaļu, bet 1908. gadā – īpašu Ortogrāfijas komisiju, kas tad arī izstrādāja jauno, vēl mūsdienās lietojamo, latviešu valodas ortogrāfiju, kuras praktiska ieviešana gan turpinājās vēl līdz gadsimta vidum.

Vitebskas guberņā starp 1865. un 1904. gadu bija aizliegts iespiest un izplatīt grāmatas latviešu valodā latīņu burtiem. Tikai līdz ar drukas aizlieguma atcelšanu 1904. gadā varēja atsākties arī latgalisko izdevumu publicēšana. Jau 1903. gadā Pēterburgā notika neliela apspriede par latgaliešu rakstu valodas tālāko attīstību. Plašāka apspriede notika Rēzeknē 1907. gadā, tajā piedalījās Francis Trasuns, Francis Kempis, Antons Skrinda, Nikodems Rancāns, Pēteris Smelters u. c. Balstoties sanāksmē nolemtajā, savu darbu „Latwišu wolúdas gramatika” pabeidza un 1908. gadā izdeva A. Skrinda. Gramatikas principi tika izmantoti līdz jaunās ortogrāfijas ieviešanai (1929), pakāpeniski izmainot atsevišķas rakstības normas jau pēc 1918. gada ortogrāfijas apspriedes.

19. gs. bija arī lībiešu valodas fiksēšanas, izpētes un pirmo rakstu izdošanas laiks. 1846. gadā Anderss Jūhans Šēgrēns apmeklēja lībiešus kā Kurzemē, tā arī Vidzemē. Viņš kļuva par pirmo un arī pēdējo valodnieku, kurš plašāk fiksējis Salacas lībiešu valodu. Uz šīs un 1852. gada ekspedīcijās savāktā valodas materiāla bāzes A. J. Šēgrēns sāka veidot vācu-lībiešu vārdnīcu. Pēc viņa nāves darbu turpināja Ferdinands Johans Videmanis. 1858. gadā viņš devās divu nedēļu ekspedīcijā pie lībiešiem uz Kurzemi. Balstoties uz A. J. Šēgrēna un paša savāktajiem datiem, F. J. Videmanis uzrakstīja pirmo lībiešu valodas gramatiku „Livische Grammatik nebst Sprachproben”. Tā kopā ar lībiešu-vācu valodas vārdnīcu „Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch” iznāca 1861. gadā Pēterburgā.

20. gs. pirmajā gadu desmitā, neraugoties uz zināmiem ierobežojumiem no Krievijas varas iestāžu puses, latviešu valodniecība un latviešu rakstu valodas lietojums vērsās plašumā. Taču tikai Pirmais pasaules karš (1914–1918) būtiski izmainīja līdzšinējos apstākļus.

Latvijas Republikas izveides laiks (1918–1940)

Nozīmīgākais notikums latviešu valodas vēsturē 20. gs. pirmajā pusē neapšaubāmi bija neatkarīgas Latvijas Republikas proklamēšana (1918) un valsts izveide. Divdesmit gadus (līdz 1940) latviešu valoda un valodniecība varēja attīstīties kvalitatīvi pilnīgi jaunā situācijā – nacionālā valstī.

Līdz Pirmajam pasaules karam Latvijā nebija humanitāras augstskolas, tāpēc latviešu valodnieki, kas izglītību bija ieguvuši Tērbatas, Pēterburgas, Maskavas vai kādā citā universitātē, savu darbību turpināja vai nu ārpus Latvijas, vai Latvijā, strādājot par skolotājiem. Līdz ar Latvijas Augstskolas (vēlāk – Universitātes) nodibināšanu (1919) tajā izveidoja Filoloģijas un filozofijas fakultāti, kurā darbu atrada vairums latviešu valodnieku – vispirms Ernests Blese, tad J. Endzelīns, Pēteris Šmits, Juris Plāķis, Anna Ābele, Pēteris Ķīkauka un citi. Pirmo reizi latviešu valodā tika lasītas lekcijas, sagatavotas zinātniski pamatotas mācībgrāmatas valodniecībā. LU mācībbspēki turpināja jau iesāktos pētījumus, kā arī pievērsās jauniem. J. Endzelīns publicēja savu nozīmīgāko darbu „Lettische Grammatik” (1922), kopā ar Edīti Hauzenbergu (vēlāk Hauzenbergu-Šturmu) turpināja un izdeva K. Milenbaha aizsākto „Latviešu valodas vārdnīcu” (1923–1932) ar papildsējumiem (1934–1946). J. Endzelīns pievērsās arī Latvijas vietvārdu un izlokšņu materiāla apkopošanai, tāpat arī senprūšu valodas izpētei. E. Blese pētīja vēsturiskos onomastikas un rakstu pieminekļus, J. Plāķis – vietvārdus, personvārdus, kā arī Kuršu kāpu latviešu valodu. Pilnīgi jaunu pētniecības jomu aizsāka A. Ābele, izveidojot eksperimentālās fonētikas kabinetu. Vācu valodas iespaidu latviešu valodā plaši aprakstīja Jānis Zēvers.

Neatkarības gados izauga un darbu uzsāka arī jauna valodnieku paaudze – E. Hauzenberga (vēlāk Hauzenberga-Šturma), Alviļs Augstkalns, Velta Rūķe (vēlāk Rūķe-Draviņa) un citi. Zinātnisku rakstu publikācijām radās speciāli izdevumi – „Latvijas Universitātes raksti”, „Filologu biedrības raksti”, „Ceļi”. Rakstu valodas vēsturei veltītas publikācijas atrodamas arī „Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā”. Latviešu valodnieki savus rakstus publicēja arī ārpus Latvijas – Lietuvā („Archivum Philologicum”), Itālijā („Studi Baltici”), Vācijā un citur.

Savas darbības veicināšanai latviešu valodnieki apvienojās Latviešu filologu biedrībā. Jaunās paaudzes filologi izveidoja organizāciju „Ramave”. Tika izveidota arī pirmā tīri zinātniskā institūcija. Vispirms nodibināja Folkloras krātuvi (1924), pēc tam arī atsevišķu Latviešu valodas krātuvi (1935), par kuras pirmo vadītāju kļuva veco rakstu pētnieks A. Augstkalns.

Līdz ar neatkarīgas valsts izveidi latviešu valoda ieguva jaunas funkcijas un valsts valodas statusu, kaut formāli to nostiprināja tikai 1932. gadā „Noteikumi par valsts valodu”. Nozīmīgākās izmaiņas – latviešu valoda kļuva par valsts un pašvaldību darba un dokumentu valodu, kā arī tika nodrošināta izglītība latviešu valodā visos līmeņos. Tas neatliekami prasīja iedzīvināt jau 20. gs. sākumā aizsāktu ortogrāfijas reformu. Pirmie lēmumi valstiskā līmenī tika pieņemti 1920. gadā. Tomēr bija jāpieņem vēl vairāki lēmumi, līdz 1922. gadā valsts un pašvaldības iestādes, kā arī skolas pārgāja uz jauno ortogrāfiju. Lai to faktiski apgūtu, bija nepieciešamas ne tikai skolu mācībgrāmatas, bet arī citi palīg līdzekļi. Nozīmīga loma šai ziņā bija J. Endzelīna un P. Šmita „Izrunas un rakstības vadonim” (1921), kas tika izdots pavisam septiņas reizes. Radās arī citas rokasgrāmatas un pareizrakstības vārdnīcas.

Atsevišķu pareizrakstības normu noteikšanā un lietošanā tomēr nebija vienprātības. Īpaši aktuāli bija svešvārdu rakstības jautājumi. Tādēļ atjaunoja Ortogrāfijas komisiju, kas šos jautājumus apsprieda, tika pieņemti vairāki oficiāli rīkojumi, kas vispirms rakstību vienkāršoja (1938), bet beigās atgriezās faktiski pie sākotnējā stāvokļa (1939, 1940) jeb t. s. Endzelīna pareizrakstības. Tieši šo normu arī kodificēja pirmā oficiālā – Latviešu valodas krātuves sagatavotā – „Latviešu pareizrakstības vārdnīca” (1942).

Latviešu valodai kļūstot par valsts valodu, aktuāls bija arī vienotas terminoloģijas jautājums dažādās nozarēs. Tāpēc jau 1919. gadā Izglītības ministrijas paspārnē izveidoja pirmo terminoloģijas komisiju, kas gan darbojās tikai līdz 1921. gadam, taču apstiprināja vairāk nekā 8000 terminu 20 nozarēs, kas tika apspriesti un pēc tam izdoti atsevišķā „Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcā” (1922). Turpmākajos neatkarības gados gan šādas komisijas vairs nebija, tomēr dažādās nozarēs turpinājās vajadzīgais terminrades darbs.

Jaunajā Latvijas valstī apvienojās „trīs zvaigznes” – Vidzeme, Kurzeme un Latgale. Līdz ar to ne tikai Vidzemē un Kurzemē, bet arī Latgalē lietotā latviešu valoda ieguva jaunas funkcijas. Līdztekus latviešu rakstu valodai arī „latgaliešu izloknei” 1921. gadā tika dotas tiesības oficiālai izmantošanai darbvedībā Latgales teritorijā. To sāka lietot arī par mācību valodu pamatskolā. Bija steidzīgi vajadzīgas mācībgrāmatas. F. Trasuns izdeva savu „Latvišu Voļudas Gramatika del latgališim” (1921). Nozīmīgas mācību grāmatas sarakstīja arī citi autori.

Valodniekiem un sabiedrībai tomēr bija jārisina latgaliešu valodas normēšanas jautājumi. Notika vairākas dažādu līmeņu ortogrāfijas apspriedes (1921, 1923, 1927–1929), un 1929. gadā oficiāli apstiprināja „Noteikumus par latgaliešu izloknes ortogrāfiju”. Balstoties uz tiem, komisijas

priekšsēdis Pēteris Strods izstrādāja savu „Pareizraksteības vōrdneicu” (1933), kas kļuva par latgaliešu rakstu valodas normas avotu uz ilgiem gadiem. Šādā ortogrāfijā izdeva grāmatas un periodiku visu neatkarīgās Latvijas laiku.

Līdz ar valsts izveidi sarosījās arī lībiešu valodas runātāji un viņu atbalstītāji. Pašu lībiešu vidū izglītotu valodnieku nebija, tāpēc nozīmīga loma bija valodas tuvāko radnieku – igauņu un somu – atbalstam. Jau 1920. gadā Kurzemi apmeklēja Lauri Ketunens un Oskars Loritss. Ar viņu gādību tika sagatavota pirmā lībiešu lasāmgrāmata „Ežmi Līvōd lugdōbrōntēz” (1921). Līdz 1926. gadam ar abu zinātnieku rūpēm iznāca kopā piecas šādas grāmatiņas. 1923. gadā nodibināja Lībiešu savienību, par kuras pirmo priekšsēdi kļuva Kārlis Stalte, kas palīdzēja L. Ketunenam viņa vārdnīcas „Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung” (1938) sagatavošanā, kā arī pārtulkoja lībiešu valodā Jauno Derību „Ūž testament” (1937, 1942). Aktīvi savas dzimtās valodas kopšanā un popularizēšanā iesaistījās arī skolotājs Pēteris Dambergs, kas sagatavoja „Jemakiel lugdōbrāntōz skūol ja kuod pierast” (Dzimtās valodas lasāmgrāmata skolai un mājām, 1935).

Valodniecība Latvijas PSR un trimdā (1940–1991)

Straujo valodas un valodniecības attīstību Latvijā 1940. gadā pārtrauca Otrais pasaules karš. Padomju okupācijas un Latvijas inkorporācijas PSRS sekas bija Latvijas Universitātes radikāla pārveide, visu sabiedrisko organizāciju (Filologu biedrība, „Ramave”, RLB) un izdevumu slēgšana, pakāpeniska latviešu valodas izstumšana no oficiālā lietojuma. 1940.–1941. gada notikumi aizrāva līdzī arī vairāku ievērojamu valodnieku dzīvību (A. Augstkalns, J. Plāķis). 1941.–1944. gada vācu okupācijas laikā nekas būtiski nemainījās. Vēl turpināja darboties Latviešu valodas krātuve, tika izdota oficiālā „Latviešu pareizrakstības vārdnīca” (1942), nedaudz valodniecisku rakstu iespieda žurnālā „Izglītības Mēnešraksts”, tomēr tas faktiski arī bija viss. Precizētajai pareizrakstībai turklāt nebija lemts ilgs mūžs. Pēc padomju režīma atjaunošanas jau 1946. gadā tika veiktas izmaiņas, atceļot garumzīmes svešvārdos un mīkstinātā ņ lietošanu.

Sarkanās armijas tuvošanās Latvijai 1944. gadā izraisīja plašu bēgļu kustību uz Rietumiem. Prom devās daudzi inteliģences pārstāvji, tai skaitā arī iepriekš nozīmīgi valodnieki – A. Ābele, E. Blese, E. Hauzenberga (vēlāk Hauzenberga-Šturma), V. Rūķe (vēlāk Rūķe-Draviņa), kā arī daudzi jaunākās paaudzes filologi. No valodniecības pīlāriem Latvijā palika vienīgi J. Endzelīns. Savukārt no Padomju Savienības pārbrauca Jānis Loja, kas bija visai aktīvi darbojies PSRS divdesmitajos un trīsdesmitajos gados.

Pēc Padomju Savienības parauga tūliņ pēc kara tika pārveidota gan izglītības, gan zinātnes sistēma. 1946. gadā nodibināja Latvijas PSR Zinātņu akadēmiju, kurā iekļāva Valodas un literatūras institūtu, kas jau 1945. gadā pie LVU bija izveidots uz agrākās Latviešu valodas krātuves bāzes. Tajā līdzās J. Endzelīnam darbu uzsāka jaunākas paaudzes valodnieki Vallija Dambe, Rūdolfs Grabis, Elfrīda Šmite, Daina Zemzare, Antonija Ahero, Anna Bergmane, Mirdza Brencē, Pēteris Kļaviņš, Milda Lepika, Mērija Saule-Sleine u. c.

Pēckara laikā situācija valodniecībai Latvijā bija ļoti nelabvēlīga. Padomju Savienībā jau kopš trīsdesmitajiem gadiem par noteicošo bija kļuvis pseidozinātniskais marrisma novirziens valodniecībā, kas īpaši asi vērsās pret salīdzināmi vēsturisko valodniecību, kura tika nodēvēta par „buržuāzisku”. Vienīgi J. Endzelīna vārda lielais svars ļāva viņam publicēt tādu darbu kā „Baltu valodu skaņas un formas” (1948). 1950. gada aprīlī J. Endzelīns bija spiests aiziet no darba toreizējā Latvijas Valsts universitātē, taču jau jūnijā marrisms PSRS tika oficiāli „atcelts” un notika atgriešanās pie salīdzināmi vēsturiskās metodes. Tad 1951. gadā iznāca J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikas” tulkojums ar papildinājumiem, par ko 1958. gadā autors saņēma oficiālo Ļeņina prēmiju. Viņš arī turpināja darbu Valodas un literatūras institūtā, iznāca nozīmīgie divi pirmie „Latvijas PSR vietvārdu” vārdnīcas (1958, 1961) sējumi.

Pēc J. Endzelīna piespiedu aiziešanas no universitātes Latviešu valodas katedras vadību pārņēma Arturs Ozols. Piecdesmitajos gados te savas disertācijas aizstāvēja un sāka lasīt lekcijas tādi vēlāk ievērojami latviešu valodnieki kā Jūlijs Kārklīšs, Marta Rudzīte, Alīse Laua, Emīlija Soida u. c. Pēc Padomju Savienības augstskolu programmas parauga sāka lasīt atsevišķus kursus mūsdienu literārajā valodā, literārās valodas vēsturē un vēsturiskajā gramatikā. Pakāpeniski sagatavoja arī vairākus mācību līdzekļus.

Latviešu valodu mācīja arī pedagoģiskajās augstskolās – Rīgas, Daugavpils un Liepājas pedagoģiskajos institūtos. Valodniecības vēsturē lielākā nozīme ir tieši pirmajam – tajā mācījušies vai strādājuši, piemēram, Antoņina Reķēna, M. Rudzīte, Jānis Rozenbergs, Rasma Grīse. Tomēr 1958. gadā to likvidēja, pievienojot LVU.

Pēc marrisma atcelšanas 1950. gadā valodniecībā pakāpeniski paplašinājās pētījumu lauks, bagātinājās metodika. Līdztekus salīdzināmi vēsturiskajai metodei sāka apgūt un izmantot arī citas pieejas. Par latviešu valodniecības galveno uzdevumu tika izvirzīti divi lieli darbi – mūsdienu literārās valodas gramatikas un literārās valodas vārdnīcas izstrāde.

Arī citos pētījumos – disertācijās un publikācijās – latviešu valodnieku uzmanības lokā līdzās dialektiem par galveno objektu kļuva mūsdienu latviešu

valoda, tās dažādie aspekti. Metodoloģiskā ziņā lielākā nozīme bija tā laika krievu valodniecības ietekmei, kas dominēja PSRS zinātnē.

„Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas” (1959, 1962) sarakstīšana un iznākšana bija nozīmīgākais jaunā perioda atskaites punkts. Tas bija pirmais tik plašs un vispusīgs pētījums par latviešu valodas gramatisko uzbūvi jaunākajos literārās valodas attīstības posmos. Ilgus gadus MLLVG ir tikusi uzskatīta par literārās valodas normas avotu, valodas kultūras paraugu, ko balsta apgūtais plašais teorētiskais pamats. R. Grabja vadībā strādāja daudzi VLI valodnieki, viņu vidū A. Ahero, A. Bergmane, Aina Blinkena, M. Lepika, M. Saule-Sleine, Velta Staltmane un citi. Gan gramatikas sagatavošanas laikā, gan pēc tās iznākšanas uz tās materiāla pamata tapa disertācijas un publikācijas.

Pēc šī normas avota publicēšanas varēja aktivizēties arī praktiskais literārās valodas kopšanas darbs. To īpaši sekmēja speciāla populāra izdevuma „Latviešu valodas kultūras jautājumi” aizsākšana 1965. gadā. Pavisam līdz 1993. gadam iznāca 27 laidieni. Izdevuma mērķis bija „sekmēt pārmaiņas literārās valodas normās, lai tās vēl labāk atbilstu skaidras, ekonomiskas, labskanīgas izteiksmes vajadzībām”. Tā tapšanā piedalījās vairums sava laika valodnieku, piemēram, A. Blinkena, Laimdots Ceplītis, R. Grabis, Konstantīns Karulis, J. Kārklīšs, Melīta Stengrevica, Valentīna Skujiņa u. c. Vēlāk tiem pievienojās arī nākamās paaudzes speciālisti, piemēram, Maija Baltiņa, Juris Baldunčiks, Ina Druviete, Jānis Valdmanis u. c.

Par nozīmīgu ieguldījumu literārās valodas kopšanā kļuva arī sērijas „Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību” izdevumi. To 1960. gadā aizsāka norādījumi par igauņu, čehu un slovāku, kā arī vācu īpašvārdu rakstību. Līdz šim iznākuši vairāk nekā divdesmit sērijas biļeteni, kas šobrīd pieejami arī elektroniski Latviešu valodas aģentūras mājaslapā.

VLI darbinieki 1966.–1976. gadā sagatavoja „Latviešu valodas biežuma vārdnīcu” četros sējumos (1976. gadā arī Tamāras Jakubaites „Latviešu valodas inverso biežuma vārdnīcu”). Savukārt „Latviešu valodas inverso vārdnīcu” (1970) izstrādāja LVU valodnieces E. Soida un Sarma Kļaviņa.

Latviešu literārās valodas leksikogrāfijas jomā īpaši svarīgi ir 1972.–1996. gadā publicētie „Latviešu literārās valodas vārdnīcas” 8 sējumi 10 grāmatās. Pie tās tapšanas M. Stengrevicas un L. Ceplīša vadībā strādājuši daudzi autori – Inese Ēdelmane, Aina Miķelsone, Ārija Ozola, Liene Roze, J. Valdmanis, Ieva Zuicena un citi. Vārdnīca joprojām ir svarīgs mūsdienu valodas normas avots.

Mūsdienu latviešu valodas pētniecībai pievērsās ne tikai VLI darbinieki, bet arī augstskolu mācībspēki. Sintakses teorijas izstrādāšanā nozīmīga loma bija A. Ozolam. Būtisks ieguldījums latviešu valodniecības attīstībā bija arī viņa

„Latviešu tautasdziesmu valoda” (1961) un „Veclatviešu rakstu valoda” (1965). Godinot A. Ozola piemiņu, kopš 1965. gada LV(U) ik gadu rīko starptautisku zinātnisku konferenci, kas veltīta visdažādākajiem problēmu lokiem. LVU Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedrā nozīmīgus pētījumus veica arī A. Laua fonētikā, leksikoloģijā un frazeoloģijā, J. Kārklīšs sintaksē, E. Soida morfoloģijā un vārddarināšanā, Inta Freimane sintaksē, Reinis Bērtulis salīdzināmajā un vēsturiskajā semantikā, S. Kļaviņa vispārīgajā un kvantitatīvajā valodniecībā. Viņi sagatavojuši daudzas monogrāfijas. 1996. gadā iznāca arī A. Lauas vadībā izstrādātā plašā „Latviešu frazeoloģijas vārdnīca”.

LVU strādāja arī M. Rudzīte, kas kļuva par sava laika ievērojamāko latviešu dialektoloģi, izveidojot pirmo visaptverošo darbu „Latviešu dialektoloģija” (1964). Pētījumos izmantoti gan profesores pašas, gan viņas studentu vāktais materiāls. Ar dialektoloģiju saistītus pētījumus LVU veica arī Jānis Kušķis, Dzintra Paegle, kura devusi arī nozīmīgu ieguldījumu latviešu valodas mācību līdzekļu izstrādē.

Latviešu dialektu pētniecība turpinājās arī VLI, kur jau 1956. gadā bija izveidots Dialektoloģijas un valodas vēstures sektors. Tā darbinieki vāca materiālus, publicēja dažādus pētījumus. Ilgus gadus notika darbs pie „Latviešu valodas dialektu atlanta”, kura 1. sējums „Leksika” iznāca 1999. gadā, bet 2. sējums „Fonētika” – 2013. gadā, tiek izstrādāti morfoloģijas sējumi. Atlanta izstrādē ieguldīts vairāku paaudžu dialektologu darbs – sākot ar J. Endzelīnu, V. Rūķi (vēlāk Rūķi-Draviņu), tad darbu turpināja Elfrīda Šmite, Milda Graudiņa, vēlāk – Benita Laumane, Brigita Bušmane, Alberts Sarkanis, Anna StafECKa, Liene Markus-Narvila, Ineta Kurzemiece u. c. Latviešu dialektologi iesaistījušies arī divu starptautisku projektu – „Eiropas valodu atlanta” un „Baltu valodu atlanta” – tapšanā. Īpaši Latgales izlokšņu, kā arī to vēstures izpētē izcila nozīme ir Antona Breidaka ieguldījumam.

Cits būtisks dialektoloģijas virziens, kas attīstījās, bija izlokšņu vārdnīcu sastādīšana. Pirmā un joprojām plašākā ir „Ērgemes izlokšnes vārdnīca” (1977–1983), ko sagatavoja Elga Kagaine un Silvija Raģe. Pēc tam izdotas arī Kalupes (1998, autore A. Reķēna), Vainižu (2000, Eduards Ādamsons un E. Kagaine), Kalnienas (2017, Sarmīte Balode, Ilga Jansone) vārdnīcas. Elektroniski pieejama Nīcas izlokšnes vārdnīcas (2017, B. Bušmane) 1. daļa (A–I). Kā iecere joprojām pastāv apvienota izlokšņu vārdnīca, 2005. gadā tika izdota „Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts”.

Līdzās dialektu leksikai nepārtraukti papildināta arī VLI vietvārdu kartotēka. Pēc J. Endzelīna „Latvijas PSR vietvārdu” divu sējumu iznākšanas bija jāgaida līdz 2003. gadam, kad iznāca nākamais Latvijas vietvārdu vārdnīcas sējums, bet līdz 2018. gadam tika izdoti vēl četri sējumi. Visus gadus aktīvi

pie materiāla krāšanas un apstrādes strādājuši V. Dambe, Ojārs Bušs, Laimute Balode, Dzintra Hirša u. c. Tieši viņi arī ir ievērojamākie Latvijas onomasti – īpašvārdu pētnieki, kas publicējuši arī daudzus rakstus zinātniskajā un populārajā periodikā.

VLI tika veikti arī literārās valodas vēstures pētījumi. Jau 1961. gadā iznāca ļoti nozīmīgais D. Zemzares darbs „Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)”. Daina Nītiņa sagatavoja pētījumu „Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā” (1978). Izdota A. Bergmanes un A. Blinkenas monogrāfija „Latviešu rakstības attīstība” (1986). Publicēts arī plašāks pētījums „Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība” divos sējumos (2002, 2007), kur atsevišķas nodaļas rakstījušas Gunta Smiltneiece, A. Blinkena, D. Nītiņa, Kornēlija Pokrotniece, Silvija Mieze, Tamāra Porīte, Ruta Veidemane u. c. Izdoti arī daži 17.–18. gs. rakstu pieminekļi, ko publicēšanai gatavojuši K. Karulis, K. Pokrotniece u. c., kā arī valodnieku darbu izlases.

Jebkuras zinātnes nozares attīstību veicina ne tikai atsevišķu grāmatu vai rakstu krājumu, bet it īpaši periodisku izdevumu iznākšana. Pēc Filologu biedrības rakstu slēgšanas ilgāku laiku padomju režīma apstākļos šādu izdevumu nebija. Tikai 1952. gadā sāk izdot ZA „Valodas un literatūras institūta rakstus”, kas ne visai regulāri iznāca līdz 1964. gadam. Zinātniskos rakstus valodniecībā publicēja arī „Zinātņu Akadēmijas Vēstis” un atsevišķu augstskolu rakstu sērijas.

Tāpēc nozīmīgs notikums bija jauna, īpaši baltu valodām veltīta žurnāla „Baltistica” (sk. <http://www.baltistica.lt>) parādīšanās 1965. gadā, ko izdeva Viļņas Universitāte. Jau 1964. gadā Viļņā notika arī pirmā tolaik vissavienības baltistu konference, no konferencēm izauga tagad ik pa 5 gadiem rīkotais Starptautiskais baltistu kongress. Gan kongresos, gan žurnālā atrodami daudzu latviešu valodnieku vārdi. Sadarbība ar Lietuvas kolēģiem visu laiku ir bijusi ļoti nozīmīga latviešu valodnieku izaugsmei.

Arī Latvijā kopš 1963. gada notika regulāra – Jāņa Endzelīna piemiņas – konference, kuras materiāli gan netika publicēti. Tikai 1984.–1992. gadā tie līdz ar citu konferenču referātiem iekļauti krājumā „Valodas aktualitātes”.

Pēc Latvijas inkorporācijas Padomju Savienībā latviešu valodas funkcijas un lietojuma jomas strauji samazinājās, atdodot vietu krievu valodai. Tomēr vienlaikus pastāvēja oficiāla institūcija, kam bija jā rūpējas par latviešu valodas leksikas bagātināšanu – Latviešu valodas terminoloģijas komisija, ko izveidoja 1946. gadā Zinātņu akadēmijas pārraudzībā. Sākotnēji LZA TK pakļauta ZA Prezidijam (1946–1959), vēlāk pievienota LZA Valodas un literatūras institūtam (1959–1992). Nozīmīgākie komisijas vadītāji padomju laikā bija R. Grabis, A. Blinkena, V. Skujiņa. Pastāvēšanas laikā komisija ir izskatījusi

un apstiprinājusi lietošanai terminus visdažādākajās jomās, izdodot ap 150 terminu vārdnīcu un biļetenu.

20. gs. 60.–80. gados visai aktīvi strādāja arī Liepājas Pedagoģiskā institūta valodnieki. Liepājnieki sagatavoja vairākus rakstu krājumus, publicēja savus pētījumus citos izdevumos. Īpaši pieminami Ilmārs Freidenfelds, A. Reķēna, G. Smiltnece, Vaira Strautiņa, Maigone Beitiņa. Savukārt Daugavpilī 1960. gadā latviešu valodas un literatūras specialitāti un katedru likvidēja, to atjaunoja tikai 1976. gadā. Kopš tā laika šeit darbojušies vairāki nozīmīgi valodnieki – D. Nītiņa, A. Breidaks, Vilma Šaudiņa, Zaiga Ikere.

Latviešu valodnieku devuma apkopošanai 1975. gadā iznāca pirmā plašākā valodniecības darbu bibliogrāfija – Dzidras Barbares sastādītā „Latviešu padomju valodniecība 30 gados. Bibliogrāfisks rādītājs 1945–1975”. Tai sekojuši bibliogrāfiski pārskati dažādos turpinājumizdevumos.

1967. gadā nodibināja pirmo balvu par zinātniskiem sasniegumiem latviešu valodniecībā – Jāņa Endzelīna prēmiju (tagad vārdbalva), ko LZA piešķir joprojām. Par tās laureātiem kļuvuši A. Laua, B. Laumane, B. Bušmane, L. Ceplītis, A. Reķēna, D. Nītiņa, I. Jansone, D. Markus u. c.

Otrais pasaules karš latviešu valodniekus sadalīja tajos, kas palika Latvijā, un tajos, kas devās trimdā. Aizbrauca Latvijas Universitātes profesori E. Blese, A. Ābele, aizbrauca J. Endzelīna tuvākā līdzstrādniece E. Hauzenberga (vēlāk Hauzenberga-Šturma), arī V. Rūķe (vēlāk Rūķe-Draviņa), aizbrauca arī citi tā laika jaunākās paaudzes valodnieki – Kārlis Draviņš, Leonards Latkovskis, Benjamiņš Jēgers u. c. Pēc kara viņiem nebija viegli atrast darbu savā specialitātē. Daži strādāja zemākos akadēmiskos amatos vai darīja pat citus darbus. Tomēr no saviem sapņiem neatteicās. No šīs paaudzes visaugstāk kāpa V. Rūķe-Draviņa, iegūdamā doktora grādu Zviedrijā un kļūdamā par pirmo baltu valodu profesori Stokholmas Universitātē. E. Hauzenberga-Šturma strādāja universitātē Bonnā, E. Blese – Maincā, K. Draviņš – Lundā. Arī no tiem latviešiem, kas savu izglītību ieguva jau ārpus Latvijas, izcēlās vairāki nozīmīgi latviešu valodas pētnieki, to vidū Valdis Zeps, Baiba Metuzāle-Kangere, Jāzeps Lelis, Alfrēds Gāters, Miķelis Bukšs, Dzintra Bonda u. c.

Latviešu valodnieki trimdā ne tikai pētīja valodu, publicējās citzemju izdevumos, piemēram, „Sprāklīga Bidrag”, „Studi Baltici” u. c., bet arī veicināja latviešu valodas uzturēšanu trimdas sabiedrībā, popularizēja savus sasniegumus, rakstot dažādos latviešu izdevumos. Speciāli valodniecībai bija veltīts atjaunotais „Ramaves” izdevums „Ceļi” (1961–1991), kas iznāca gan neregulāri, bet ilgus gadus. Īpaši valodas kopšanai Čikāgā izdeva žurnālu „Vēstis” (1980–1987). Latgaliešu valodas problemātikai veltīti raksti tika iespiesti turpinājumizdevumā „Acta Latgalica” (1965–2004).

Īpaša nozīme bija mācībgrāmatām, kuru vidū visnoturīgākā bija Valerijas Bērziņas-Baltiņas „Latviešu valodas gramatika”. Tās pirmais izdevums parādījās vēl 1942. gadā Rīgā, taču pēc tam līdz pat 1987. gadam iznāca vēl pieci izdevumi ārzemēs, kā arī divi izdevumi jau atkal Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas. Pretēji vairākām ortogrāfijas maiņām Padomju Latvijā (1946–1969), trimdas latvieši turējās pie t. s. Endzelīna pareizrakstības, par normas avotu izmantodami jau 1942. gadā Rīgā izdoto „Latviešu pareizrakstības vārdnīcu”, kas arī līdz 1987. gadam daudzkārt izdota atkārtoti. V. Bērziņa-Baltiņa kopā ar Jāni Bičoli sagatavoja arī „Latviešu valodas vārdnīcu” (1993). Savukārt svarīgs ieguldījums latviskās terminoloģijas nostiprināšanā trimdā ir bijis „Latviešu tehniskās terminoloģijas vārdnīcas” izdevums piecos sējumos (1972–1986) Ernesta Dravnieka redakcijā. Atzīmējot nozīmīgus valodniecības darbus, kopš 1979. gada tiek pasniegta Annas Ābeles piemiņas fonda balva.

Gan ar trimdas valodnieku, gan cittautu kolēģu pūlēm latviešu valoda laikā pēc Otrā pasaules kara tika mācīta vairākās universitātēs Rietumos. Latviešu pašu izglītošanā vislielākā nozīme ir bijusi Stokholmas Universitātei un V. Rūķei-Draviņai, Rietummičiganas Universitātei, kur darbojās Lalita Muižniece, kā arī Trevora Fennela vadītajiem kursiem Austrālijas universitātēs Adelaidā un Melburnā. Zinātniskiem nolūkiem latviešu valoda tika mācīta arī universitātēs Bonnā, Minsterē un dažās citās vietās.

Trimdas valodnieki kopā ar citu zinātņu pārstāvjiem un saviem lietuviešu un igauņu kolēģiem 1968. gadā Amerikā izveidoja Baltijas studiju veicināšanas asociāciju (AABS), kas kopš tā laika ik pa diviem gadiem rīko starptautiskas konferences kādā no ASV vai Kanādas universitātēm. Tajās vienmēr ir bijusi arī valodniecības sekcija. Savukārt kopš 1971. gada Stokholmā reizi divos gados tika organizēta Baltijas studiju konference Skandināvijā. Tā katru gadu latviešu valodas pētnieki no dažādām zemēm satikās kādā no Eiropas vai Amerikas pilsētām.

Latviešu valodas studijām un pētniecībai īpaša vieta vienmēr ir bijusi arī Lietuvā. Padomju laikā kā mācību priekšmetu to mācīja Viļņas Universitātē, kur kursu vadīja Jons Kabelka, kas sarakstījis gan mācībgrāmatu, gan kopā ar Jonu Balkeviču sagatavojis pirmo latviešu-lietuviešu vārdnīcu (1977).

Latviešu–igauņu kontaktus gadiem pētījis igauņu valodnieks Lembits Vaba, bet ilggadējam Tartu Universitātes profesoram Paulam Aristem ir izcila nozīme latviešu valodnieku izaugsmē piecdesmitajos un sešdesmitajos gados.

Latviešu valodas vēsturei vērtīgi ir poļu valodnieka Staņislava F. Kolbuševska pētījumi. Tomēr visražīgākais cittautu pētnieks, kas rakstījis gan par gramatikas, gan rakstu valodas vēstures jautājumiem, ir Austrālijas Flindersa

Universitātes profesors T. Fennels, kas publicējis daudzus rakstus un grāmatas, tostarp 17. un 18. gs. latviešu gramatiku un vārdnīcu jaunizdevumus.

Latviešu valodas funkcijas un lietojums padomju režīma laikā sašaurinājās, bet latgaliešu rakstu valoda faktiski tika aizliegta. Jau drīz pēc kara pārtrauca izdot periodiku latgaliski, cita literatūra iznāca ļoti maz, turklāt arī tikai līdz sešdesmito gadu sākumam. Latgaliešu valoda palika vienīgi katoļu baznīcā, kā arī izlokšņu formā kā ikdienas sarunvaloda. Arī latgaliskā pētniecība faktiski bija sašaurināta tikai uz dialektoloģiskiem darbiem. Šai jomā visnozīmīgākais bija A. Breidaka, A. Reķēnas devums. Latgaliešu rakstu valodu tomēr uzturēja trimdas latgalieši – gan ar literatūras izdevumiem, gan rakstu krājumu „Acta Latgalica”, gan ar katoļu baznīcu. Redzamākie latgaliešu valodas pētnieki un popularizētāji šais trimdas gados bija Miķelis Bukšs, Jāzeps Lelis, Valdis Zeps u. c.

Vēl smagākā situācijā nonāca lībiešu valoda. Pēc Otrā pasaules kara lībiešu ciemi atradās PSRS pierobežas zonā, kas iegrozoja to attīstību. Valodas runātāji bija devušies gan uz Latvijas pilsētām, gan Rietumiem, tāpēc faktiskais valodas lietojums strauji samazinājās. Arī pētniecība Latvijā praktiski vairs nenotika. Vienīgi P. Dambergs sadarbibā ar igauņu un somu pētniekiem, kā arī Latvijā dzīvojošo Tenu Karmu sagatavoja vairākus manuskriptus, palīdzēja citiem pētniekiem. Arī igauņu un somu valodnieki ik pa brīdim meklēja vēl esošos runātājus, vāca materiālus, tos izdeva un aprakstīja.

20. gs. astoņdesmito gadu vidū, sākoties t. s. perestroikai un atmodas kustībai, latviešu valodai tika pievērsta pastiprināta uzmanība. Jau kopš 1978. gada notika „Valodas prakses diena”. 1983. gadā darbu sāka jaunizveidotā LVU Pedagoģijas fakultāte, kurā gatavoja arī latviešu valodas skolotājus. Tajā par mācībspēkiem strādāja daudzi pazīstami valodnieki – D. Nītiņa, A. Blinkena, A. Breidaks, D. Markus, Anna Vulāne u. c.

Valodas statuss un tās faktiskais lietojums bija arī viena no pirmajām atmodas laikā izvirzītajām problēmām. Ar sabiedrības un valodnieku pūliņiem tika panākts, ka 1989. gadā pieņēma pirmo Latvijas PSR Valodu likumu, kurā latviešu valodai bija atkal piešķirts valsts valodas statuss.

Atjaunotās valsts periods (1991–2018)

Līdz ar Latvijas faktiskās neatkarības atjaunošanu 1991. gadā sāka reāli mainīties arī latviešu valodas un valodniecības stāvoklis valstī. Pakāpeniski radīja valstiskas instances, kas rūpējas par valodas likuma burta un gara realizāciju. Vispirms 1992. gadā izveidoja Valsts valodas centru (sk. <https://www.vvc.gov.lv/>), ko vadījuši Dz. Hirša, Agris Timuška, Māris Baltiņš, tad

Tulkošanas un terminoloģijas centru (1996), ko 2009. gadā pievienoja VVC. Centrā darbojas Valsts valodas inspekcija, kā arī Latviešu valodas ekspertu komisija, kas regulāri izvērtē dažādus dokumentus, kodificē literārās valodas normas, sniedz atzinumus par dažādiem valodas jautājumiem. Izveidota arī Vietvārdu apakškomisija un Latgaliešu rakstu valodas (agrāk ortogrāfijas) apakškomisija, kā arī īpaša Kalendārvārdu ekspertu komisija.

Valsts prezidenta institūcijas pārraudzībā 2002. gadā izveidota un vairākkārt atjaunota Valsts valodas komisija. To sākotnēji vadīja dzejniece Māra Zālite, pašlaik – Andrejs Veisbergs. Valodnieki aktīvi iekļāvušies valsts valodas politikas izveidē un realizācijā. Lielākie nopelni te I. Druvietei, kas ne tikai teorētiski ar rakstiem un grāmatām pamatojusi valodas politikas darbības, bet arī praktiski to realizējusi, būdama gan Saeimas deputāte, gan izglītības un zinātnes ministre. Ar I. Druvietes līdzdalību vai atbalstu veikti daudzi sociolingvistiski pētījumi par latviešu valodas situāciju, tās dažādiem aspektiem.

2003. gadā izveidoja Valsts valodas aģentūru (VVA), bet 2004. gadā – Latviešu valodas apguves valsts aģentūru (LVAVA). 2009. gadā abas institūcijas apvienoja, nodibinot Latviešu valodas aģentūru (LVA), ko vada J. Valdmanis. Tā šais gados sniegusi konsultācijas par dažādiem valodas jautājumiem, tāpat arī veicinājusi latviešu un arī lībiešu valodas izpēti un popularizēšanu. Te strādā (2018) J. Valdmanis, Inita Vītola, Dite Liepa, Dace Dalbiņa, Vineta Vaivade u. c. speciālisti. Ar LVA finansiālu atbalstu realizēti daudzi projekti – sociolingvistiskas aptaujas, mācībgrāmatas, tulkojošas vārdnīcas, atsevišķi pētījumi, populārzinātniski izdevumi u. c. Ar LVA gādību kopš 2005. gada atkal iznāk valodas kultūrai veltīts izdevums „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi”. Izstrādāti arī vairāki nozīmīgi e-resursi, kas pieejami LVA interneta vietnē (sk. <https://valoda.lv/>). Tie domāti gan latviešu valodas apguvējiem, gan tiem, kuri vēlas uzlabot vai pārbaudīt savas zināšanas par valodas un valodniecības jautājumiem. To starpā – valodas konsultāciju elektroniskā datu bāze (sk. <https://www.valodaskonsultācijas.lv/>), elektroniskā mācību vārdnīca „e-pupa” (sk. <http://epupa.valoda.lv/>), mācību materiālu kopa „Māci un mācies” (sk. <http://maciunmacies.valoda.lv/>), latviešu valodas rokasgrāmata (sk. <http://valodasrokasgramata.lv/>), citvalodu personvārdu atveides datu bāze (sk. <https://www.personvarduatveide.lv/>), uzziņas materiālu apkopojums par latviešu valodniecību un tās vēsturi „Lingvistiskā karte” (sk. <http://www.lingvistiskakarte.lv/>), kā arī citi resursi, kas pastāvīgi tiek atjaunoti un papildināti.

Arī plašākas sabiedrības interese par aktuāliem valodas jautājumiem nav apsīkusi. Nozīmīga loma te Rīgas Latviešu biedrībai, pie kuras izveidota RLB

Latviešu valodas attīstības kopa (2001). RLB kopā ar Latvijas Zinātņu akadēmiju kopš 1998. gada piešķir Kārļa Mīlenbaha balvu par praktisku devumu valodas kopšanā, kā arī tās popularizēšanu.

Par latviešu valodas terminoloģijas attīstību galvenā atbildība joprojām ir Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijai, kuru neatkarības gados vadījuši A. Blinkena, V. Skujiņa, J. Baldunčiks, M. Baltiņš. Terminoloģijas komisijas izstrādāto un apstiprināto terminu sakopojums, kuram pievienoti arī citi terminu krājumi, tagad ir pieejams akadēmiskajā terminu datubāzē „AkadTerm” (sk. <http://termini.lza.lv/term.php>). Tajā ievietots vairāk nekā 1 miljons terminu 6 valodās no dažādām terminu vārdnīcām un citiem avotiem.

Kādreizējais Latvijas ZA Valodas un literatūras institūts jau 1992. gadā tika sadalīts un no tā Valodas daļas izveidots Latviešu valodas institūts (direktors J. Valdmanis, kopš 2004. gada – I. Jansone; vietne <http://www.lulavi.lv/>). Tagad šis institūts iekļauts kā struktūrvienība Latvijas Universitātē. LVI šajos gados turpināti un realizēti nopietni pētījumi, kuros iesaistījušies gan pieredzējušie (B. Bušmane, O. Bušs, L. Balode, I. Jansone, Juris Grigorjevs, A. StafECKa, A. Timuška u. c.), gan arī daudzi jaunākas paaudzes valodnieki (Anta Trumpa, Renāte Siliņa-Piņķe, Iveta Pūtele, Anitra Roze, Inese Indričāne, Sanda Rapa u. c.). 1996. gadā pabeigta „Latviešu literārās valodas vārdnīca” (tagad pieejama arī elektroniskā formā – sk. <http://tezaurs.lv/llvv/>), 2003. gadā atsākta Latvijas vietvārdu vārdnīcas izdošana, izdoti divi „Latviešu valodas dialektu atlanta” sējumi (1999, 2013), publicēti daudzu valodnieku rakstu krājumi, strādāts pie citiem projektiem. Kopš 2003. gada top elektroniska „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca” (sk. <http://tezaurs.lv/mlvv/>), bet kopš 2013. gada arī „Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca (16.–17. gadsimts)” (sk. <http://tezaurs.lv/lvvv/>). Pašlaik īpaši aktīvi noris darbs onomastikā, fonētikā, vēsturiskajā leksikogrāfijā, dialektoloģijā. Nozīmīgs notikums ir turpinājumizdevuma „Linguistica Lettica” izdošana, kas iznāk jau kopš 1997. gada, tam pievienojies arī īpašvārdu pētniecībai veltītais žurnāls „Onomastica Lettica”. LVI paspārnē ar citu institūciju valodnieku līdzdalību tapuši arī divi nozīmīgi izdevumi – „Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca” (2007) un plašā „Latviešu valodas gramatika” (2013).

Būtiskas pārmaiņas notikušas Latvijas Universitātē. Filoloģijas fakultāte apvienota ar bij. Svešvalodu fakultāti, izveidojot Humanitāro zinātņu fakultāti. Bij. Latviešu valodas katedra vispirms tika pārdēvēta par Baltu valodu katedru, tad sadalīta divās – Latviešu un vispārīgās valodniecības katedrā, kas pārziņa mūsdienu latviešu valodas pētījumus, un Baltu valodniecības katedrā, kuras locekļi pievērsušies valodas vēstures, dialektoloģijas, citu

baltu valodu pētniecībai. Tajās strādājuši M. Rudzīte, I. Freimane, S. Kļaviņa, Dz. Paegle, J. Kušķis, Andra Kalnača, Ilze Lokmane, Lidija Leikuma, L. Balode, Pēteris Vanags, Edmunds Trumpa u. c. Latviešu valodai savos pētījumos daudz uzmanības veltījuši arī citi fakultātes valodnieki, kas ikdienā māca ar citām valodām saistītus studiju kursus, piemēram, Igors Koškins, A. Veisbergs, Maija Brēde, Ineta Balode u. c. LU Filoloģijas fakultātē jau 1991. gadā sāka izdot rakstu krājumu „Baltu filoloģija” (sk. <https://www.lu.lv/apgads/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/baltu-filologija/>), kas tagad pārtapis par starptautisku baltu valodniecības žurnālu. Par regulāru izdevumu kļuvis arī krājums „Valoda: nozīme un forma” (kopš 2009) (sk. <https://www.lu.lv/apgads/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/valoda-nozime-un-forma/>). Angļu filoloģijas nodaļa kopš 2011. gada izdod žurnālu „Baltic Journal of English Language, Literature and Culture” (sk. <https://www.lu.lv/apgads/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/baltic-journal-of-english-language-literature-a-culture/>), kurā atrodams arī pa kādam latviešu valodai veltītam rakstam.

Pārvērtības skārušas arī Pedagoģijas fakultāti. Dažādu administratīvu pārmaiņu rezultātā tā mainījusi nosaukumu – vispirms par Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāti (1995), tad par Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāti (2010). Līdzīgi kā citās augstskolās arī tajā mainījies studentu skaits un to prioritātes. Latviešu valodas studijas sašaurinājušās. Neatkarības gados fakultātē bez jau minētajiem strādājuši vai arvien strādā arī I. Druviete, J. Valdmanis, A. Vulāne, Lilija Jurģīte, Alberts Sarkanis u. c. valodnieki.

Visās LU valodnieciskajās nodaļās ik gadus tiek rīkotas LU zinātniskās konferences sekciju sēdes.

Liepājas Pedagoģiskais institūts (pēc tam akadēmija) 2009. gadā kļuva par Liepājas Universitāti. Arī te turpinājusies aktīva valodnieciska pētniecība, publicētas grāmatas (B. Laumane, G. Smiltiece, Ieva Ozola, Linda Lauze u. c.), aizstāvētas vairākas doktora disertācijas. Viena no jomām, kam pievērsušies Liepājas valodnieki, ir Dienvidkurzemes valoda dažādos aspektos. Par nozīmīgu notikumu Latvijas mērogā ir kļuvusi gadskārtējā konference „Vārds un tā pētišanas aspekti”, kuras referāti realizējas rakstu krājumos (kopš 1997. gada). Liepājas Universitātē iedibināta arī Antoņinas Reķēnas vārdbalva (kopš 2000. gada).

Pēc neatkarības atjaunošanas augstākās izglītības iestāde izveidota Rēzeknē – Rēzeknes Augstskola (kopš 2016. gada – Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija). Šeit realizēti daudzi projekti, kas saistīti ar latgaliešu rakstu valodu, ar latgalisko izlokšņu, ar citu valodu lietojumu Latgalē (Sanita Lazdiņa, Ilga Šuplinska, Heiko Martens, Antra Kļavinska u. c.). Rēzeknē tiek izdots

humanitāro zinātņu žurnāls „Via Latgalica”, kur publicēti arī raksti valodniecībā. Lielā mērā tieši ar Rēzekni saistīta starptautisko latgalistikas konferenču tradīcijas aizsākšana.

Valodnieciski pētījumi turpinājušies arī Daugavpils Universitātē. Te līdzās latviešu valodai (V. Šaudiņa, Z. Ikere, Svetlana Polkovņikova, Inese Zuģicka u. c.) plaši pētīta krievu un citas valodas. Arī Daugavpilī kopš 1991. gada notiek regulāras starptautiskas konferences un kopš 1994. gada tiek izdots regulārs rakstu krājums „Valoda dažādu kultūru kontekstā”.

Jauna augstskola izveidota Latvijas rietumos – Ventspils Augstskola. Tajā tiek sagatavoti arī tulki, tāpēc zinātniskā darbība saistīta galvenokārt ar kontrastīvajiem pētījumiem (J. Baldunčiks, Dzintra Lele-Rozentāle, Jānis Sīlis u. c.).

Vairāki valodnieki darbojušies Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijā – RPIVA, ko 2017. gadā pievienoja Latvijas Universitātei. RPIVA no 2006. līdz 2016. gadam funkcionēja Bērna valodas pētījumu centrs, kur strādāja D. Markus, A. Vulāne, Viktorija Kuzina un vairāki citi, attīstot jaunu pētniecības nozari latviešu valodniecībā. 2015.–2017. gadā šeit kopā ar Norvēģijas partneriem tika īstenots nozīmīgs starptautisks bērnu valodas izpētes projekts „Latviešu valodas monolingvāla un bilingvāla apguve: rīki, teorijas un lietojums” (sk. <http://www.lamba.lv/index.php/lv/>).

Par nozīmīgu latviešu valodas izpētes centru ir kļuvusi LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorija, ko ilgu gadu vadījis Andrejs Spektors, tagad Normunds Grūzītis. Te strādājuši arī M. Baltiņa, Ilze Auziņa, Everita Andronova, Inguna Skadiņa u. c. MIL veidojusi daudzus tekstu korpusus (sk. <http://www.korpuss.lv/>), to skaitā – Līdzsvarotos mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusus (sk. <http://www.korpuss.lv/id/LVK2013> un <http://www.korpuss.lv/id/LVK2018>), Latviešu valodas runas korpusu (sk. <http://www.korpuss.lv/id/LaRko>), Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpusu (sk. <http://www.korpuss.lv/id/LiLa>), Latviešu valodas seno tekstu korpusu „Senie” (sk. <http://www.korpuss.lv/id/Senie>) un citus, kas ir neaizstājami palīgi mūsdienīgai un datorizētai latviešu valodas un tās vēstures izpētei. Kopā ar Rēzeknes Augstskolu izveidots Mūsdienu latgaliešu tekstu korpuss (sk. <http://www.korpuss.lv/id/MuLa>), bet 2017. gadā – Morfoloģiski marķēts longitudināls bērnu runas korpuss (sk. <http://www.korpuss.lv/id/LAMBA>). MIL datorizēta K. Milēnbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīca” (sk. <http://tezaurs.lv/mev/>), tiek veidots ļoti plašs vārdnīcu serveris „Tēzaurs.lv” (sk. <http://www.tezaurs.lv/>), strādāts pie latviešu valodas tekstu automatizētas analīzes, mašintulkošanas attīstības un citiem nozīmīgiem projektiem.

Plašāku valodniecības pētniecisko projektu realizācija nav iespējama bez Latvijas Zinātnes padomes finansējuma. 1995. gadā izveidoja īpašu letonikas pētījumu programmu, kas aptver daudzas zinātņu nozares. Tās rezultāti tika prezentēti Letonikas kongresā (2005). Kopš tā laika kongresi notikuši reizi divos gados.

Latviešu valodas pētniecība un mācīšana citu valstu augstskolās pēc 1991. gada ir aktivizējusies. To joprojām pasniedz un pēta Lietuvā – Viļņas Universitātē, atjaunotajā Vītauta Dižā Universitātē Kauņā un citur. Latviešu valodas izpētē un popularizēšanā vislielāko ieguldījumu devuši Alberts Rosins, Alvids Butkus, Daļa Kiseļūnaite, Regina Kvašīte, arī jaunākās paaudzes valodnieki.

Latviešu valoda tiek mācīta vairākās Polijas augstskolās – Varšavas Universitātē, kur ilgu laiku strādāja Aksels Holvūts un Monika Mihališina, Adama Mickeviča Universitātē Poznaņā, kur darbojas Nikole Naua. Polijā iznāca arī izdevums „Linguistica Baltica”, bet tagad tiek izdots jauns žurnāls „Baltic Linguistics” (sk. <http://www.balticlinguistics.uw.edu.pl/>). Daudz publikāciju par baltu valodām atrodams arī citā poļu izdevumā „Acta Baltico-Slavica”.

Vācijā ievērojamais baltists Rainers Ekerts Greifsvaldes Universitātē izveidoja pirmo Baltistikas institūtu, kur pašlaik strādā viņa audzēkņi. Ar Pāveta Štola gādību latviešu valoda jau ilgāku laiku tiek mācīta Kārļa Universitātē Prāgā. Vairāk nekā 20 gadu latviešu valoda mācīta arī Ungārijā (Budapeštā, Sombathejā). Francijas un Itālijas augstskolās latviešu valoda pasniegta kā mācību kurss vai arī pētīta. Īpaši pieminams Pizas Universitātes profesora Pjetro Umberto Dini ieguldījums baltistikā, arī latviešu valodas izpētē. Viņš ir arī žurnāla „Res Balticae” izdevējs un galvenais redaktors. Ziemeļeiropā latviešu valodu pašlaik var studēt Stokholmas Universitātē (kopš deviņdesmitajiem gadiem latviešu valodu mācījuši Aija Priedīte, B. Kangere, P. Vanags, Lilita Zaļkalne), Helsinku Universitātē (Valentīna Gurtaja, L. Balode), Maskavas Valsts universitātē (Irita Saukāne) un Sanktpēterburgas Valsts universitātē (Aleksejs Andronovs, E. Andronova). Te tika aizsākta arī jauna starptautisku konferenču „Baltu valodas un baltās naktis” tradīcija. Diemžēl pēc Terjes Matiasena nāves pārtrauktas baltu valodu studijas Oslo Universitātē. Mūsdienās Norvēģijā Trumses Universitātes valodnieki Olga Ureka, Marita Vestergarde, Martins Kremers u. c. iesaistījušies Latvijas bērnu valodas pētījumos.

ASV pēc latviešu valodas studiju programmas likvidēšanas Rietummičiganas Universitātē par vienīgo augstskolu, kur var apgūt visas Baltijas valodas, kļuvusi Vašingtonas Universitāte Sietlā, kur baltistikas studijas

vada Guntis Šmidhens (*Šmidchens*). Latviešu valodas studijas un pētniecība Japānā pēdējā laikā ir sporādiska, taču nesen radītas iespējas studēt latviešu valodu Ķīnā, Pekinas Svešvalodu universitātē. Ne vienu vien no minētajām studiju programmām ar līdzekļiem vai materiāliem atbalsta arī Latvijas valsts ar Latviešu valodas aģentūras starpniecību.

Valsts valodas likumā ierakstīts, ka „Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību”. Gan latgaliešu sabiedrība, gan vairāki valodnieki (A. Breidaks, L. Leikuma, A. Stafecka, A. Vulāne u. c.) ir aktīvi iesaistījušies latgaliešu rakstu valodas normu precizēšanā, kā arī tās popularizēšanā. Svarīgs notikums ir tas, ka Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu ortogrāfijas apakškomisija 2007. gadā apstiprināja atjaunotus latgaliešu rakstības noteikumus. Tie tiek plaši izmantoti latgaliski iespiestajos izdevumos. Latgaliski izdod grāmatas, ik pa brīdim arī periodiskus izdevumus, mācību līdzekļus. Valodnieki daudz darījuši arī rakstu valodas modernizēšanā, tās izpētē. Kopš 2004. gada regulāri notiek starptautiskas latgalistikas konferences, tiek izdoti to materiāli, bet 2018. gadā Valsts pētījumu programmā uzsākta latgaliešu rakstu valodas pareizrakstības rīka izstrāde.

Valsts valodas likums nosaka arī, ka „valsts nodrošina lībiešu valodas kā pirmiedzīvotāju (autohtonu) valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību”. Tomēr salīdzinājumā ar latgaliešu valodu situācija ir būtiski atšķirīga. Nav vairs kopienas, kas lībiešu valodu izmantotu kā ikdienas saziņas līdzekli, faktiski vairs nav lībiešu kā pirmās valodas runātāju. Galvenā uzmanība pievērsta valodas izpētei, tomēr notikušas arī lībiešu valodas normēšanas konferences (1995, 2005), kas ļāvušas nodrošināt lībiešu rakstu valodas tradīcijas pēctecību, radot stabilu pamatu lībiešu rakstu valodas izdevumiem un saskaņotai valodas normēšanai. Valodas izpētē daudz darījuši Tīts Reins Vītso, kas sastādījis „Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīcu” (2012, pieejama arī elektroniski – sk. <http://www.murre.ut.ee/liivi/lv/index.html>). Tās sagatavošanā viņam palīdzēja Valts Ernštreits, kurš pētījis arī lībiešu rakstu valodas vēsturi. Savukārt pirmo dažādos avotos balstīto Salacas lībiešu valodas vārdnīcu „Salis-livisches Wörterbuch” (2009) izveidojuši Eberhards Vinklers un Karls Pajusalu. Kaut lībiešu valoda vairs neskan ikdienā, tās dzīve nav beigusies. Turpinās arī tās izpēte, tiek veidoti lībiešu valodas korpusi, pašlaik aizsākts darbs pie jaunas plašākas lībiešu valodas gramatikas. 2018. gada rudenī nodibināta pirmā lībiešu mantojuma pētniecības struktūra Latvijā – LU Lībiešu institūts, ko vada V. Ernštreits. Tajā plānots veikt un koordinēt pētījumus par lībiešu valodu, vēsturi un kultūru.

Nobeigums

Simts gados kopš Latvijas valsts proklamēšanas latviešu valoda ir piedzīvojusi mainīgu likteni – divdesmit neatkarības gadiem sekoja piecdesmit nebrīves gadi, kad valodas lietojums bija ierobežots un nākotne – apdraudēta. Nu jau atkal vairāk nekā divdesmit piecus gadus latviešu valoda veic valsts valodas funkcijas. Tomēr mūsdienu globalizētajā pasaulē tai ir gan daudz izaicinājumu, gan arī sasniegumu. Tā ir izmantojama daudzveidīgās funkcijās, lietojama arī jaunajās tehniskajās ierīcēs.

Valodniecība simts gados kļuvusi par izvērstu zinātnes nozari, kas pēta valodu visā tās daudzveidībā. Latviešu valoda šais gados ir aprakstīta vairākās plašās gramatikās – J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikā” (1922/1951), „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” (1959–1962), „Latviešu valodas gramatikā” (2013), sastādītas plašas vārdnīcas – K. Mīlenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīca” (1923–1946), „Latviešu literārās valodas vārdnīca” (1971–1996), publicēti daudzi jo daudzi pētījumi par valodas apakšsistēmām, to vēsturi un problēmjautājumiem. Pēdējos gados izveidoti vairāki valodas korpusi. Ar izpēti nodarbojas akadēmiski izglītoti speciālisti dažādās Latvijas vietās un institūcijās. Tāpat arī citur pasaulē joprojām ir interese par latviešu valodu. To apgūst un arī pētī daudzās universitātēs Eiropas zemēs un arī citos kontinentos. Daudz ir paveikts, taču arī darāmā netrūkst. No laika nedrīkst atpalikt nedz valoda, nedz zinātne. Attīstās informācijas tehnoloģija, tai ir „jārūnā” arī latviski. Latviešu valodai ir jābūt pievilcīgai gan tiem, kas ar to izaug, gan tiem, kas to apgūst kā pieaugušie. Tikai tā būs iespējams pastāvēt mūsdienu izaicinājumiem pārpilnajā pasaulē.

1. *Lingvistiskā karte* [tiešsaiste]. Zin. vad. Pēteris Vanags. Latviešu valodas aģentūra, 2016 [skatīts 15.11.2018.]. Pieejams: <http://www.lingvistiskakarte.lv>

VĀRDS PUBLICISTIKĀ

Elīna Veinberga

Metaforas un metonīmijas kā tēlainās domas izteiksmes līdzekļi drukātajā presē 1918. un 2018. gadā

Ievads

Cilvēkus vienmēr interesējuši dažādi valodas jautājumi, un mūsdienās arvien biežāk tiek meklēti zinātniski valodas izskaidrojumi un pamatojumi. Valodas pētījumi tradicionāli bijuši humanitāro zinātņu jomas pārziņā, bet mūsdienās starpdisciplināra pieeja kļūst arvien aktuālāka gan pasaulē, gan Latvijā, tāpēc aizvien vairāk valodnieku pievēršas kognitīvās lingvistikas un kognitīvās stilistikas, kura ir starpdisciplināra pašos pamatos, teorētiskajām nostādnēm. „Kognitīvā lingvistika galvenokārt nodarbojas ar to, lai izpētītu saistību starp valodu, prātu un sociālfizisko (*socio-physical*) pieredzi¹.” (Evans 2007, vi) Tās aizsākumi meklējami 20. gadsimta 70. gados, un tai par pamatu kalpoja kognitīvā zinātne, kurai saknes meklējamas jau agrāk, piemēram, geštaltpsiholoģijā². Kognitīvā lingvistika ir pieeja dabīgās valodas, prāta un ķermeniskās pieredzes (*embodied experience*)³ izpētei un analīzei, tā īpaši pievēršas valodai kā instrumentam, kurš organizē, apstrādā un sniedz informāciju. Kognitīvajai lingvistikai nav vienotas teorijas, tā drīzāk ir elastīga struktūra (Evans 2007; Geeraerts and Cuyckens 2007).

Ap 1975. gadu Džordžs Leikofs (*George Lakoff*) esot pirmo reizi minējis terminu *kognitīvā lingvistika* (Nerlich and Clarke 2007). 1980. gadā Dž. Leikofs

¹ Šeit un turpmāk citātos tulkojusi raksta autore (E. V.).

² **Geštalts** – atveidots no vācu vārda *Gestalt*, kas nozīmē ‘forma, veids, struktūra’; savstarpēji saistītu psihisku veidojumu kopums, kura būtība nav atklājama, pētot atsevišķas sastāvdaļas (veselums atšķiras no daļu summas) (SVV 2008, 284).

Geštaltpsiholoģija – psiholoģijas virziens, kas psihisko parādību pētišanā prasa ievērot veseluma principu. Psihiskos procesus tas aplūko nevis kā elementu asociācijas, bet gan kā veselās struktūras (geštaltus), kas nav vienkārša elementu summa (turpat, 284). Kognitīvajā lingvistikā ļoti svarīga loma ir **geštalta valodas koncepcijām**. Galvenokārt izmanto gan ideju, ka nozīmes nepastāv nošķirtībā, bet tās ir jāsaprot plašākā kontekstā, gan arī domu par to, ka daļas un veselumi nosaka cits citu. (Nerlich and Clarke 2007, 597)

³ **Ķermeniskums** (*embodiment*) kognitīvajā zinātnē (*cognitive science*) attiecas uz cilvēka ķermeņa lomas izpratni ikdienas situācijās, piemēram, to, kā mūsu ķermenis ietekmē domāšanu un runāšanu (Gibbs 2005, 1). Saprāts nepastāv ārpus ķermeņa (*disembodied*) (Lakoff and Johnson 1999, 4). Par termina *embodiment* tulkojuma problēmām sk. Kalve 2012, 29.

un Marks Džonsons (*Mark Johnson*) uzraksta grāmatu „Metaforas, ar kurām dzīvojam” (*Metaphors We Live By*), kura kļūst par konceptuālās metaforas teorijas (*Conceptual Metaphor Theory*) pamatu.

Lai gan 21. gadsimtā šo darbu bieži kritizē gan par atsauču trūkumu, gan kategoriskiem apgalvojumiem, tomēr tas ir ļoti svarīgs, jo stilistiskie izteiksmes līdzekļi tiek pacelti jaunā līmenī un definēti kā domāšanas paņēmieni, kas cieši saistīti ar mūsu konceptuālo sistēmu. Dž. Leikofs un M. Džonsons apgalvo, ka koncepti⁴ ir metaforiski, tāpēc mūsu domāšana ir metaforiska, un abstraktus konceptus mēs bieži mēģinām izprast konkrētu konceptu robežās ar konceptuālās metaforas palīdzību (Lakoff and Johnson [1980], 2003, 3–5).

Konceptuālās metaforas teorija

Konceptuālā metafora vispirms pastāv prātā, tāpēc tā izpaužas valodā. Konceptuālā metafora rodas starpdomēnu projekcijas (*cross-domain mapping*) rezultātā. Projekcija notiek starp konceptuālajiem domēniem⁵ (*conceptual domains*) – avotdomēnu (*source domain*) un mērķdomēnu (*target domain*). Ja iedomājamies, ka konceptuālo metaforu var atainot ar formulu „A ir B”, piemēram, MĪLESTĪBA IR UGUNŠ⁶ (mērķdomēns ir avotdomēns), tad mīlestība ir mērķdomēns, jo neviens īsti nezina, kas ir mīlestība, par to strīdas pat zinātnieki, tāpēc mīlestību mēģinām izprast konkrēta, fiziska koncepta ietvaros, un uguns ir avotdomēns.

Vēl jāuzsver, ka nozīmes pārnese metaforā notiek uz līdzības pamata un vecā, tradicionālā metaforas definīcija nav atcelta: „Tropu veids, nosaukuma pārnese uz līdzības pamata, resp., kādas reālijas nosaukuma izmantojums citas, līdzīgas reālijas nosaukšanai [...] Vairums vārdu pārnesto nozīmju ir metaforiskas, piemēram, *salds* ar nozīmi ‘patīkams.’” (VPSV 2007, 230) Šajā definīcijā minētas tā saucamās⁷ lingvistiskās metaforas, kuras ierosina konceptuālās metaforas.

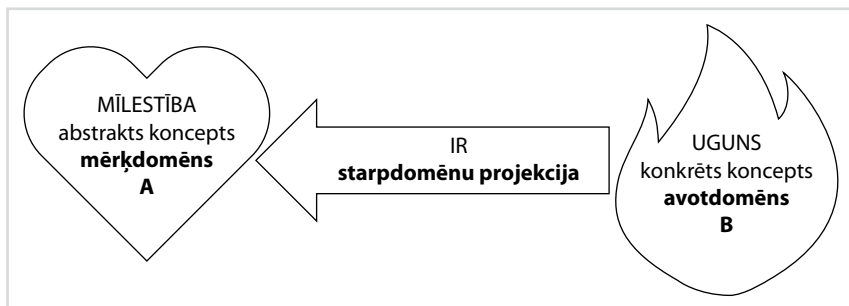
⁴ Vārds *concept* šajā rakstā tulkots kā *koncepts*, kaut arī vairumā angļu-latviešu valodas vārdnīcu tas tulkots kā *jēdziens*, jo filozofijā *jēdziens* un *koncepts* ir dažādi termini. Koncepti ir domu veidotāji (*constituents*), tāpēc konceptiem ir izšķiroša loma šādos psiholoģiskos procesos: kategorizācija, atzīnumi un secinājumi (*inference*), atmiņa, mācīšanās un lēmumu pieņemšana (Margolis and Laurence 2011).

⁵ Daži pētnieki tos tulko kā *konceptuālās jomas* vai *konceptuālās sfēras*, bet vārdu *joma* un *sfēra* nozīme ir pārāk plaša. Vārdam *domēns* ir šaurāka nozīme, tādēļ tas ir atbilstošāks termins.

⁶ Kognitīvajā lingvistikā konceptuālās metaforas grafiski attēlo ar lielajiem burtiem, lai uzsvērtu to atšķirību no parastajām, lingvistiskajām metaforām.

⁷ Saskaņā ar kognitīvās lingvistikas teorētiskajām nostādnēm.

Metaforas projekciju un tajā iesaistītos domēnus grafiski var attēlot šādi:

1. attēls. Konceptuālās metaforas MĪLESTĪBA IR UGUNS vizuāls attēlojums

Mīlestību ir grūti aprakstīt bez metaforām, jo mīlestības koncepts ir sarežģīts.

Konceptuālo metaforu MĪLESTĪBA IR UGUNS ierosina dažādas lingvistiskās metaforas, piemēram, *sirdī kvēlo mīlas liesma; uzliesmojusi mīlestības dzirkstele/dzirksts; mīlestības ugunīņa; mīlestības dzirksts jārušina, lai degtu; mīlas liesma sirdī apdzisusi; izdzisušais mīlas ugunskurs* u. tml. Šajā tabulā attēlots, kā veidota konceptuālā metafora.

MĪLESTĪBA IR UGUNS	
avotdomēns	mērķdomēns
UGUNS	MĪLESTĪBA
līdzība: skaista, bet bīstama	
var apdedzināties fiziski	var likt vilties
ātrums	
var aizdegties no vienas dzirksteles	var sākties no pirmā acu uzmetiena
intensitāte	
karstums	kaislība
laika ierobežojums: sākas un beidzas	
izdeg, paliek pelni	jūtu intensitāte mazinās, paliek skumjas, vilšanās
var degt ilgāk, ja piemet malku, uzčubina	jūtu intensitāti var saglabāt ilgāk, ja partneri iegulda savu laiku un spēku

1. tabula. Konceptuālās metaforas MĪLESTĪBA IR UGUNS avotdomēna un mērķdomēna līdzība

„Konceptuālie domēni ir relatīvi sarežģītas zināšanu struktūras, kas attiecas uz saistītiem pieredzes aspektiem. Piemēram, konceptuālais domēns CEĻOJUMS hipotētiski ietver ceļotāja, transportlīdzekļa, maršruta, galamērķa, ceļā radušos šķēršļus un citas reprezentācijas.” (Evans 2007, 61–62) Lai labāk izprastu konceptuālo domēnu, varam iztēloties, ka mūsu atmiņas un pieredze ir liels skapis ar daudziem plauktiem. Lai ilustrētu konceptuālo metaforu IDEJAS IR ĒDIENS, iedomāsimies, ka pieredzes skapja vienā plauktā mēs glabājam visas atmiņas un pieredzi, kas saistīta ar ēdienu, bet citā plauktā to, kas saistīts ar idejām (sk. 2. tabulu).

IDEJAS IR ĒDIENS	
mērķdomēns	avotdomēns
ĒDIENS	IDEJAS
varam cept un vārīt	varam par tām domāt
varam norīt	varam pieņemt
varam atteikties ēst	varam nepieņemt
mēs sakošļājam	mēs pārdomājam
mūsu ķermenis sagremo	mūsu prāts saprot
sagremotais ēdiens nodrošina barības vielas ķermenim	saprašana nodrošina garīgo labklājību
strukturālās līdzības projekciju veidā:	
ēdiena gatavošana →	domāšana
norīšana →	pieņemšana
košļāšana →	pārdomāšana
sagremošana →	saprašana
barības vielas →	garīgā labklājība

2. tabula. Konceptuālās metaforas IDEJAS IR ĒDIENS avotdomēna un mērķdomēna līdzība⁸

Projekcija notiek no viena pieredzes plaukta uz otru, parasti no konkrētajām lietām uz abstraktajām, jo konkrētās, fiziskās lietas ir vieglāk saprotamas, saskatāmas un aptaustāmas, bet abstrakto lietu izpratne sagādā grūtības. Latviešu valodā konceptuālā metafora IDEJAS IR ĒDIENS nav tik

⁸ Raksta autore latviskojusi un apvienojusi tabulā, bet šo avotdomēnu un mērķdomēnu līdzību autors ir Z. Kevečešs (Kövecses 2002, 73).

sarežģīta un biežāk tiek izmantota sarunvalodā, kad nevar pieņemt kādu jaunu situāciju vai domu, piemēram, izteicienos *nevaru sagremot jaunumus*, *nevaru sagremot domu* vai *no šīs domas man kļūst nelabi*.

Metonīmija

Konceptuālās metaforas teorijā tiek uzskatīts, ka galveno atšķirību starp metaforu un metonīmiju nosaka konceptuālo domēnu skaits. Metaforas gadījumā jāiesaista divi konceptuālie domēni – projekcija notiek uz līdzības pamata no viena konceptuālā domēna uz otru, no avotdomēna uz mērķdomēnu, piemēram, MĪLESTĪBA IR UGUNIS, DZĪVE IR CEĻOJUMS vai IDEJAS IR ĒDIENS. Metonīmijas gadījumā ir tikai viens konceptuālais domēns, un projekcija notiek uz tuvības asociāciju pamata (*associations of contiguity*), bet nav nepieciešama līdzība, piemēram, „mūsu smadzenes⁹ brauc uz ārzemēm” vai „Jūrmala gaida jauno mēra kandidātu” (Krasovska (Veinberga) 2013).

Zoltans Kevečešs (*Zoltán Kövecses*) definē metonīmiju kā kognitīvu procesu, kurā viena konceptuālā vienība (*conceptual entity*), nesējs (*vehicle*) jeb nesējvienība (*vehicle entity*), nodrošina mūsu prāta, kognitīvo pieeju (*mental*¹⁰, *cognitive access*) citai konceptuālajai vienībai – mērķim jeb mērķvienībai (*target entity*), un šis process notiek tajā pašā konceptuālajā domēnā vai idealizētā kognitīvajā modelī (*idealized cognitive model*) (Kövecses 2002, 145–148).

Kognitīvistikas psihologs Reimonds Gibzs (*Raymond W. Gibbs*) iesaka ļoti vienkāršu paņēmieni, kā atšķirt metaforu no metonīmijas – ar „X ir kā Y” pārbaudi. Ja, pārveidojot izteicienu „X ir kā Y” formā, tam ir jēga, tad tā ir metafora, ja jēgas nav, tā ir metonīmija (Gibbs 1999, 62), piemēram:

mīlas liesma → *mīla ir karsta kā liesma* → ir jēga → metafora;
pajautā sarkanajam kreklam → *cilvēks ir ? sarkans kā kreklis* → nav jēgas → metonīmija.

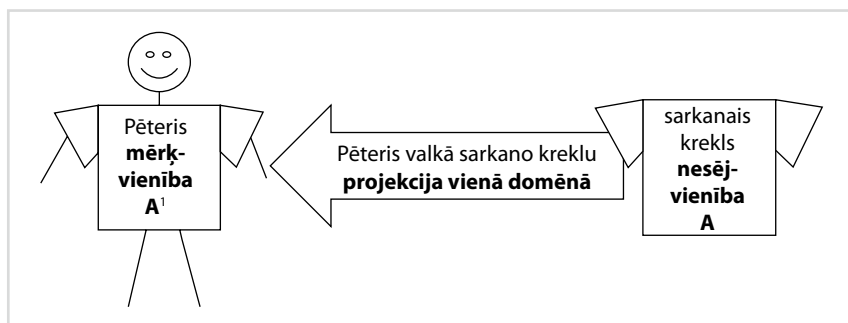
Tāpat kā metaforas, arī metonīmijas definīcija nav būtiski mainījusies, proti, tā ir „tropu veids, nosaukuma pārnese uz attiecīgo jēdzienu savstarpējās sakarības pamata, resp., kādas reālijas nosaukuma izmantojums citas reālijas nosaukšanai, kam ar pirmo ir kāds jēdzienisks sakars, piemēram, *Uzmanīgi soļi aizzagās pa kāpnēm*. Metonīmija bieži

⁹ Pasvītrotas metonīmijas nesējvienības.

¹⁰ *Mental* – tāds, kas eksistē prātā, no latīņu vārdiem *mēns*, *mentis* ‘prāts’ (Chambers [1983], 1988, 786).

lietota sarunvalodā, piemēram, *Zālē bija tikai pazīstamas sejas*. [...] Izplatīti metonīmiska pārnese veidi ir, piemēram, trauks – saturs (*izdzert divas kafijas*), autors – darbs (*lasīt Šekspīru*), veselais – daļa (*pabarot daudzas mutes*)” (VPSV 2007, 230–231).

Metonīmiju var attēlot ar formulu „A pārstāv A¹”, kur A ir nesējvienība, bet A¹ ir mērķvienība, abas saista tuvības asociācijas un nozīmes pārnese vai projekcija vienā konceptuālajā domēnā (Krasovska (Veinberga) 2013, 41). Metonīmijas projekciju un tajā iesaistītās vienības grafiski var attēlot šādi:

2. attēls. Metonīmijas *pajautā sarkanajam kreklam* vizuāls attēlojums

Metonīmijas *pajautā sarkanajam kreklam* nozīme ir ‘pajautā cilvēkam, kurš valkā sarkano kreklu’, iespējams, ka šis cilvēks (Pēteris) parasti staigā sarkanā kreklā, tāpēc tā ir Pēteri raksturojoša iezīme, vai arī runātājs nezina, kā sauc cilvēku sarkanajā kreklā, bet zina, ka viņa rīcībā ir kāda noteikta informācija. Presē bieži sastopam šādus virsrakstus – „Vašingtona un Maskava neliek lielas cerības uz gaidāmo samitu” vai „Pekina nosoda Japānas premjeru”. Šajos piemēros valsts galvaspilsētas nosaukumi izmantoti, lai apzīmētu šo valstu valdības: Vašingtona → ASV valdība, Maskava → Krievijas valdība un Pekina → Ķīnas valdība.

Empīriskā materiāla analīze

Metaforas un metonīmijas bieži atrodamas presē, un tās var uzskatīt par auditorijai pieejamām. Presē atrodamajai informācijai jābūt aktuālai, un parasti preses izdevumu mērķis ir sasniegt pēc iespējas lielāku auditoriju, tātad var pieņemt, ka publikācijām ir gan jāpiesaista mērķauditorijas uzmanība, gan jābūt saprotamām.

Empīriskais materiāls atlasīts manuāli, skatot visus literatūras sarakstā nosauktos preses izdevumus 1918. un 2018. gadā, iekļaujot arī dažas nozīmīgākās publikācijas no 1917. un 1919. gada. No visa iegūtā materiāla rakstā izmantoti tikai 20 (10 no 20. gadsimta un 10 no 21. gadsimta) spilgtākie valodas piemēri, kas atklāj metaforu, metonīmiju un ar tām cieši saistīto tēlainās domas izteiksmes līdzekļu daudzveidību. Visi piemēri atlasīti ar kvalitatīvās analīzes palīdzību. Analizējamie piemēri sakārtoti hronoloģiski un uztveres ērtības labad numurēti. Piemēri ir dažādas sarežģītības pakāpes, tāpēc to analīzes garums arī atšķirīgs.

1918. gada presē izmantotās spilgtākās metaforas un metonīmijas

1. piemērs. 1918. gada vēsturiskais konteksts saistīts ar saimnieciski smagiem apstākļiem Pirmā pasaules kara beigās. Latvijas teritorijā kara darbība beidzās tikai 1920. gadā, jo notika Latvijas brīvības cīņas.¹¹ Vēsturisku apsvērumu dēļ rakstā analizētas arī vairākas metaforas un metonīmijas no 1917. un 1919. gada, kad tās saistītas ar valsts veidošanu un saglabāšanu draudīgos apstākļos.

1917.–1918. gadā iznāca žurnāls „Atjaunotā Latvija”, kura izdevējs un redaktors bija Pēteris Lauberts. Pirmajā žurnāla numurā viņš raksta: „Stāvo¹² uz krustcelēm¹³ un raugoties ar satriektu sirdi uz sabrukušo pagātņi un lūkojoties ar ilgām un cerību uz ceļamo namu nākotnē, tautai ir vajadzīga tāda ieprieca, uz kuru var paļauties, tai ir vajadzīgi droši ceļa rādītāji un derīga padoma devēji. Ar gaišu prātu un drošu roku pašulaik sāk darbu vairāki tautas darboņi, lai atjaunotu mūsu Latviju laicīgā ziņā.” (Atjaunotā Latvija, 13.01.1917.) *Stāvēt/būt/atrasties krustcelēs* ir izplatīta lingvistiskā metafora, kas apzīmē nonākšanu izvēles priekšā. *Sabrukusi pagātne* attiecas uz kara rezultātā sabrukušo valsts iekārtu, kura pastāvēja pagātnē, pirms kara, bet *ceļamais nams nākotnē* ir turpmāk veidojamā valsts. VALSTS IR CELTNE ir konceptuālā metafora.

¹¹ Par neatkarīgās Latvijas presi var runāt tikai pēc 1918. g. 18. novembra, bet latviešu žurnālistikas vēsture ir daudz senāka – 250 gadu. Vecākais latviešu žurnāls „Latviešu Ārste” sāka iznākt 1768. g., un to izdeva vācbaltu apgaismotāji un humānisti – ārsti Pēteris Ernsts Vilde un mācītājs Jākobs Lange. Tālāk jāmin latviešu nacionālās publicistikas sākums ar „Mājas Viesi”, kas sāka iznākt 1856. g., un „Pēterburgas Avīzēm” – 1862. g. (Treijs 1996)

¹² Šeit un turpmāk tekstā – raksta autore pasvītrojums – E. V. Pasvītrota metaforas un metonīmijas.

¹³ 1917.–1919. g. teksti, kas oriģinālā ir vecajā drukā, atveidoti mūsdienu latviešu valodā, saglabājot specifiskas tā laika izteiksmes formas.

VALSTS IR CELTNE	
avotdomēns	mērķdomēns
VALSTS	CELTNE
to veido	to būvē
lai izveidotu, nepieciešama tauta	lai uzceltu, nepieciešami celtnieki
lai ilgstoši funkcionētu, nepieciešami cilvēku resursi, kas tiek atjaunoti/ papildināti	lai ilgstoši stāvētu, ik pa laikam nepieciešams remonts
tās iekārta var beigt darboties	tās konstrukcija var sabrukt

3. tabula. Konceptuālās metaforas VALSTS IR CELTNE avotdomēna un mērķdomēna līdzība

Metafora *ceļa rādītāji* attiecas uz tautas padomdevējiem un uzmundrinātājiem, tie var būt žurnālisti (šai gadījumā), rakstnieki, mākslinieki un citi tautas priekšstāvji. *Ar gaišu prātu* un *drošu roku* ir metonīmijas, kas apzīmē gudrus un pārliecinātus cilvēkus. *Gaišs prāts* metaforiski apzīmē gudru cilvēku, bet prāts nepastāv ārpus cilvēka, tāpat *droša roka* pieder pārliecinātam cilvēkam, un viņiem ir jāatjauno *mūsu Latvija*, kas ir Latvijas valsts.

projekcija vienā domēnā	
nesējvienība	mērķvienība
gaišs prāts	gudrs cilvēks
droša roka	drošs un pārliecināts cilvēks
Latvija	Latvijas valsts

4. tabula. Metonīmiju *gaišs prāts*, *droša roka* un *Latvija* projekcijas

2. piemērs. Beletristisks, zinātnisks un saimniecisks nedēļas žurnāls „Zvans” raksta par ļoti interesantu tēmu, izmantojot konceptuālo metaforu VALODA IR ORGANISMS: „Arī valoda ir dzīvs organisms, kas uzbūvējas no sīkām mazām daļiņām, it kā no šūniņām; arī viņa sev rada savus orgānus, piemērojas apstākļiem, izpilda arī savas dabas jeb suģas izlases (*Zuchtwahl*) darbus, augļojas un vairojas, kamēr beidzot savā laikā izirdama sabrūk. Valodai pašai sava izveidošanās (morfoloģija), sava anatomija un fizioloģija.” (Zvans, 08.01.1918.)

VALODA IR ORGANISMS	
avotdomēns	mērķdomēns
VALODA	ORGANISMS
morfoloģija – gramatiskā sistēma, vārddarināšana	izveidošanās
vārdu forma un uzbūve	anatomija
valodas funkcijas	fizioloģija
veidota no mazākām daļām (vārdi, vārdu savienojumi)	veidots no šūnām
literārā valoda, sarunvaloda, slengs, poētismi	orgāni
izdzīvo vairāk lietotie vārdi, izteicieni	dabiska sugas izlase
vārdu krājums paplašinās	vairojas
beidz pastāvēt	mirst

5. tabula. Konceptuālās metaforas VALODA IR ORGANISMS avotdomēna un mērķdomēna līdzība

3. piemērs. „Parīzes avižu sniegtās ziņas par nemieriem Īrijā tiek apstiprinātas caur kādu „Times” ziņojumu, kurā starp citu ir teikts: Visā zemē valda liela rūgšana, kas arī pārņēmusi zemes dienvidus un rietumu daļu. Daudzās grāfistēs tika Īrijas republika izsaukta.” (Dzimtenes Ziņas¹⁴, 05.03.1918.)

Vārds *rūgt* tiešajā nozīmē apzīmē vielu, kura ķīmiski pārveidojas „rauga sēņu un dažu baktēriju iedarbībā (piem., par alu, vīnu, mīklu)” (LVV 2006, 924). Šajā tekstā *rūgšana* ir metafora, kuras nozīme saistīta ar tautas neapmierinātības palielināšanos pret valdošo iekārtu, kā rezultātā sākas nemieri. Līdzība ar rūgstošu vielu atklājas tai apstākli, ka rūgstoša viela nevar palikt nepamanīta, jo tās apjoms pakāpeniski palielinās, turklāt, ja viela ir ievietota slēgtā traukā, tas var sprāgt.

4. piemērs. „Rīgas Latviešu Avīze” ir vācu iebrucējiem uzticīga, un tās redaktors Fridrihs Veinbergs – uz Vācijas orientēts (Treijs 1996), tomēr arī viņi priecājas par bēgļu atgriešanos mājās: „Kurzemes bēgļi aun kājas un dodas bariem vien, līdzīgi spalvainajiem pavasara vēstnešiem, uz dzimteni. Lai gan tagadējie ceļi ļoti slikti un grūti, tomēr visu bēgļu sejās manāma liksmība [...]” (Rīgas Latviešu Avīze, 19.04.1918.)

¹⁴ Gan „Baltijas Ziņas”, gan „Dzimtenes Ziņas” saturēja vācu propagandu, bet tās analīze nav šī raksta mērķis.

Frazeoloģisms¹⁵ *aut kājas* nozīmē 'posties, gatavoties, lai kaut kur dotos' (LFV 2000, 448). Šajā gadījumā kara bēgļi gatavojas doties mājās. Viņi salīdzināti ar *spalvainajiem pavasara vēstnešiem*, kas tēlaini apzīmē putnus, kuru atgriešanās liecina par pavasara sākumu. *Grūti ceļi* vēsta par grūtībām, pa tiem pārvietojoties, – tā ir metonīmija: *grūts ceļš* → *grūta pārvietošanās pa ceļu*.

5. piemērs. 1918. gads nebija tikai drūms, kara rūpju nomākts laiks, notika arī aktīva kultūras dzīve. „Baltijas Ziņās” Oto Krolls raksta par Latviešu teātra 1917./1918. gada sezonu: „Atstājot šoreiz citas izrādes, gribas atzīmēt tikai Čehova „Trīs māšas”, kura sava labā tēlojuma un sagatavojuma dēļ panāca dziļu iespaidu. Sevišķi atvadišanās skats dārzā bija dziļi traģisks. Tas vairs nebija auksts, labi pārdomāts tēlojums vien. Nē. Tā bija pate dzīve. Redzējām un jutām, kā salūst cilvēku dvēseles sāpju pārņemtas.” (Baltijas Ziņas, 01.05.1918.)

Šajā rakstā tiek runāts par augstas kvalitātes izrādi, kura atstājusi nozīmīgu iespaidu uz skatītāju, un aktieru profesionālā meistarība ļāvusi izjust Čehova lugas traģiku. O. Krolls uzsver, ka aktieru sniegums nav bijis *auksts tēlojums*, tādējādi norādot uz tēlojuma izsaukto emociju patiesumu, kas neatstāj skatītāju vienaldzīgu. *Tā bija pate dzīve* ir metonīmisks izteiciens, jo dzīve pārstāv dzīves notikumus un kaislības; izrāde ir tikpat patiesa kā dzīve. Metafora *salūst cilvēku dvēseles sāpju pārņemtas* apzīmē stāvokli, kad cilvēks neiztur un sabrūk, zaudējot fiziskos vai garīgos spēkus (LVV 2006, 948).

6. piemērs. „Līdums” ir viens no tiem laikrakstiem, kuri ir kritiski pret okupācijas režīmu, tātad – patiesa latviešu avīze. Šveices prezidentam ir vēlme palīdzēt miera sarunās: „Atkal jau viņas sadzirdamas – šis balsis, kuras nedroši ierunājas par mieru. Šveices prezidents Kalonders, pēc tautības francūzis, ir izlietojis gadījumu, kad rietumu frontes kaujās iestājusies pauze, un uzsvēris, ka Šveice vienmēr gatava izpildīt savu pienākumu pret cilvēci un piedāvāt savu starpniecību karojošo tautu samierināšanai.” (Līdums, 11.06.1918.)

Var runāt par metonīmiju *šis balsis, kuras nedroši ierunājas par mieru*, jo balsis parasti kādam pieder, ja vien tās neattiecas uz garīgas slimības pazīmēm. Šo balsu īpašnieki vēlas panākt mieru Eiropā, šoreiz tas ir Šveices prezidents un viņam līdzīgi domājošie.

¹⁵ **Frazeoloģisms** – tradicionāls, leksiski nedalāms, sastāva un struktūras ziņā relatīvi stabils vārdu savienojums, kura kopnozīme izsaka vairāk nekā savienojuma komponentu nozīmes. Frazeoloģisma nozīme parasti saistīta ar visa vārdu savienojuma vai atsevišķu tā komponentu nozīmes pārnesumu. (LFV 2000, 6; VPSV 2007, 122)

projekcija vienā domēnā	
nesējvienība	mērķvienība
balsis, kuras nedroši ierunājas par mieru	cilvēki, kuri vēlas iesākt miera sarunas
miers	miera sarunas

6. tabula. Metonīmijas *balsis, kuras nedroši ierunājas par mieru* projekcijas

7. piemērs. Daiļrakstniecības, mākslas un zinātnes laikraksts „Taurētājs” mēdz atbildēt tiem lasītājiem, kuri atraktījuši vēstules, piemēram, kādam labvēlim: „Jūs pareizi vērojat, ka mūsu materiālais stāvoklis grūts. Līdz ar to Jūs sakāt, ka tagad taču tādu pasākumu kā „Taurētājs” varētu veicināt kāds naudnieks, jo tādu pa kara laiku saradies diezgan daudz. Droši vien, bet tiem naudas maks bijis arvien pirmā vietā un arī ar gara lietām tie dzen veikalu.” (Taurētājs, 01.07.1918.)

Naudas maks ir metonīmija, kas apzīmē naudu, bet pārējie tēlainie izteicieni ir metaforas. *Pirmā vietā* nozīmē vissvarīgāko lietu, savukārt *dzīt/taisīt veikalu* – frazeoloģisms ar nozīmi ‘gūt sev labumu, peļņu no kāda darījuma (bieži ar negodīgiem līdzekļiem)’ (LFV 2000, 1317). Laikraksta veidotājiem acimredzot ir pesimistisks skatījums uz to, ka bagāti cilvēki vēlētos atbalstīt literatūru un mākslu, jo *gara lietas* ir nemateriālās vērtības, laikraksta kontekstā – literatūra.

8. piemērs. Laikraksts „Jaunais Vārds” ir atsācis darbu pēc Latvijas Republikas proklamēšanas, un rakstā „Brīvā Latvija” sacīts: „Lielgabalu granātām pār galvu krītot, „Jaunais Vārds” bija spiests apklust. Un zem vācu okupācijas varas visai Rīgas dzīvei smokot, arī „Jaunajam Vārdam” bija jāklusē.” (Jaunais Vārds, 25.11.1918.)

„*Jaunais Vārds*” bija spiests *apklust* un „*Jaunajam Vārdam*” bija jāklusē ir metonīmijas, un tās attiecas uz „Jaunā Vārda” redakciju un žurnālistiem, kuri nevarēja strādāt un paust savu viedokli gan kara, gan cenzūras dēļ. Var runāt arī par personifikāciju¹⁶, kad laikraksts attēlots kā dzīva būtne, kas var gan runāt, gan klusēt. Metafora *visai Rīgas dzīvei smokot* arī saistīta ar cenzūru – latvieši bija spiesti pakļauties vācu okupācijas varai, kas neļāva viņiem ne intelektuāli, ne radoši izpausties. Šeit izmantota vārda *smakt* nozīme ‘dzīvot nebrīvē, nomācošos apstākļos’ (LVV 2006, 1018). Smakšanas līdzības pamatā ir doma, ka cilvēka gars sanīkst kultūras un brīvas izteikšanās trūkuma dēļ.

¹⁶ **Personifikācija** – metaforas paveids, cilvēka īpašību piedēvēšana citām dzīvām būtnēm, lietām, dabas parādībām vai abstraktiem jēdzieniem. Piemēram, *Meliem isas kājas. Tieši pretim durvīm žāvājās kamina lielā, melnā mute* (VPSV 2007, 293).

9. piemērs. Pilsoniskais dienas laikraksts „Kurzemes Vārds” sāk iznākt Liepājā 1918. gada 27. novembrī žurnālista Jāņa Laudama¹⁷ redakcijā (Treijs 1996). „Kurzemes Vārds” ir iznācis simts gadus¹⁸, tikai padomju laikā tam bija nosaukums „Komunisti”.

„Kurzemes Vārda” pirmajā rakstā „Darbu sākot” teikts: „[...] briesmīgā Eiropas kara vētra ir pārstaigājusi visas zemes, visur atstājusi savas smagās pēdas.” (Kurzemes Vārds, 27.11.1918.) *Eiropas kara vētra* ir metafora, kurā karš salīdzināts ar stihisku nelaimi, kas piemeklējusi Eiropu. Kara pielīdzināšana vētrai atbrīvo cilvēkus no atbildības par karu un spējas ko mainīt (Donehower 2014) – nav iespējams ietekmēt ne kara sākumu, ne beigas, cilvēkiem vienkārši jāmēģina izdzīvot, kamēr tas beidzas. Tāda doma ir ļoti būtiska 1918. gadā, jo šajā brīdī Latvijas iedzīvotājiem nevajag meklēt vainīgos un žēloties, viņiem jāpriecājas par savu jaundibināto valsti un kara beigām un jāveido dzīve no jauna. Vārdu savienojumu *kara vētra ir pārstaigājusi visas zemes* var uzskatīt par personifikāciju, pieņemot, ka pārstaigāšanas darbība ir vairāk raksturīga cilvēkiem. Savukārt tēlaini izteiktā doma *visur atstājusi savas smagās pēdas* ir metonīmija (pēdas → cilvēks), kas izvērs personifikāciju, liekot domāt par karu, kurš atstājis nopietnas sekas. Kopumā šajā gadījumā var runāt par izvērstu metaforu (*extended metaphor*), kuru ierosina metonīmiskas saites. Kā raksta profesore Anita Načisčione: „Metaforu var izvērst, tikai izvēršot tās metaforisko tēlu, radot pakārtotu metaforisku tēlu vai pakārtotu metaforisku tēlu virkni, kas ir metonīmiski saistīta ar tuvības asociācijām. Metonīmija ir sastopama gandrīz katrā metaforas izvērsumā.” (Naciscione 2016, 241)

10. piemērs. Pēdējais piemērs no drukātās preses pirms simts gadiem ir no Latvijas Pagaidu valdības laikraksta „Latvijas Sargs”: „Briesmu pilns un tumšs ir laiks, kurā mēs iesākam savu darbu. Visapkārt neskaidra, netīra krēsla, noziedzība, nodevība. Viss, ko uzceļ vai grib celt latvju nacionālā griba un sajūsma, satricējauna pretvara, kurai nav sejas, kuras mājvieta nav zināma, kura uzglūn mierīgam darbam no kaktiem, uz visiem ielu stūriem.” (Latvijas Sargs, 21.01.1919.)

Metafora *tumšs laiks* attiecas uz tādu laika periodu, kad notiek kas naidīgs un ļauns, kas ir labi saprotams laikā, kad Latvijas valdība brīvības cīņu laikā bija spiesta pārvākties uz Liepāju. Naidīgās un ļaunās varas metafora ir izvērsta, turpinot to pašu domu: *visapkārt neskaidra, netīra krēsla*. Krēsla nav saistīta ar diennakts laiku, bet ar naidīgajiem spēkiem, kas darbojas pret Latvijas

¹⁷ Zināmas arī citas uzvārda versijas – Ļaudams, Ļaudups.

¹⁸ Izņemot šo laika posmu – no 1919. g. 21. janvāra līdz 26. jūnijam, kad Liepājā atradās Latvijas Pagaidu valdība, un tāpēc, lai valdība varētu informēt tautu un aicināt iedzīvotājus aizstāvēt savu valsti, tika izdots „Latvijas Sargs” (Treijs 1996).

neatkarību. Iespējams – arī ar neziņu, neskaidrību par nākotni, dažādiem netīriem politiskiem darījumiem. Vēlāk tie nosaukti par *Jaunu pretvaru, kurai nav sejas*. Turklāt *pretvara* ir vārds, ko izmanto Rainis savos darbos, piemēram, „Lauztās priedes”, „Uguns un nakts” un „Kastaņola”, runājot par spēkiem, kas darbojas pret progresu, demokrātiju vai pozitīvo varoni (Rainis 1928, Rainis 1934 un Rainis 2015). Pretvara tiek personificēta, tai ir mājvieta, un tā uzglūn. Uzglūnēšana parasti raksturīga plēsējiem, un tas nozīmē ‘neatlaidīgi, arī paslepus novērot, gaidot izdevīgu brīdi, lai uzbruktu’ (LVV 2006, 1126). Latvijas sargiem tagad jāšķīst par varoņiem un jādodas meklēt un iznīcināt jaunuma mājvietu. *Mierīgs darbs*, kuram tiek uzglūnēts, ir metonīmija, kas attiecināta uz mierīgi strādājošiem cilvēkiem.

Ieskats 2018. gada presē izmantotajās metaforās un metonīmijās

Gaidot Latvijas valsts simtgadi, 2018. gadā žurnāls „lr” katrā numurā publicē Latvijas Kara muzeja vēsturnieces Barbas Ekmanes svarīgāko 1918. gada notikumu pārskatu attiecīgajā nedēļā. Šie apraksti ir fantāziju rosinoši un liek novērtēt to, kas ir sasniegts 2018. gadā visās dzīves jomās. 2018. gada vēsturiskais konteksts ir ļoti atšķirīgs no 1918. gada konteksta – dzīvojam relatīvi labvēlīgos saimnieciskos apstākļos¹⁹ miera laikā demokrātiskā republikā, Eiropas Savienībā, kur kara dārdi dzirdami vienīgi karaspēka mācību laikā vai arī vērojami televīzijā – reportāžās par Ukrainu un citām vēl tālākām zemēm.

1. piemērs. Citam vēsturiskajam un politiskajam kontekstam raksturīgas atšķirīgas tēmas, vairāk uzmanības veltīts kultūrai, piemēram, Alojās, Krimuldas, Limbažu un Salacgrīvas novada laikrakstā „Auseklis” atrodams virsraksts „Kurbads. Ķēves dēls saņem Kilogramu kultūras kā gada pārsteigums” (Auseklis, 21.02.2018.). Rakstā minēts fakts, ka 2017. gada 3. jūnijā Limbažu Lielezera amfiteātrī uzvestā Latvijas pirmā metālopera „Kurbads. Ķēves dēls” ieguvusi balvu „Kilograms kultūras”.

Kurbads. Ķēves dēls ir metonīmija, kas veidojas nozīmes pārnēsāšanā vai projekcijā vienā domēnā no personificēta metāloperas nosaukuma uz šīs operas veidotājiem, kas balvu saņēmuši.

Balvas nosaukums *Kilograms kultūras* ir lingvistiskā metafora, jo tas ir sabiedrisko mediju apbalvojums kultūras jomā, „kas apliecina sabiedrisko mediju aktīvu līdzdarbību Latvijas kultūras dzīves procesos. Balvu piešķir

¹⁹ Šī raksta mērķis nav izvērtēt korupcijas skandālus vai tml. politisko kontekstu.

Latvijas Televīzija, Latvijas Radio un Latvijas sabiedrisko mediju portāls LSM.lv” (LSM 2018). Interesanti, ka pati balva izskatās kā zelta svaru regulēšanas kilograma atsvars, ko varētu uzskatīt par kalambūru²⁰, jo kilograms parādās gan verbālā, gan vizuālā formā.

2. piemērs. 2018. gadā dažādos datumos savu simtgadi svin visas trīs Baltijas valstis. Igaunijas Republika savu neatkarību pasludināja 1918. gada 24. februārī. Žurnālā „Ir” publicēta intervija ar Igaunijas zinātnieci un politiķi Marju Lauristinu – „Svinēt brīnumu – bez pārspilēšanas”. M. Lauristina saka: „[...] nedrīkstam aizmirst – tas, ka mums ir valsts, ir brīnums. [...] Visi teica – tas nav iespējams. Mums ir jāsaprot, ka visu laiku esam peldējuši pret straumi. Ir jābūt kritiskiem pret to, kas mums ir, tomēr nedrīkstam aizmirst, ka sasniegtais tiešām ir brīnums. Par to ir jāpastāv, citādi straume mūs aizskalos.” (Ir, 22.02.2018.)

Metafora *brīnums* attiecināta uz simtgadi, valsti un tās sasniegumiem. Brīnums ir ‘neparasta, neticama, arī grūti izskaidrojama parādība; tas, kas izraisa izbīnu’ (LVV 2006, 183). Vēsturnieki piekristu M. Lauristinai, ka viss varēja izvērsties citādi un triju Baltijas valstu esamību pasaules kartē tiešām nevar uzskatīt par pašsaprotamu. *Peldēt pret straumi* ir frazeoloģisms ar nozīmi ‘izturēties, rīkoties pēc savas gribas, pārliecības pretēji vairākuma uzskatiem’ (LFV 2000, 1212). Savukārt vārdu savienojums *straume mūs aizskalos* metaforiski apzīmē kādu strauju notikumu kopumu, kas var mainīt neatkarīgas valsts stāvokli, ja cilvēkiem nebūs svarīgi to nosargāt. Mums vajadzētu ņemt vērā M. Lauristinas padomu.

3. piemērs. 2018. gadā dzīve ir daudz labāka nekā karā izpostītā saimniecībā 1918. gadā. Dažas šai dzīvei raksturīgās norises tiek atspoguļotas avižu virsrakstos, piemēram, „Zaļais drudzis mežos un krautuvēs” (Auseklis, 28.02.2018.). Šajā rakstā runāts par mežu izstrādi, kas pēdējā laikā pastiprinājusies, jo cilvēki vēlas nopelnīt. *Zaļais drudzis* ir jauktā metafora, kuru veido divu metaforu – *zaļais zelts* un *zelta drudzis* – sapludinājums. Latviešu valodā *zaļais zelts* ir tradicionāls frazeoloģisms ar nozīmi ‘meži kā tautsaimnieciska vērtība’ (LFV 2000, 1388). Savukārt metafora *zelta drudzis* ienākusi latviešu valodā no angļu frazeoloģisma *gold rush*, kura nozīme radusies Kalifornijas zelta drudža laikā, kad 1848. gadā tūkstošiem cilvēku devās uz Kaliforniju, lai tiktu pie bagātības. Daudzi tiešām tika pie bagātības, bet citi kļuva vēl nabadzīgāki. Mūsdienās metafora *zelta drudzis* raksturo situāciju, kad cilvēki masveidā dodas uz kādu vietu vai veic kādu darbību,

²⁰ **Kalambūrs** – stilistiska figūra, vārdspele, kas balstīta uz viena vārda dažādām nozīmēm vai dažādu vārdu vienādu vai līdzīgu skanējumu (VPSV 2007, 175).

jo ir dzirdējuši, ka citi cilvēki bijuši ļoti veiksmīgi tajā vietā vai darbības veidā (CAD 2008, 620; EOLD 2018). Iespējams, ka metafora *zaļais drudzis* izmantota, lai pievērstu uzmanību šim jautājumam, kā arī brīdinātu par sekām, ja alkatība netiek kontrolēta.

Jauktās metaforas nesēni sākuši pētīt arī kognitīvajā lingvistikā un stilistikā. Ja agrāk uzskatīja, ka tās ir kļūdainas, tagad uzskats mainījies. Metaforu sajaukšanās īstenībā parāda cilvēku kognitīvo elastību (*flexibility*), spēju domāt par abstraktām tēmām daudz un dažādos metaforiskos veidos. Metaforu sajaukšana nav novirze no metaforu pareiza lietojuma, iespējams, ka jauktās metaforas ideāli atspoguļo tipisku cilvēku pieredzi valodā, domāšanā un komunikācijā. Kontekstā lietotas jauktās metaforas nerada sapratnes grūtības, tās drīzāk pierāda mūsu inteliģenci un radošumu (Gibbs 2016).

4. piemērs. Rakstā „Dzīves garša” aktieri Elita Kļaviņa, Iveta Pole, Kaspars Znotiņš sarunājas ar Arni Rītupu un *Siegfried*, filmas „Rīga. Take One” režisoru (Rīgas Laiks, 02.2018.). Vārds *garša* lietots metaforiskā nozīmē, kura pēdējā laikā kļuvusi ļoti populāra, kad tiek runāts par dažādām maņu orgāniem raksturīgām sajūtām, kas nepieciešamas dzīves baudīšanai 21. gadsimtā.

5. piemērs. Beidzamajā laikā šķiet, ka pašvaldības sacenšas, kura dos vairāk labumu saviem iedzīvotājiem. Tā „Rīgas Apriņķa Avīzē” lasāms raksts „Jūrmala seko Rēzeknes piemēram”. Tajā stāstīts par pilsētas domes lēmumu atļaut Jūrmalas iedzīvotāju kartes īpašniekiem pārvietoties sabiedriskajā transportā bez maksas. Rakstā teikts, ka „Jūrmala pēc Rēzeknes ir otrā pilsēta Latvijā, kas pieņēmusi šādu lēmumu” (Rīgas Apriņķa Avīze, 20.03.2018.). Šajos piemēros izmantota metonīmija, kurā pilsētas nosaukums attiecināts uz šīs pilsētas vadību, jo ne Jūrmala, ne Rēzekne, ne pilsēta nav dzīvas būtnes, kas varētu jēlkādu lēmumu pieņemt.

projekcija vienā domēnā	
nesējvienība	mērķvienība
Jūrmala	Jūrmalas pilsētas dome
Jūrmalas pilsēta	Jūrmalas pilsētas dome
Rēzekne	Rēzeknes pilsētas dome

7. tabula. Metonīmiju *Jūrmala* un *Rēzekne* projekcijas

6. piemērs. 21. gadsimtā cilvēkus interesē arī valoda, tāpēc presē ik pa laikam parādās publikācijas par dažādiem valodas jautājumiem. Piemēram, par jaundarinājumiem latviešu valodā runāts „Latvijas Avīzes” rakstā „Māte „gūgle” un istabenis” (Latvijas Avīze, 04.04.2018.).

Sarunvalodas vienību *māte gūgle* var uzskatīt par metaforu, jo *māte gūgle* nav nevienam māte, bet mātes vārdu ieguvusi vien tādēļ, ka daudz ko zina, pareizāk sakot, ļauj atrast atbildes. *Google* meklētājā var ievadīt gandrīz jebkuru jautājumu un saņemt kādu atbildi. Jautātājs asociējas ar bērnu, liekot atcerēties laiku, kad mātei bija atbildes uz visiem jautājumiem. Mūsdienās daudz runā par *Google* privātuma pārkāpumiem, reklāmu piemērošanu katram e-pasta *Gmail* lietotājam, ņemot vērā viņa vēstuļu saturu, tomēr cilvēki turpina uzticēties *mātei gūglei*.

7. piemērs. Rakstā „Latvija sākās agrāk” Anda Līce saka: „Šogad mēs sērfojam uz Latvijas valsts simtgades viļņa. Atjaunotās neatkarības gadi vispār atgādina nemitīgu viļņu gaidīšanu. Visvairāk gaidītie ir vēlēšanu viļņi, spēcīgs vilnis bija valodas referendums, iestāšanās Eiropas Savienībā. Mūs nemitīgi šūpo dažādu reformu viļņi. Mēs esam pieraduši dzīvot mūžīgā gaidīšanas režīmā, un ar to, šķiet, būtiski atšķiramies no pirmās brīvvalsts ļaudīm, kuri nevis kaut ko gaidīja, bet smagā darbā nieka divdesmit gados uzcēla tik bagātu valsti, ko iebrucēji nemaz nespēja uzreiz izlaupīt.” (Latvijas Avīze, 27.04.2018.)

Teksta galvenā metafora ir *vilnis*, tā saistīta ar vārda pārnesto nozīmi ‘spēcīgs (kādas parādības) pastiprinājums, kāpinājums, arī spēcīga izpausme’ (LVV 2006, 1179). *Sērfošana uz Latvijas valsts simtgades viļņa* ir trāpīga metafora, kas izsaka domu par veiksmīgu darbošanos, gatavojoties simtgades svinībām. Šķiet, latviešiem nepieciešams pastiprinājums un kāpinājums, lai produktīvi darbotos, tāpēc tiek gaidīti dažādi viļņi. Diemžēl 2018. gada otrajā pusē daudziem cilvēkiem rodas nepatika pret vārdu savienojumu *simtgadei veltīts pasākums*, jo nereti tas tiek piedēvēts pasākumiem, kuriem nav nekāda sakara ar simtgadi. Vārdu savienojums *uzcelt bagātu valsti* ir no tām lingvistiskajām metaforām, kas ierosina konceptuālo metaforu VALSTS IR CELTNE (sk. 2. tabulu).

8. piemērs. Žurnālā „lr” stāstīts par *vienradža medībām*: „Vienradži. Latvijā tādu zvēru pagaidām nav, toties Igaunijā ir veseli četri! [...] mītiskā dzīvnieka vārdā *start-up* vidē mēdz dēvēt jaunuzņēmumus, kuru tirgus vērtība tiek lēsta vismaz miljarda eiro vērtībā. [...] Latvija joprojām ir sava pirmā vienradža gaidās. [...] man gribas noticēt – agrāk vai vēlāk, bet vienradzis ganīsies arī Latvijā!” (lr, 12.07.2018.) Metafora *vienradzis* kā ekonomikā lietots apzīmējums ir tekstā izskaidrota, bet pārnestā nozīme saglabājas un tiek lietota kopā ar

citām metaforām un metonīmijām. Izteikums *Latvija joprojām ir sava pirmā vienradža gaidās* rada asociācijas ar māti un pirmdzimto bērnu, personificējot Latviju, kas bieži dēvēta par māti Latviju, kura gaida savus bērnus pilsoņus, bet šoreiz – miljardu vērtu jaunuzņēmumu, kas acīmredzot ir gandrīz tikpat vērtīgs kā bērns, vismaz Latvijas valstij kā institūcijai. Cerība, ka *vienradzis ganīsies arī Latvijā*, liek domāt par vienradzi kā vērtīgu dzīvnieku, kas varētu baroties Latvijas pļavās, tātad Latvijas biznesa vidē tiek gaidīti bagāti uzņēmumi, kas varētu attīstīties Latvijā, dodot labumu Latvijas valstij.

9. piemērs. 2018. gadā daudz uzmanības tiek veltīts sportam. Rakstā „„Liepājas basketbols” audzē muskuļus” stāstīts par to, kā tiek uzlabots komandas sastāvs ar jauniem un labiem spēlētājiem Arni Ati un Desmondu Rindžeru (Kurzemes Vārds, 25.07.2018.). *Audzēt muskuļus* nozīmē iegūt vairāk spēka. Iespējams, šī metafora latviešu valodā ienākusi no angļu valodas, kur tai ir gan spēka vairošanas, gan kādas bandas miesassargu nozīme, bet var runāt arī par metonīmiju, kur muskuļi pārstāv sportistus, kuriem tie pieder.

10. piemērs. Pēdējais piemērs no 2018. gada drukātās preses saistīts ar atskaņām no nesenā finanšu sektora satricinājuma pavasarī. Raksta nosaukumā „Pret čaulām” ietverta metafora (Ir Nauda, 08./09.2018.). *Čaulas kompānija/veidojums/banka* ir fiktīva, pastāv tikai dokumentos, bet reāli tā neko nedara, ir tikai izkārtne un parasti nodarbojas ar naudas atmazgāšanu, tāpēc ir bīstama.

Nobeigumā jāatzīst, ka drukātajā presē metaforas un metonīmijas atrodamas teju katrā rakstā, tāpēc tika atlasīti pēc iespējas dažādi preses izdevumi, lai parādītu pētāmo tēlainās izteiksmes līdzekļu strukturālo, semantisko un funkcionālo dažādību. Analizētie piemēri apstiprina kognitīvās lingvistikas pamatnostādnes sakņoto ideju, ka tēlainās izteiksmes līdzekļi ir mūsu domāšanas pamats un tāpēc izpaužas valodā.

Vēsturisko notikumu dēļ 1918. gada presē ir ļoti daudz ziņu par karu, toties 2018. gadā ziņas vairāk attiecas uz kultūras, saimnieciskās un politiskās dzīves norisēm valstī. 1918. gada preses izdevumos rakstu nosaukumiem bieži doti ļoti vienkārši, nemetaforiski nosaukumi, turpretim 2018. gada nosaukumi ir daudz tēlaināki. Jāsecina, ka gan 1918. gada, gan 2018. gada presei raksturīga tēlainās izteiksmes līdzekļiem bagāta valoda.

Metaforas un metonīmijas reti pastāv tīrā veidā, tās bieži funkcionē kopā ar citiem tēlainās domas izteiksmes līdzekļiem, piemēram personifikāciju. Ja vēlamies analizēt domāšanu, ir jāskatās plašāk un jāņem vērā tēlainā izteiciena rašanās lingvistiskais, sociālais un politiskais konteksts.

1. CAD 2008 – *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. Third Edition. Ed. E. Walter. Cambridge : Cambridge University Press, 2008.
2. Chambers [1983], 1988 – *Chambers 20th Century Dictionary*. Ed. E. Kirkpatrick. Edinburgh : Chambers Ltd. [1983], 1988.
3. Donehower 2014 – Donehower, Kim. *Metaphors We Lose by: Re-thinking How We Frame Rural Education. Doing Educational Research in Rural Settings: Methodological issues*. Ed. S. White, M. Corbett. New York : Routledge, 2014, pp. 166–180.
4. Evans 2007 – Evans, Vyvyan. *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Salt Lake City : The University of Utah Press, 2007.
5. Geeraerts and Cuyckens 2007 – Geeraerts, Dirk, Cuyckens, Hubert. *Introducing Cognitive Linguistics. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Ed. D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford; New York : Oxford University Press, 2007, pp. 3–21.
6. Gibbs 1999 – Gibbs, Raymond W. Jr. *Speaking and Thinking with Metonymy. Metonymy in Language and Thought*. Ed. K. U. Panther, G. Radden. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1999, pp. 61–76.
7. Gibbs 2005 – Gibbs, Raymond W. Jr. *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005.
8. Gibbs 2016 – Gibbs, Raymond W. Jr. Introduction. *Mixing Metaphor*. Ed. R. W. Gibbs. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2016, pp. VII–XIV.
9. Kalve 2012 – Kalve, Anna. *Konceptuālās metaforas fenomēns*. Promocijas darbs. Rīga : Latvijas Kultūras akadēmija, 2012.
10. Kövecses 2002 – Kövecses, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002.
11. Krasovska (Veinberga) 2013 – Krasovska (Veinberga), Elīna. *Metonīmija un figuratīvā domāšana: Kognitīvās stilistikas pieeja*. Promocijas darbs. Rīga : Latvijas Kultūras akadēmija, 2013.
12. Lakoff and Johnson [1980], 2003 – Lakoff, George, Johnson, Mark. *Metaphors We Live By*. Chicago; London : The University of Chicago Press, [1980], 2003.
13. Lakoff and Johnson 1999 – Lakoff, George, Johnson, Mark. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York : Basic Books, 1999.
14. LFV 2000 – Laua, Alise, Ezeriņa, Aija, Veinberga, Silvija. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2000.
15. LVV 2006 – *Latviešu valodas vārdnīca: 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu*. Sast.: R. Bāliņa, I. Ēdelmane, I. Grase et al. Rīga : Avots, 2006.
16. Naciscione 2016 – Naciscione, Anita. *Extended Metaphor in the Web of Discourse. Mixing Metaphor*. Ed. R. W. Gibbs. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2016, pp. 241.–266.

17. Nerlich and Clarke 2007 – Nerlich, Brigitte, Clarke, David D. Cognitive Linguistics and the History of Linguistics. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Ed. D. Geeraerts, H. Cuyckens. Oxford; New York : Oxford University Press, 2007, pp. 589–607.
18. Rainis 1928 – Rainis, Jānis. *Kastaņola : pa atmiņu pēdām otrā dzimtenē*. Rīga : A. Gulbis, 1928.
19. Rainis 1934 – Rainis, Jānis. *Tālas noskaņas zilā vakarā*. Rīga : Valters un Rapa, 1934.
20. Rainis 2015 – Rainis, Jānis. *Uguns un nakts: Sena dziesma jaunās skaņās*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2015.
21. Treijs 1996 – *Latvijas Republikas prese, 1918 – 1940*. Red. R. Treijs. Rīga : Zvaigzne ABC, 1996.
22. SVV 2008 – *Svešvārdu vārdnīca: 25 000 vārdu un terminu*. Sast.: I. Andersone, I. Čerņevska, I. Kalniņa et al. Rīga : Avots, 2008.
23. VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Laikraksti un žurnāli

24. Atjaunotā Latvija, 13.01.1917. – Lauberts, Pēteris. Iepazīstoties. *Atjaunotā Latvija*, Nr. 1, 1917, 13. janvāris, 1. lpp.
25. Auseklis, 21.02.2018. – Tauriņa, Linda. Kurbads. Ķēves dēls saņem Kilogramu kultūras kā gada pārsteigums. *Auseklis*, Nr. 22 (9882), 2018, 21. februāris, 1. lpp.
26. Auseklis, 28.02.2018. – Ozoliņa, Gunita. Zaļais drudzis mežos un krautuvēs. *Auseklis*, Nr. 25 (9885), 2018, 28. februāris, 1. lpp.
27. Baltijas Ziņas, 01.05.1918. – Krolls, Oto. Māksla. *Baltijas Ziņas*, Nr. 1, 1918, 1. maijs, 2. lpp.
28. Dzimtenes Ziņas, 05.03.1918. – Dažādas ziņas. *Dzimtenes Ziņas*, Nr. 27, 1918, 5. marts.
29. Ir, 22.02.2018. – Raudseps, Pauls. Svinēt brīnumu – bez pārspilēšanas. *Ir*, Nr. 8 (409), 2018, 22.–28. februāris, 20.–23. lpp.
30. Ir, 12.07.2018. – Jakone, Ieva. Vienradža medībās. *Ir*, Nr. 28 (429), 2018, 12.–18. jūlijs, 40.–43. lpp.
31. Ir Nauda, 08./09.2018. – Brazovskis, Jānis. Pret čaulām. *Ir Nauda*, Nr. 38, 2018, augusts/septembris, 20. lpp.
32. Jaunais Vārds, 25.11.1918. – Brīvā Latvija. *Jaunais Vārds*, Nr. 1, 1918, 25. novembris.
33. Kurzemes Vārds, 27.11.1918. – Darbu sākot. *Kurzemes Vārds*, Nr. 1, 1918, 27. novembris.
34. Kurzemes Vārds, 25.07.2018. – Mandeiks, Jānis. „Liepājas basketbols” audzē muskuļus. *Kurzemes Vārds*, Nr. 141 (8227), 2018, 25. jūlijs, 6. lpp.
35. Latvijas Avīze, 04.04.2018. – Kokareviča, Dace. Māte „gūgle” un istabenis. *Latvijas Avīze*, Nr. 65 (6004), 2018, 4. aprīlis, 13. lpp.

36. Latvijas Avīze, 27.04.2018. – Līce, Anda. Latvija sākās agrāk. *Latvijas Avīze*, Nr. 82 (6021), 2018, 27. aprīlis, 3. lpp.
37. Latvijas Sargs, 21.01.1919. – Latvijas Sargs. *Latvijas Sargs*, Nr. 1, 1919, 21. janvāris.
38. Līdums, 11.06.1918. – Politiskā nedēļa. *Līdums*, Nr. 82, 1918, 11. jūnijs.
39. Rīgas Aprīņa Avīze, 20.03.2018. – Kondrāts, Ģirts. Jūrmala seko Rēzeknes piemēram. *Rīgas Aprīņa Avīze*, Nr. 22 (8845), 2018, 20. marts, 4. lpp.
40. Rīgas Latviešu Avīze, 19.04.1918. – Baltija. Alūksne. *Rīgas Latviešu Avīze*, Nr. 90, 1918, 19. aprīlis.
41. Rīgas Laiks, 02.2018. – Rītups, Arnis. Dzīves garša. *Rīgas Laiks*, 2018, februāris, 34.–71. lpp.
42. Taurētājs, 01.07.1918. – Ziņojumi un atbildes. Labvēlim. *Taurētājs*, Nr. 7–8, 1918, 1. jūlijs.
43. Zvans, 08.01.1918. – Mūsu valoda. *Zvans*, Nr. 2, 1918, 8. janvāris.

Elektroniskie izdevumi

44. EOLD 2018 – *English Oxford Living Dictionaries* [tiešsaiste]. Oxford University Press, 2018 [skatīts 10.08.2018.]. Pieejams: <https://en.oxforddictionaries.com/english>
45. LSM 2018 – Ism.lv kultūras redakcija. *Paziņojam pirmos „Kilograms kultūras 2018” finālistus. Piesaki savu kultūrvietu!* [tiešsaiste], 2018 [skatīts 09.08.2018.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kilograms-kulturas/pazinojam-pirmos-kilograms-kulturas-2018-finalistus.-piesaki-savu-kulturvietu.a283216/>
46. Margolis and Laurence 2011 – Margolis, Eric, Laurence, Stephen. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [tiešsaiste], 2011 [skatīts 09.10.2012.]. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/concepts/>
47. Viesnīcas istabeņa profesijas standarts 2016 – Viesnīcas istabeņa profesijas standarts [tiešsaiste], 2016 [skatīts 12.08.2018.]. Pieejams: <https://visc.gov.lv/profizglitiba/dokumenti/standarti/ps0332.pdf>

Līva Brice

#valoda tviterī – 140 zīmju izaicinājums un tiešsaistes konsultācijas

Ievada vietā jeb „Vispirms bija emuāri, tad – sociālo tīklu ziņas, un tad nāca tvīts”

Apmēram tā varētu īsi raksturot rakstiskās komunikācijas attīstību digitālajā vidē. Timekļa pastāvēšanas sākumā lietotāji varēja izteikt sevi, izmantojot garus, dienasgrāmatas veida ierakstus – emuārus (*blogs*). 21. gadsimta sākumā, sociālo tīklu uzplaukuma laikā, tā laika populārākie sociālie tīkli *Facebook* un *MySpace* par savu komunikācijas vienību izvēlējās ierakstu (*post*), kas bija daudz īsāks nekā tā priekšgājējs, – tās vairs nebija lapas, bet gan īsi teksti, kas pildīja funkciju: informēt par sev būtiskāko un prezentēt sevi citiem lietotājiem. Bet, kad 2006. gadā sevi pieteica tviteris ar 140 zīmēm, bija skaidrs, ka tik īss un konkrēts vēstījums mainīs veidu, kā sazināties un kā veidojam vēstījumu tiešsaistē.

Formāts, ko piedāvāja mikroblogs, allaž ir raisījis diskusijas – sākotnēji tās bija šaubas par nepieciešamību izteikties tik īsā formā, pēc tam sekoja neapmierinātība par nespēju iekļauties 140 zīmēs, kuru vēlāk nomainīja lietotāju un valodnieku uztraukums par tvitera ietekmi uz valodu un veidu, kā sazināties bezsaistes vidē, norādot, ka cilvēki vairs neprot veidot garus stāstījumus, bet izsaka domas īsos, aprautos fragmentos, un ka tieši tvīti ir tie, kas tā mainījuši izteiksmes veidu. Bet, kad tviterī notika lielākās pārmaiņas tā pastāvēšanas laikā – tika palielināts zīmju skaits, lietotāji sašutumā pauda, kāpēc gan jāizsakās garāk, ja tviteris mūs ir iemācījis izteikties kodolīgi, precīzi formulējot domu.

Tviteris – toreiz un tagad

Tviteris kopš tā rašanās brīža ir mainījies gan kontekstuāli, gan izteiksmes mērķa ziņā. Kā mikroblogošanas vietne tas tika izveidots 2006. gadā, tā pamatā bija sevis izteikšana 140 zīmju garos vēstījumos jeb tvītos. Vietnes darbības princips bija vienkāršs – lietotājs var tvīt un sekot citiem lietotājiem, kuru tvītos vēlas redzēt savā lietotāja laika līnijā. Uz tvītiem var atbildēt, tos var retvīt jeb pārpublicēt un atzīmēt, lai tiem piekļūtu vēlāk (2015. gadā atzīmēšanas funkcija tika aizstāta ar „Patīk”, vizuāli tika mainīts arī simbols: zvaigznītes vietā – sirsniņa, bet darbības princips nemainījās).

Tvitera lietošana nebija sarežģīta, nebija jādomā par garu profila aprakstu vai pielāgotām fotogrāfijām. Sākotnēji tviteri varēja izmantot tikai teksta vēstījumiem, jebkāda cita formāta pievienošana tvītiem bija jāmeklē ārpus paša mikrobloga, un bija dažādi servisi, kuru pamatuzdevums bija, piemēram, nodrošināt attēlu pievienošanu tvītam vai saites (URL) saīsināšanu.

Digitālajai videi kļūstot daudzveidīgākai formātu ziņā, arī tvitera lietotājs varēja pievienot tekstam attēlu, norādīt atrašanās vietu, izveidot aptauju vai papildināt tvītu ar *GIF* (*Graphics Interface Format* = grafikas interfeisa formāts), attēlus un emocijzīmes izvēloties pašā mikroblogā, nevis meklējot kaut kur citur. Vizuālās informācijas iekļaušana tvītā var paspilgtināt vai piešķirt vēstījumam citu jēgu, kas digitālajā vidē ir būtisks tekstuālā vēstījuma interpretēšanas palīg līdzeklis. Viens no riskiem ir tekstuāla vēstījuma pārprašana vai uztveršana citādi, nekā sākotnēji iecerēts, īpaši tāpēc, ka vēstījums ir tik īss un nav iespējas izskaidrot domu plašāk.

Tomēr, vērtējot dažādu sociālo mediju attīstību, jāatzīst, ka tviteris ir ilgstoši saglabājis nemainīgu tikla arhitektūru. Lielākās un būtiskākās pārmaiņas ir pāreja no 140 uz 280 zīmēm, kā arī notikušās saturiskās pārmaiņas – 2009. gada novembrī jautājums *Ko tu dari?* (*What are you doing?*), uz kuru lietotājs tiek lūgts sniegt atbildi, veidojot tvītu, tika aizstāts ar *Kas notiek?* (*What's happening?*). Pētnieki šo maiņu uzskata par būtisku pagriezienu tvitera satura kvalitātes uzlabošanā, norādot, ka pats mikroblogs izvēlējās padarīt saturu jēgpilnāku un orientēt to uz notikumiem un aktualitātēm, tvītus par ikdienišķajām darbībām izskaužot (van Dijck 2013). Attiecīgi tika veidota pāreja no personīgās informācijas publicēšanas, kas bija atbilde uz personalizēto jautājumu – *Ko tu dari?*, uz plašāku skatījumu, ko rosina vispārīgais jautājums *Kas notiek?*.

Savā attīstībā no ikdienas čivinātavas, kur lietotāji apmainījās ar ikdienā piedzīvoto, tviteris ir kļuvis par sava veida mediju (Kwak, Lee, Park & Moon 2010). Tas savu ātro un ērto funkcionalitāti ir pierādījis dažādos krīzes brīžos – tieši dabas katastrofu vai teroraktu laikā tviteris kalpo par ātrāko informācijas ieguves vietu un palīdzības platformu, jo to saziņai izmanto atbildīgie dienesti, aculiecinieki informē par redzēto. Tēmturu izmantojums ļauj sekot līdz notikumiem, lasot nepazīstamu cilvēku tvītus. Aizvien biežāk tradicionālo mediju saturu šādos gadījumos veido tieši tvītos publicētā informācija un attēli.

Līdztekus tam, ka tviteris ir kļuvis par jaunāko ziņu mediju, „otro elpu” tam ir devis arī Amerikas Savienoto Valstu prezidents Donalds Tramps. Viņš tviteri izmanto kā sabiedrisko attiecību rīku, publicējot tajā aktuālāko informāciju, savas domas, prasības, neapmierinātību, pat draudus. Trampa

tvitera izmantošanas maniere tiek saistīta ar jaunu diplomātijas veidu, jo tieši viņa tvīti kļūst par apspriestāko dienas notikumu medijos. Speciālisti uzskata, ka politiķu komunikācija mikroblogā ir jāiedala posmā pirms Trampa un pēc, jo tas, kas bija pilnībā nepieņemami pirms Trampa, tagad, salīdzinot ar prezidenta komunikāciju, vairs neraisa diskusijas. Tāpat tiek norādīts, ka tviteris ir nokļuvis neērtā situācijā, jo mikrobloga mērķis bija stiprināt demokrātiju, vairojot viedokļu dažādību, dodot ikvienam, kurš vēlas, iespēju izteikties. Bet tagad tas ir kļuvis par platformu, kurā vienas valsts vadītājs var autoritatīvi paust viedokli un bloķēt ikvienu lietotāju, ar kuru viņam nesakrīt domas (Turner 2018).

Arī Latvijā tviteris ir piedzīvojis gan saturiskas, gan lietotāju pārmaiņas. Tā lietotājus var iedalīt divās grupās:

- tie, kuri veido ikdienas saziņu un tviteri izmanto vairāk savu domu un piedzīvotā atainošanai – tas aizvien kalpo kā personīgā dienasgrāmata;
- diskutētāji, viedokļu līderi, sabiedriski aktīvi lietotāji, kuriem tviteris vairāk noder publiskai komunikācijai ar citiem mikrobloga lietotājiem, aktualitāšu pārspriešanai un sabiedriski svarīgu jautājumu aktualizēšanai.

Noteikt aptuveno tvitera lietotāju daudzumu ir sarežģīti, un tas attiecināms ne tikai uz Latviju. Nav vienota viedokļa, vai jāuzskaita jebkurš izveidotais konts, vai tikai tie konti, kuri ir aktīvi tvītojot. Jau kopš izveidošanas brīža tviterī sastopams savdabīgs lietotāju tips – glūņas (*lurkers*), kuri nerada saturu, bet ļoti aktīvi seko līdz notikumiem un ir lietas kursā par mikroblogošanas vietnē notiekošo, tāpēc nav īsti skaidrs, vai šie lietotāji ietilpst vai neietilpst kopējā uzskaitē. Pēc statistikas datiem, 2018. gadā tviteri mēnesī vidēji lietoja 335 miljoni cilvēku, *Instagram* bija viens miljards aktīvo lietotāju, bet *Facebook* – viens miljards 470 miljoni lietotāju (Statista 2018).

Tviteris gan senāk, gan tagad ir bijis nozīmīgs saziņas līdzeklis sociālo mediju vidē, un tā ieviestā isā saziņas forma ir ietekmējusi lietotāju sarunu un pašprezentācijas veidu. Zīmju ierobežojums ietekmēja valodu un tās izmantojumu mikroblogā. Tviteris zīmju taupības un ātruma nolūkos latviešu valodai atņēma komatus un sākotnēji pazaudēja arī garumzīmes. Katrs komats aizņēma vienu zīmi, tāpēc tvītos bieži vien vienīgā izmantotā pieturzīme bija punkts, atdalot atsevišķus teikumus, bet saikļu *ka*, *bet*, *jo* priekšā komati pazuda un, šķiet, joprojām nav atradušies.

Nodevas 140 zīmēm – mūžīgā cīņa par pieturzīmēm

Datorkomunikācijas sākumā latviešu valoda digitālajai videi kā nodevu maksāja garumzīmes un mīkstinājuma zīmes, jo bieži vien dažādos jaunajos rīkos, tehniskajās ierīcēs vai platformās bija iespējams izmantot tikai dažu starptautisko valodu (piemēram, angļu, vācu, franču) alfabētu, kurā latviešu valodas diakritiskās zīmes nebija pieejamas. Lai teksts nekļūtu pilnīgi nesaprotams, latviešu valodas lietotāji izlīdzējās ar tā saucamo *čata* (tērzēšanas) *valodu* – īsā patskaņa dubultojums garā vietā, piemēram, *zvanīt* – *zvaniit*, *šņāceņa*, mīkstā līdzskaņa norāde ar *h* vai *j*, piemēram, *šodien* – *shodien*, *kaķis* – *kakjis*.

Tvitera sākumā šāda *čata valoda* nāca kā mantojums no citām digitālajām platformām, tomēr ātri vien mikrobloga vidē pazuda, jo tās īpatnība bija papildu burtu pievienošana vārdā, tādējādi samazinot jau tā ierobežoto zīmju skaitu. Alternatīva tvitera vidē bija neizmantojot diakritiskās zīmes vispār vai arī jau pašā sākumā izmantot vides, kurās varēja rakstīt ar tām (piemēram, tvītot no pārlūkprogrammas datorā, nevis no mobilā tālruņa, kurš neatbalstīja latviešu valodu). Dažas *čata valodas* īpatnības, piemēram, *x* lietojums *ks* vietā (*raxtīt*) vai *w* izmantošana *v* vietā (*wariants*) ir saglabājušās kā subkultūras iezīme. Valodas situāciju tvitera ēras sākumā raksturo šāds tvīts:

Ja man būtu jātwīto no mobilā telefona, kur nav latviešu valodas specifiskie simboli – es izvēlētos labāk netwītot. #valoda

No vienas puses, tiek norādīts uz absurdu, veidojot mikrobloga saturu bez diakritiskajām zīmēm, no otras puses, tvītā izmantots *w*, kas nav latviešu alfabēta burts. Šāda rakstības forma vārdam *twīts*, kurā apvienota angļu un latviešu valoda, nāk no *čata* vides.

Par paša mikrobloga un satura vienības nosaukuma atveidi tika ilgi diskutēts. Tika piedāvāts angļu mikrobloga nosaukumu *Twitter* saukt par *čivinātavu* vai *čalotavu* un mikroblogā veicamo darbību – par *čivināšanu*, *vīterošanu* vai *čalošanu*. Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija šos variantus atzina „par nepiemērotiem stilistiski neitrālu terminu veidošanā”, un *Twitter* latviešu valodā tika latviskots kā *tviteris*, norādot, ka vēstījums tviterī ir *tvīts* un vēstījuma rakstītāji – *tvītotāji* (LSM.lv 2009). Tvītotāji izmanto gan latviskoto versiju, gan platformas nosaukumu oriģinālvalodā, gan arī veido modifikācijas, piemēram, kā iepriekšminētajā tvītā – *Twiterī* vai *twītot*.

Zīmju ierobežojuma dēļ *čata valodas* rakstība tviterī nenostiprinājās, un lietotāji izvēlējās meklēt veidus, kā rakstīt, izmantojot garumzīmes un mikstinājuma zīmes. Tomēr latviešu valodai nācās „maksāt” tviterim citādā veidā – ar pieturzīmēm, – katrs komats, punkts vai domuzīme bija viena zīme. Tātad, veidojot tvītu no trim saliktiem pakārtotiem teikumiem, tvītā vismaz deviņas zīmes tika „ziedotas” pieturzīmēm (trīs punkti teikumam beigās, trīs komati teikuma daļu saistišanai, un vēl klāt vismaz trīs atstarpes), lai gan no deviņām zīmēm var izveidot vārdu, kas domu tvītā izsaka skaidrāk, precīzāk vai paspilgtina vēstījumu.

Bija tvītotāji, kas dzēsa atstarpes, paturot pieturzīmes, tā vizuāli saspiežot tvītu. Citi paturēja tieši atstarpes un nelika komatus, galvenais, lai doma skaidra. Ja ar to nepietika, lai iekļautu domu 140 zīmēs, lietotāji atteicās no prievārdiem, vietniekvārdiem un dažreiz pat no saikļiem, atstājot tikai simboliskas pieturzīmes, lai varētu uztvert teikumu struktūru. Piemēram, salikts sakārtots teikums varēja kļūt par diviem teikumiem, salikts pakārtots – par vārdu virknējumu bez pieturzīmēm.

140 zīmju ierobežojums tviterī akadēmiskajā vidē raisījis daudz diskusiju. Pētnieki uztraucās par vienkāršoto pašprezentācijas formu un iespējamību, ka tik īsā ziņojuma formā lietotāju var pārprast vai nesaprast, tāpat neierasts bija ātrums, ko šī platforma „pieprasīja” salīdzinājumā ar citiem sociālajiem medijiem, tā sekmējot neapdomīga un nekvalitatīva satura publicēšanu. Viens no galvenajiem diskusiju tematiem bija valoda, minot zīmju ierobežojumu kā iemeslu valodas vienkāršošanai – īsāki, nesaistīti teikumi, maz īpašības un apstākļa vārdus. Tajā pašā laikā zīmju ierobežojums un mikrobloga forma ļauj lietotājiem izteikties konkrētāk, bez liekvārdības, veidot konstruktīvas diskusijas (Rudder 2014).

2017. gada novembrī tviterī notika lielākās pārmaiņas mikrobloga pastāvēšanas vēsturē – tika palielināts zīmju skaits līdz 280 zīmēm. Kompānijas pārstāvji to pamatoja tieši ar valodas aspektu, skaidrojot, ka 140 zīmes dažādās valodās ierobežo izteikšanās iespēju, jo teikumu struktūra vai vārdu garums neiekļaujas iepriekš noteiktajā apjomā (Rosen, Ihara 2017). Tvitera pārstāvji norādīja, ka pētījumā noskaidrots – visas valodas, izņemot japāņu, korejiešu un ķīniešu, saskaras ar tvīta pārblīvējumu (*cramming*) (Ihara 2017). Tvitera lietotājiem nepieciešamība pārfrāzēt domas vai dzēst vārdus, lai iekļautos noteiktajās zīmēs, rada neapmierinātību un iekšēju nemieru, kas var radīt vēlmi tvītēt retāk.

Palielinot zīmju skaitu, mainījās arī to uzskaitīšanas sistēma – brīdinājums parādījās tad, kad bija atlikušas 20 zīmes (tātad tvītā jau bija 260 zīmes), pretēji 140 zīmju ierobežojumam, kur atlikušo zīmju skaitu rādīja no pirmās

zīmes ievadišanas brīža. Izmantojot šo it kā mazo vizuālo informāciju, tvitera veidotāji vēlējās ļaut lietotājam brīvāk izteikties, nevis kontrolēt tvīta garumu (Perez 2018).

Rodoties iespējai tvītēt garāk, lietotāji uztraucās, vai šāds zīmju daudzums nemainīs tvītera vidi un ierastās koncentrētās informācijas vietā netiks publicēti gari teksti, pārblīvējot laika līniju. 2018. gada septembrī apritēja gads kopš zīmju skaita palielināšanas. Gan tvītera veidotāji, gan tā lietotāji ir atzinuši, ka mikroblogā saglabājies vēstījumu kodolīgums un zīmes tiek izmantotas, lai skaidrāk un kvalitatīvāk izteiktu domu.

Arī Latvijā tvīta zīmju skaits netiek izmantots bezmērķīgi, gluži otrādi, tagad tvīti latviešu valodā ir atguvuši gan atstarpes, gan pieturzīmes, un aizvien vairāk parādās arī vietniekvārdi, kuri iepriekš tika izmantoti retāk, ja bija sasniegts maksimālais zīmju skaits. Lai noskaidrotu īpašības un apstākļa vārdu daudzumu tvītos, jāveic daudz apjomīgāks pētījums, kas ļautu secināt, vai zīmju palielinājums ir bagātinājis tvītu saturu arī šādā veidā.

#valoda – tēmturis ar potenciālu

Viena no tvītera priekšrocībām ir tvītu atzīmēšana ar tēmturiem, kas ļauj iekļaut tvītu kopējā diskursā un pievērst uzmanību tā saturam. Tēmturi var izmantot arī vēstījuma pastiprināšanai, vēlreiz uzsvērot tā saistību ar tēmu vai, gluži pretēji, ironizējot un norādot, ka tvīta saturs neatbilst tēmturim.

Tēmturi un to sistemātiska izmantošana ļauj arī lasītājam no malas iepazīt un izvērtēt tvīterī publicēto informāciju, tāpēc, lai apjaustu, ko par latviešu valodu spriež tvīterī, analīzei tika izvēlēts tēmturis #valoda un tā attīstība tvīterī.

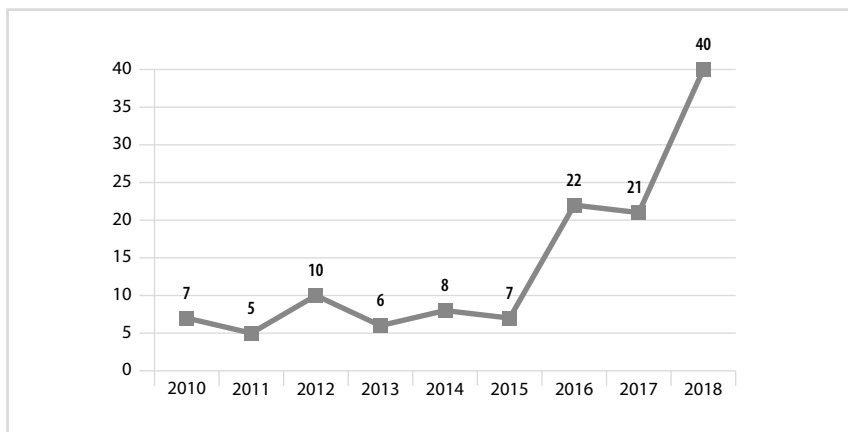
Pirmo reizi tēmturis #valoda lietots 2010. gada 26. februārī, uzdodot jautājumu, uz kuru ilgi netiks sniegta atbilde ne tikai tvītera vidē, bet sociālo mediju vidē vispār:

Par cik % varenāki jūtas tie, kuri bez redzamas vajadzības savus tvītus veido pa pusei latviski, pa pusei angļiski? #valoda

Jānorāda, ka, tvīterim ienākot Latvijā, bija zināms mulsums par tvītu valodu (ar līdzīgu problēmu Latvijā saskārās arī pirmie Facebook lietotāji), jo tvītera vide bija starptautiska, konti netika grupēti pēc valodas vai valsts – lietotāji un to sekotāji varēja būt no jebkuras valsts. Tā kā tvītētāju loks sākumā bija šaurs, tad, lai piesaistītu uzmanību (un apmierinātu savu ārzemju sekotāju ziņkāri), tvīti tika rakstīti paralēli gan latviešu, gan angļu valodā. Šāda sava veida problēma saglabājas joprojām – lai ārzemnieki varētu saprast tvītu

saturu, tas tiek rakstīts angļiski. Tiesa, tagad visbiežāk tiek izveidots atsevišķs konts, kurš mērķēts uz ārzemju auditoriju, vai arī svešvaloda tiek izmantota saziņā ar konkrētiem tvītotājiem.

Analizējamais tēmturis laikā no pirmā tvīta 2010. gadā februārī līdz 2018. gada augustam izmantots 126 reizes (uzskaitīti oriģināltvīti vai atbildes, kurās minēts tēmturis).

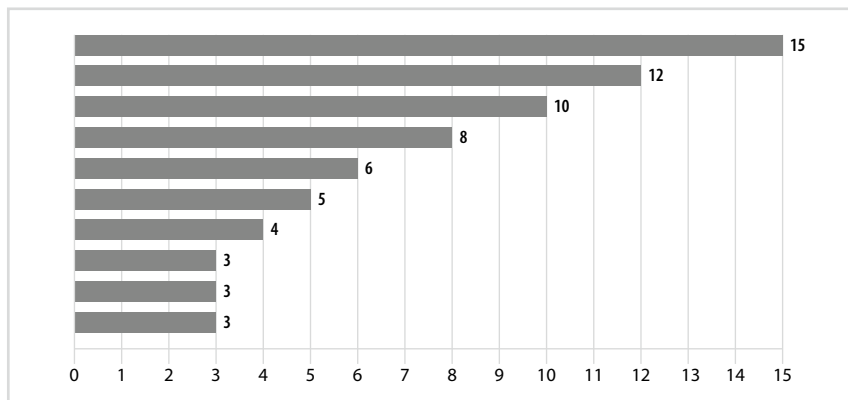

1. attēls. Tēmtura #valoda izmantojums no 2010. gada februāra līdz 2018. gada augustam

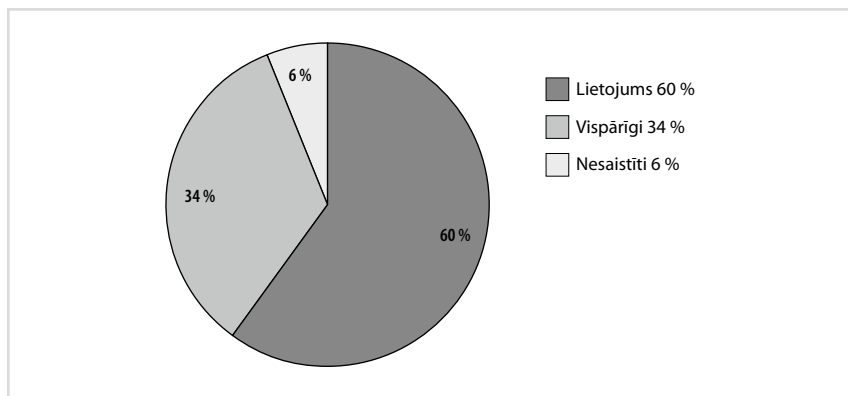
Tēmtura lietojums (sk. 1. attēlu) ir periodisks. Pirmajos gados publicēti tikai daži tvīti gadā, bet no 2016. gada tas tiek izmantots biežāk, tomēr par aktīvāku un mērķtiecīgāku lietojumu var runāt tikai 2018. gadā, kad tiek publicēti tvīti par valodas lietojuma jautājumiem, marķēti piemēri no masu medijiem vai sociālajiem tīkliem, risinātas diskusijas par valodas jautājumiem. Raksturīgi, ka tēmturi izmanto tikai nedaudzi lietotāji. Analizējot to, tika noskaidrots, kuru kontu īpašnieki tvītos visbiežāk izmanto tēmturi, tā veidojot latviešu valodas kopēju grupu. Biežāk tēmturis izmantots (lietots vismaz trīs reizes) trīs tematiskajos kontos un septiņos personu privātajos kontos. No pārējiem 57 tvītiem 14 lietotāji tēmturi bija izmantojuši divas reizes, bet 29 lietotāji – vienu reizi.

Tēmturis izmantots dažādos nolūkos. Ir tvīti, kuros ar to norādīti mācību materiāli, ko bērns var izmantot valodas apguvei, ir tādi, kas norāda uz tipiskām un biežām runas kļūdām, neminot piemērus.

Tvīti ar tēmturi vispirms tika sadalīti trīs grupās atbilstoši to saturam (sk. 3. attēlu).

2. attēls. Tēmtura #valoda izmantojums lietotāju kontos (skaits)

3. attēls. Tēmtura #valoda tematiskais dalījums (n=126)

Vispārīgo tvītu grupā tika iekļauti tādi, kuros aplūkoti jautājumi par valodu (43 tvīti) – gan par valodniecību kā tādu, gan valodas nozīmīgumu mūsdienās. Piemēram:

Ļoti daudzi izglītoti latvieši domā, ka ir kauns runāt nepareizi svešu valodu, bet latviešu valodu var runāt šā tā. Jānis Endzelīns #valoda

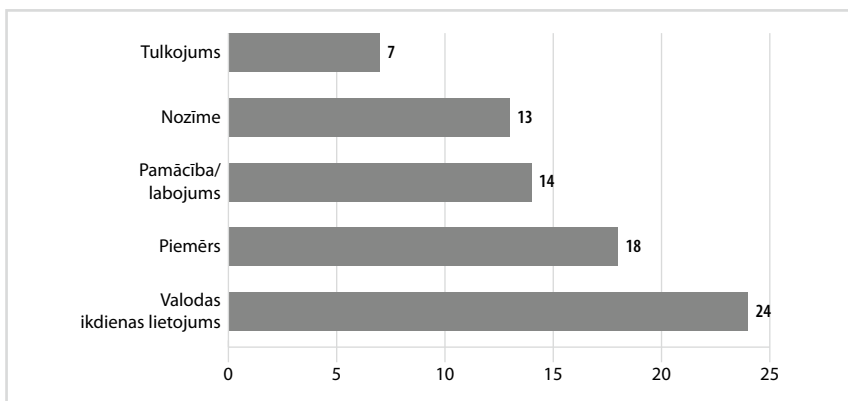
Google cīnās, lai saglabātu 3,054 pasaules valodas. Nebūtu slikti, ja par Baltu valodām kāds padomātu. [http://mashable.com/2012/06/21/google-org-fights-to-save-3054-languages/...](http://mashable.com/2012/06/21/google-org-fights-to-save-3054-languages/) #valoda

Latviešu #valoda ir valsts pamatakmens. Mūsu valsts bez tās nav iedomājama. Ceru, ka to sapratīs šodienas #TiešaRuna dalībnieki un vadītājs.

Kā redzams, tēmturis izmantots, lai uzsvētu tvīta informāciju, valodas nozīmīgumu, nevis apspriestu tās lietojumu.

Septiņi tvīti nebija derīgi, jo trīs gadījumos vārds *valoda* netika lietots latviešu valodā, divos tas bija izmantots, lai informētu par mācību materiālu satura izstrādi, un divos nebija iespējams noteikt tēmtura izmantošanas mērķi.

Visplašākā bija tēmtura lietojuma grupa (76 tvīti), kurā tika apkopoti dažādu veidu tvīti par valodas ikdienas lietojumu, kvalitāti, piemēriem, pamācībām, kā arī gramatiku, pareizrakstību, tulkojumiem. Šie tvīti tika kodēti vēlreiz, sadalot tos atbilstoši lietojuma mērķim (sk. 4. attēlu).

4. attēls. Ar valodas lietojumu saistīto tvītu dalījums (n=76)

Visbiežāk tēmturis *#valoda* bija izmantots, runājot par valodas ikdienas lietojumu. Piemēram, tvīts, kurā uzskaitīti vairāki veidi, kā latviešu valodā raksturot priekšmetus, vai norādīts uz vārdu savienojuma *uz doto brīdi* nevajadzīgu lietojumu. Tvītos netiek tieši norādīts uz kļūdām vai problēmām, tie veidoti, lai pievērstu uzmanību. Piemēram:

#valoda: Vai tiešām nevar nelietot 'čaviņa' sveicinoties? Uzrunā tā kā tādu mazu čigānēnu, jejbogu...

*Valodas piemēru grupā nokļuva tvīti, kuros tika analizēti vai minēti piemēri, kas ņemti no plašsaziņas līdzekļiem vai citu lietotāju tekstiem, bet tajos nebija pamācības vai kļūdu labojuma. Lietotājiem pašiem bija jāaskata kļūda un jālabo tā. Visbiežāk tvītiem bija pievienots attēls vai saite uz kļūdaino piemēru, lai lietotājs pats to var redzēt un secināt. Savukārt *pamācību/ labojumu* grupā tika apkopoti tvīti, kuros minētais piemērs tika labots vai norādīts, kā pareizi lietojams vārds vai vārdforma. Piemēram:*

Pareizi ir nevis viņča, bet viņča. #valoda

Divdabja -ot teicienu var pakārtot tikai darbības vārdam. Ja vien teikums nav nosaucošs -- tikai un vienīgi darbības vārdam. #valoda

Grupā *nozīme* tika iekļauti tvīti, kuros runāts par vārdu vai vārdu savienojumu nozīmes niansēm. Piemēram:

#Valodā zīmīgi – «palikt» tik daudz lietots aplami (= 'kļūt'), ka vienmēr jāpārbauda, vai tiešām nav domāts 'kļūt'. Žēl!

Tulkojumu grupā nokļuva tvīti, kuros skarta vai nu vārdu latviskošanas, vai neveikla tulkojuma problēma. Piemēram:

Silikona ieleja vai Silīcija? Silikona ieleja ir Anetei Sončikai starp krūtīm, Silīcija ieleja – Kalifornijā. #valoda

Gan tvītu saturs, gan tvītotāju loks, kuri izmanto tēmturi *#valoda*, liecina, ka valodas jautājumi tvīterī ir svarīgi – blakus vispārīgiem aicinājumiem kopt savu runu un sekot līdzi tās kvalitātei, visbiežāk tika minēti konkrēti kļūdu piemēri, jautājumi un problēmas. Šie tvīti ļāva identificēt lietotājus, kuri tvīterī kļuviši par autoritāti valodas jautājumos un bieži vien – arī par valodas konsultantiem šajā vidē.

Valodas konsultācijas tvīterī

Vienkāršotās saziņas formas dēļ tvīteris kļuvis par padomu un pieredzes apmaiņas vietu. Līdzās jautājumiem – *Kur Cēsīs var paēst?* vai *Kādu grāmatu lasīt?* – lietotāji tvītos meklē padomu, kā precīzāk latviskot kādu vārdu, kā pareizi veidot vārda formu, kur likt un kur nelikt pieturzīmi, un kopumā – kā latviešu valodu padarīt tīrāku un pareizāku. Ar šādiem jautājumiem tvītera lietotāji vērsas pie konkrētiem kontu pārvaldītājiem, kuri ne tikai pievērš lietotāju uzmanību valodas kļūdām gan mikroblogā, gan medijos, bet arī izskaidro, kā kļūda radusies un kā to novērst. Šie padomdevēji veido

aptaujas, uzdodot sekotājiem jautājumus par vārdu nozīmi vai pārbaudot viņu zināšanas, iesaistās diskusijās par kļūdām plašsaziņas līdzekļos un publiskajā telpā izskanējušiem izteicieniem un skaidro vārdu darināšanas vai latviskošanas principus. Viņu pieejamība tviterī un piemēros balstītie skaidrojumi ir daudz ātrāk un ērtāk sasniedzami nekā gramatikas grāmata vai nepārskatāmās, globālajā timeklī atrodamās atbildes. Sekotāju skaits ir mērāms vairākos tūkstošos, tāpēc viņu vēstījums sasniedz ne tikai mazu entuziastu kopu, bet arī daudzus citus lietotājus, kuru tvīti dažkārt kļūst par piemēru, skaidrojot kāda vārda lietojumu vai formu.

Noslēgumam – es tvītoju, tu tvīto, bet vai viņš/viņa tvītos?

Tviteris sociālo mediju vidē vairs nav no populārākajiem, tā vietā nākušas platformas, kuru pamatā ir vizuālā komunikācija – sevis prezentēšana ar attēliem vai video. Tomēr tviteris savu lietotāju loku var noturēt, jo, pretēji citiem sociālajiem medijiem, tas joprojām nodrošina īsus, kodolīgus vēstījumus. Savas vienkāršās un ērtās saziņas, pārskatāmās laika līnijas un īsās formas dēļ tam ir unikāla vieta sociālo mediju vidē.

Kolīdz tviteris kļuva par sociālo mediju, Latvijā aktualizējās prasība pēc tvītu valodiskās kvalitātes, to autoriem aizvien biežāk tika un tiek norādītas viņu kļūdas. Savā ziņā ir jāsaka paldies tviterim par latviešu literārās valodas tīrības veicināšanu, jo 280 zīmēs atrast kļūdu ir vieglāk par vieglu. Tomēr jāņem vērā, ka sarunas par ciešamo un darāmo kārtu, locījumu formu izvēli un līdzīgiem tematiem notiek tajā sabiedrības daļā, kas tvītos jau tāpat rūpējas par valodas normu ievērošanu. Diemžēl joprojām atrodami tvīti, kuros nav lielo burtu, diakritisko zīmju un pieturzīmju, kā arī vērojamas citas kļūdas.

Latviešu valoda tviterī ir biežs sarunu temats – rakstīt atbilstoši literārās valodas normām ir katra kārtīga tvītotaļa pienākums. Vairs nav attaisnojuma tam, ka tvītā trūkst zīmju, turklāt tvitera sākumposmam būtiskais ātrums tagad tiek aizstāts ar kvalitāti. Ja par mikrobloga tālāko attīstību un virzību šobrīd grūti spriest, tad var droši apgalvot, ka 140 zīmes ietekmēja veidu, kā lietotāji komunicē digitālajā vidē. Latviešu valoda, kā jau iepriekš norādīts, šajā situācijā gan cieta, gan ieguva no īsās formas vēstījumiem.

Latviešu valodas normu ievērošana digitālajā vidē, kur ieraksti saglabājas ļoti ilgi un ir pieejami plašam interesentu lokam, ir būtiska personas digitālās identitātes vizītkarte pat tad, ja tas ir tikai 280 zīmju garš vēstījums.

1. Ihara 2017 – Ihara, Ikuhiro. Our discovery of cramming [tiešsaiste]. *Twitter blog. Engineering*. 07.11.2017. [skatīts 14.07.2018.]. Pieejams: https://blog.twitter.com/engineering/en_us/topics/insights/2017/Our-Discovery-of-Cramming.html
2. Kwak, Lee, Park & Moon 2010 – Kwak, Haewoon, Lee, Changhyun, Park, Hosung & Moon, Sue. What is Twitter, a Social Network or a News Media? *WWW 2010*, April 26–30. Raleigh, North Carolina, USA, 2010.
3. LSM.lv 2009 – *Apstiprina oficiālos „Twitter” terminus* [tiešsaiste], LSM.lv, 02.11.2009. [skatīts 01.06.2018.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/tehnologijas-un-zinatne/apstiprina-oficialos-twitter-terminus.a18738/>
4. Perez 2017 – Perez, Sarah. Twitter trials expanding tweets from 140 characters to 280 [tiešsaiste]. *Techcrunch*, 27.09.2017. [skatīts 14.07.2018.]. Pieejams: https://techcrunch.com/2017/09/26/twitter-trials-an-expansion-beyond-140-characters/?_ga=2.257085315.908326056.1532601287-1132144958.1532601287
5. Rosen, Ihara 2017 – Rosen, Aliza, Ihara, Ikuhiro. Giving you more characters to express yourself [tiešsaiste]. *Twitter blog. Product*, 26.09.2017. [skatīts 14.07.2018.]. Pieejams: https://blog.twitter.com/official/en_us/topics/product/2017/Giving-you-more-characters-to-express-yourself.html
6. Rudder 2014 – Rudder, Christian. *Dataclysm: Love, Sex, Race, and Identity – What Our Online Lives Tell Us about Our Offline Selves*. New York : Broadway Books, 2014.
7. Statista 2018 – Number of monthly active users worldwide from 1st quarter 2010 to 2nd quarter 2018 (in millions) [tiešsaiste] [skatīts 05.08.2018.]. Pieejams: <https://www.statista.com/statistics/282087/number-of-monthly-active-twitter-users/>
8. Turner 2018 – Turner, Fred. Trump on Twitter: How a Medium Designed for Democracy Became an Authoritarian's Mouthpiece. *Trump and the media*. (ed. Boczkowski, Pablo J. & Papacharissi, Zizi). Cambridge : The MIT Press, 2018.
9. Van Dijck 2013 – van Dijck, Jose. *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. Oxford : Oxford University Press, 2013.

Ilva Skulte

Latviešu rakstu valodas pārmaiņas jauno mediju lietojumā un multimodālās rakstīšanas attīstība

Ievads

Valodas lietojums cieši saistīts ar saziņas situāciju, kurā valodu izmanto kā komunikācijas kodu. Mūsdienās valodas lietojuma īpatnības cieši saistītas ar komunikācijai izvēlēto tehnoloģiju – komunikators, kurš uzsāk saziņu, izvēlas kanālu, kas tam šķiet situācijai un viņa mērķiem atbilstošākais, un, tā kā tagad ir pieejami dažādi mediji, arī valodas lietojuma iespējas ir daudz plašākas. Piemēram, viedtālruna īpašnieks, vēloties sazināties, var izvēlēties:

- uzsākt komunikāciju telefoniski vai sūtīt īsziņu, balss pasta vēstuli, foto vai video, t. i., izlemt, kādu vēstījumu veidot;
- izmantot *Messenger*, *WhatsApp*, *Snapchat* vai kādu citu lietotni, vai arī kādu no sociālajiem medijiem (*Facebook*, *Youtube*, *Instagram*, *Twitter* u. tml.).

Lai gan dažādiem saziņas kanāliem var piekļūt no vienas viedierīces, ievērojami palielinājusies arī izvēle komunikācijas ierīču ziņā – ir ne tikai viedtālruni, bet arī tā saucamās planšetes, datori, turklāt nākotnē, iespējams, šo klāstu papildinās arī dažādas virtuālās un augmentētās virtualitātes brilles, dažādi sensori un citas ierīces, kas ļaus piekļūt rakstītam tekstam varbūt pavisam neierastā veidā.

Šī raksta mērķis ir raksturot valodas lietojuma un komunikācijas pārmaiņas, kas radušās informācijas tehnoloģijas un komunikācijas tehnisko iespēju attīstības ietekmē.

Komunikācijas tehniskās iespējas mūsdienās

20. gs. vēsture bija elektronisko mediju vēsture. Tieši elektroniskās komunikācijas sistēmas (piemēram, bezvadu telefoni, radio, televīzija, vēlāk datori) sekmēja pārmaiņas publiskās komunikācijas kultūrā – mainījās cilvēku ikdienas paradumi, vērtības, tradīcijas un normas. Pārmaiņas skāra arī valodu, tāpēc dažādu nozaru speciālisti sāka pētīt valodas lietojumu komunikācijā, komunikācijas kultūru. Tā sauktais lingvistiskais pavērsiens humanitārajās un sociālajās zinātnēs 20. gs. pēdējos gadu desmitos radīja plašu interesi par diskursa analīzi. Pētnieki pievērsās arī valodas kognitīvajiem aspektiem, ko

zināmā mērā stimulēja mediju (radio, kino, televīzijas) radītā audiovizuālās komunikācijas vide, bet vēlāk un arvien intensīvāk – digitālo ierīču un mākslīgā intelekta attīstība.

Elektronisko mediju apvērsums kultūrā un valodas lietojumā lika padziļināti pievērsties tieši rakstu valodai, tās statusam kultūrā, nozīmei, jauno komunikācijas iespēju ietekmei uz pašas valodas attīstību, domāšanu un kultūru. Ēriks Heivloks (*Eric A. Havelock*), Džeks Gudijns (*Jack Goody*), bet jo īpaši Herberts Māršals Maklūens (*Herbert Marshal McLuhan*) un Volters Džeksons Ongs (*Walter Jackson Ong*) par vienu no galvenajiem jautājumiem savos pētījumos izvirzīja rakstu valodas vietu rietumu (apgaismības) kultūrā un mediju ietekmi uz to (Meyrowitz 1985, 10–22). V. Dž. Ongs secinājis, ka uz orālā un literārā dihotomiju būtu jāskatās, salīdzinot abu verbālo komunikācijas kodu vietu dažādās kultūrās, kā arī ņemot vērā citus faktoros (sociālos, politiskos, ekonomiskos, mentālos, materiālos utt.), kas ietekmē rakstīšanu vai ko ietekmē tā. Izrādās, ka pat tad, ja elektronisko mediju attīstības laikā rakstu valoda zaudē savas pozīcijas kā kultūrā valdošais kods, tā tomēr nezaudē savu nozīmi, jo iegūst jaunu lomu, izmantojumu un funkcijas citos kanālos. Autors jauno situāciju sauc par sekundāro oralitāti, kur būtiska nozīme ir arī rakstītajam vārdam: „Šī jaunā oralitāte ir pārsteidzoši līdzīga vecajai ar tās iesaistes mistiku, kopīgu izjūtu uzjundīšanu, koncentrēšanos uz pašreizējo brīdi un pat ar savu formulu izmantojumu. Bet tā ir arī daudz brīvāka un pašapzinīgāka oralitāte [...]” (Ong [1982], 2013, 133)

Rakstība daļēji pāriet uz elektroniskiem analogiem un vēlāk uz digitāliem kanāliem, kur raksta grafiskās zīmes cita koda darbības rezultātā parādās uz ekrāna un zaudē savu ciešo neirobioloģisko sasaisti ar rakstītā autoru – rakstošā (runājošā un domājošā) cilvēka žestu (Flusser [1987], 2011, 19). 19. gs. vidū nozīmīgs jaunieviešums, kas ievērojami izmaina rakstīšanas veidu, ir rakstāmmašina (Kittler [1987], 1999, 199). Vēl vairāk tā izmainās 20. gs., ikdienā nostiprinoties attēla medijiem – fotogrāfijai, kino, TV. Rakstu valodas vieta mainās šo mediju sniegtajā multimodālajā komunikācijas vidē, ko H. M. Maklūena iedibinātās mediju teorijas tradīcijā sauc par „jauno akustisko telpu” (McLuhan *et al.* [1962], 2011, 22). Tā ir jauna kultūras telpa, kurai raksturīgi:

- rakstu zīmes tiek sekundāri kodētas (lai parādītos jaunajos displejos);
- rakstu zīmes visbiežāk parādās kopā un mijiedarbībā ar citām zīmju sistēmām un vietās, kas nav īpaši sagatavotas vai radītas rakstīšanai;
- cilvēki arvien vairāk sazinās ar īsiem, fragmentāriem, maz rediģētiem un nerediģētiem rakstītiem tekstiem, kas nereti top kā reakcija uz citiem (rakstītiem un nerakstītiem) vēstījumiem komunikācijā (Urbanoviča 2006);

- īsziņās, interneta tērzētavās, forumos, komentāros un arvien biežāk arī e-pasta vēstulēs sarakste notiek mijiedarbībā, sarunai raksturīgā veidā, tādēļ komunikatori arvien biežāk neievēro formālās prasības un ortogrāfijas un interpunkcijas normas vai nu ātruma un sarakstes gaistošā rakstura dēļ, vai arī apzināti stilistiski imitējot mutvārdu runu.

Vides, telpas, laika un mijiedarbības faktori šajā jaunajā rakstveida komunikācijas situācijā būtiski ietekmē rakstību, ekrāns uzspiež savu telpisko attēla loģiku (Kress 2003, 48, 164), turklāt komunikatoru intereses centrā bieži vien ir nevis rezultāts (teksts), bet pats process. Ātra, mijiedarbei piemērota rakstīšana raksturīga gan īsziņām un e-pasta vēstulēm, gan saziņai dažādās sociālo mediju platformās (*Twitter, Facebook, WhatsApp, Snapchat* u. c.), gan komentāriem dažādās vietnēs, kur atvēlēta vieta komentēšanai. Tā kā mērķis ir pati komunikācija un izvēlētais komunikācijas līdzeklis un kods iegūst drīzāk gadījuma raksturu, skaidrs, kādēļ teksta rediģēšanai un kļūdu labošanai netiek pievērsta vajadzīgā uzmanība un kādēļ:

- daudzveidīgajām kļūdām ir gadījuma raksturs;
- nav mēģināts pārvarēt tehniskos ierobežojumus, piemēram: *JAUTAJUMS, KO MES GRIBAM AR SO PANAKT. JO SISTEMA IEKSA BIJAM ABSALUTI VISI. CITS VAIRAK, CITS MAZAK, CITS LIELAKS PIELIDEJS, CITS MAZAKS. KO GRIBAM AR SO PANAKT. TUR TAS JAUTAJUMS.* (*delfi.lv* komentāri; skatīts 17.01.2019.)

Var prognozēt, ka sekas pieradumam pie šādiem nerediģētiem tekstiem varētu būt izmaiņas priekšstatos par valodas normu noturīgumu un svarīgumu, tomēr jāatzīst arī, ka piedāvātie formāti nereti ietver iespēju labot kļūdas, bet attieksme pret tām ir ļoti atšķirīga dažādās platformās un komunikācijas formātos.

Rakstu valodas pārmaiņas interneta komunikācijā

Rakstītā teksta jaunā loma kultūras sistēmā maina attieksmi pret rakstu valodas kultūru. Valodas normas, kas vēsturiski saistītas ar literārās (rakstu) valodas un drukātā teksta attīstību un nostiprināšanos, interneta komunikācijā, kas vērsta uz procesa efektivitāti un sarunas intensitāti, bieži netiek ievērotas. Komunikācija notiek, tās laikā pakāpeniski izzinot un saprotot komunikācijas partnera vai partneru uzskatus par atkāpēm no valodas normas un stilistisko jauninājumu robežām. Savulaik Dīte Liepa, pētot preses valodas pārmaiņas 20. gs. 90. gados, publicistiskā stila pārmaiņas saistīja ar demokratizāciju. Jāpiekrīt, ka stilu sajaukšanās un literārā/neliterārā, kā arī citu normatīvo robežu

zušana (Lauze 2004; Bušs 2008; Lokmane 2009) ir tendences, kas tā vai citādi saistītas ar šo demokratizācijas procesu, un tajās ir gan pozitīvi, gan negatīvi aspekti. Normas ir daļa no kultūras. Valodas normas veidojas, attīstot runas kultūru, kopjot valodu, izprotot komunikācijas sociālo kontekstu un lietotāju valodas līdzekļu izvēles motīvus, tomēr praksē arī jārēķinās ar preskriptīvisma un deskriptīvisma (Strelēvica-Ošiņa 2010) dialektiku. Izstrādājot normas, jāņem vērā arī pārmaiņas, ko sabiedrībā un kultūrā rada jauni komunikācijas līdzekļi.

Interneta komunikācijas struktūru formē datoru tīkls, kurā tā notiek. Tikai 90. gadu sākumā internets tika apgūts kā medijs (WWW) ar tam raksturīgo kultūras kontekstu (Krauklis, Ločmelis 2004, 168–182). Zīmīgi, ka alfabēta zīmes interneta grafiskajās lietotāja saskarnēs lietotas ne tikai tāpēc, lai nodotu vienu konkrētu komunikācijas vēstījumu. Lielākoties viena un tā pati tīmekļa lappuse ietver īpaši grafiski izceltas burtu kombinācijas, saīsinājumus, vārdus un vārdu savienojumus, kam ir dažādas citas funkcijas, turklāt, līdzīgi kā citur datorizētajā komunikācijā, funkciju simboli un komandas nereti reprezentētas tieši ar grafiskiem līdzekļiem rakstu zīmēs vai rakstīta teksta elementos, un interneta tekstos iezīmētās/ marķētās teksta vienības (rakstu zīmju sekvences) nereti kļūst par punktu, kas to savieno ar citu tekstu, funkcionējot par hipersaites zīmi. Piemēram:

Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm

hiperteksts LV latviešu Meklēt Palīdzība

Izmantojiet zvaigznīti * vārda daļu meklēšanai (piemēram, dator* vai *pratība)

Jūs meklējāt **hiperteksts**

Atrasts 1 termins

• hiperteksts

EN [hypertext](#)
 LV [hiperteksts](#)
 RU [гипертекст](#)
 DE [Hypertext](#)
 FR [hypertexte](#)

1. [EN](#) [hypertext](#)
[LV](#) [hiperteksts](#)
[DE](#) [Hypertext](#)
[FR](#) [hypertexte](#)
EuroVoc tēzāurs v4.4 © Eiropas Savienība, 2012, <http://eurovoc.europa.eu>
2. [EN](#) [hypertext](#)
[LV](#) [hiperteksts](#)
ISO 2382 33.02.04, prot. Nr. 403 (26.10.2012)
 LZA TK ITTEA protokoli
3. [EN](#) [hypertext](#)
[LV](#) [hiperteksts](#)
[RU](#) [гипертекст](#)
Definīcija: Datorizētas informācijas nelineāra pārlūkošanas un izguves sistēma, kas lietotājam ar īpaši izveidotu asociatīvu saišu (hipersaišu) palīdzību ļauj veikt informācijas izguvi no savstarpēji saistītiem dokumentiem neatkarīgi no to izvietojuma datora (datoru) atmiņā.
 LZA TK ITTEA terminu datubāze

1. attēls. Akadēmiskās terminu datubāzes mājaslapas grafiskās saskarnes fragments (ekrānšāviņš)

Attēlā redzami vairāki šādi vizuāli grafiskiem līdzekļiem izcelti elementi:

- augšā labajā pusē burtu kopas XML (kas apzīmē paplašināmo iezīmēšanas valodu) un RSS (kas reprezentē XML tīmekļa sindikācijas failu formātu saimi) uz oranža un zila fona, kas ir pieņemtas krāsas šiem apzīmējumiem, signalizē par lietotāja iespējām atjaunot un iegūt papildu informāciju, kas atbalsta ekrānā redzamo tekstu;
- vairāki izcelti vārdi un vārdu kopas norāda uz iespēju ar klikšķa palīdzību uz ekrāna iegūt tekstu un attēlus no citas, saistītas tīmekļa vietnes;
- citas krāsas, kas lietotas atsauču un paskaidrojumu parādīšanai, teksta izvietojums un izceltie laukumi ļauj lietotājam labāk orientēties ekrāna laukā – tieši viņa precīza, mērķtiecīga un veiksmīga darbība ekrāna laukumā ir šeit rakstītā teksta mērķis, meklētā vēstījuma nodošanai izmantota tikai daļa no rakstu zīmēm.

Svarīgi ņemt vērā vairākas interneta komunikācijas īpatnības. Pirmkārt, šādai komunikācijai ir globāls raksturs, tātad, iespējams, ka rakstītais tiks parādīts dažādās valodās. Otrkārt, rakstītajam var būt dažādas funkcijas, un tas atšķiras pēc dažādo platformu lietojuma, piemēram, no ļoti īsiem tekstiem (kā *Twitter*) līdz ļoti gariem (dažādās datubāzēs), no virtuālai sarunai interneta tērzētavās paredzētiem līdz rakstiem, kas īpaši sagatavoti saglabāšanai dažādos arhīvos. Treškārt, jau no 70. gadiem aktīvi eksperimentēts ar hipertekstu kā jaunu rakstīta teksta formu. Ceturtkārt, raksturīga ir arī hipermedialitāte, resp., pārslēgšanās iespējas starp dažādiem medijiem, kas nozīmē, ka atsevišķi citu mediju elementi var tikt iestarpināti rakstīta teksta vidū. Visbeidzot, piektkārt, rakstītāja identitāte – 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā pētnieki norādīja, ka viena no būtiskākajām jaunās virtuālās pasaules parādībām ir globālu kopienu veidošanās, kas savukārt saistīta ar lietotāju identitātes problēmu. Valodas un stila izvēle cieši saistīta ar rakstītāja identitāti, tādēļ skolā būtu jā rūpējas par personības attīstību – tādas personības, kura spēj izteikties, patstāvīgi attīstīties, izkopt savu rakstīšanas stilu. Interesanti, ka interneta kopienas piedāvā praktisku komentāru, kas var kļūt par atbalstu lietišķās vai radošās rakstīšanas jomā, tomēr šis sociālais atbalsts stila izveidē ir atkarīgs no kopienā iesaistīto personu valodas kultūras. Vispār kolektīvi kopienā vai organizācijā rakstīti, komentēti un konsultēti teksti ir viena no mūsdienu tekstu pamatformām.

Jāatceras, ka (rok)raksts un autors, rakstīts teksts, literatūra un autorība ir kultūrvēsturiski saistīti fenomeni. Interneta raksturīga iezīme ir anonimitāte,

jo daudzi rakstītāji sociālajos medijos un interneta komentāros izmanto segvārdu, iesauku u. tml., vai tekstu kolektīvā autorība. Daudzās lietotnēs iespējams kolektīvi veidot tekstu (to kopā radot un savstarpēji rediģējot). Liela nozīme tekstrādē ir kopēšanai, fragmentu izgriešanai, ielimēšanai. Iespējams daudz vieglāk dalīties ar tekstiem, uzlabot tos ar citu (tīklos iesaistīto personu) palīdzību, aprobēt savā kopienā, turpināt u. tml. Interaktivitāte jaunajos medijos nozīmē arī to, ka tiek ģenerēti un vēlāk glabāti daudzi situatīvi radīti, nepārdomāti un nepārbaudīti teksti (piemēram, mikroblogu sarunu teksti).

Interneta, it īpaši sociālo mediju, kā arī dažādo piekļuves rīku un lietotņu attīstība sekmējusi tādas komunikācijas kultūras veidošanos, kurā komunikatori seko šķietami pretējiem runas uzvedības modeļiem. Publiskotajos rakstveida vēstījumos relatīvi viegli tiek akceptētas dažādas kļūdas, izkropļojumi un nepilnības (Urbanoviča 2006; Urbanoviča, Pauniņa 2006), turklāt daļa no tām tieši saistītas ar rakstu valodas standartizāciju un algoritmu izmantošanu komunikācijā. Šīs nepilnības skar dažādus rakstu valodas līmeņus un normas, piemēram:

- alfabētu – netiek izmantotas diakritiskās zīmes (*man jabut majas loti driz*), garais patskanis tiek aizstāts ar dubultu īso patskani, piemēram, *maajaas*, tiek izmantoti burti (*w, x...*), kuru nav latviešu alfabētā, vai rakstīts atbilstoši izrunai (*texc*);
- gramatiku – bieži vērojami morfoloģiski un sintaktiski kropļojumi (piemēram, *Facebook* netiek ņemtas vērā locījumu formas, paziņojot *Jānis Liepiņš bijis tur ar Inga Liepiņa* u. tml.);
- leksiku – latviešu valodā rakstītā tekstā tiek nepamatoti izmantoti citu valodu vārdi, konstrukcijas – *tas internet uzraudzības proposals – lai tas neaiziet vējā, šķiet vistuvākais ar minimālu pārstrādi (nomainot buzzwords un izliekot akcentus uz ethics, innovation, etc.) iesniedzamais, kas saturiski atbilst un ir ļoti tuvu tēmai (varbūt jāpieslēdz kādi papildus partneri tur atsevišķs links partnermeklēšanas datubāzē)*;
- interpunkciju – haotiski lietotas pieturzīmes vai to trūkums;
- stilistiku – arvien plašāk tiek neiederīgi izmantoti slenga, t. sk. vienkāršrunas, elementi;
- etiķeti – *tu* lietojums *jūs* vietā, turklāt rakstot ar mazo burtu, situatīvi neiederīgas sasveicināšanās formulas utt.

Dažkārt valodas normu neievērošana saistīta ar radošumu, valodas inovāciju kā vērtības, ātruma un sociālās tuvināšanās līdzekļa lielo nozīmi.

Mūsu priekšstatus par stilu un tā funkcionālo lietojumu ietekmē arī privātā un publiskā sajukāšanās (Boeder 2005) interneta medijos. Piemēram, privāta rakstura vēstījumi emocionāli ekspresīvā stilistikā nereti sasniedz arī kolēģus, ar kuriem ir formālas attiecības, un otrādi – standartizētie, formalizētie attiecīgās platformas runas uzvedības noteikumi strukturē arī tuvu cilvēku savstarpējo komunikāciju. Publiskās komunikācijas vide atkarīga no iesaistīto komunikatoru izvēles, gaumes, uzskatiem un stila izjūtas, bet arvien lielākā mērā – no emocijām, kuras mēģināts paust gan valodiskiem (leksikostilistiskiem un grafiskiem līdzekļiem, tai skaitā, izmantojot pieturzīmes un emocijzīmes vizuālā tēla veidošanai), gan nevalodiskiem (izmantojot tekstā iespraustus vai pievienotus grafiskus un citādus attēla, skaņas un audiovizuālus vēstījumus) līdzekļiem.

Kopumā pārmaiņas, kuras skar mūsdienu latviešu rakstu valodu, varētu saistīt ar kultūras virtualizāciju, elastīgumu un foruma (sarunas) modeļa dominēšanu. Interneta rakstu valodas „jaunās” parādības tikai daļēji ir jaunas. Būtībā, komunikācijā visbiežāk lietotajiem medijiem mainoties, jāpilnveido rakstu valodas normas. Ar līdzīgām problēmām sastapušies gan latviešu grafēmikas attīstītāji gadsimtu gaitā (Urbanoviča 2006), gan leksikas, gramatikas un valodas kultūras pētnieki un sakārtotāji. Šobrīd attīstību nosaka jauna loģika – jauno, digitālo mediju loģika.

Jēdzienu *jaunais* var saprast divējādi. Šajā rakstā tas mazāk saprasts kā vēsturiska parādība, bet vairāk saistīts ar dzīvi (augšanu, attīstību) – šajā nozīmē tā ir filozofiska kategorija, kas nesaraujami saistīta ar tapšanu (Deleuze 1995). Otrā nozīmē pārņemta no tādiem valodā jau funkcionējošiem vārdu savienojumiem kā *jaunie mediji* vai *jaunā tehnoloģija*, kuru references robežas un precīzu nozīmi lielākoties grūti noteikt, bet kas ir daļa no izteikumiem, kuri aprakstītajam nereti piešķir papildu vērtību (Fairclough 2002). Dažādo valodu un dažādo stilu „lingvistiskajā tirgū” (Bourdieu, 1991) „jaunums” ir īpaši konvertējama vērtība – tieši šī iemesla dēļ rakstītājs interneta forumos un sociālajos medijos mēģinās izteikties jaunā veidā: radoši, stilistiski inovatīvi vai arī lietojot iestarpinājumus svešā valodā. Īpašas uzmanības vērtā parādība mūsdienu digitālajās platformās ir koda maiņa (*code-switching*) (no latviešu uz angļu valodu, nereti arī uz krievu valodu un atpakaļ). Šo tendenci veicina arī globalizācijas izpausmes (piemēram, sociālajos medijos daudzo „draugu” vidū, kas var saņemt mūsu vēstījumu, potenciāli ir arī citās valodās runājošie), kā arī analītisko valodu priekšrocības digitālās komunikācijas fragmentācijas, standartizācijas, automātiskuma un mainīguma dēļ.

Komunikācijas multimodalitāte

Ikdienā gan gluži sadzīviskās situācijās, gan, piemēram, mācīšanās procesā skolā komunikācijā paralēli izmantojam dažādas zīmju sistēmas. Tās uztveramas ar dažādām maņām, un katra no tām saistīta ar atšķirīgu loģisko struktūru. Piemēram, skolotājs, izklāstot vielu, izmanto gan runu, gan žestus, gan pierakstus un zīmējumus uz tāfeles. Skolēni šajā procesā izmanto redzi un dzirdi, turklāt katrs maņu orgāns sniegto informāciju analizē dažādos veidos – ieklausās runas plūsmā, bet analizē arī intonāciju, skaļumu, tembru utt., lasa rakstīto, skata zīmējumu, bet arī novērtē attālumu līdz runātājam un tāfelei, analizē zīmju lielumu un kompozīciju u. tml. Visas šo sistēmu zīmes papildina cita citu, virzoties uz kopīgo komunikācijas mērķi – skaidrojumu un atcerēšanos. Šīm zīmēm ir gan līdzīgas, gan atšķirīgas īpatnības uztveres un atcerēšanās ziņā, tādēļ prasmīgs komunikators ir tāds, kas pārzina katras zīmju sistēmas priekšrocības un trūkumus un prot lietot visas attiecīgajā komunikācijas situācijā pieejamās sistēmas mērķtiecīgi un atbilstoši kontekstam.

Mūsdienās šo kontekstu nereti veido tieši mediji. Daudzi no tiem mēdz apvienot vairākas šādas zīmju sistēmas, kombinējot un variējot tās. Bieži vien tas notiek, tieši integrējot citu sistēmu zīmes (vai iespraudumus ar saitēm, kur pieejamas citu sistēmu zīmes) rakstos. Esam pieraduši, rakstot, piemēram, īsziņu, e-pasta vēstuli vai komentāru, izteikties, izmantojot gan verbālās, gan attēlu zīmes:

2. attēls. Fragments no e-pasta vēstules

Attēlu zīmes izmanto, lai ziņu padarītu gan emocionālāku, gan lakoniskāku. Tomēr īsto nozīmi katra zīme iegūst mijiedarbībā ar citām, t. sk. citas zīmju sistēmas, zīmēm. Komunikators var izvēlēties, kuras zīmes un kā lietot konkrētā situācijā atbilstoši komunikācijas partneru sociālajām lomām, komunikācijas sociokulturālajam kontekstam, lietotā medija piedāvātajām iespējām, saviem komunikācijas ieradumiem u. tml.

Šādu komunikācijas īpatnību sauc par multimodalitāti. Termini *multimodāls* un *multimodalitāte* saistīti ar moda un modalitātes jēdzieniem. Mods ir veids, kā izteikt nozīmi, tas, izmantojot pieejamās zīmju sistēmas, veidojies sociāli un pieņemts noteiktā kultūrā (Kress 2009, 54). Īpašības vārds *modāls* nozīmē kaut ko, kas saistīts ar modu vai izriet no tā, savukārt

modalitāte ir modāls stāvoklis vai īpašība, kur nozīme izpaužas tādējādi, ka to iespējams uztvert ar kādu no maņām, piemēram, ar redzi – attēlu, arī burtus, ar dzirdi – skaņas, troksni, izteikto vārdu. Ar multimodalitāti tāpat saprot stāvokli vai īpašību, kas piemīt, piemēram, komunikācijai, vēstījumam vai tekstam, kas ir pieejams vairākām jutekļu un/vai vairākām kognitīvajām sistēmām, tās dažādi kombinējot un variējot.

Svarīgi ir ievērot un novērtēt multimodālās komunikācijas iespējas, saprotot un iemācoties lietot tās mērķtiecīgi. Mūsdienās dažādu mediju, programmu un lietotņu piedāvājums šķiet plašāks, nekā mēdzam par to domāt.

Rakstu valoda jauno mediju vidē ir viens no multimodālajiem resursiem līdzās citiem – attēla un skaņas, kā arī taktili un interaktīvi lietojamiem resursiem. Multimodālās komunikācijas pārvaldīšana (*Facebook, Instagram, Twitter* utt. – interneta, kā arī hibrīdajā jeb tehnoloģiski paplašinātajā telpā) ir sava veida kultūras kapitāls. Lai gan konkrētajā komunikācijas situācijā vienmēr iespējamās variācijas un izvēle atbilstoši mediju lietošanas paradumiem un prasmēm, sociālajos laukos noteikta modalitāte tiek vērtēta augstāk nekā citas, turklāt šis „kapitāls”, līdzīgi kā nozīmes sistēmas, veidojas sociāli un kulturāli un saistās ar identitāti (sociālo, kultūras, vecuma grupas, dzimuma utt.). Piemēram, prasmīgāki sociālajos medijos būs tie komunikācijas dalībnieki, kuri spēs precīzi izteikties, apvienojot un mijot dažādas zīmju sistēmas emocijzīmēs un mīmos:

3. attēls. Interneta mīms (<http://klasika.lsm.lv/lv/raksts/jazeps/sesiju-trakums-un-interneta-hiti-memes.a98425/>, skatīts 27.12.2018.)

Mīmi – raksturīgs interneta komunikācijas kultūras vēstījuma žanrs – ir tipisks multimodālā teksta paraugs. Multimodāla teksta pamatā ir attēla un rakstu vai mutvārdu runas un citu skaņu, žestu u. c. zīmju sistēmu (Hughes, Pike 2017) kombinācija, ko izmanto attiecīgajā komunikācijas situācijā. Šādos vēstījumos (piemēram, sk. 2. attēlu) nozīme tiek izteikta, vienlaicīgi izmantojot vairāku zīmju sistēmu elementus. Ja kādas sistēmas, piemēram, attēla, zīmes nav iespējams raidīt, uztvert vai saprast tehnisku vai kādu citu (tai skaitā sociokulturālu) iemeslu dēļ, vēstījums vispār nav saprotams.

Šāds satura pasniegšanas un skaidrošanas veids, kas pamatā balstīts uz rakstu valodu kā pamatkodu, patiesībā ir visai ierasts. Piemēram, skaidrojot un rosinot atcerēties mācību priekšmetu saturu, bieži kombinē dažādas jutekliskās uztveres sistēmas un tajās uztveramās zīmes, lai atbalstītu rakstiski izteikto. Jauns drīzāk ir pats vienotā multimodālā teksta jēdziens un tas, ka mūsdienu tehnoloģiskajā komunikācijā arvien vairāk dominē tādi mediji un lietotnes, kuros multimodālais teksts ir „darbināms”, tas ir interaktīvs. Džejs Lemke (*Jay Lemke*), raksturojot hipertekstualitāti, tas ir, iespēju, „iedarbinot” atsevišķi izceltas rakstu zīmes (interneta saites), turpināt lasīšanu citā globālā tīmekļa vietnē, norāda, ka mūsdienu elektroniskajos medijos lasītāji veido ne tikai katrs savu nozīmi, kuras pamatā ir viņu sociālā un kultūras pieredze, bet arī savu ceļu (lasīšanas līniju) cauri lasītajam tekstam, kas veidojas, zīmes un vārdus virknējot citu pēc cita laikā: „Vai teksta pieredzi maina tas, kādā kārtībā mēs to izlasām? Mūsu kategoriju modelis šeit var dot atbildi: jā, jo mūsu pieredzē veidosies atšķirīgas sintagmas. Bet vai nozīme ir arī tam, cik ātri vai lēni mēs tekstu izlasām?” (Lemke 2009, 149) Multimodāls, interaktīvi darbināms hiperteksts ne tikai nav drukāts ierasti pāršķiramā lapā, bet arī tiecas izvairīties no ekrāna rāmja, rakstam nepastarpināti parādoties vidē, kurā komunikators mijiedarbojas ar tekstu (piemēram, izmantojot interaktīvo tāfeli). Nākotnē, medijiem attīstoties, tas noteikti saistīsies ar jautājumiem un skatījumiem, kas parasti netiek attiecināti uz rakstu valodas problemātiku. Svarīgi apzināties alfabētiskā koda savdabīgumu, priekšrocības un trūkumus kompleksajā multimediju vidē, kurā notiek komunikācija, kā arī tā iespējas saistībā ar citām zīmju sistēmām.

Nobeigums

Rakstu valodas pārmaiņas šajā rakstā analizētas mediju tehnisko iespēju attīstības un mediju teorijas kontekstā. Rakstīts teksts rietumu kultūrā joprojām ir dominējošais zināšanu glabāšanas kods, tomēr mūsdienās arī rakstu valodu daudz biežāk nekā agrāk lieto tiešai komunikācijai. Tādēļ rakstu valodas apgūšanai un izkopšanai jāpievērš liela uzmanība izglītībā. Tomēr

rakstu valodas prasmes izkopšana mūsdienās nozīmē arī ņemt vērā jaunās tendences – jaunu komunikācijas kanālu, platformu, komunikācijas formātu rašanās ietekmē rakstu valodas formu un rakstītāja ieradumus, kas savukārt nozīmē papildu rūpes par valodas kultūru un multimodāli rakstīto tekstu analīzi. Kopumā jāsecina, ka:

- rakstītā valoda daudzos publiskajos žanros līdzinās runātajai;
- rakstītājs – teksta autors – var būt ne tikai cilvēks, tekstu var ģenerēt arī programma vai arī ar to var strādāt vesels autoru kolektīvs vai tīkls;
- līdzās alfabētam plaši tiek lietoti arī citi kodi un modi (multimodalitāte).

Interneta globālajā komunikācijā latviešu rakstītā valoda nereti mijas ar citām valodām, sevišķi angļu valodu. Tās ietekmi un angļismu ieplūšanu sekmē šīs valodas formalizācijas un automatizācijas priekšrocības. Neskatoties uz tekstu formulām un automātisku apstrādi un ģenerēšanu, rakstu valoda arvien vairāk tuvinās mutvārdu valodai, pārņemot tās intonācijas, interaktivitāti, emocionālo ekspresivitāti, elastīgumu, multimodalitāti, kā arī „jaunuma” elementus – radošumu, spēli un oriģinalitāti. Tā rakstu valoda ikdienas jomā arvien biežāk līdzinās dzejai, reprezentācijai arvien vairāk atšķiroties no reprezentētās realitātes.

1. Boeder 2005 – Boeder, Pieter. Habermas' heritage: The future of the public sphere in the network society [tiešsaiste]. *First Monday* 10.9, 2005 [skatīts 28.12.2018.]. Pieejams: <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1280/1200>
2. Bourdieu 1991 – Bourdieu, Pierre. *Language and symbolic power*. Cambridge : Harvard University Press, 1991.
3. Bušs 2008 – Bušs, Ojārs. Dažas acimredzamākās mūsdienu tendences latviešu valodas leksikas attīstībā. *No ģermānismiem līdz superlatīvam*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2008, 259.–261. lpp.
4. Deleuze 1995 – Deleuze, Gilles. *Negotiations, 1972–1990*. New York : Columbia University Press, 1995.
5. Fairclough 2002 – Fairclough, Norman. Language in new capitalism. *Discourse and Society*, Vol. 13–2, 2002, pp. 163–166.
6. Flusser [1987], 2011 – Flusser, Vilém. *Does writing have a future?* Vol. 33. Minneapolis : University of Minnesota Press, [1987] 2011.
7. Hughes, Pike 2017 – Hughes, Melanie, Pike, Sue. *Getting Creative: making multimodal and digital texts for iPads* [tiešsaiste] [skatīts 27.12.2018.]. Pieejams: <https://sites.google.com/site/aismultimodaltex/home>

8. Kittler [1987], 1999 – Kittler, Friedrich A. *Gramophone, film, typewriter*. Red Wood City : Stanford University Press, [1987] 1999.
9. Krauklis, Ločmelis 2004 – Krauklis, Jānis, Ločmelis, Jāzeps. *Komunikāciju leksikons*. Rīga : Jumava, 2004.
10. Kress 2003 – Kress, Gunther. *Literacy in the New Media Age*. London : Routledge, 2003.
11. Kress 2009 – Kress, Gunther. What is mode? *Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. (ed. C. Jewitt). London, New York : Routledge, 2009, pp. 54–67.
12. Lauze 2004 – Lauze, Linda. Kā viens otru uzrunājam. *Mana novada valoda. Lejaskurzeme*. Liepāja : Liepājas Pedagoģiskā akadēmija, 2004, 10.–19. lpp.
13. Lemke 2009 – Lemke, Jay. Multimodality, identity and time. *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis* (ed. C. Jewitt). London, New York : Routledge, 2009, pp. 140–150.
14. Liepa 2002 – Liepa, Dite. Demokratisācijas procesi valodā – leksiskie jauninājumi publicistikas stilā. *LU Raksti. Komunikācija*. 648. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2002, 237.–243. lpp.
15. Lokmane 2009 – Lokmane, Ilze. Publicistikas valodas vieta funkcionālo paveidu un stilu sistēmā. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 5.–13. lpp.
16. McLuhan *et al.* [1962], 2011 – McLuhan, Marshall, *et al.* *The Gutenberg galaxy: The making of typographic man*. Toronto : University of Toronto Press, [1962] 2011.
17. Meyrowitz 1986 – Meyrowitz, Josua. *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. Oxford : Oxford University, 1986.
18. Ong [1982], 2003 – Ong, Walter Jackson. *Orality and literacy*. London : Routledge, [1982] 2013.
19. Strelēvica-Ošiņa 2010 – Strelēvica-Ošiņa, Dace. *Valodas pareizības izpratne un preskriptīvisma cēloņi un sekas: Latvijas un pasaules pieredze*. Promocijas darbs. Rīga : LU, 2010.
20. Urbanoviča 2006 – Urbanoviča, Inta. *Latviešu valodas īpatnības internetā [tiešsaiste]*, 2006 [skatīts 08.08.2018.]. Pieejams: https://www.lu.lv/filol/valoda/ind_3_publ_r_Int_Ingr.htm
21. Urbanoviča, Pauniņa 2006 – Urbanoviča Inta, Pauniņa, Ingrida. *Izplatītākie neprecizitāšu tipi interneta portālu ziņās [tiešsaiste]*, 2006 [skatīts 08.08.2018.]. Pieejams: https://www.lu.lv/filol/valoda/ind_3_publ_r_Int_Ingr.htm

VALODA UN NORMA

Ingrīda Bērziņa

Tiesiskais regulējums lingvistiskajā vidē

Latviešu valoda kā konstitucionāla vērtība

Latviskums mūs atšķir no citām pasaules tautām. Tātad latviskums ir mūsu nacionālā vērtība. Kas tajā ietilpst? Ir dzirdēti dažādi viedokļi un pārdomas par šī jēdziena saturu – kultūra, tradīcijas, simboli, vēstures izpratne –, bet šajā uzskaitījumā nekad netiek piemirsta valoda. Vēl vairāk – valodai ir piešķirta latviskuma pamatnozīme. Latviskumu, tātad arī valodu kā nacionālu vērtību nedrīkst uztvert kā pašsaprotamu. Tie jākopj un jāaizsargā. Tieši latviešu valodas aizsardzības un šī procesa īstenošanas mehānismu apskats veido šī raksta saturu. Viens no šādiem mehānismiem ir valodas lietojuma tiesisks jeb normatīvs regulējums.

Gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa, gan arī Satversmes tiesa ir atzinušas, ka Latvijas valsts, ievērojot cilvēka pamattiesības, var reglamentēt valsts valodas lietošanu. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka nepieciešamība aizsargāt valsts valodu un nostiprināt tās lietošanu ir cieši saistīta ar Latvijas valsts demokrātisko iekārtu: „[...] globalizācijas apstākļos Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var tikt garantēta latviešu valodas un līdz ar to arī pamatnācijas pastāvēšana un attīstība, latviešu valodas kā valsts valodas lietošanas jomas sašaurinājums valsts teritorijā uzskatāms arī par valsts demokrātiskās iekārtas apdraudējumu.” (ST 2001)

Latviešu valodas konstitucionālais statuss ir nostiprināts valsts pamatlikumā – Latvijas Republikas Satversmē (turpmāk – Satversme). Jau tās preambulā teikts: „Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats,” – bet Satversmes 4. pants noteic: „Valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda. [...]” (Satversme 1922) Egils Levits ir norādījis, ka „Satversmes 4. pants nav tikai formāli birokrātisks noteikums, bet ir nacionālas valsts virsprincipa izpausme, kura jēga un mērķis ir noteikt identitāti starp latviešu valsts nācijas valodu un valsts valodu, lai latviešu nācija, ieskaitot visas tās kultūrvēsturiskās sastāvdaļas, varētu „atpazīt” sevi „savā valstī”” (Levits 2011).

Nosakot latviešu valodu par vienīgo valsts valodu Latvijas Republikā, Satversme neierobežo mazākumtautību valodu lietojumu. To apliecina Satversmes 114. pants, kurā teikts, ka „personām, kuras pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību” (Satversme 1922).

Valsts valoda nostiprināta arī citos Latvijas Republikas Satversmes pantos, proti, 101. panta trešajā teikumā lasāms, ka pašvaldību darba valoda ir latviešu valoda. Šis teikums detalizē Satversmes 4. pantu, ka latviešu valoda ir valsts valoda, un sasauca ar Satversmes 21. panta otrajā teikumā nostiprināto aspektu, ka Saeimas darba valoda ir latviešu valoda. Savukārt Satversmes 104. panta otrais teikums vēsta, ka „ikvienam ir tiesības saņemt atbildi latviešu valodā”. Šādi grozījumi Satversmē veikti 2002. gadā, un to mērķis ir bijis „latviešu valodas kā valsts valodas nostiprināšana” (Satversme 1922).

Valodai ar konstitucionālu nozīmi ir nepieciešama izpausmes telpa, un to mēs dēvējam par „valodas jeb lingvistisko vidi”. To publiskajā telpā lielākajā mērā veido ikdienas komunikācija starp sociāli un ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. Šī sociāli un ekonomiski aktīvā sabiedrības daļa pārmaiņus atbalsta gan patērētājus, gan uzņēmumu darbiniekus, piedāvājot un iegādājoties dažādas preces un pakalpojumus, kā arī sniedzot un saņemot informāciju. Viens no būtiskākajiem apkalpošanas kvalitātes kritērijiem šāda veida komunikācijā ir spēja savstarpēji saprasties.

Lai nodrošinātu kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanu un spētu konkurēt tirgū, uzņēmējiem ir jārūpējas par patērētāju ērtībām. Patērētāju apkalpošana biežāk tiek uzticēta darbiniekiem ar labām latviešu, krievu un angļu valodas zināšanām un prasmēm, lai nodrošinātu patērētājiem iespēju sazināties viņiem vēlamajā valodā. Tieši uzņēmuma darbinieku valodu prasme lielā mērā nodrošina uzņēmuma konkurētspēju tirgū.

Valodu prasmes trūkums, jo sevišķi latviešu valodas, liedz strādāt labāk atalgotās profesijās un ieņemt augstākus amatus, kuros jānodrošina saziņa ar uzņēmuma klientiem, darījumu partneriem un valsts institūcijām. Tāpat valodu prasmes trūkums ietekmē profesionālās darbības nozares izvēli.

Dibinot jaunu uzņēmumu, nepieciešams darbaspēks. Ja pieprasījums pēc tā netiek apmierināts, tiek kavēta uzņēmuma attīstība. Ja uzņēmuma vajadzības nespēj nodrošināt vietējais darbaspēks, uzņēmējs var pieaicināt darbiniekus no citām valstīm, kas savukārt ietekmē valodu lietojumu Latvijā. Piemēram, laika posmā no 1950. gada līdz 1990. gadam, atsaucoties uz darbaspēka pieprasījumu, ko diktēja valsts kā darba devējs, ik gadu uz Latviju pārcēlās ļoti daudz PSRS iedzīvotāju. PSRS ievirze bija vērsta uz krievu valodas pašpietiekamību, tādēļ latviešu valodas apguve netika izvirzīta par prioritāti. Situācijai pielāgojās latvieši, būdami spiesti apgūt krievu valodu. Pēc 1991. gada darbaspēka migrācija ir sarukusi, savukārt pēc iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā darba meklējumos ārpus Latvijas ir izbraukusi liela daļa izglītoto ekonomiski aktīvo iedzīvotāju, tostarp ar labām latviešu valodas un citu valodu zināšanām. Darbaspēka trūkums ir kļuvis par vienu no lielākajiem šķēršļiem uzņēmumu

attīstībā, kas, iespējams, ir iemesls darba devēju joprojām pielaidīgai attieksmei pret darba ņēmējiem bez latviešu valodas prasmes. Šī iemesla un gribas trūkuma dēļ ir apgrūtināši nodrošināt un ievērot valsts valodas hierarhijas principu.

Tirgus ekonomika Latvijā attīstās brīvā tirgus apstākļos, kas nozīmē, ka uzņēmējs ir brīvs savu lēmumu pieņemšanā. Tomēr šī brīvība likumā tiek ierobežota, t. sk. attiecībā uz valsts valodas lietošanu uzņēmējdarbībā, kas skaidrojams ar nepieciešamību aizsargāt valsts valodu, ievērot valsts intereses un aizsargāt patērētāju, pašu uzņēmēju un darba ņēmēju tiesības. Privatās uzņēmējdarbības sfērā valsts valodas pozīcijas vērtējamas kā nestabilas. Tas skaidrojams ar to, ka Latvijā pastāv būtiska atšķirība starp valodas prasmi un valodas lietojumu. Nereti jāskatās ar situācijām, kad darbinieki valsts valodu prot, bet nelieto. Iemesls ir krievu valodas lingvistiskā pašpatiekamība un latviešu augstais krievu valodas zināšanu un prasmes līmenis. Tieši lingvistiskā attieksme noteic ikdienā lietojamās valodas izvēli. Tā kā normatīvie akti privatās uzņēmējdarbības sfērā reglamentē tikai daļēji, šobrīd lielā mērā tikai uzņēmēja paša ziņā ir nodrošināt valsts valodas lietošanu savā uzņēmumā. Valsts valodas statusa nodrošināšanai, protams, kalpo normatīvie akti. Bez Satversmes šo uzdevumu veic Valsts valodas likums, ko Saeima pieņēma 1999. gada 9. decembrī un kas 2000. gada 1. septembrī (VVL 2000) stājās spēkā Valodu likuma vietā (VL 1989). Tagadējā Valsts valodas likuma izstrāde sākās 1995. gadā un notika smagā cīņā ar opozīcijas piesaistītajiem Eiropas Padomes un EDSO (Eiropas Drošības un sadarbības organizācija) ekspertiem, kuru mērķis bija liberalizēt daudzas normas, kas skāra kā valodas prasmes līmeņu noteikšanu, tā valodas lietojumu uzņēmējdarbībā.

Par Valsts valodas likuma pārraugu Latvijas Republikā ir noteikts Valsts valodas centrs (turpmāk – centrs). Tā darbības mērķis ir īstenot valsts politiku attiecībā uz normatīvo aktu ievērošanas uzraudzību un kontroli valsts valodas lietošanas jomā. Tāpat centra uzdevums ir nodrošināt valsts pārvaldes iestādes un sabiedrību ar valsts un starptautisko organizāciju izdoto tiesību aktu un citu dokumentu oficiāliem tulkojumiem, kā arī panākt saskaņotas terminoloģijas lietojumu Latvijas Republikas tiesību aktos un to tulkojumos. Šajā rakstā pievērsīsimies normatīvo aktu ievērošanai publiskajā telpā.

Centra uzdevumu īstenot ir iespējams, sasniedzot Valsts valodas likuma mērķus, proti, nodrošinot:

- latviešu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību;
- latviešu tautas kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu;
- tiesības brīvi lietot latviešu valodu jebkurā dzīves jomā visā Latvijas teritorijā;
- mazākumtautību pārstāvju iekļaušanos Latvijas sabiedrībā, ievērojot viņu tiesības lietot dzimto valodu vai citas valodas;
- latviešu valodas ietekmes palielināšanu Latvijas kultūrvīdē, veicinot ātrāku sabiedrības integrāciju.

Lingvistiskās vides daudzējādība

Valsts valodas likuma 2. pantā ir uzskatāmi atklāts šā likuma darbības lauks, proti, valsts valodas lietošana valsts un pašvaldību iestādēs, valodas lietošana privātās iestādēs un organizācijās, kā arī aizliegums iejaukties Latvijas iedzīvotāju neoficiālajā saziņā, nacionālo un etnisko grupu iekšējā saziņā, reliģisko organizāciju darbībā. Tātad šis likums skaidri nošķir nepieciešamo valsts valodas lietojuma apjomu t. s. publiskajā un privātajā sektorā. 6. panta pirmā daļa vēsta, ka valsts un pašvaldību iestāžu, tiesu un tiesu sistēmai piederīgo iestāžu, valsts un pašvaldību uzņēmumu, kā arī to uzņēmēj sabiedrību darbiniekiem, kurās lielākā kapitāla daļa pieder valstij vai pašvaldībai, jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams viņu profesionālo un amata pienākumu veikšanai. Savukārt minētā panta otrā daļa nosaka, ka privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) darbiniekiem, kā arī pašnodarbinātajām personām valsts valoda jālieto tad, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses (sabiedrisko drošību, veselību, tikumību, veselības aizsardzību, patērētāju tiesību un darba tiesību aizsardzību, drošību darba vietā, sabiedriski administratīvo uzraudzību). Tas nozīmē, ka atšķirībā no valsts un pašvaldību iestādēm, kurās valsts valodā jāprot runāt visiem darbiniekiem neatkarīgi no amata (atšķiras tikai apjoms), privātajā sfērā valsts valoda jāprot tiem darbiniekiem, kuru amata pienākumos ietilpst kaut viena no uzskaitītajām likumīgām sabiedriskajām interesēm. Lietojuma apjoms katrai profesijai noteikts Ministru kabineta 2009. gada 7. jūlija noteikumos Nr. 733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi” (MK 733, 2009).

Lai gan likuma prasības un valodas lietojuma pārbaudīšanas kārtība visā valstī ir vienāda, vērojamas būtiskas atšķirības šo pārbaudīšanu rezultātos dažādos Latvijas reģionos. Rīgā un Latgales reģionā, īpaši reģiona lielākajās pilsētās – Daugavpilī un Rēzeknē –, to etniskā sastāva dēļ biežāk nākas saņemt sūdzības par Valsts valodas likuma prasību neievērošanu, konkrēti, par latviešu valodas neprasmī vai šīs prasmes nepietiekamību. Kurzemes reģionā šādas grūtības sastopamas Liepājā. Zemgalē un Vidzemē situācija ir labāka, jo šajos reģionos nav tik raksturīga citas valodas (parasti krievu) pašpietiekamība.

Šis pats kritērijs ir izšķirošs arī iestāžu un organizāciju sniegtajā publiskajā informācijā jebkādā formātā – audio, video, rakstiski, mutvārdos un jebkādos publiskos informācijas nesējos. Publiskās personas par savu darbību

iedzīvotājiem sniedz informāciju, izdodot dažādus bukletus, brošūras, avīzes vai citus reklāmas materiālus. Dažas publiskās personas iedzīvotājus uzrunā, sniedzot informāciju sociālajos tīklos *Facebook*, *Twitter*, pārraidot to kādā no šiem sociālajiem tīkliem un līdz ar to veidojot „publisko lingvistisko telpu, kas aptver gan rakstveida tekstus (publiskos uzrakstus, preses izdevumus, grāmatas), gan mutvārdu tekstus (paziņojumus, radio, televīziju), kā arī kibertelpu” (Spolskis 2011). Šī publiskā lingvistiskā telpa ir gan iestāžu un uzņēmumu uzgaidāmās telpas, kurās tiek novietoti bukleti vai citi reklāmas materiāli, gan ielas, laukumi vai ēkas, uz kurām tiek izvietota informācija sabiedrības informēšanai.

Valsts valodas likuma 21. panta pirmā daļa noteic, ka „Valsts un pašvaldību iestāžu, tiesu un tiesu sistēmai piederīgo iestāžu, valsts un pašvaldību uzņēmumu, kā arī uzņēmēj sabiedrību, kurās lielākā kapitāla daļa pieder valstij vai pašvaldībai, sabiedrības informēšanai paredzētā informācija sniedzama tikai valsts valodā, izņemot šā panta piektajā daļā noteiktos gadījumus [...]” (VVL 2000). Ministru kabineta 2005. gada 15. februāra noteikumu Nr. 130 „Noteikumi par valodu lietošanu informācijā” (turpmāk – MK noteikumi Nr. 130) 2. punkts noteic, ka „līdztekus valsts valodai Valsts valodas likuma 21. panta pirmajā daļā minētās institūcijas un personas var lietot svešvalodu, sniedzot publisku informāciju sabiedrībai pieejamās vietās, ja šī informācija ir saistīta ar starptautisko tūrisma, starptautiskiem pasākumiem, drošības apsvērumiem, Eiropas Savienības brīvu preču apriti, epidēmijām un bīstamām infekcijas slimībām, ieslodzījuma vietās izvietoto ārvalstu pilsoņu tiesībām un pienākumiem, ārkārtas situācijām” (MK 130, 2005). Taču šajos noteikumos ir vēl arī citi izņēmumi, piemēram, šo pašu noteikumu 3. punktā ir noteikts, ka 2. punktā minētās institūcijas un personas publisko informāciju var sniegt arī:

- 3.1. Prospektos, biļetenos, katalogos un citos materiālos (piemēram, brošūrās, bukletos, vienlapās), kuri atspoguļo iestāžu, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību), organizāciju un pašnodarbināto personu darbību un kurus nosūta vai izsniedz fiziskajām vai juridiskajām personām pēc to pieprasījuma;
- 3.2. Statistiskās, socioloģiskās un medicīniskās aptaujās;
- 3.3. Pēc personas lūguma – informējot personu mutiski un rakstiski.

Tātad valsts un pašvaldības iestādes var lietot svešvalodas, publiski sniedzot informāciju, ja tā atbilst iepriekš izklāstītajiem kritērijiem. Par personas pieprasījumu tiek uzskatīta arī institūciju mājaslapu valodu izvēlne. Taču gan valsts, gan pašvaldību iestādes šos noteikumus reizēm apiet, jo informācija

bukletos, brošūrās, pašvaldības izdotajās avīzēs, kurās atspoguļotas ziņas par institūcijas darbību valsts valodā un svešvalodā, netiek izsniegta personām pēc to pieprasījuma, bet gan patvaļīgi izvietota publiski vai arī personu pastkastītēs. Par piemēru neatļautai valsts institūcijas rīcībai, sabiedrībai pieejamā vietā sniedzot informāciju vienlaikus valsts valodā un svešvalodā, kalpo 1. attēls. Atbilstoši Valsts valodas likuma prasībām valsts institūcijai plakātā lasāmā ziņa bija jāsniedz tikai valsts valodā, jo tā nesatur informāciju, kuru kā MK noteikumos Nr. 130 paredzēto izņēmumu var līdztekus valsts valodai sniegt arī svešvalodā.

1. attēls. Reklāmas plakāts. Foto no Valsts valodas centra arhīva

Valodas politika tiek īstenota arī uz ielas, parkos, veikalu skatlogos, transportlīdzekļos, internetā un citviet. Valsts valodas likuma 21. panta ceturtdā daļa noteic: „Uzrakstos, izkārtņēs, afišās, plakātos, paziņojumos vai citos ziņojumos ietvertā informācija, ja tā skar likumīgas sabiedriskās intereses un paredzēta sabiedrības informēšanai sabiedrībai pieejamās vietās, sniedzama valsts valodā, izņemot šā panta piektajā daļā noteiktos gadījumus.” (VVL 2000) Tātad privātajā sfērā uzrakstiem jābūt valsts valodā, pirmkārt, ja tie skar likumīgas sabiedriskās intereses, otrkārt, ja tie paredzēti sabiedrības informēšanai pieejamās vietās. Piemēram, informācija, kas skar patērētāju tiesību aizsardzību, primāri sniedzama valsts valodā, un nav pieļaujama situācija, ka tai ne vien nav ierādīta galvenā loma, bet tā valsts valodā nav sniegta vispār, kā tas ir redzams 2. attēlā.

2. attēls. Foto no Valsts valodas centra arhīva

Bieži nācies dzirdēt aizbildināšanos ar to, ka izvietotajam uzrakstam ir preču zīmes statuss. „Preču zīmes reģistrācijas personai, uz kuras vārda preču zīme reģistrēta, ir izņēmuma tiesības aizliegt citām personām komercdarbībā izmantot šādus apzīmējumus.” (Likums „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 1999) Tātad šim statusam ir pavisam cits mērķis un nozīme. Valsts valodas likumā nav speciāla regulējuma par preču zīmēm, taču, ņemot vērā, ka valsts valoda Latvijā ir latviešu, pēc analogijas ir jānoskaidro, vai uzraksts izkārtņē skar vai neskar likumīgas sabiedriskās intereses un tāpēc ir vai nav sniedzams latviski.

Tātad, izņemot tiesību aktos stingri atrunātus gadījumus, valsts un pašvaldību iestāžu darbs norisinās tikai valsts valodā. Privātajās iestādēs un organizācijās sniegtajai informācijai, kas var skart trešās personas, ir jābūt primāri latviešu valodā, ar pieļāvumu līdztekus tai lietot jebkuru citu svešvalodu. Bieži vien nākas novērot, ka šo atļaujošo normu izmanto bez saprātīgas nepieciešamības, ieraduma vai iztapības dēļ. Šis apstāklis, centra ieskatā, ievērojami traucē iekļaut mazākumtautību pārstāvjus Latvijas sabiedrībā un raida nepareizus signālus par latviešu valodas nozīmību.

Centrs visā darbības laikā ir uzsvēris vairākus arī nerakstītus Valsts valodas likuma principus, kas palīdz izskaidrot tā būtību, proti:

- šis likums neaizliedz nevienu valodu;
- tas necinās ne pret vienu valodu, neapkaro svešvalodas;
- tas ļauj lietot svešvalodas, bet raugās, lai tās lietotu atļautajos gadījumos;
- tas palīdz atšķirt šķietami vienādas situācijas un sniedz tajās risinājumu;
- likums neierobežo cilvēka personīgo dzīvi, bet uzsāk darbību tad, kad tiek skartas sabiedrības intereses.

Tā kā Valsts valodas likums neiejaucas personu privātajā dzīvē, konspektivī var teikt, ka to „interesē”:

- latviešu valodas lietojums, veicot amata un profesionālos pienākumus;
- latviešu valodas lietojums publiskajā informācijā: pasākumos, sēdēs, uzrakstos, izkārtņēs, lietvedībā, iesniegumos iestādēm un organizācijām;
- literārā valoda.

Lai valsts valoda varētu pilnīgi funkcionēt publiskajā un privātajā sfērā, kā arī lai nodrošinātu valodas kvalitātes paaugstināšanu profesionālajā darbībā un nostiprinātu valodas juridisko statusu, ir izstrādāti dažādi normatīvie akti. Valsts valodas likums viens pats nevar nodrošināt latvisku vidi un valsts valodas pareizu lietojumu sabiedrībā bez sasaistes ar citiem normatīviem aktiem, tādiem kā:

- Ministru kabineta noteikumi Nr. 130, kas nosaka gadījumus, kad sabiedrības informēšanai paredzētajā sabiedrībai pieejamās vietās sniegtajā informācijā līdztekus valsts valodai pieļaujama svešvalodu lietošana (privātajā sfērā); izņēmuma gadījumus, kad valsts un pašvaldību institūcijas un personas arī var sniegt informāciju svešvalodā (piemēram, starptautiskais tūrisms, starptautiski pasākumi, drošības apsvērumi, ārkārtas situācijas u. tml.), un valodu lietošanas kārtību;
- Ministru kabineta 2009. gada 7. jūlija noteikumi Nr. 733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un [...]”, kas nosaka nepieciešamo valsts valodas zināšanu apjomu dažādās profesijās strādājošajiem;
- Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumi Nr. 288 „Noteikumi par tulkojumu nodrošināšanu pasākumos”, kas nosaka, kādos gadījumos papildus Valsts valodas likuma 11. panta pirmajā daļā noteiktajam Latvijā rīkotajos pasākumos to rīkotāji nodrošina svešvalodu tulkojumu valsts valodā, kā arī gadījumus, kādos centrs var atbrīvot pasākuma rīkotāju no tulkojuma nodrošināšanas valsts valodā;
- Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumi Nr. 294 „Noteikumi par iestāžu, sabiedrisko organizāciju, uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) nosaukumu un pasākumu nosaukumu veidošanu un lietošanu”, kas nosaka Latvijas teritorijā dibināmo iestāžu, sabiedrisko organizāciju un uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) nosaukumu veidošanas un lietošanas kārtību, kā arī pasākumu nosaukumu veidošanas un lietošanas kārtību;

- Ministru kabineta 2004. gada 2. marta noteikumi Nr. 114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju” (ar grozījumiem 27.02.2018.), kuru mērķis ir nodrošināt personvārda rakstības atbilstību latviešu valodas normām un aizsargāt personu pret nepamatotu tās vārda un uzvārda pārveidošanu, kā arī pret iestāžu atteikšanos atzīt tāda personas dokumenta piederību attiecīgajai personai, kurā tās vārda un uzvārda ieraksts atšķiras no ieraksta citā (agrāk izdotā) šīs personas dokumentā;
- Ministru kabineta 2012. gada 10. janvāra noteikumi Nr. 50 „Vietvārdu informācijas noteikumi”, kas nosaka vietvārdu (vietu nosaukumu jeb toponīmu) veidošanas, piešķiršanas, apstiprināšanas, uzkrāšanas, publiskošanas, izmantošanas, saglabāšanas un aizsardzības kārtību u. c.;
- Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, kas Valsts valodas likuma un citu nozaru likumu mērķu realizēšanai nosaka, kāda darbība vai bezdarbība atzīstama par administratīvo pārkāpumu, kādu administratīvo sodu, kāda institūcija (amatpersona) un kādā kārtībā var uzlikt personai, kas izdarījusi administratīvo pārkāpumu (APK 1985).
- Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumi Nr. 287 „Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas nolikums”, kas nosaka komisijas mērķus un darbības kārtību;
- Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumi Nr. 289 „Noteikumi par valsts nodevu par valsts valodas prasmes atestāciju profesionālo un amata pienākumu veikšanai”, kas nosaka valsts nodevas apmēru par valsts valodas prasmes atestāciju profesionālo un amata pienākumu veikšanai (turpmāk – nodeva), tās maksāšanas kārtību un nodevas atlaides mazaizsargātajām un maznodrošinātajām personām;
- Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumi Nr. 291 „Kārtība, kādā apliecināmi dokumentu tulkojumi valsts valodā”, kas nosaka kārtību, kādā var tikt apliecināts dokumenta tulkojums valsts valodā, ja normatīvajos aktos nav noteikts iesniegt notariāli apliecinātu dokumenta tulkojumu vai nav noteikta cita kārtība;
- Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumi Nr. 286 „Noteikumi par svešvalodu lietošanu zīmogu, spiedogu un veidlapu tekstā”;
- Ministru kabineta 2005. gada 22. marta noteikumi Nr. 202 „Valsts valodas centra nolikums”, kas atspoguļo centra funkcijas, uzdevumus un kompetenci;

- Autortiesību likums (2000);
- Pilsonības likuma daļas, kas attiecas uz valsts valodas prasmi un lietošanu (PL 1994);
- Izglītības likuma daļas, kas attiecas uz valsts valodas prasmi un lietošanu (IL 1999);
- Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma atsevišķas daļas (EPLL 2010);
- Likums „Par pašvaldībām”, kura 3. panta otrajā daļā teikts, ka „Darba valoda pašvaldības domē [...] un tās izveidotajās institūcijās un iestādēs ir latviešu valoda” (1994);

Valsts valodas jautājums ticis normatīvi regulēts arī pirms Valsts valodas likuma stāšanās spēkā. Tiesa, ne vienmēr par labu latviešu valodai.

- 1918. gada 4. janvāra Iskolata dekrēts par latviešu valodas lietošanu Latvijas iestādēs noteic: „Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes Izpildu komiteja ar šo paziņo, ka visās Latvijas oficiālajās iestādēs (gubernās, apriņķos, pilsētās, miestos un pagastos) lietojama latviešu valoda visās darīšanās. Cittautu valodām tiek dotas līdzīgas tiesības kā latviešu valodai visur tur, kur tas izrādās par nepieciešamu.” (Iskolat 1918) Redzams, ka dekrētā paustais princips – „oficiālajās iestādēs” lietot tikai latviešu valodu, bet svešvalodu ierobežoti – saskan ar šā brīža tiesisko regulējumu.
- Taču jau 1919. gada 8. martā Latvijas Padomju valdības priekšsēdētājs Pēteris Stučka parakstīja dekrētu par oficiālos rakstos lietojamām valodām, kurā latviešu valoda bija zaudējusi galveno lomu: „Iekšējā darīšanu valoda kā centrālajās, tā arī vietējās iestādēs ir viena no vietējām valodām pēc iedzīvotāju vairākuma, šimbrīžam latviski, latgaliski vai krieviski.” Dekrēts tāpat paredzēja, ka rakstiski iesniegumi iestādēs jāpieņem visās „vietējās valodās (latviski, latgaliski, krieviski, vāciski, ebrejiski, leitiski un igauņiski)”, pretēji mūsdienu prasībai iesniegt dokumentus tikai valsts valodā (vai ar apstiprinātu tulkojumu).
- Likums par valsts valodu jau atkal skaidri noteic latviešu valodu par valsts valodu. Ar nelielu līdzību Valsts valodas likumam tas pieļauj krievu un vācu valodas lietošanu noteiktos gadījumos. Liela loma atļauju piešķiršanā lietot svešvalodu ir dota iekšlietu ministram (1935).
- 1988. gada 11. oktobra LPSR Augstākās padomes lēmums par latviešu valodas statusu noteica: „Atzīt latviešu valodu Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas teritorijā par valsts valodu. Nodrošināt latviešu valodas vispusīgu attīstību un mācīšanu, garantēt tās

lietošanu valsts orgānos, uzņēmumos, iestādēs un organizācijās, izglītības, zinātnes, tehnikas, kultūras, veselības aizsardzības, sadzīves pakalpojumu un citās sfērās un to lietvedībā. Saskaņā ar valsts orgāniem, iestādēm un organizācijām nodrošināt pilsoņiem pēc viņu izvēles par saziņas un dokumentu valodu latviešu vai krievu valodu. Federatīvajās attiecībās lietojama krievu valoda.”

- LPSR 1989. gada 5. maija Valodu likums un 1992. gada 31. marta LR likums par grozījumiem LPSR Valodu likumā noteica latviešu valodu par valsts valodu, taču kopumā šie normatīvie akti bija piekāpīgāki svešvalodām publiskajā sfērā nekā spēkā esošais Valsts valodas likums.

Lingvistiskās vides attīstība

Raugoties pagātnē un salīdzinot to ar tagadni, redzamas pārmaiņas kā likumdošanā, tā latviešu valodas attiecībās ar citām valodām. Mainās arī sabiedrības attieksme pret valodas jautājumu un kontrolējošo iestāžu pieeja, risinot ar valodu saistītas situācijas. Kā minēts iepriekš, centrs ir tā iestāde valstī, kas pārrauga Valsts valodas likumu un to, lai latviešu valodas valstiskais statuss tiktu nešaubīgi ievērots un aizsargāts. Taču ir nozares, kurās centrs daļa kompetenci ar tās pārraugošām institūcijām, piemēram, Elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome raugās uz valodu lietojuma samēru un kārtību televīzijā, radio u. tml. No 2015. gada centrs ir būtiski mainījies prioritātes darbā ar administratīvo pārkāpumu izdarījušām personām, šo pārkāpumu izvērtēšanu un piemērojāmām sankcijām. Proti, centrs virza savu darbību uz to, lai sabiedrības priekšstatā tas būtu atbalsts neskaidros jautājumos, nevis tikai sodoša institūcija. Centra uzdevums ir nevis par katru cenu sodīt pārkāpēju, bet gan novērtēt nodarījuma apjomu, iespējamās vai jau notikušās sekas, dot iespēju labot situāciju – noteiktā laikā uzlabot valsts valodas prasmi vai veikt nepieciešamās pārmaiņas rakstītā informācijā –, bet sodīt tikai tad, ja nav iespējams panākt sadarbību vai nodarījums var būtiski negatīvi ietekmēt sabiedrību vai tajā notiekošos procesus. Jāsāk ar uzņēmējdarbības vidi, jo ne reizi dzirdēts, ka Eiropas valstīs, kuru labklājības līmenim Latvija vēlētos līdzināties, kontrolējošā iestāde, konstatējot uzņēmumā pārkāpumu, norāda uz to, izskaidro, kas jādara, lai situāciju labotu, kā arī dod konkrētu termiņu tā novēršanai. Tālāk šādam uzņēmumam ir divi ceļi – vai nu noteiktajā laikā izlabot kļūdu, vai arī ignorēt kontrolējošās iestādes norādījumus, rēķinoties ar visnotaļ bargu sodu. Šāda pieeja ļauj uzņēmumiem mācīties no savām kļūdām, bet nopelnīto naudu investēt attīstībā, nevis naudas sodā. Savukārt daļai uzņēmumu šāda konsultēšanas pieeja ļauj izdzīvot, saglabājot noteiktu skaitu darbavietu.

Lai arī Latvijā beidzot ieviestu principu, par kuru ir runāts gandrīz ceturtdaļgadsimtu, valdības līmenī Valsts kancelejas vadībā tika izstrādātas vadlīnijas „Konsultē vispirms”, kas ir nopietns solis ceļā uz tādu valsts pārvaldi, kura būtu orientēta uz klientu. Lai to panāktu, Latvijā strādājošās tirgu kontrolējošās institūcijas – Valsts ieņēmumu dienests, Pārtikas un veterinārais dienests, Vides valsts dienests, Valsts valodas centrs un citas – 2017. gada 15. jūnijā parakstīja memorandu, apņēmoties noteiktā laika periodā – līdz 2020. gadam – kļūt par iestādēm, kas ir gatavas sadarboties ar uzņēmējiem, ar nodokļu maksātājiem, tātad personām, no kurām ir atkarīga mūsu valsts attīstība.

Par ilustrāciju iepriekš minētajai sodu politikai un centra virzībai uz mērķa sasniegšanu, vispirms konsultējot un tikai pēc tam sodot, var kalpot daži skaitļi, kas parāda administratīvi sodīto personu skaitu noteiktā laika periodā. Tā par valsts valodas nelietošanu profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamajā apjomā:

- 2011. gadā sodītas 583 personas;
- 2013. gadā – 568 personas;
- 2015. gadā – 479 personas;
- 2017. gadā – 259 personas.

Savukārt sabiedrībai paredzētās informācijas sniegšanas (publiskās informācijas) noteikumu neievērošana piemēroto sodu ziņā mainījusies šādi:

- 2014. gadā sodītas 5 personas publiskajā sfērā (valsts un pašvaldību iestādes) un 51 persona – privātajā sfērā;
- 2015. gadā attiecīgi – 2 un 29 personas;
- 2016. gadā – 5 un 9 personas;
- 2017. gadā – 1 un 7 personas.

Lai arī centra ieskatā situācija neļauj mazināt uzraudzību, tomēr plānveidīga un atbalstoša pieeja sniedz zināmus pozitīvus rezultātus. Pārbažu intensitāte pēdējos gados nemainās, taču to gaita un virzība uz pozitīva rezultāta sasniegšanu padarīta mērķtiecīgāka, mazāk birokrātiska. Pēdējos gados vecākie inspektori ik gadu veikuši vairāk nekā 3000 pārbažu. Pirms 2015. gada, kad liela uzmanība tika pievērsta kvantitatīvajiem rādītājiem, pārbažu skaits gadā sasniedza 6000. Pārvērtējot prioritātes, centra uzdevums ir sabalansēt skaitliskos rādītājus ar pieaugošo darbības kvalitāti.

Lai centra darbība vēl mazāk šķistu represīva, valsts valodas politikas īstenošanā aktīvi tiek iesaistīta sabiedrība. Ik gadu tiek organizēta akcija

„Latviešu valodai draudzīga vide”, kuras laikā tiek noskaidroti un virzīti apbalvošanai svinīgā pasākumā tie apkalpojošās sfēras uzņēmumi, kuros vispilnīgāk tiek ievērotas Valsts valodas likuma un citu normatīvo aktu prasības valsts valodas lietojuma jomā. Galvenokārt tiek vērtēta šo uzņēmumu sniegtā publiskā informācija. Akcijā iesaistās pretendenti no visiem Latvijas reģioniem – Rīgas, Kurzemes, Latgales, Zemgales un Vidzemes. Tādējādi palielinās valsts valodas lietojuma vērtība un notiek arī sabiedrības tuvināšanās valsts pārvaldei.

Līdzdarboties valodas politikas īstenošanā, valodas vides sakopšanā ir iespējams, arī kļūstot par centra sabiedrisko palīgu. Tieslietu ministrijas uzdevumā 2015. gadā sāka veidoties sabiedrisko (brīvprātīgo) palīgu institūts. Jāteic, ka tas aug diezgan lēni, jo sabiedrības ieinteresētība nav liela. Iespējams, viens no iemesliem ir tas, ka Latvijā nav populārs brīvprātīgais darbs, salīdzinot ar citām Eiropas Savienības valstīm. Šobrīd centra paspārnē darbojas vairāk nekā 30 sabiedriskie palīgi, kuru galvenais uzdevums ir vērtēt pilsētvidē un tāpat arī novados piedāvāto publisko informāciju, sarunu ceļā novērst iespējamās neatbilstības un informēt centru par darba rezultātiem. Viņu ikdienā ietilpst iedzīvotāju konsultēšana latviešu valodas lietojuma jautājumos. Lēmumus sabiedriskie palīgi nepieņem. Šāds sabiedrisks institūts atvieglo centra vecāko inspektoru darbu, kuri var veltīt vairāk laika plānotām valodas lietojuma pārbaudēm un tādu situāciju risinājumiem, kuri prasa procesuālu noformējumu.

Svarīgs šīs līdzdarbības aspekts ir sabiedrisko palīgu institūta attīstīšana un popularizēšana, lai tas darbotos visā Latvijas teritorijā, preventīvi novēršot valsts valodas normu pārkāpumus un uzlabojot valsts valodas lietojumu publiskajā telpā. Līdz ar to centrs jau 2016. gadā regulāri veica sadarbību ar pašvaldībām, aktīvi piedalījās dažādos sabiedrības informēšanas pasākumos bibliotēkās u. c., vienlaikus sniedzot intervijas dažādos plašsaziņas līdzekļos visā valstī. Šis darbs turpinās. Tāpat jānorāda, ka arī paši sabiedriskie palīgi nodarbojas ar šī institūta popularizēšanu, piemēram, 2016. gadā Ventspils Augstskolas studentu grupa sabiedriskā palīga Artūra Viļuma vadībā veica pētījumu „Markējumu tulkojumu valsts valodā atbilstība ražotāja sniegtajai informācijai”. Šādā veidā studenti piedalījās Valsts valodas likuma 21. panta trešās daļas prasību pārbaudē un zināmā mērā veica sabiedriskā palīga funkcijas. Sabiedriskā palīdzība Brigita Gedroviča piedalījās Skaistkalnes bibliotēkas rīkotā pasākuma „Par grāmatu došanos pie lasītāja” organizēšanā, proti, pasākumā par valsts valodas kā kultūras mantojuma saglabāšanu un popularizēšanu, kurā informēja par sabiedrisko palīgu institūtu.

Nobeigums

Lai kādu valodas aizsardzības mehānismu – likumdošanu, sabiedrības iesaisti vai citu – mēs lietotu, tie visi papildina cits citu un stiprina valsts valodas konstitucionālo nozīmi. Latvijas Republikas Satversme noteic, ka valsts valoda ir latviešu valoda, visas sabiedrības uzdevums ir saglabāt, sargāt un cienīt šo nacionālo vērtību – valodu.

Vēsturiski Latvijā vienmēr ir bijis dažāds etniskais sastāvs, tātad – aktīvs dažādu valodu lietojums. Tas ir radījis grūtības noturēt valsts valodas vadošo lomu. Lielajās pilsētās – Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Rēzeknē – valsts valodas lietošana joprojām ir problemātiska, jo tur vērojama krievu valodas pašpietiekamība. Situāciju uzlabotu pāreja uz izglītību valsts valodā un daudzu pedagogu valsts valodas pilnveide. Nodrošinot sabiedrības līdzdalību valodas politikas īstenošanā, ir iespējams palielināt valsts valodas vērtību.

1. *Autortiesību likums: LV likums.* Pieņemts: 06.04.2000.
2. *Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums: LV likums.* Pieņemts: 12.07.2010.
3. *Izglītības likums: LV likums.* Pieņemts: 29.10.1998.
4. *Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LV likums.* Pieņemts: 29.10.1998.
5. *Latvijas Republikas Satversme: LV likums.* Pieņemts: 15.02.1922.
6. Levits 2011 – Levits, Egils. Par latviešu valodu Satversmes 4. pantā nacionālas valsts kontekstā. *Jurista Vārds.* Nr. 43, 2011.
7. *Likums par valsts valodu: LV likums.* Pieņemts: 09.01.1935.
8. *Noteikumi par iestāžu, sabiedrisko organizāciju, uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) nosaukumu un pasākumu nosaukumu veidošanu un lietošanu:* Ministru kabineta 22.08.2000. noteikumi Nr. 294.
9. *Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju.* Ministru kabineta 02.03.2004. noteikumi Nr. 114.
10. *Noteikumi par svešvalodu lietošanu zīmogu, spiedogu un veidlapu tekstā:* Ministru kabineta 22.08.2000. noteikumi Nr. 286.
11. *Noteikumi par tulkojumu nodrošināšanu pasākumos.* Ministru kabineta 22.08.2000. noteikumi Nr. 288.
12. *Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi:* Ministru kabineta 07.07.2009. noteikumi Nr. 733.

13. *Noteikumi par valodu lietošanu informācijā*: Ministru kabineta 15.02.2005. noteikumi Nr. 130.
14. *Par pašvaldībām: LV likums*. Pieņemts: 19.05.1994.
15. *Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm: LV likums*. Pieņemts: 16.06.1999.
16. *Pilsonības likums: LV likums*. Pieņemts: 22.07.1994.
17. Spolskis 2011 – Spolskis, Bernards. *Valodas pārvaldība*. [b.v.] : Zinātne, 2011.
18. *Valodu likums: LPSR likums*. Pieņemts: 05.05.1989.
19. *Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas nolikums*: Ministru kabineta 22.08.2000. noteikumi Nr. 287.
20. *Valsts valodas centra nolikums*: Ministru kabineta 22.03.2005. noteikumi Nr. 202.
21. *Valsts valodas likums: LV likums*. Pieņemts: 09.12.1999.

Dzintra Paegle

Jāņa Endzelīna „Dažādas valodas kļūdas” – valodas normas toreiz un tagad

Ievads

Raksta autore ir ieskicējusi kādu valodas normēšanas vēstures posmu – 20. gs. 20. gadu beigas un 30. gadi –, nepretendējot uz katras valodas parādības detalizētu izklāstu attīstībā. Rakstā analizēts Jāņa Endzelīna darbs „Dažādas valodas kļūdas” (1932), profesora koncepcija valodas normēšanā salīdzināta ar mūsdienu valodas lietošanas praksi un normatīviem ieteikumiem.

J. Endzelīna (1873–1961) darbam valodas kopšanā pievērsušies daudzi valodnieki, bet, tā kā raksta apjoms ir ierobežots, pieminēsim tikai dažus. 21. gs. valodas lietojums salīdzināts galvenokārt ar „Latviešu valodas vārdnīcu” (2006), jo tajā ir „ievietota mūsdienās biežāk lietotā leksika. Tie ir vārdi, ko lieto daiļliteratūrā, publicistikā, literārajā sarunvalodā un dažādās zinātnes, kultūras, mākslas un sabiedriskās dzīves jomās” (LVV 2006, 5), un „Latviešu valodas gramatiku” (2015). Valodas piemēriem izmantota plašsaziņas līdzekļu valoda: televīzijas kanālos LTV1, LNT, TV3, Rīga TV24 un radio – Latvijas Radio1, kā arī teksti internetā (sk. elektronisko avotu sarakstu).

1918. gada 18. novembrī tika pasludināta Latvijas valsts, pēc Brīvības cīņām 1920. gada 1. maijā ievēlētā Satversmes sapulce izstrādāja Latvijas Republikas Satversmi jeb konstitūciju. *Satversmes* vārdu 1869. gadā ir radījis jaunlatvietis Atis Kronvalds (1837–1875). 1920. gada 30. decembrī tika pieņemts jaunās ortogrāfijas likums, to parakstījis ministru prezidents Kārlis Ulmanis (1877–1942) un izglītības ministrs Juris Plāķis (1869–1942), jauno ortogrāfiju ieviesa 1922. gadā (par to sīkāk sk. Paegle 2008). Pāreja uz jauno ortogrāfiju atklāja līdz šim nerisinātus jautājumus ortogrāfijā un valodas normēšanā, tāpēc J. Endzelīns kopā ar Pēteri Šmitu (1869–1938) skolām sagatavoja „Izrunas un rakstības vadoni” (sk. Paegle 2011; Paegle 2015). Un tieši jaunās paudzes izglītošanas interesēs J. Endzelīns raksta arī grāmatiņu „Dažādas valodas kļūdas”, veltot to „rakstītājiem, runātājiem, skolotājiem”.

Grāmatiņa pirmās brīvvalsts laikā iznāk četros papildinātos izdevumos – 1928. gadā 1. un 2. izdevums (DVK 1928; DVK 1928a), 1930. gadā – 3. izdevums (DVK 1930) un 1932. gadā – 4. izdevums (DVK 1932). Papildinātais 4. izdevums iznācis atkārtoti arī 1976. gadā Čikāgā (DVK 1976), tas ietverts arī Jāņa Endzelīna „Darbu izlasē” III₂, ar Vallijas Dambes (1912–1995) komentāriem

(DVK 1980), bet 5. izdevums ar Rasmus Grīsles (1922–2013) priekšvārdiem izdots atjaunotajā Latvijas brīvvalstī (DVK 1994).

„Dažādu valodas kļūdu” priekšvārdos J. Endzelīns pamato grāmatīņas nepieciešamību: „Ilgus gadus bijām no vācu mācītājiem klausījušies un vācu rakstītās grāmatās lasījuši ar ģermānismiem piesātinātu latviešu valodu. Tad latvieši paši, iepazīnušies ar vācu un vēlāk arī ar krievu valodu, sāka domāt un runāt vācu resp. krievu valodas garā. Bērniem tāda sabojāta valoda jālasa grāmatās un laikrakstos un jāklausās no saviem skolotājiem.” (DVK 1928, DVK 1928a, DVK 1930, 6)

1907. gada „Latviešu gramatikā” J. Endzelīns apraksta latviešu literārās valodas pamatus, priekšvārdos norādot: „Vienkārt, nav tagad vairs tādas izloknes, kas it nekā neatšķirtos no rakstu valodas, un, otrkārt, latviešu valodas avots plūst visā savā dzidrumā tikai vecajā paaudzē, kas vēl nav padevusies ne grāmatnieku un avīžnieku, ne svešu valodu iespaidam.” (Endzelīns, Milēnbahs 1907, III) 20. gs. sākumā vidus dialekta vecākās paaudzes valoda J. Endzelīnam ir bijusi rakstu valodas galvenais avots, pēc kura tika izvērtēta valodas fakta iederība literārajā valodā. J. Endzelīns, izvirzot valodas normu, ņēma vērā valodas vēstures faktus un to salīdzinājumu ar radu valodām, vārdu etimoloģiju, formu un konstrukciju senumu, valodas ekonomiju un lietošanas tradīciju (par J. Endzelīna literāro normu avotiem sk. Porīte 1973). Ojārs Bušs (1944–2017) šādu J. Endzelīna pieeju normēšanā dēvē par gramatismu ar tautiskuma elementiem, jo „dominējošais viņa preskriptīvajā darbībā, šķiet, bijis gramatismas, kas papildināts ar atsevišķiem tautiskuma elementiem” (Bušs 2014, 16).

Cīņa par latviešu valodas pastāvēšanas tiesībām, valodas kuplināšanu, atjaunošanu un tīrīšanu sākās jaunlatviešu laikā ar Juri Alunānu (1832–1864). Krājumā „Dziesmiņas, latviešu valodai pārtulkotas” viņš raksta: „[...] es gribēju rādīt, cik latviešu valoda spēcīga un jauka, un tad es arī dzinos latviešu valodu, cik spēdams, no svešiem grabažiem iztīrīt.” (Alunāns 1856, 3) Trīspadsmit gadu pēc A. Kronvalda nāves, 1888. gadā, žurnālā „Austrums” tika publicēti viņa raksti, tajos atrodam aicinājumu kopt valodu: „Atmetīsim liekus svešiniekus – runājot un rakstot, visur tur, kur mums pašiem zelta gaudiņi. Lai latviskā runā nelietojam vis *provēt, strāpēt, perša, gaņģis, note* u. c., bet gan *mēģināt, sodīt, pants (-iņš), gatva* jeb *iela, bēdas, spaidonis* u. t. j. pr.” (Kronvalds 1888, 1016. sleja)

Valodas kopšanas darbu turpināja citi jaunlatvieši, vēlāk – Kārlis Milēnbahs (1853–1916) (sk. Milēnbahs 2009, 2011) un J. Endzelīns, kā arī citi valodnieki. Par J. Endzelīnu O. Bušs raksta: „Nav šaubu, ka latviešu izcilākais valodnieks ir bijis Jānis Endzelīns. 20. gs. pirmajā pusē viņš bija vislielākā autoritāte ne tikai latviešu valodas zinātniskajā izpētē, bet arī valodas prakses jautājumu regulēšanā.” (Bušs 2014, 15)

20. gs. sākumā vecā intelīģence iebilda pret jauno ortogrāfiju un jebkurām valodas normas izmaiņām, kas atšķirās no vecās ortogrāfijas tradīcijām, vai arī paši par valodas normu bija citos uzskatos. J. Endzelīns parasti neatbildēja uz kritiku, ja to bija izteikuši nespeciālisti. „Dažādu valodas kļūdu” priekšvārdos viņš šajā kontekstā raksta: „Ir taču daudz tādu, kas domājas spējīgi spriest par latviešu valodas jautājumiem jau tādēļ vien, ka tie ir dzimuši latvieši. Un „apstrādājot” presē kādu valodnieku, tie neko neriskē, jo zinātniekam neklājas par sava aroda jautājumiem polemizēt ar nelietpratējiem, un zinātnieks var tāpēc savu „apstrādājumu” tikai ignorēt.” (DVK 1928, 5) Tomēr viņš ir atbildējis uz Mārtiņa Bruņenieka (1866–1950) pārmetumiem (Endzelīns 1979) un skolotājas A. Kūlas izteikumiem (Endzelīns 1980).

„Dažādu valodas kļūdu” analīze

Tā kā „Dažādu valodas kļūdu” 4. izdevums ir vispilnīgākais, šeit analizēsim tur uzrādītās valodas kļūdas, vērtēsim to lietojumu mūsdienās.

„Dažādas valodas kļūdas” iedalītas septiņās grupās: I. Izrunas kļūdas (5. lpp.), II. Galotnes un piedēkļi (6.–11. lpp.), III. Atsevišķi vārdi (12.–38. lpp.), IV. Salikteni (39.–41. lpp.), V. Sintakses kļūdas (41.–45. lpp.), VI. Stila kļūdas (46.–47. lpp.), VII. Vietu vārdi (47. lpp.).

Izrunas kļūdas

Šajā nodaļā J. Endzelīns min tikai vispārīgus novērojumus, atzīstot: „Valdīja un pa daļai valda domas, ka pietiek pareizi rakstīt, bet izrunāt var vārdus, kā kuŗais paradīs.” (5. lpp.) Viņš nosauc tikai dažus gadījumus pareizrūnas neievērošanā, piemēram, *Cēsu* un *debesu*, kuri būtu jāizrunā ar plato *ē, e*, norāda uz šo skaņu lietošanas grūtībām augšzemnieku un Kurzemes rietumu izloksnēs, piemin mīkstinātā *ŗ* trūkumu rakstos vai aplamu lietojumu publiskajā runā un nepareizu patskaņu garumu. J. Endzelīns atgādina, ka sīkākī paskaidrojumi par izrunu atrodami viņa kopā ar K. Mīlenbahu izdotajā gramatikā un kopā ar P. Šmitu sastādītajā „Izrunas un rakstības vadonī”.

21. gs. sabiedrības attieksme pret pareizrūnu publiskajā vidē lielā mērā ir vienaldzīga – ka tikai saprot, runa ir neizkopta. Televīzijas raidījumos pareizrūnas pārkāpumi ir ne tikai reklāmās, bet arī ziņu raidījumos, kuru teksti sagatavoti iepriekš, un tos lasa profesionāli diktori. 20. gs. pirmajā pusē J. Endzelīna izstrādātie un K. Mīlenbaha atbalstītie (Mīlenbahs 1914) šaurā un platā *e, ē* lietošanas nosacījumi aktuāli arī mūsdienās, par to liecina valodnieku pētījumi.

Par vārdformu *Cēsu* (ar plato *ē*) un *debesu* (abi ar plato *e*) u. c. lietojumu un normu atspoguļojumu valodnieciskā literatūrā daļēju pārskatu devusi Dzintra Šulce, aprakstot paralēlu izrunu šajos vārdos – ar šauro un plato *e* – un iesakot respektēt valodas praksi – izrunu ar šauro *e*, nevis izrunas normu vien (Šulce 2005, 105). Tas pats atkārtots arī Latviešu valodas aģentūras valodas konsultācijās (VK 2011, 181), kā arī citos izdevumos. Tomēr vārdformās *Cēsu* un *debesu* nav līdzskaņu mijas un platu patskaņu *ē*, *e* izruna ir pozicionāli nosacīta, tāpēc ērtāka.

Par vārdiem *Zemgale* un *Ventspils* (ar plato *e*) un citiem kādā no jaunākajiem pētījumiem secināts: „Svārstības vērojamas Latvijas vietvārdu, piemēram, *Ventspils*, *Zemgale*, *Veselava*, *Seda*, salikteņa *zemzaris* (arī uzvārdā *Zemzaris*), īpašvārda *Zemgus* izrunā – pareizā platā patskaņa vietā dzirdams šaurais patskanis [e].” (Auziņa, Liepa 2016, 14) Manuprāt, šaurais *e* biežāk dzirdams tāpēc, ka viscaur dominē neformāla sarunvaloda. Dažos gadījumos varētu būt arī morfēmu neatbilstoša uztvere.

Mūsdienās ir vērojama tendence – izrunāt vārdus pēc pozicionālajiem nosacījumiem arī tajos gadījumos, kuros spēkā nepozicionāli nosacījumi, piemēram, atsevišķu svešvārdu izrunā. Jau 1982. gadā Vaira Strautiņa rakstā „Tautosillabiskā savienojuma *-er-* izruna internacionālismos” secina: „Par normu varētu atzīt runas valodā vērojamo samērā spēcīgo tendenci [svešvārdus ar] *-er-* izrunu pakļaut latviešu valodas pozicionālajiem nosacījumiem.” (Strautiņa 1982, 215) Šāda tendence turpinās. Rodas izrunas izmaiņas arī citos svešvārdos, kuros runātāji tomēr izvēlas plato patskani *e*, *ē* gaidāmā šaurā vietā, jo vārdus vairs neuztver kā svešus, piemēram, *eksperts*, *Tekla*, *Vezuvs*.

Mikstinātā *ŗ* apzīmējuma trūkums rakstos un literārajā runā, kā to konstatēja J. Endzelīns „Dažādās valodas kļūdās”, tolaik bija normas nezināšanas dēļ, jo *ŗ* nelietoja daudzās izloksnēs. Vēlāk, 1938. gadā, kad Augusta Tenteļa vadībā atteicās no mikstinātā *ŗ*, inteligence pret to protestēja. Valodnieki paredzēja, ka mainīsies vārdu izrunas izpratne (LVVA 1939, 50). Mikstināto *ŗ* atkārtoti atcēla rakstos un runā 1946. gada 5. jūnijā. Un jau 1970. gadā Pareizrakstības komisija spiesta atgādināt: „Vienzilbes verbos, kas nenoteiksmē beidzas ar *-rt*, tagadnē un no tagadnes celma atvasinātajās formās runājama šaurā *e*, *ē* skaņa: es [beru], viņš, viņa [ber]; [jāber]; [berams].” (PK 1970, 170) Arī 1972. gadā valodniece Silvija Mieze novērojusi to pašu (Mieze 1972, 161). Vēlāk Mērija Saule-Sleine (1895–1982) radioraidījumos konstatējusi, ka bieži dzird plato *e*, *ē* I konjugācijas verbu formās gaidāmā šaurā *e*, *ē* vietā (Saule-Sleine 1982, 135, 136). 1985. gadā bērnu radioavīzē „Valodiņa” kopā ar četriem pamatskolēniem Veras Singajevskas (1923–2014) režijā ierakstijām raidījumu „Šaurais *e* vārdos *dzert*, *ķert*...” (Paegle 1986, 6–10).

Dažu minūšu garo raidījumu ierakstījām divas stundas, jo bērni nespēja *ķeru*, *tveru*, *dzeru* u. c. izrunāt ar šauro *e*. Tagadējā paaudze izrunā plato *e* gaidāmā šaurā *e* vietā darbības vārdu *bērt*, *dzert*, *ķert*, *ķerties*, *pērt*, *pērties*, *spert*, *sperties*, *svērt*, *svērties*, *tvert*, *tverties*, *vērt*, *vērties* tagadnes un no tām veidotajās formās. Platais *e* tiek izrunāts pēc pozicionālajiem nosacījumiem, nevis vēsturiskajiem, kā tas bija J. Endzelīna laikā. Tas ir likumsakarīgi, ilgstoši zūdot vēsturiskajai mijai, izruna pārveidojas pēc pozicionālajiem nosacījumiem. Tagad šo vārdu izrunā oficiāli ir atzīti abi varianti – ar šauro vai plato *e* (par to sk. Auziņa, Liepa 2016, 15, 16). Tās pašas pārvērtības mūsdienās skar arī daudzskaitlinieka *bēres* ģenitīvu – *bēru* (vainags), ko jaunākā paaudze *j* noteiktās mijas trūkuma dēļ izrunā ar plato *e* pēc pozicionālajiem nosacījumiem, kaut arī šā vārda izruna ar plato *e* sasaucas ar īpašības vārdu *bērs* (zirgs), *bēru* (zirgu), bet konteksts pārpratumus novērš.

Mūsdienų publikajā runā un sarunvalodā darbības vārdos ar izskaņu *-īt*, *-ināt*, *-īties*, *-ināties* regulāri dzirdams īsais patskanis *a* gaidāmā *ā* vietā un otrādi, tāpat kā 20. gs. 20. un 30. gados, uz to J. Endzelīns norāda tikai vispārīgi, ka – „[...] bieži vien dabū dzirdēt īsus patskaņus gaŗu vietā” (DVK 1932, 5).

2006. gadā tika anketēti 156 latviešu filoloģijas studenti par patskaņa *a* vai *ā* izrunu darbības vārdu formās. Pētījumā secināts: „Jaunā paaudze valodas normas garā patskaņa *ā* lietošanā III konjugācijas verbu personu galotnēs ievēro daļēji, tikai īsu patskani *a* personu galotnēs lieto 30–40 %, bet 20–30 % garo *ā* personu galotnēs lieto neregulāri – vai nu tikai daudzskaitļa 1. personā vai daudzskaitļa 2. personā.” (Paegle 2006, 73) Tagad tāda pati *a*, *ā* izruna šajos darbības vārdos dzirdama arī televīzijā un radio, piemēram, *Turpinam ar pārsteidzošu rezultātu vieglatlētikā* (LNT); *Jūs esat sapratusi, ka jūs nezinat neko* (LNT); *Mēģinam šo bastionu kustināt* (Rīga TV24); *Mēs stāvam un gaidam, [...] gaidam* (TV3); *Kā darbojās [tag.] prāts sportā?* (LR1); *Ja mēs skatāmies uz melnādainajiem skrējējiem [...]* (LR1); *[...] un secinam, ka varam būt atkal un atkal lepni* (LR1). Bet pareizrunas norma nav atcelta. Vai diktoru, raidījumu vadītāju un citu runātāju neprasmes dēļ mainīsim normu?

Galotnes un piedēkļi

Šajā nodaļā J. Endzelīns aplūko īpašības vārdu darināšanu ar izskaņu *-isks*, dažu lietuviešu īpašvārdu atveidi un locīšanu, atsevišķus latviešu uzvārdus ar izlokšņu formu galotnēm, kā arī dažu vārdformu lietošanu.

Izskaņas *-isks* lietošanā J. Endzelīns aizrāda uz nevēlamu šādu īpašības vārdu lietošanu lietvārda ģenitīva vietā, piemēram, *filoloģiskā fakultāte*, pareizi – *filoloģijas fakultāte*, bet *filoloģiski pētījumi*; *saimniecības departaments*,

bet *saimniecisks prāts* u. c. (DVK 1932, 6). Mūsdienās retumis var atrast šādu lietojumu, piemēram, *saimniecīks komplekss*, pareizi – *saimniecības komplekss*; [...] *pulcējas saimnieciskie vadītāji*, pareizi – *saimniecību vadītāji*.

Voldemarass, Adamaitiss – J. Endzelīns aizrāda uz latviešu presē nepareizu lietuviešu personvārdu rakstību un locīšanu: „Leišu īpašvārdos, kas beidzas ar *-as*, mums šī galotnes *a-* skaņa jāizmet un jāloka, piem., *Voldemars, Voldemara, Voldemaram*, nevis *Voldemarsu, Adamaitisu* u. c.” Bet vārdi, „kas beidzas leišiem ar *-is*, mums jāloka tāpat kā pašu vārdi ar *-is*, piem., *Adamaitis, Adamaiša, Adamaitim* utt.” (DVK 1932, 6). Turpat J. Endzelīns piebilst, ka arī vārdu *Markus* loka nepareizi – *Markusa, Markusam, Markusu*, pareizo *Markus, Markum, Marku* vietā (DVK 1932, 6). Mūsdienās ir tās pašas kļūdas, kaut arī ir iznākuši „Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu literārajā valodā. IV. Lietuviešu valodas īpašvārdi” (1961) un regulāri dažādās publikācijās ir atgādinājumi par šāda tipa vārdu pareizrunu un pareizrakstību (sk. Balode 2009).

Uzvārdi *Nonācs, Bilmans, Elksnīts* u. c. ar šādu galotni tiek lietoti kopš to piešķiršanas 19. gs. 20.–30. gados, tie ir vērtējami kā dialektismi ar *i* zudumu galotnē. „Rakstu valodā nu sugasvārdos gan šo *i* palaikam raksta, bet uzvārdos to daudzi tā kā kaunas vai baidās rakstīt.” (DVK 1932, 7) J. Endzelīns min arī uzvārdu *Seskis* un sugasvārdus *putnis, kaklis, skaidris* ar galotnēs iespraustu izlokšņu *i*, tas rakstu valodā nebūtu vēlams (sk. DVK 1932, 7). Arī mūsdienās reizēm var atrast izlokšņu formas uzvārdos, tie vairs netiek mainīti, tos saglabā kā vēsturisku mantojumu.

Tālāk J. Endzelīns aplūko konstrukcijas *šim vecam vīram, šai jaukā vietā* (DVK 1932, 7), kas saklausītas tautas valodā. (Terminu *tautas valoda* J. Endzelīns lieto kā pretstatu rakstu valodai jeb literārajai valodai – DVK 1932, 7.) Te aiz vietniekvārda *šis* nav lietota īpašības vārda noteiktā galotne, kā to prasa norma: *šim vecajam vīram, šai jaukajā vietā*. Arī mūsdienās dialekta iezīmes runā ir visai spēcīgas, piemēram, *esam visi krustīti šai vecā baznīcā*.

J. Endzelīns pievērš uzmanību dažām izlokšņu formām, kas neatbilst normētajai rakstu valodai: *trīsi, trīsas* (pareizi: *trīs*); *manim, tevīm, sevīm* kā veci instrumentāļi lietojami ar prievārdiem (pareizi: **ar** *manim* (ar īsu *ī*), **ar** *tevīm*; *pērkiēt! laižiet! glābjiet!* (pareizi: *pērciet! laidiet! glābiet!*); *būsam, būsat* (pareizi: *būsīm, būsit*). Šīs izlokšņu formas, protams, arī tagad ir dzirdamas sarunvalodā, reizēm arī publiskajā telpā, piemēram, sporta reportāžās atskan *trīsi*, TV raidījumos, piemēram, *nāķiet pie prāta!* (Rīga TV24); *jūs esat gudrāki par manīm* (pareizi: *par manīm/par mani*) (Rīga TV24). Darbības vārdu dsk. 1. un 2. personas nākotnes formā parasti dzirdam *būsīm/būsiet*,

retāk: *būsim, būsit*, bet nav gadījies dzirdēt *būsam, būsat* – viss atkarīgs no izglītības un attieksmes.

Darbības vārdu divdabju formas ar *-ošs, -oša* veidošana tikai no nepārejošiem verbiem, kā ieteica J. Endzelīns, tagad nav vairs spēkā, tos veido kā no nepārejošiem, tā pārejošiem darbības vārdiem, piemēram, *paliekošs* (no nepārejoša verba *palikt*), *maldinošs* (no pārejoša verba *maldināt*). Tomēr ir ieteikums – ar divdabjiem *-ošs, -oša* nepārblīvēt tekstu, jo pastāv citas latviešu valodas izteiksmes iespējas (sk. LVG 2015, 571, 572). Piemēram, bieži vien tekstā var iztikt bez divdabja *esošs*: *Kāda ir esošā demogrāfiskā situācija?* (Rīga TV24), labāk: *Kāda ir demogrāfiskā situācija (tagad)?*

Atgriezeniskos divdabjus ar fināli *-ušamies* (DVK 1932, 11) J. Endzelīns pamanījis sludinājumos. Šīs formas ir mākslīgi veidotas un tautas valodā nav sastopamas, tāpēc aizstājamas ar citām. J. Endzelīna darbā minētās formas *saderinājušamies, izdevušamies, neizdevušamies, izstājušamies, saprecējušamies, atrodošamies* ir apzīmētāja funkcijā. Arī tagad plašsaziņas līdzekļu valodā var atrast valodas piemērus ar šādām formām: *[...] ko par skaistiem un izdevušamies Jāņiem uzskatītu nākamā paauzde* (Druva), labāk: *ko par skaistiem un patikami nosvinētiem Jāņiem [...]*. Dalīsim morfēmās šos dīvainos veidojumus: *iz-dev-uš-am-ies*, divdabjiem ar *-ušies* (*iz-dev-uš-ies*) pievienota vēl viena izskaņa *-amies*. Protams, rodas mēles mežģī, nevēlami divkārtēji divdabji.

Atsevišķi vārdi

Nodaļā J. Endzelīns apraksta nepareizi lietotus vārdus un vārdu savienojumus, kas radušies citu valodu ietekmē, kā arī neveikli darinātus vārdus vai normētā valodā neiederīgas izlokšņu vārdformas. Šajā rakstā tie ir izkārtoti kā vārdu saraksts tādā secībā, kādā tie ir grāmatiņā „Dažādas valodas kļūdas”, komentāros likti J. Endzelīna aizrādījumi, aiz domu zīmes ir pievienots J. Endzelīna ieteiktais aizstājējvārds, vārdforma vai vārdu savienojums un aiz vārda *tagad* – mūsdienu lietojums, ieteicamais variants ir treknināts.

aizvietot, atvietot – *vietā likt*, tagad: **aizstāt, kāda vietā būt**, arī *aizvietot*, vārdnīcas *aizvietot* un *atvietot* ar nozīmi 'aizstāt' atzīst par nevēlamiem (LVV 2006, 41, 138);

ar *kājām* iet – *kājām*, tagad bieži saka nepareizi *ar kājām*, kaut vārdnīcas uzrāda pareizo **kājām** (LVV 2006, 471);

atlaist (par līdzekļiem, kādu summu) – *piešķirt, izsniegt*, tagad: **piešķirt, izsniegt** (LVV 2006, 846, 439, 440), bet bieži *izdalīt līdzekļus*, sal. kr. *выделить средства*, kas nav vēlams;

atpakaļ sk. priekš;

atrast 'likties, šķīst': *vai jūs neatrodāt, ka viņš labojies?* – *vai jums neliekas (nešķiet), ka viņš labojies*, tagad atrast parasti šādā nozīmē nelieto, bet gan **(ne) uzskatīt**, arī **(ne)likties: (ne)šķīst**: *vai jūs neuzskatāt (jums neliekas, nešķiet), ka viņš labojies;*

bez kā (pēc vācu *ohne dass*): *viņš aizgāja, bez kā to kāds būtu pamanījis – viņš aizgāja, nevienam nemanot* (ar divdabja teicienu vai saikļiem *bet, un*), tagad *bez kā* šādā nozīmē nelieto;

caur: *iznīcināt sevi caur kādu burvja vārdu – caur lieto vietas nozīmē izlēkt caur logu un līdzekļa nozīmē, „ja šis līdzeklis (palīgs) ir dzīvs radījums: tikai caur viņu es izglābos”* (DVK 1932, 13); citos gadījumos jālieto *ar*: *iznīcināt sevi ar kādu burvju vārdu*, iemesla nozīmē *nevis caur*, bet **dēļ**: *caur neprašānu* (pareizi: *neprašanas dēļ*). Tagad *caur* šad tad lieto aplami prievārda *ar* vietā: Caur (pareizi: **ar**) *dzīvnieku tēliem atspoguļo cilvēka patieso dabu* (JV); Futbols caur (pareizi: **ar**) *bērna acīm* (Futbola skola LEEVON).

Par *caur* izmantošanu vārddarināšanā J. Endzelīns raksta: „*Caur* nav priedēklis un nav savienojams ar verbu vienā vārdā: *tur tika caurskatītas* (pareizi: **izskatītas** jeb *skatītas cauri*) *36 lietas.*” (DVK 1932, 13) J. Endzelīns izskaidro arī vārdu kārtu jeb secību teikumā ar apstākļa vārdu *cauri*, kuram jāatrodas aiz darbības vārda personas formas: *spīd cauri*, *nevis cauri spīd*.

Mūsdienās darinājumi ar *caur*- vārda pirmajā daļā ir pārskatīti un vērtēti citādi nekā J. Endzelīna laikā – *caur* saliktoņos tiek uzlūkots par cēlušos no apstākļa vārda *cauri*, *nevis* prievārda *caur*. Vārddarināšanas speciāliste Emīlija Soida raksta: „Mūsdienu latviešu literārajā valodā **salikti verbi ar adverbu pirmajā daļā** [Dz. P. izcēlums] veido diezgan plašu grupu, piem., *atpakaļbraukt, atpakaļnākt, cauraust, caurbraukt, caurspīdēt* [..]. Finītajās formās tie parasti nav lietojami. Tie parastāki lokāmo un nelokāmo divdabju morfoloģiskajā sastāvā, kā arī deverbālajos atvasinājumos, piem., *caurausts, caurbraucamais, caurkritis, caurtekošs* [..]. Tas liecina, ka latviešu valodā saliktu verbu darināšana no verbālajām vārdkopām ir kaut kādā pretrunā ar finītajām formām. Pats šāds celms nav noturīgs. Mllvg šādi verbi kvalificēti par defektīviem.” (Soida 2009, 262, 263);

ciest neveiksmi – neizdoties, tagad bieži: *ciest neveiksmi*, arī **neizdoties**. Šeit J. Endzelīns vēršas pret tādiem analītiskiem savienojumiem, kuru nozīmi var izteikt ar vienu vārdu, sintētiski, tagad vārdnīcas šādu vārdu savienojumu ievieto bez norādes par ierobežotu lietošanu (LVV 2006, 200). Tāds pats ir arī J. Endzelīna minētais vārdu savienojums *dalību ņemt – piedalīties* (DVK 1932, 13), tagad arī dzirdams: *ņemt dalību, piedalīties*;

dēļ – prievārds lietojams aiz apzīmējamā vārda, nevis pirms tā, kā to novērojis J. Endzelīns kancelejas stilā, vai arī tā vietā jāliek cits, piemēram, *dēļ paskaidrojumiem var griezties* (pareizi: *paskaidrojumu dēļ* jeb **pēc paskaidrojuma** var griezties). Tagad, it sevišķi pēdējos gados, bieži pat televīzijā un radio var dzirdēt aplamu *dēļ* lietojumu, piemēram, *dēļ melošanas, dēļ politiku melošanas vēlētajī ir nokaitināti* (Rīga TV24), pareizi: **melošanas dēļ**, *politiku melošanas dēļ* vēlētajī ir nokaitināti; *cilvēki dēļ naudas kaut ko dara* (LR1), pareizi: *cilvēki naudas dēļ* kaut ko dara;

diemžēl, sk. par;

dzīt politiku, propagandu u. c. – šādas frāzes ir radušās vācu *treiben* iespaidā; J. Endzelīns paskaidro, ka *treiben* tulkojums ir ne tikai *dzīt*, bet arī *nodarboties*, t. i., *nodarboties ar politiku, propagandu, dzīt politiku* tagad nav dzirdēts. J. Endzelīns neiesaka teikt *dzīt jokus* (DVK 1932, 14), bet teiciens *dzīt jokus* vēl tagad dzirdams sarunvalodā;

i[r] – sarunvalodā „dažkārt -r atkrīt : *a(r), pa(r), ku(r)* un tā arī *i(r)* [..]. Rakstu valodā klājas te šo -r visnotaļ paturēt” (DVK 1932, 14). Tagad neformālā sarunvalodā var dzirdēt šādu īsinājumu, piemēram, *ku tu i*, t. i., *kur tu ir (esi)?*; reizēm šādu īsinājumu izmanto dzejā;

iz – prievārds, ar nozīmi ‘no’, tagad to tikpat kā nelieto, kaut gan retos gadījumos lieto presē, cenšoties norādīt uz seniskumu: *Noslēpumi iz senatnes* (Diena); *Rucava iz senatnes* (RK), kaut gan te labi iederētos arī prievārds *no*. Uz stilistisku ierobežojumu prievārda *iz* lietojumā, to nekonkretizējot, norāda gramatika (LVG 2015, 621);

izaicināt ‘uzaicināt’ vai ‘ataicināt’: [..] *izaicināja* (pareizi: **uzaicināja**) *bēru namu atstāt*, tagad nelieto, iespējams, toreiz neveikls izteikums;

izbēgt pēc krievu *избегать* parauga – *izbēgšana*, pareizi: *izvairšanās, izsargāšanās*. Tagad šādā nozīmē *izbēgt* sastopams plaši: *Kā izbēgt* (labāk: **izvairīties**) *no soda par slepkavību* (kinofilma); *kā aizbēgt* (labāk: **izvairīties**) *no rutīnas* (Delfi); *Latvija nevarēs izbēgt* (labāk: **izvairīties**) *no sarunas par vairāk nekā 2 % budžeta aizsardzībai* (LTV1). Vārdnīcā šāds lietojums atzīts par pieļaujamu (LVV 1987, 302; LVV 2006, 404);

izbīdīt ‘izvirzīt’: *sapulce no sava vidus izbīdīja citu sēdes vadītāju* – pareizi: **izvirzīt**; V. Dambe atkārtotā 4. izdevumā „Darbu izlasē” piezīmē, ka šāds izteiciens nav svešs arī 20. gs. 80. gados;

izcilus – lietots neveiklā frāzē: *izcilus stāvošs darbinieks*, J. Endzelīns to labo, atgādinot, ka par substantīvu apzīmētajiem parasti ir adjektīvi, tātad: **izcils darbinieks**; lietojumu ar *izcilus* tagad nav gadījies dzirdēt;

izdot (par skaņām), kas tapis pēc krievu *издавать* parauga, latviski – *radīt skaņas* jeb *likt kam atskanēt*. Tagad lieto bieži: *ziloņi var izdot* (labāk: **radīt**)

zemfrekvences skaņas (G) u. c. Tas apliecina krievu valodas lielo ietekmi arī mūsdienās;

iznest 'pieņemt' *kādu lēmumu*, pēc krievu *вынести* tulkojuma, pareizi: **pieņemt lēmumu**; tagad parasti tādu kļūdainu izteiksmi nelieto;

izpalikt, burtisks tulkojums no vācu *ausbleiben*, labāk: *nenotika, netrūka*; tagad bieži: *gandarījuma sajūta neizpaliek* (labāk: **netrūkst**) (TV3);

izpārdot – stilistiski ierobežojumi, vārds attiecas uz pārdevēju, kurš vēlas preces izpārdot, bet no pircēja viedokļa *biļetes izpirktas*, nevis *izpārdotas*, tagad šī nianse netiek šķirta (sal. LVV 2006, 429, 430);

izsaukt – pēc krievu *вызвать* 'sacelt, radīt' satraukumu, pārmetumus, tagad lieto bieži šo burtisko tulkojumu: [...] *Krievijas draudoša rīcība izsauc* (labāk: **saceļ, rada**) *satraukumu* (NRA);

jautājumu izsmelt – labāk: *izspriest, pārrunāt*, šad un tad TV dzirdam: *jautājums izsmelts* (labāk: **izspriests**) (Rīga TV24);

iztaisīt – pēc vācu *ausmachen*: *viņš maz ko par to iztaisa* (labāk: *bēdā*), tagad nav gadījies dzirdēt;

izverdums, pareizi: **izverdums** no pagātnes celma *izvirda*, tagad reizēm arī *izverdums*, ko runātāji pamato ar lietojumu savā izloksnēs: [...] *emociju izverdums* (G). Sastopams vecākā literatūrā;

izvest – pēc vācu *ausführen*, *izvest remontu* (pareizi: **izdarīt, veikt remontu**). Tagad: *izremontēt*, arī nepareizo *atremontēt* kā burtisku tulkojumu no krievu valodas;

izvilkties *no dzīvokļa* (vācu *ausziehen*) 'izvākties, izkravāties', tagad šādā nozīmē nelieto;

iepriekš sk. priekš;

iespējamība, labāk: *iespēja*. V. Dambe piebilst, ka arī 20. gs. 80. gados nevajadzīgi lieto vārdu *iespējamība* (DVK 1980, 20): *bankrota iespējamība, grūtniecības iespējamība* u. c., jo pēc J. Endzelīna uzskatiem abi šie vārdi ir sinonīmi (DVK 1932,17). J. Endzelīns iesaka išāko vārdu. Tomēr mūsdienās *iespēja* un *iespējamība* nozīmes niansēs nedaudz atšķiras, jo *iespēja* 'izdevība' (LVV 2006, 374), bet *iespējamība* 'varbūtība': *ir iespēja kārtot eksāmenu pirms sesijas; pastāv iespējamība, ka būs ielu satiksmes sastrēgumi*. Tagad plašākās vārdnīcās iekļauti abi vārdi bez lietojuma ierobežojuma (LLVV 3, 376, 377). Valentīna Skujiņa atzīst išākā vārda priekšrocības, tomēr viņa norāda uz paša J. Endzelīna uzskatu maiņu: „Taču 40. gadu sākumā atvasinājumi *piemērotība, neizzinātība* u. tml. tiek atzīti par latviešu valodā lietojamiem vārdiem.” (Skujiņa 1972, 28);

iet runa – pēc krievu *умму печь* (sic!), „runa var gan būt par ko” (DVK 1932, 17). Lai gan daudz ir aizrādīts, tagad tomēr lieto: *vecumam nav nozīmes, kad runa iet* (pareizi: **ir**) *par stilu* (G);

ieiet uz ko – pēc vācu *auf etwas eingehen* parauga, *es uz to nevaru ieiet*, tagad šāds izteiciens nav dzirdēts;

kurš, kas, kāds – J. Endzelīns iebilst pret pārāk biežu *kurš* lietošanu krievu valodas ietekmē, *kurš* lietojams par apzīmētāju lietvārdam: *kurš puisītis*, par palīgteikumu ievadītāJVārdau ģenitīvā, lokatīvā un gadījumos, kad *kas* būtu pārprotams: *satiku sava drauga sievu, **kurš*** (resp. *kuŗa*) *te dzīvo*, kā arī vienlīdzīgu palīgteikumu ievadīšanai, ja 1. palīgteikums sākas ar *kurš*. Šie ieteikumi ir spēkā arī tagad (LVG 2015, 451, 452);

likties uz ko, *likties uz stāstu rakstīšanu*, labāk: **nodoties** *stāstu rakstīšanai*. Tagad šāds aplams izteiciens *ar likties* nav dzirdēts;

līdz, līdzcilvēki u. c. „Var mums būt un ir arī dažādi līdzskrējēji, līdznācēji, līdzgājēji, līdzstrādnieki u. c., tas ir *līdz* savienojas vienā vārdā arī ar darītāju vārdiem („nomina agentis”) un darīšanas vārdiem („nomina actionis”), piem., *līdznākšana*. Bet ar citiem substantīviem *līdz* vācu *mit* nozīmē labā latviešu valodā nav savienojams, un dažādi *līdzcilvēki, līdzbiedri, līdzskolnieki, līdzpilsoņi* ir neciešami ģermānismi. [...] bet kur *līdz* atbilst vācu vārdam *gleich*, tur *līdz* var savienoties arī ar citādiem substantīviem, piem., *līdzsvars*; te pamatā nav adverbs *līdz*, bet adjektīvs *līdzs* (= *līdzīgs*).” (DVK 1932, 19) Tagad bieži dzirdami vārdi *līdzbiedri, līdzcilvēki, līdzpilsoņi*, ieteicamā **biedri, cilvēki** vai **citi cilvēki, pilsoņi** vai **citi pilsoņi** vietā, vārdnīcās parasti šie vārdi nav sastopami, izņemot „Latviešu literārās valodas vārdnīcu” (LLVV 4, 660, 665). Vārds *līdzautors* tiek atzīts un lietots regulāri (LVV 2006, 591), jo netiek atrasts cits piemērots vārds;

lielinieks, mazinieks tagad ir novecojušies vārdi, to vietā lieto no krievu valodas aizgūtos *boļševiks* (LVV 2006, 178) un *meņševiks*; J. Endzelīns tos neskauž, bet aizrāda uz to nelatviskumu;

lozungs – no vācu *Losung* ir ieviesies, kaut gan lieto arī latvisko *sauklis* (LVV 2006, 607, 971); šķiet, ka tagad *sauklim* ir nedaudz negatīvas nozīmes nianse: *priekšvēlēšanu saukļi pašiem jau aizmirsušies*;

maisīt ‘traucēt’ tagad dzirdams sarunvalodā: *nemaisi man, es strādāju*, nevēlams arī ar nozīmi ‘iesaistīt’ (LVV 2006, 615), piemēram, *nemaisi* (pareizi: **neiesaisti**) *mani savos darījumos*;

maz pa mazam – radies krievu valodas iespaidā, lieto sarunvalodā gaidāmā **pamazām** vietā, piemēram, *cilvēks kultivē paša nelaimi, lai gūtu prieku maz pa mazam* (pareizi: **pamazām**) (G);

mazgadējs, pareizi *mazgadīgs*, tagad *mazgadējs* nav dzirdēts;

mācīties pazīt ‘iepazīties’ no vācu *kennen lernen* (*kennenlernen*), tagad lieto bieži, piemēram, **mācies pazīt pulksteni, mācies pazīt burtus** (Zvaigzne ABC), tas rāda, ka šī konstrukcija valodā nostiprinājusies. Reizēm

pazīt vietā lieto aplamo *atpazīt*, piemēram, *mācies arī atpazīt* (pareizi: **pazīt**) *un sameklēt alfabēta burtus* (LVA);

mutiski, sk. rakstiski;

nākt priekšā, pie slēdziena, analītiskie vārdu savienojumi, kuri radušies citu valodu iespaidā, tā *nākuši priekšā* (pareizi: *bijuši*) *gadījumi; valodā nāk priekšā* (pareizi: **gadās, ir sastopami**) *arī neloģiski izteicieni; tagad – sastopami* vecākā literatūrā vai atsevišķu cilvēku runā;

neapmierinātība – darinājumus ar *-ība* no divdabja *neapmierināts* J. Endzelīns neiesaka, jo tādi nav sastopami tautas valodā. Tagad šis ierobežojums nav spēkā, šādi vārdi ir atrodami vārdnīcās: *apdāvinātība, apmierinātība, atsvešinātība, izsmalcinātība, nodarbinātība, sasprindzinātība, uzbudinātība* u. c., lietvārdu ar *-ība* darināšana no divdabjiem atzīta gramatikās (sk. LVG 2015, 230), sal. iepriekš *iespējamība*;

kas nebūt – radies kā burtisks tulkojums no krievu *ктонибудь* (DVK 1932, 21), atbilst latviešu *kaut kas*, tagad dzirdams sarunās, atrodams interneta tekstos, to biežāk lieto *kas* vietā bez nenoteiktības nozīmes: *Regulāri joki, kas nebūt* (pareizi **kas** vai **kas nemaz**) *nav vairs draudzīgi* (Delfi);

nekavējoši, labāk *nekavējoties* vai kā citādi, tagad dzirdams bieži: *Valsts prezidents un tieslietu ministre vērtē nekavējoši* (labāk: **nekavējoties, steidzami**) *veicamos darbus* (VPK);

nest dienestu, no krievu *нести службу*, latviski **ir (būt) dienestā**, tagad vēl dzirdams sarunvalodā;

no – atsevišķos gadījumos prievārdu *no* lieto nepareizi arī tagad, piemēram, **no 23. jūlija** (pareizi: **ar 23. jūliju**) *veikals slēgts rekonstrukcijai* (paziņojums veikala skatlogā). Arī J. Endzelīna noraidītā frāze *no svara*, kas veidojusies kā burtisks tulkojums no vācu un krievu valodas, atrodama presē: *No svara* (labāk: **svarīga**) *būs ne tikai alga* (Diena), frāzi *no svara* ar pārnesto nozīmi uzrāda dažas vārdnīcas (LVV 1987, 777);

nozīmēt 'izraudzīt', tagad arī *norīkot, iecelt, nozīmēt (amatā)*, burtiskais tulkojums no krievu *наметить*, tagad atzīts par literāru (LVV 1987, 549; LVV 2006, 739) to izmanto terminoloģijā;

(ne)ņemt ko nopietni – pēc vācu *ernst nehmen*, J. Endzelīna ieteikums nav ņemts vērā, šāds lietojums (ne)ņemt ietverts vārdnīcās ar nozīmi 'uztvert': **ņemt nopietni** (LVV 2006, 741), kaut gan tas drīzāk iederētos sarunvalodā;

padot pēc krievu *преподавать* parauga 'mācīt kādu mācības priekšmetu', J. Endzelīns uzskata, ka arī *pasniegt* šādā nozīmē nav labāks (DVK 1932,23), tagad *pasniegt* 'mācīt kādu priekšmetu' atzīts par literāru (LVV 2006, 802), šādā nozīmē tiek lietots arī darbības vārds *docēt* 'lasīt lekcijas': *[...] veicināt doktoranta akadēmiskās kompetences un prasmes docēt kursus* (LU);

pasūtīt, apsūtīt no vācu *bestellen*, ieteikts **pasūtīnāt** laikrakstus, jaunu uzvalku vai izrakstīt grāmatas. Tagad bieži lieto *pasūtīt*, piemēram, *preces, picas* u. tml., attiecībā uz laikrakstiem, žurnāliem – *pasūtīnāt, pasūtīt, abonēt* (LVV 2006, 805);

par nožēlošanu, diemžēl – J. Endzelīns par stilistiski labāku atzīst parasto *diemžēl*, nevis *par nožēlošanu*, „vairāmiem no dažādām -šanām” (DVK 1932, 24). Tagad lieto gan *diemžēl*, gan *par nožēlošanu*, tā runājot neformālajā sarunvalodā: *Par nožēlošanu es diezgan reti šeit diriģēju* (Diena);

tanī pat laikā – pareizi: *tanī (tai) pašā laikā*, tagad lieto arī nepareizo *pat – tai pat laikā*: *Tai pat laikā nomira S. Saharova māte* (G);

pateicoties – no krievu *благодаря* prievārda nozīmē: *pateicoties šādai provokācijai* (pareizi: *šādas provokācijas dēļ*), tagad aplams lietojums dzirdams bieži, piemēram, *pateicoties vējam* (pareizi: *vēja dēļ*), *ugunsgreķu neizdevās ierobežot* (LTV1);

patreizējs – pareizi *pašreizējs*, t. i., kas *pašu reizi* notiek, lietojami *patlaban* un *pašreiz*; tagad arī *patreiz, patreizējs* atrodams plašsaziņas līdzekļu valodā: *Tūristiem patreiz (pareizi: pašreiz) jāizvairās no ceļošanas uz Turcijas austrumiem* (G);

pārdot ar nozīmi ‘nodot tālāk, pārraidīt, paziņot’ – nepareizi tulkots no krievu *передать*, tagad šādā nozīmē *pārdot* nav dzirdēts;

pirms, sk. priekš;

pie – prievārds *pie* „tā [prepozīcija] tīrā latviešu valodā ir lietājama tikai vietas nozīmē un aiz *piederēt*” (DVK 1932, 25). J. Endzelīns vērsas pret tādiem burtiskiem tulkojumiem no vācu valodas kā *pie labas gribas, pie laika, pie pirmās izdevības, pie vainas* u. c. Tagad tie nav zuduši: *Pie labas gribas (pareizi: ar labu gribu) to ir iespējams pārbaudīt* (LV); *Pie laika* (grupas „Remix” 1989. gadā izdota skaņu plate); [...] *dominē noskaņojums pamest Latviju pie pirmās izdevības* (labāk: *izdevīgā brīdī*) (NRA); *Pie vainas* (labāk: *vainojama*) *varētu būt aplama tehnoloģija* (Diena); ir dzirdams aplams *pie* lietojums apstākļu, situācijas nozīmē: *Pie šādas situācijas* (labāk: *šādā situācijā*) *tā varētu būt* (Rīga TV24);

piedot ‘piešķirt’ – radies citu valodu iespaidā: *piedot* (pareizi: *dot, piešķirt*) *vārdiem vēlamu gradāciju*, tagad ir biežs lietojums: *šokolādes brūnie toņi piedod* (labāk: *piešķir*) *telpai solidumu* (KIV). Vārdnīcās mēdz būt norāde par šādu nevēlamu lietojumu (LVV 2006, 829);

pielikt *visas pūles* – šo izteicienu J. Endzelīns vērtē kā nevēlamu, burtisku tulkojumu no krievu valodas, tagad šis izteiciens bez ierobežojuma iekļauts latviešu valodas vārdnīcās (LVV 1987, 616; LVV 2006, 835);

pielietot – labāk: *lietot* jeb *lietāt*, J. Endzelīns iebilst arī pret šo burtisko tulkojumu, jo analogs atrodams gan vācu, gan krievu valodā: *pielietojamās zinātnes* (sal. *прикладные науки*), iesaka *lietājamās zinātnes*. Tagad nostiprinājies termins *lietišķās zinātnes*, bet *pielietot* dzird bieži **lietot** un **izmantot** vietā: *Kā pielietot* (labāk: **lietot**) *dianētiku. DVD mācību filma* (IG); *Bauskas skolotāja mācās pielietot* (labāk: **izmantot**) *modernās tehnoloģijas* (BDz);

pieņemt – *pieņemsim* no krievu (*предположить*), J. Endzelīns iesaka izmantot latviešu *iedomāsimies*; tagad šajā nozīmē lieto gan *pieņemt* (*pieņemsim, pieņemot*), ko akceptē arī vārdnīcas, piemēram, *Pierādīt teorēmu, pieņemot* *pretējo* (LVV 2006, *pieņemt* 8. noz. 838, 839); gan *iedomāsimies: ledomāsimies kādu hipotētisku dienu, kad valsts pēkšņi ir pārstājusi eksistēt* (GG Ļjabs 2017);

piepalīdzība – J. Endzelīns neiesaka lietot šo lietvārdu, tā vietā iederētos – *palīdzība*, bet darbības vārds *piepalīdzēt* varētu būt, jo tā nozīme atšķiras no *palīdzēt*. Tagad atsevišķos gadījumos lieto arī *piepalīdzība: [...] konkrēti fakti kā vienīgie, ar kuru piepalīdzību, šķiet, var izteikt vēl kādu varbūtību [...]* (GG);

pierakstīt 'piedēvēt' – nav ieteicams, šādā nozīmē *pierakstīt* dzirdams atsevišķos gadījumos: *man pieraksta* (pareizi: *piedēvē*) *dažādus pārkāpumus*;

pievest *argumentus*, pareizi: **minēt**, atsevišķos gadījumos sarunvalodā lieto *pievest piemēru* vai *argumentus*, kas normētā valodā nebūtu ieteicams;

pret – *ieeja pret ziedojumiem* (pareizi: *par ziedojumiem*); tagad šādā maiņas nozīmē prievārds *pret* un *par* tiek lietots, *ieeja par/pret ziedojumiem, šādu pret* lietojumu atzīst V. Skujiņa (Skujiņa 1993, 47), arī vārdnīcas, piemēram, *mainīt mazāku dzīvokli pret lielāku* (LVV 2006, 874), un gramatikas (LVG 2015, 638);

priekš, iepriekš, pirms, atpakaļ – prievārds *priekš* nav jālietā tur, kur var izteikties ar vienkāršo datīvu – *[...] sensācija priekš Rīgas* (pareizi: *Rīgai*) (DVK 1932, 28). Gramatikās ir norādes, ka *priekš* ne vienmēr var aizstāt ar datīvu tad, kad var rasties pārpratumi, piemēram, *Es tak svētdien krogā redzēju, ka kazaks saimniecei priekš tevis* (nevis *tev*) *iedeva vēstuli* (R. Blaumanis) (pēc Mllvg I 1959, 736). Prievārds *priekš* ir lietojams laika nozīmē, piemēram, *tas noticis priekš gada/pirms gada. Iepriekš* ir apstākļa vārds ar to pašu nozīmi kā *papriekšu: iepriekš/papriekšu* ir *kas cits jādara* (pēc DVK 1932, 29). J. Endzelīns noraida vārda *atpakaļ* lietošanu laika nozīmē, piemēram, *tas noticis vienu gadu*

atpakaļ (pareizi: **priekš/pirms gada**), jo tas radies krievu valodas *год* *момы назад* iespaidā (DVK 1932, turpat). Tagad sarunvalodā joprojām dzirdamas atkāpes no normas *priekš* lietošanā (sk. LVG 2015, 621), arī *atpakaļ* aplami mēdz lietot laika nozīmē: *dažus gadus atpakaļ* (pareizi: **iepriekš**) (LP);

priekšstāvis – labāk *pārstāvis*, J. Endzelīns iebilst arī pret vārdu *priekšsēdētājs*, iesakot *priekšsēdis*, tagad lieto abus vārdus, *priekšsēdētājs* ir nostiprinājies valodā un tiek bieži lietots (LVV 2006, 879);

rakstiski, pareizi: **ar rakstu, rakstveidā**; mutiski – pareizi: **mutvārdos**, tagad šie burtiskie tulkojumi no citām valodām nav zuduši, tie ir atzīti vārdnīcās, piemēram, *rakstisks* īp., *rakstiski* apst., arī *rakstveida* ģen. nelok., *rakstveidā* apst. (LVV 2006, 902), *mutisks* īp., *mutiski* apst., *mutvārdi* dsk. (LVV 2006, 665);

reiz lietots pēc krievu *раз* parauga, ievadot palīgteikumu saikļa *ja* vietā: *reiz* (= *ja reiz*) *tas ir noticis, tad tur nekas nav darāms*. Tagad arī šādu palīgteikuma konstrukciju lieto. Palīgteikumi ar ievadītārvārdu *reiz* minēti arī jaunākajā gramatikā ar skaidrojumu: „Šajā teikumā varētu būt elidēts nosacījuma saiklis: [*ja*] *reiz* – *tad*.” (LVG 2015, 871);

reti ar nozīmi 'loti': *kuluāros reti* (= *loti*) *liela dzīvība*. Tagad arī sastopams šāds lietojums: *mūsu skolotāji bija reti* (labāk: **loti**) *skaists rokraksts* (G);

riebjums, cepju – gramatiski nepareizs darinājums un forma; *riebums* no *rieb(ties)* pagātne *riebru* – *rieb+ums*; *cept* – *cepu* tagadnē bez *j* noteiktās mijas, tagad aplamais *cepu* bieži ir dzirdams atsevišķu cilvēku publiskā runā kulinārijas raidījumos;

rietrumi – radies *austrumi* iespaidā, pareizi: *rietumi*, jo nav ne *rietrēt*, ne *rietrs* (plašāk Paegle 2015, 23);

sastāvēt – ar nozīmi 'būt': *sastāvēt* (= *būt*) *par biedru*, tagad lieto bieži, piemēram, *Man pazīstami cilvēki tādā* [arodbiedrībā] *sastāvēja* *jau vairākus gadus* (G). Dažas vārdnīcas *sastāvēt* šādā nozīmē uzrāda par nevēlamu (LVV 2006, 966);

sirdsšķīsti ļaudis – labāk: *šķīstsiržu ļaudis*, lai nebūtu lietvārda ģenitīvs adjektīvsalikteņa pirmajā daļā. J. Endzelīna ieteikums neieviesās. Tas saglabājies kā Jāņa Poruka darba „Sirdsšķīsti ļaudis” nosaukums, un literatūras aprakstos to mēdz izmantot tikumīgu cilvēku nosaukšanai;

skaitīt 'uzskatīt' – pēc krievu *считать* parauga, tagad sarunvalodā dzirdams *reti*;

slēgt, slēdziens – labāk: *secināt, secinājums*; J. Endzelīna ieteikums par *slēdziena* vārdu neieviesās, tagad: *prāta slēdziens, ekspertīzes slēdziens, apsūdzības slēdziens* u. c. (LVV 2006, 1011);

studentība, strādniecība u. c. ar izskaņu *-ība* J. Endzelīns neiesaka, ja to nozīme no pamatvārda neatšķiras, *studenti* un *studentība* ir viens un tas pats, tāpat kā *strādnieki* un *strādniecība*, bet *strādniecība* padomju laikā nostiprinājās, tāpat arī *izdevniecība* 'grāmatu apgāds', tagad vārds *apgāds* atkal tiek lietots;

šaubīgs – norāda uz neprecīzu *сомнительный* tulkojumu, pareizi: *neuzticams* (cilvēks); tagad vārdnīcas šādā nozīmē *šaubīgs* atzīst par literāru, tas esot sinonīms vārdam *neuzticams*, *apšaubāms* (LVV 1987, 789; LVV 2006, 1064);

šķēršļi – aizrādīts, ka *šķērslis* dsk. forma ir *šķēršļi* ar *j* noteikto līdzskaņu grupu miju – [-sl-] – [-šļ-], nevis *šķērslji*; atsevišķos gadījumos šāda kļūda sastopama skolēnu rakstu darbos;

tas gods – izteicienā lieks *tas* artikula nozīmē, labāk: *man ir gods*, tagad bieži dzirdams: *man ir **tas** gods*, jo ir nostiprinājies valodā kā stabils izteiciens, kaut varētu iztikt bez *tas*;

ugunsdrošs – neatbilst latviešu valodas vārddarināšanas modelim, arī *sirdsšķīsti ļaudis*, *debeszils*, un *ugunsdrošs* vietā ieteikts *nedegams skapis*, bet tas neieviesās, tagad *ugunsdrošs* nostiprinājies valodā (LVV 2006, 1119);

ugunsdzēsība – J. Endzelīns aizrāda uz nepiemērotu vārdu savienojumu *ugunsdzēsības piederumi*, labāk: *ugunsdzēsēju* jeb *uguns dzēsāmie piederumi*. Tagad *ugunsdzēsāmie piederumi*, *aparāti* u. tml.;

uz – prievārda aplams lietojums konstatēts daudzos vārdu savienojumos un nozīmēs – vācu *auf* vai krievu *на* ietekmē: *reizināt uz* (latv. **ar**) *divi*; *dalīt uz* (latv. **ar**); *vārds beidzas uz* (latv. **ar** *galotni*) *e*; *uzņemties darbu uz* (latv. **ar**) *šādiem noteikumiem*; *prasīt 36 % par gadu uz* (latv. 36 % *gadā* **par**) *izsniegtiem aizdevumiem*; *dokumenti uz 26 g. vecā Kārļa Pīlādzis vārdu* (latv. **ar** 26 g. *vecā Kārļa Pīlādža vārdu*); *dzīvojuši uz* (latv. **ar**) *viltotām pasēm*; *notiesāts uz* (latv. **ar**) *3 gadiem cietuma*; *viņš dzīvo uz Tērbatas ielas* (latv. *Tērbatas ielā*); *vajadzīgs kučieris uz smago braukšanu* (latv. *smagai braukšanai*); *braukšanas apmācība uz* (latv. **ar**) *dažādu sistēmu automobiļiem*; *komponēt dziesmu uz* (latviskāk – **ar**) *Poruka tekstu*; *pārmainīt cirvi uz* (latv. **ar**; tagad ierastāk **pret**) *lāpstu*; *uz pavēli* (**pēc** *pavēles*). Tagad gandrīz visi šie vārdu savienojumi dzirdami publiskajā saziņā. V. Skujiņa uzskata par pieņemamu *uz (kā) vārda*, piemēram, *noformēt pilnvaru uz J. Bērziņa vārda* (Skujiņa 1993, 47). Arī izteiciens *notiesāt uz 3 gadiem* netiek stilistiski ierobežots (LVV 2006, 732), kā piebilst V. Dambe atkārtotā 4. izdevumā „Darbu izlasē” – J. Endzelīna ieteikums „neieviesās” (DVK 1980, 35). Ir nākuši klāt vēl citi prievārda *uz* aplami lietošanas gadījumi, piemēram, *bēgļu skaits palielinājies uz pusi* (pareizi: **par** *pusi*) (LTV1). Daži prievārda *uz* vietā lieto

pa vai *par*, piemēram, [...] šāva pa vecomāti (pareizi: **uz** vecomāti), šāva pa sievu (pareizi: **uz** sievu) (LNT); attiecībā par (pareizi: **attiecībā uz**) (LR1);

uzdot cīņu – pēc vācu *den Kampf aufgeben*, latviski *atteikties no cīņas*, tagad sarunvalodā dzirdams *uzdod nervi* ‘nespēj izturēt, atsakās klausīt’, šādu lietojumu sarunvalodā uzrāda vārdnīcas (LVV 2006, 1125);

uzkrist – no vācu *auffallen*, labāk *acis krist*, tagad *uzkrist* ar nozīmi ‘būt pēkšņi viegli ievērojamam, pamanāmam, uztveramam’, **uzkrita lielā cenu starpība**, šo vārdu bez ierobežojuma uzrāda vārdnīcas (LVV 2006, 1128); tomēr šāds izteiciens būtu pieļaujams tikai sarunvalodā.

uzskaitīt ‘minēt’ – radies gan vācu, gan krievu valodas iespaidā. Tāds lietojums varētu būt frāzē: *uzskaitīt argumentus*. Tagad šādā nozīmē *uzskaitīt* nav dzirdēts;

uzskatīt ‘domāt, atzīt’, *opozīcija uzskata* (= *domā*), tagad bez ierobežojuma *uzskatīt* lieto literārajā valodā (LVV 2006, 1135);

uzteikt ‘uzslavēt’, bet ne ‘oficiāli atbrīvot no darba’, tagad lieto abās nozīmēs: ‘atbrīvot no darba’ un ‘uzslavēt’ (LVV 2006. 1138);

vidutājs – nepareizs darinājums, jo nav verba *vidūt*, iesaka *starpnieks*, tagad *vidutājs* (ar īsu *u*) atzīts par literāru (LVV 2006, 1169);

viņš, tas – atgādinājums, ka *viņš* attiecas uz dzīvām būtnēm, bet *tas* uz priekšmetiem, tagad bieži *viņš* norādāmā vietniekvārda nozīmē attiecina uz lietām, piemēram, *nu viņš* [2018. gads] *ir sācies* (LR1) (par to arī LVG 2015, 439);

visā drīzumā, īsumā, kailumā – radušies vācu valodas iespaidā, iesaka izteikties citādi, tagad tie gandrīz visi, izņemot *visā kailumā* un (*visā*) *īsumā*, aprobēti un iekļauti vārdnīcās (LVV 2006, 257, 401, 716);

vispārējs un vispārīgs atšķiras pēc nozīmes: *vispārēja neraža* (no vietas un laika adverbiem), bet *vispārīgas debates*, tagad sarunvalodā šo vārdu nozīmes bieži nešķir;

vietējs – atvasinājums pēc krievu valodas *местный* parauga, labāk *šejienes* vai *turienes ļaudis*, tagad *vietējs* aprobēts un iekļauts vārdnīcās (LVV1987, 859; LVV 2006, 1176);

zem – prievārds nepareizi lietots citu valodu iespaidā: *grāmata iznākusi zem virsraksta* (latv. **ar** *virsrakstu*), tagad šad un tad dzirdams publiskā runā: *izglītības iestāde ir zem cita nosaukuma* (pareizi: **ar** *citā nosaukumu*) (LTV1).

Salikteņi

Šajā nodaļā aplūkoti salikteņi un vārdu savienojumi, kurus saista defise, piemēram, *redaktors-izdevējs*, defises vietā ieteikts lietot saikli *un* vai manīt vārdu kārtību, piemēram, *izdevējs redaktors* jeb *izdevējs un redaktors*, kā arī *katoļu latvieši*, nevis *latvieši-katoļi*, *Latvijas un Igaunijas savienība*, nevis *Latvijas-Igaunijas savienība*, bet *Rīgas Liepājas dzelzceļš*, nevis *Rīgas un Liepājas dzelzceļš*. Jāpiebilst, ka tagad lieto vienotājdomezīmi šajā vārdu savienojumā *Rīgas–Liepājas dzelzceļš* (Blinkena 2009, 2016, 384). Defises lietošanas ierobežojumi spēkā arī tagad (Blinkena [2009], 2016, 409).

Salikteņus sniegbalts, debesziļš un vārdu savienojumus *liķa bāls*, *ledus auksts*, *bumbas veidīgs*, *dzīves priecīgs* u. c. J. Endzelīns neiesaka lietot, jo tie radušies kā burtiski tulkojumi no vācu valodas. Tomēr šāda veida adjektīvu salikteņi ar lietvārda ģenitīvu pirmajā daļā ir plaši ieviesušies, tos tagad uzskata par iederīgiem latviešu valodā (Ahero 1965; LVG 2015, 269).

dzenspēks, kuļmašīna, šujmašīna u. c. ir radušies vācu valodas iespaidā, *dzenspēks* vietā iesaka *dzinējspēks*, bet tomēr atsevišķi šādi latviešu valodai netipiski salikteņi ieviesušies, piemēram, *dzensiksna*, *dzenskrūve* (LVV 2006, 264), arī salikteņi ar darbības vārda ciešamās kārtas tagadnes divdabja formu, piemēram, *rakstāmpalva*, ir raksturīgi valodai, bet to īsinājumi *kuļmašīna*, *šujmašīna* atgādina burtiskus tulkojumus no vācu valodas, tomēr tie nostiprinājušies valodā un vārdnīcas tos akceptē (LVV 2006, 558, 1075).

Sintakses kļūdas

Šajā nodaļā J. Endzelīns aplūko daudzveidīgus sintakses jautājumus: vārdu saskaņošanu un saistījumu teikumā, nevēlamu citu valodu un izlokšņu ietekmi dažādās konstrukcijās, neveiklu izteiksmi paziņojumos un vārdu kārtu jeb secību teikumā.

„Puiķis” kgs resp. kdze; „Latvijas Sargs” redakcija – ar šiem piemēriem J. Endzelīns aizrāda uz vārdu saskaņojuma nepieciešamību, pareizi: *Puiķa kgs*, „*Latvijas Sarga*” redakcija, tagad arī bieži dzirdams, piemēram, reklāmā *Smiltenes piens Krievijas siers ar 40 % atlaidi* (pareizi: „*Smiltenes piena*” *Krievijas siers*);

latviešu un leišu valodas – krievu valodas iespaidā daudzskaitlīs nevietā aiz vienlīdzīgiem teikuma locekļiem, kas izteikti ar lietvārda ģenitīvu, te saskaņojams tikai ar pēdējo vienlīdzīgo teikuma locekli: *latviešu un leišu valoda*, nevis *valodas*. Tagad lietvārdu daudzskaitlī aiz šādiem vienlīdzīgiem teikuma

locekļiem lieto bieži: *Tāpat bijušas publikācijas vācu, zviedru, krievu, poļu, angļu, igauņu, lietuviešu valodās* (Delfi), (pareizi: [...] *un lietuviešu valodā*);

jākuļ rudzus – pareizi: *jākuļ rudzi* (nominatīvs); šo likumu apstiprina gramatikas (LVG 2015 487), bet tomēr publiskajā telpā šajā konstrukcijā bieži sastopams akuzatīvs, piemēram, *jāsaka taisnību* (Delfi), (pareizi: *taisnība*);

kas arī (ne), kur arī (ne), cik (liels) arī (ne) u. c. – konstrukcijas, kas radušās citu valodu iespaidā: *lai kas viņš arī nebūtu*, pareizi: *lai kas viņš ir (būtu)*. Tagad arī lieto: *Lai kas arī nebūtu* (pareizi: *lai kādas ir*) *zobu sāpes un to iemesls, tās nevienam nav patīkamas* (ZL);

grāmata viegli lasās; tur redzas kalns – aplams atgriezenisko darbības vārdu lietojums: *grāmata viegli lasās* (pareizi: *viegli lasāma*); tagad arī ir nepareizs lietojums: *Grāmatai ir trīs daļas un daudz zīmējumu, tāpēc arī viegli lasās* (Zvaigzne ABC), (pareizi: *lasāma*); ir dzirdami arī citi aplami izteicieni: *kā tev skrienas, guļas, strādājas* u. tml.;

turpināja apspriest, labāk: *turpināja apspriedi* ar lietvārdu akuzatīvā, nevis nenoteiksmi kā krievu valodā, tagad šāds nosacījums vairs nav spēkā, sk. *turpināja lasīt, rakstīt* (LVV 2006,1115);

Vārdu kārtā teikumā – J. Endzelīns atgādina par vārdu secību, ka divdabis, kas saistīts ar adverbu, ir liekams teikumā aiz adverba: *vakar mirušais*, nevis **mirušais vakar**, starp vairākiem apzīmētājiem vietniekvārds *tas* un *šis* lietojams pirmais: *par tām attiecīgo zemju ārpolitikas līnijām*, nevis *par attiecīgo zemju tām ārpolitikas līnijām*; citu norādāmo vietniekvārdu priekšā nostājas *viss, visi šie jaunie vārdi*. Tagad bieži neievēro vārdu secību: **Šie visi** (pareizi: *visi šie*) *faktori rada pazemes ūdeņu [...] piesārņojuma draudus* (R);

ar Annas; sveicieni Annas! – izlokšņu forma rakstu valodā, pareizi: *ar Annu, pasveicini Annu!*

Rīgā sievietes par daudz – aplams vārdu saistījums ar apstākļa vārdu *daudz*, pareizi: *Rīgā par daudz sievietes*; tagad bieži *daudz* lieto ar nominatīvu gaidāmā ģenitīva vietā, piemēram, *Neskaidribas* (pareizi: **neskaidribu**) *un iebildumi* (pareizi: **iebildumu**) *ir daudz* (TV3).

J. Endzelīns norāda uz dažādām izteiksmes nepilnībām paziņojumos: *Te lūdzu netrokšņot!* pareizi: *te lūdz netrokšņot*; *Tornī uzkāpt* (pareizi: *kāpt*) *aizliegts!* *Šai parkā aizliegts bojāt visus* (pareizi: *atmetot visus*) *augus*.

Stila kļūdas

Šajā nodaļā ieteikts nelietot blakus divus prievārdus: *ar no*; šis nosacījums spēkā arī tagad (Krūmiņa, Skujiņa 2002, 87, 88). Tas pats attiecas uz vairākiem saikļiem blakus (*ka, ja*) un nevajadzīgiem saikļu atkārtojumiem (*ka..., ka...*).

Liekvārdība ir bijusi skaužama toreiz un tagad. No stila viedokļa literārajā valodā nav iederīgs vietniekvārds *šitas*, kuru J. Endzelīns sauc par vulgāru, t. i., neliterāro leksiku. Tagad gramatiku autori to uzskata par stilistiski neitrālu vārdu, piederīgu pie vispārlietojamās leksikas, literārajā sarunvalodā pieņemamu (LVG 2015, 439);

latvis un latvietis, šie abi vārdi atšķiras pēc stila, *latvis* „augstā stila vārds”, poētisms, bet *latvietis* – ikdienas runai, tagad tiem arī ir šāds vērtējums (LVV 2006, 582). J. Endzelīna stilistiskais šķirums vārdiem *leitis* – ikdienas runai, un *lietuvietis* – augstākais stils, tagad vairs nepastāv: „[...] leitis tagad laikam ir tas pats *liet(uv)is*,” – tā komentāros V. Dambe un Solomons Levi (DVK 1980, 45).

Vietu vārdi

J. Endzelīns „no valodas vēstures un valodas likumsakarību viedokļa”, kā raksta O. Bušs (Bušs 2014, 16), vērtē dažādus vietvārdus, bet ne visi tie ieviesās, piemēram, *Eglūna Aglonas* vietā vai *Pliskava Pleskavas* vietā, vai *Ķemeres Ķemeru* vietā. Tagad daži J. Endzelīna ieteikumi ir ievēroti – lieto *Igaunija*, nevis *Estija*, *Ženēva*, nevis *Žeņēva*, *Karaļauči*, nevis *Kaṛalauči*, *Gaiziņš*, nevis *Gaisiņš*. Reizēm gan literatūrā var atrast *Estijas* vārdu.

Nobeigums

Pēc „Dažādu valodas kļūdu” analīzes varam konstatēt – tagad ir zudušas tikai dažas no J. Endzelīna uzrādītajām valodas kļūdām. Zuduši galvenokārt tolaik individuāli darinājumi vai neveikli izteicieni, neveiksmīgi burtiski tulkojumi, piemēram, *bez kā*, *dzīt politiku*, *izvilkties no dzīvokļa*, *likties uz* (rakstīšanu), *padot* ‘mācīt kādu priekšmetu’, *pārdot* ‘nodot tālāk’, *izaicināt* ‘uzaicināt’, *mazgadējs*, *studentība* un *izcilus stāvošs darbinieks*. Tagad rakstu valodā nav atrodamas arī dažas retāk lietojamas dialekta formas, piemēram, *ar Annas*.

Visas pārējās valodas kļūdas, kuras J. Endzelīns uzskatīja par nevēlamām, no valodas nav zudušas. Lielu daļu no tām valodnieki atzinuši par iederīgām literārajā valodā. Ir atzīti jauni vārddarināšanas modeļi, piemēram, *debeszils*,

ugunsdrošs, dzenskrūve, ilgstspēja, iespējamība, neapmierinātība, caurskatīt, cauraust, vidutājs u. c. Arī gramatisko formu veidošana paplašinājusies, tagad divdabjus ar -oš- var veidot no jebkuriem vārdiem, piemēram, *aicinošs, zinošs, veicinošs, esošs*. Vārdu krājums tiek papildināts ar daudziem burtiskiem tulkojumiem no citām valodām, vārdnīcās bieži vien vairs neuzrāda, ka vārds iederētos tikai sarunvalodā, piemēram, *nozīmēt* (amatā), *uzkrist* 'būt pēkšņi viegli pamanāms', *šaubīgs* (cilvēks) 'neuzticams' u. c., starp tiem arī analītiskie vārdu savienojumi, piemēram, *ciest neveiksmi, ņemt dalību* u. c. Tātad valodas normēšanas gaita kļūst brīvāka, bieži vien priekšroku dodot neformālai sarunvalodai. „Latviešu valodas gramatikas” (2015) ievadā tas ir skaidri norādīts: „Latviešu valodas gramatikā iztīrītas mūsdienu, resp., pašreizējās vai pēdējo gadu desmitu, **galvenokārt** [Dz. P. izcēlums] normētās jeb literārās valodas parādības, ņemot vērā tās pastāvēšanu kā rakstu, tā mutvārdu formā.” (LVG 2015, 19)

Atsevišķu grupu veido vārdi un vārdu savienojumi, kurus arī tagad valodas normētāji atzīst par nevēlamiem, bet tie tomēr bieži tiek lietoti publiskā saziņā, piemēram, *atpazīt, izpalikt, nekavējoši, pateicoties, līdzcīvēki, jāsaprot to, latviešu un lietuviešu valodas, dēļ melošanas, ar kājām* u. c. Bieži runa „rotāta” ar dažādām pareizrūnas kļūdām, piemēram, patskaņa *a, ā* lietošanā (*daram, mēģinam*) vai šaurā un platā *e, ē* nenošķiršanā: *Zemgale* (ar šauru *e*), *sen* (ar plato *e*), *spēlfilma* (ar plato *ē*) u. tml. Bez aizķeršanās TV ziņās stāsta par *bardaku, smeķi* un *lustēm*, saka *kad ka* vietā, patskaņu *a, ā* garumam nepievērš uzmanību (*gribās, saucās* u. c.).

Varam secināt, ka tagad krasi ir mainījusies attieksme pret normētu literāro valodu kā kultūras valodu, biežāk lieto neformālo sarunvalodu ar daudziem valodas negludumiem, dialekta formām, kuras ir visai noturīgas, un nevajadzīgiem aizguvumiem, it sevišķi no angļu valodas. Varbūt mainīsim literārās valodas definīciju – „tā ir apzināti nekopta valoda...”, kas atgādina ar latvāņiem aizaugušu dārzu. O. Bušs šajā sakarā raksta: „Tomēr pilnīga atteikšanās no preskripcijas [valodas normēšanas] pavērtu durvis valodas kreolizācijai, tam, ka Latvijā veidotos jaukta lingvistiskā sistēma uz latviešu, krievu un angļu valodas elementu bāzes.” (Bušs 2014, 18)

1. Ahero 1965 – Ahero, Antonija. Par *debeszils, sniegbalts*... tipa saliktenjiem. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. Atb. red. H. Bendiks. Rīga : Liesma, 1965, 31.–38. lpp.
2. Alunāns 1856 – Alunāns, Juris. *Dziesmiņas. Latviešu valodai pārtulkotas*. Tērpātā : Laakmana drukātava, 1856.

3. Auziņa, Liepa 2016 – Auziņa, Ilze, Liepa, Dīte. Omulīgā oma Alojā klonē bebru uz klona grīdas jeb dažas pārprotamas grafēmas mūsdienu latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 11. Atb. red. V. Šaudiņa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016, 5.–18. lpp.
4. Balode 2009 – Balode, Laimute. Dažas pārdomas par lietuviešu personvārdiem latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 4. Atb. red. L. Lauze. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 100.–111. lpp.
5. Blinkena 2016 – Blinkena, Aina. *Latviešu interpunkcija*. Otrais, pārstrādātais izdevums. Rīga : Zvaigzne ABC, [2009], 2016.
6. Bušs 2014 – Bušs, Ojārs. Jāņa Endzelīna ieteikumi un mūsdienu antipreskriptīvisms: līdzsvaru meklējot jeb valodniecības klasiskās preskriptīvisma un antipreskriptīvisma krustcelēs. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Atb. red. A. Kalnača. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 14.–19. lpp.
7. Endzelīns, Milēnbahs 1907 – *Latviešu gramatika*. J. Endzelīna un K. Milēnbaha sarakstīta. Rīga : K. J. Zihmaņa apgādībā, 1907.
8. Endzelīns 1979 – Endzelīns, Jānis. M. Bruņenieks. Mūsu valodas krusts un bēdas. Rīga 1928. *Jānis Endzelīns. Darbu izlase*. III₁. Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. A. Upīša Valodas un literatūras institūts. Redakcijas kolēģija: H. Bendīks, A. Bergmane, A. Blinkena, L. Ceplītis, V. Dambē, R. Grabis (atbildīgais redaktors), T. Jakubaite, M. Rudzīte, E. Šmite. Sējumu sastādījusi un rediģējusi V. Dambē. Rīga : Zinātne, 1979, 696.–713. lpp.
9. Endzelīns 1980 – Endzelīns, Jānis. Arī skolotāja. *Jānis Endzelīns. Darbu izlase*. III₂. Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. A. Upīša Valodas un literatūras institūts. Redakcijas kolēģija: H. Bendīks, A. Bergmane, A. Blinkena, L. Ceplītis, V. Dambē, R. Grabis (atbildīgais redaktors), T. Jakubaite, M. Rudzīte, E. Šmite. Sējumu sastādījusi un rediģējusi V. Dambē. Rīga : Zinātne, 1980, 99.–102. lpp.
10. Kronvalds 1888 – Drusciņas iz Kronvalda Ata atstātiem papīriem. Valodas lietā. *Austrums*. Zinības un rakstniecības žurnāls. Izdevējs un vadītājs J. Velme. Jelgavā : E. Zislaka drukātava, 1888, 1015.–1017. sleja.
11. Krūmiņa, Skujiņa 2002 – Krūmiņa, Veronika, Skujiņa, Valentīna. *Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata*. Rīga : Valsts kanceleja, 2002.
12. LVG 2015 – *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015.
13. LVVA 1939 – Latvijas Valsts vēstures arhīvs 162. fonds. 2. apraksts, 798. lieta. *Pareizrakstības jautājumi*.
14. LLVV 3 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 3. sējums. G–I. Atb. red. L. Ceplītis. Rīga : Zinātne, 1975.
15. LLVV 4 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. sējums. J–L. Atb. red. L. Ceplītis. Rīga : Zinātne, 1980.
16. LVV 1978 – Latviešu valodas vārdnīca. A–Ž. Atb. red. D. Guļevska. Rīga : Avots, 1987.

17. LVV 2006 – *Latviešu valodas vārdnīca. 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu*. Redaktores D. Guļevska, I. Rozenštrauha, D. Šnē. Rīga : Avots, 2006.
18. Mize 1972 – Mize, Silvija. Dažas atkāpes no normas šaurā un platā e, ē izrunā. *Valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 8. laidiens. Atb. red. H. Bendiks. Rīga : Avots, 1972.
19. Milēnbahs 1914 – Milēnbahs, Kārlis. Par plato un šauro e. *Druva*, I sējums. Nr. 1, 40.–44. lpp.; arī *Kārlis Milēnbahs. Darbu izlase*. 2 sēj. Sast. I. Druviete; zin. red. S. Lagzdiņa. 2. sēj. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2011, 352.–357. lpp.
20. Milēnbahs 2009, 2011 – *Kārlis Milēnbahs. Darbu izlase*. 2 sēj. Sast. Ina Druviete; zin. red. Sarmīte Lagzdiņa. 1. sēj. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2009; 2. sēj. – 2011.
21. Mllvg I 1959 – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I. Fonētika un morfoloģija*. Atb. red. E. Sokols. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.
22. Paegle 1986 – Paegle, Dzintra. *Runāsim pareizi!* Metodiska izstrādne. Rīga : P. Stučkas LVU, 1986.
23. Paegle 2006 – Paegle, Dzintra. Piedēkļverbu konjugācijas maiņa. *Baltu filoloģija*. XV (1/2) 2006. Baltu valodniecības žurnāls. Red. P. Vanags. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 57.–79. lpp.
24. Paegle 2011 – Paegle, Dzintra. Jāņa Endzelīna un Pētera Šmita „Izrunas un rakstības vadonim” – 90. *Baltu filoloģija*. XX (2) 2011. Baltu valodniecības žurnāls. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Baltu valodniecības katedra. Red. P. Vanags. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 25.–40. lpp.
25. Paegle 2016 – Paegle, Dzintra. J. Endzelīna un P. Šmita „Izrunas un rakstības vadoņa” (1921–1930) vārdu saraksts. *Baltu filoloģija*. XXIV (2) 2015. Baltu valodniecības žurnāls. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Baltu valodniecības katedra. Red. P. Vanags. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 11.–36. lpp.
26. PK 1970 – Pareizrakstības komisijas atzinumi par pareizrunu. *Valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 6. laidiens. Atb. red. H. Bendiks. Rīga : Avots, 1970, 169.–174. lpp.
27. Porīte 1973 – Porīte, Tamāra. J. Endzelīna galvenie literāro normu avoti un normēšanas kritēriji latviešu valodas praksē. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. 1973, Nr. 2 (307), 1973, 68.–75. lpp.
28. Saule-Sleine 1982 – Saule-Sleine, Mērija. Valodas kļūdas radiatorāidījumos. *Valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 18. laidiens. Sastādījusi S. Lagzdiņa. Rīga : Avots, 1982, 135.–137. lpp.
29. Skujiņa 1972 – Skujiņa, Valentīna. J. Endzelīna devums latviešu valodas zinātniskās terminoloģijas attīstībā. *Valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 8. laidiens. Atb. red. H. Bendiks. Rīga : Liesma, 1972, 17.–32. lpp.
30. Skujiņa 1993 – Skujiņa, Valentīna. *Valsts valodas prasmei lietvedības dokumentos*. Rīga : Biznesa Komplekss, 1993.

31. Soida 2009 – Soida, Emīlija. *Vārddarināšana*. Dz. Paegles red. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009.
32. Strautiņa 1982 – Strautiņa, Vaira. Tautosillabiska savienojuma *-er-* izruna internacionālismos. *Valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 17. laidieni. Sastādījusi S. Lagzdiņa. Rīga : Avots, 213.–216. lpp.
33. Šulce 2005 – Šulce, Dzintra. Daži aktuāli pareizrūnas jautājumi. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 1. Atb. red. S. Lagzdiņa. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 101.–106. lpp.
34. VK 2011 – Valodas konsultācijas. Sagatavojušas LVA lingvistes Dite Liepa, Mairita Purviņa, Ingrida Sjomkāne un Dzintra Šulce (pareizrūnas jautājumi). *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 6. Atb. red. O. Bušs. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 169.–182. lpp.

Avoti

35. DVK 1928 – Endzelīns, Jānis. *Dažādas valodas kļūdas*. Rīga : A. Gulbis, 1928.
36. DVK 1928a – Endzelīns, Jānis. *Dažādas valodas kļūdas*. Otrs, papildināts izdevums. Rīga : A. Gulbis, 1928.
37. DVK 1930 – Endzelīns, Jānis. *Dažādas valodas kļūdas*. Trešais izdevums. Rīga : A. Gulbis, 1930.
38. DVK 1932 – Endzelīns, Jānis. *Dažādas valodas kļūdas*. Papildināts ceturtais izdevums. Rīga : A. Gulbis, 1932.
39. DVK 1976 – Endzelīns, Jānis. *Dažādas valodas kļūdas*. 4. izdevuma pārspiedums. Čikāga : Al. Kalniņš un L. Puže, 1976.
40. DVK 1980 – Endzelīns, Jānis. *Dažādas valodas kļūdas*. Papildināts 4. izdevums. *Jānis Endzelīns. Darbu izlase*. III₂. Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. A. Upīša Valodas un literatūras institūts. Redakcijas kolēģija: H. Bendiks, A. Bergmane, A. Blinkena, L. Ceplītis, V. Dambe, R. Grabis (atbildīgais redaktors), T. Jakubaite, M. Rudzīte, E. Šmite. Sējumu sastādījusi un rediģējusi V. Dambe. Rīga : Zinātne, 1980, 9.–45. lpp.
41. DVK 1994 – Endzelīns, Jānis. *Dažādas valodas kļūdas*. Piektais izdevums. Rīga : Zvaigzne, [bez gada].

Valodas piemēru elektronisko avotu saīsinājumi

42. BDz – laikraksts „Bauskas Dzīve”. Pieejams: www.bauskaszive.lv
43. Delfi – ziņu portāls „Delfi”. Pieejams: www.delfi.lv
44. Diena – laikraksts „Diena”. Pieejams: <https://www.diena.lv>
45. Druva – laikraksts „Druva”. Pieejams: <http://edruva.lv>
46. DzS – medicīnas iestāde „Dzirdes sistēmas”. Pieejams: www.dzirde.lv
47. G – Google. Pieejams: www.google.lv

48. GG Ļjabs 2017 – Ivars Ļjabs. *Politikas teorija: Pirmie soļi*. Pieejams: <https://books.google.lv/books?isbn=9934866439>
49. IG – interneta grāmatnīca. Pieejams: www.gramata24.lv
50. JV – laikraksts „Jelgavas Vēstnesis”. Pieejams: www.jelgavasvestnesis.lv
51. KIV – krāsu interneta veikals. Pieejams: <https://krasas.lv>
52. LNT – televīzijas kanāls „Latvijas Neatkarīgā televīzija”
53. LR1 – Latvijas Radio 1. kanāls
54. LP – Liepas pamatskola Priekuļu novadā. Pieejams: www.liepaspamatskola.lv
55. LTV1 – Latvijas Televīzijas 1. kanāls
56. LV – laikraksta „Latvijas Vēstnesis” portāls. Pieejams: <https://portals.lv>
57. LVA – Latviešu valodas aģentūra. Pieejams: <https://valoda.lv>
58. LU – Latvijas Universitāte. Pieejams: <https://www.lu.lv>
59. NRA – laikraksts „Neatkarīgā Rīta Avīze”. Pieejams: www.nra.lv
60. R – Rīgas pašvaldības portāls. Pieejams: www.riga.lv
61. Rīga TV24 – Latvijas televīzijas kanāls
62. RK – laikraksts „ReKurzeme”. Pieejams: <https://www.rekurzeme.lv>
63. Futbola skola LEEVON. Pieejams: <https://www.facebook.com/futbols/>
64. TV3 – televīzijas kanāls „TV3 Latvija”
65. V – Vikipēdija. Pieejams: <https://lv.wikipedia.org/wiki>
66. VPK – Valsts prezidenta kanceleja. Pieejams: www.president.lv
67. Z – laikraksts „Ziemeļlatvija”. Pieejams: <https://www.ziemellatvija.lv>
68. Zvaigzne ABC – grāmatu apgāds „Zvaigzne ABC”. Pieejams: www.zvaigzne.lv

LEKSIKA: VĀRDU SIMTI

Vita Strautniece

100 izplatītākie vietvārdi Latvijā

Kuri gan varētu būt paši populārākie vietvārdi Latvijā? Pirmais, kas nāk prātā, – tie ir vārdi, kas saistās ar tautā populārākajiem kokiem – ozolu, liepu, bērzu, varbūt vēl arī ar ievu, ābeli, un ar Latvijas ainavai raksturīgo – upi, ezeru, kalnu.

Bet kā tad ir īstenībā? Lai to noskaidrotu, jāveic vietvārdu skaitīšana un šķirošana. Izanalizēt aptuveni miljonu kartīšu lielo Latvijas vietvārdu kartotēku, kas krāta gandrīz simts gadus un glabājas Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūtā? Vai arī izmantot mūsdienīgos elektroniskos vietvārdu krājumus? Izvēlos pēdējo minēto – Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras publisko Vietvārdu datubāzi¹ un Valsts zemes dienesta Adrešu reģistra informācijas sistēmu². Tā rīkojos tādēļ, ka tajos apkopotī vietvārdi, kas ir aprītē tagad, turklāt katram no tiem precīzi norādīta ģeogrāfiskā piesaiste (proti, kāds ir un kur atrodas ģeogrāfiskais objekts, uz kuru konkrētais vietvārds attiecas). Vietvārdu datubāzes uzdevums ir nodrošināt valsts kartogrāfijas vajadzības pēc vietvārdiem, taču tajā nav visi Latvijas māju un viensētu vārdi, bet tikai tik, cik nepieciešams kartēm mērogā 1:50 000 un 1:25 000. Valsts adrešu reģistrā savukārt ir visi adresēs izmantotie vietvārdi, tajā skaitā mājvārdi. Saskaņā ar Adresācijas noteikumiem reģistrā tiek iekļauti ne tikai ēku un viensētu vārdi, bet arī apbūvei paredzētu zemesgabalu nosaukumi. Taču pēc būtības tie visi ir mājvārdi.

Izstrādājot rakstu, tika skaitīti Adrešu reģistrā esošie mājvārdi un Vietvārdu datubāzē esošie dažādu citu (gan dabas, gan cilvēka radīto) objektu nosaukumi. Tomēr 100 biežāk sastopamo sarakstā iekļūva tikai mājvārdi (sk. 1. tabulu), jo to ir daudz vairāk nekā pārējo vietvārdu. Lai saglabātu intrīgu, tie sakārtoti, sākot ar mazāk populārajiem vārdiem. Papildus tika izveidots arī saraksts ar 10 populārākajiem citu vietu nosaukumiem (sk. 2. tabulu).

¹ <https://vietvardi.lgia.gov.lv>

² <https://www.kadastrs.lv/>

Vieta popularitātes rindā	Vietvārdi	Objektu skaits, uz ko tie attiecas	Vietvārda veids
100.	Rubeņi	165	mājvārds
97.–99.	Krasti, Papardes, Vizbuļi	166	mājvārds
95.–96.	Dzelmes, Ziemeļi	167	mājvārds
94.	Brieži	168	mājvārds
92.–93.	Lakstīgalas, Ozolkalni	169	mājvārds
91.	Kadiķi	171	mājvārds
87.–90.	Atvari, Ezeriņi, Kļaviņas, Lejas	175	mājvārds
85.–86.	Sarmas, Zilītes	176	mājvārds
83.–84.	Bērzkalni, Dārznieki	178	mājvārds
81.–82.	Apsītes, Pļaviņas	180	mājvārds
78.–80.	Āres, Burtņieki, Vanagi	181	mājvārds
77.	Austrumi	182	mājvārds
75.–76.	Gravas, Priedītes	184	mājvārds
73.–74.	Ābeles, Siliņi	187	mājvārds
70.–72.	Celmiņi, Kraujas, Noras	191	mājvārds

Vieta popularitātes rindā	Vietvārdi	Objektu skaits, uz ko tie attiecas	Vietvārda veids
69.	Indrāni	192	mājvārds
68.	Zariņi	193	mājvārds
67.	Arāji	194	mājvārds
65.–66.	Kārklīņi, Rožkalni	195	mājvārds
64.	Grantiņi	197	mājvārds
63.	Ausekļi	198	mājvārds
62.	Ķirši	200	mājvārds
61.	Priedes	203	mājvārds
60.	Cīruliši	204	mājvārds
59.	Zeltiņi	205	mājvārds
55.–58.	Dārziņi, Gobas, Riekstiņi, Virši	206	mājvārds
54.	Lejnieki	209	mājvārds
51.–53.	Dimanti, Dravnieki, Līdumi	210	mājvārds
50.	Ieviņas	212	mājvārds
49.	Krastiņi	213	mājvārds
47.–48.	Ceļmalas, Oši	214	mājvārds
44.–46.	Krūmiņi, Rūķīši, Sprīdīši	216	mājvārds
43.	Liepkalni	217	mājvārds
40.–42.	Alejas, Mežmaļi, Pūpoli	218	mājvārds

Vieta popularitātes rindā	Vietvārdi	Objektu skaits, uz ko tie attiecas	Vietvārda veids
39.	Eglītes	220	mājvārds
38.	Birznieki	223	mājvārds
37.	Ābelītes	224	mājvārds
36.	Gundegas	224	mājvārds
35.	Zīles	226	mājvārds
34.	Akmentiņi	236	mājvārds
32.–33.	Ciruļi, Viesturi	237	mājvārds
31.	Pakalni	238	mājvārds
29.–30.	Bērzi, Baloži	240	mājvārds
28.	Saulītes	241	mājvārds
27.	Upītes	243	mājvārds
26.	Smilgas	247	mājvārds
25.	Liepiņas	248	mājvārds
24.	Liči	254	mājvārds
23.	Robežnieki	255	mājvārds
22.	Pumpuri	256	mājvārds
21.	Lazdas	262	mājvārds
20.	Pilādži	263	mājvārds
19.	Kalēji	265	mājvārds
17.–18.	Vārpas, Ziediņi	270	mājvārds
16.	Stūriši	272	mājvārds
15.	Madaras	273	mājvārds
14.	Upmaļi	278	mājvārds
13.	Vītoli	282	mājvārds
11.–12.	Avoti, Druvas	293	mājvārds
10.	Bērziņi	300	mājvārds
9.	Avotiņi	312	mājvārds
8.	Kļavas	322	mājvārds
7.	Ozoliņi	333	mājvārds
6.	Kalniņi	337	mājvārds
5.	Strautiņi	343	mājvārds
4.	Ozoli	359	mājvārds
3.	Dzintari	366	mājvārds
2.	Liepas	384	mājvārds
1.	Ceriņi	445	mājvārds

1. tabula. 100 populārākie vietvārdi Latvijā (pēc Valsts adrešu reģistra un Vietvārdu datubāzes datiem, 08.08.2018.)

Negaidīti? Tomēr tieši tā – pirmajā vietā, turklāt ļoti pārliciecināti, ir *Ceriņi*! Šajā vārdā Latvijā tiek saukts vairāk nekā 400 māju, viensētu un mājvietu. Laikam jau ziedošo krūmu skaistums, smarža un sīkstums ir pilnībā iekarojuši Latvijas iedzīvotāju sirdi. Katrā ziņā Latvijas ceriņu selekcionāri un audzētāji varētu justies iepriecināti.

Interesanti, ka Valsts zemes dienests savā interneta mājaslapā 2016. gadā publicēja infografiku „Māju nosaukumi Latvijā”³, kurā gan rādīti interesantākie un unikālie mājvārdi katrā kultūrvēsturiskajā novadā, gan arī izskaitļoti 10 visbiežāk lietotie māju nosaukumi. Tie pilnībā sakrīt arī ar tiem 10 izplatītākajiem mājvārdiem, kuri uzskaitīti šajā publikācijā, mazliet atšķiras tikai atbilstošo objektu skaits.

Raksturīgi, ka visi 100 vietvārdi, kas iekļuvuši populārāko sarakstā, ir latviski, ar skaidru etimoloģiju, vienkārši. Apmēram vienu trešdaļu veido vārdi, kas apzīmē dažādus ainavas elementus (*Ozolkalni, Kraujas, Noras, Dzelves* u. c.) vai raksturo novietojumu (piemēram, *Ceļmalas, Robežnieki*). Otra trešdaļa saistīta ar plaši pazīstamu kokaugu nosaukumiem (*Kadiķi, Kļaviņas, Eglītes, Oši, Ābelītes*). Daudz mazāk pārstāvēti savvaļas putnu un tautā populāru augu (*Baloži, Rubeņi, Papardes, Gundegas* u. c.), kā arī nodarbošanās veidu, pasaku tēlu, debess pušu, dabas parādību u. c. nosaukumi. Tomēr tajos nav manāmas kādas vietējas īpatnības, trūkst individualitātes.

Vēl jāpiebilst, ka gandrīz katram no sarakstā iekļuvušajiem mājvārdiem ir arī varianti, kas, veicot atlasī, netika ņemti vērā. Vislīdzīgākie varianti ir tie, kuros ir šis pats vārds, bet papildināts ar ciparu (kopš 2012. gada Vietvārdu informācijas noteikumi šādu vietvārdu veidošanu vairs nepieļauj, taču pret agrāk veiktiem nedarbiem likumdevējs ir diezgan bezspēcīgs). Ja pieskaitītu arī šādus vietvārdus, *Ceriņu* pārsvars saglabātos un pat pieaugtu, jo arī šajā ziņā *Ceriņi* ir rekordvārds. *Ceriņi 1, Ceriņi 22, Ceriņi M 258* – šāda veida nosaukumu ar vārdu *Ceriņi* ir daudz vairāk nekā citiem vietvārdiem. Piemēram, Olaines pagasta Jāņupē ir veseli 239 *Ceriņi*, papildināti ne vien ar cipariem no 1 līdz 260, bet vēl arī ar burtu *M*.

Ko varam iegūt no šāda saraksta? Vai tikai statistisku pārskatu par mājvārdu lietojuma biežumu un prieku par to, ka šo mājvārdu ir pietiekami daudz un tie varētu ilgi jo ilgi tikt izmantoti? Ceru, ka tā būtu arī atziņa, ka, veidojot vai apstiprinot jaunus mājvārdus, nevajag izmantot nevienu no šiem tik populārajiem vārdiem, bet jāmeklē citi, savdabīgāki, vietējai dabai un kultūrvidei raksturīgāki nosaukumi. Iespējams, vietējā izloksnē tiek lietots kāds sens apvidvārds...

³ <http://www.vzd.gov.lv/lv/parskati-un-statistika/infografikas/unikalie-maju-nosaukumi/>, skatīts 17.09.2018.

Lasot 100 populārāko Latvijas vietvārdu sarakstu, raisās pārdomas par viensētu un māju pārdēvējumiem, kas noplicina mūsu vietvārdu bagātību. Nepieciešams ir arī pretējā virziena saraksts – Latvijas unikālo vietvārdu uzskaitījums. Pirmkārt, būtu jāuzskaita mājvārdi, kas ir tikai pa vienam, pa diviem vai trim visā valstī. Otrkārt, nopietni jādomā, kā tos saglabāt, kā izcelt to vērtību. (Ministru kabineta 10.01.2012. noteikumos „Vietvārdu informācijas noteikumi” ir pat īpaša nodaļa „Vietvārdu saglabāšanas un aizsardzības kārtība”)

Uzdrošinos apgalvot, ka Latvijas unikālie mājvārdi ir unikāli ne vien Latvijas, bet arī visas Eiropas un pasaules mērogā. Nu nav nekur citur pasaulē *Sēņraugu, Gaisplīsu, Linurumpju, Bištēviņu* un *Ozolkroņu!* Pārdēvēšanas cirvi gan tagad ir nobremzējis grozījums Vietvārdu informācijas noteikumos, kas liek ikviena vietvārda maiņai vaicāt Valsts valodas centra atzinumu. Bet vai un kā tiks nobremzēta Latvijas lauku iedzīvotāju skaita sarukšana? Ja māja un zeme paliek bez iedzīvotāja un saimnieka, tad arī vietas nosaukums drīz vien būs meklējams vairs tikai arhīvu dokumentos un novecojušās kartēs.

Vieta popularitātes rindā	Vietvārdi	Objektu skaits, uz ko tie attiecas	Vietvārda veids
10.	Lapsu kalns	20	Kalna (paugura) nosaukums
9.	Lielā sala	21	Salas, arī kalna (paugura) un apvidus nosaukums
8.	Jāņkalns	21	Kalna (paugura) nosaukums un pilsētas daļas nosaukums
7.	Ozolkalns	24	Kalna (paugura) nosaukums, arī ciema un ūdenskrātuves nosaukums
6.	Vecie kapi	25	Kapsētas nosaukums
5.	Melnupīte	23	Upes nosaukums
4.	Lielais purvs	29	Purva un meža nosaukums
3.	Melnezers	33	Ezera, arī varsnīcu ciema nosaukums
2.	Augstais kalns	44	Kalna (paugura) nosaukums
1.	Pilskalns	49	Pilskalna, kalna (paugura), arī ciema nosaukums

2. tabula. Desmit citu grupu populārākie vietvārdi

Kā redzam, arī šie populārākie vietvārdi ir visai ikdienišķi, parasti vārdi un pārsvarā kalpo izplatītāko Latvijas dabas objektu nosaukšanai. Tomēr tie visi ir būtiska mūsu tautas bagātā garamantu pūra daļa, kas rūpīgi saudzējama.

Ilga Jansone

100 populārākie latviešu uzvārdi: no Bērziņa līdz Kronbergam

Latvijas simtgadē skaitlis 100 ieguvis īpašu nozīmi un rosina ielūkoties arī latviešu populārāko uzvārdu simtniekā. Tie ir saistīti gan ar vēsturisko un kultūrvēsturisko situāciju Latvijas novados līdz 19. gs. vidum, gan ar jaunākiem demogrāfiskiem un migrācijas procesiem.

Pētījumam izmantoti Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes 2016. gada dati, kas liecina, ka populārākais uzvārds *Bērziņš* ar tā sieviešu dzimtes formu *Bērziņa* sastopams gandrīz 15 000 iedzīvotāju, bet 100. vietā esošais uzvārds *Kronbergs* ar tā sieviešu dzimtes formu *Kronberga* – tikai nedaudz vairāk nekā 1500 iedzīvotājiem.

Uzvārdu pirmajā simtniekā ir iekļuvuši gan Kurzemei, Zemgalei un Vidzemei, gan Latgalei raksturīgie 19. gs. un 20. gs. pirmās puses uzvārdi (par Latgales uzvārdiem plašāk sk. Mežs 2017).

Uzvārdi, kuru pamatā ir latviešu valodas apelatīvi

Ielūkojoties šo uzvārdu simtniekā, var pamanīt, ka lielākā daļa no tiem ir saistīti ar latviešu valodā zināmiem sugasvārdiem jeb apelatīviem. Daudz ir uzvārdu, kuru pamatā ir augu nosaukumi. Latviešu zemkopja ikdiena noritēja saskarē ar dabu, koki un citi augi bija gan prieka avots, gan izejmateriāls daudziem sadzīves priekšmetiem. Pie kokiem gāja remdēt dvēseles sāpes.

Jāatgādina, ka latviešu zemniekiem bija jāpieņem oficiāli uzvārdi 19. gs. – Vidzemē tas notika 1826. gadā, Kurzemē un Zemgalē 1834. gadā. Par Latgali situācija ir neskaidrāka (sk. Mežs 2017). Protams, arī pirms oficiālās uzvārdu došanas, ko noteica Kurzemes un Vidzemes zemnieku likumi, zemniekiem bieži bez priekšvārda, kas bija ierakstīts baznīcas metriku grāmatās, bija otrs neoficiāls vārds. Otrā vārda funkcijas pildīja mājvārds, amata nosaukums, iesauka u. c. Par oficiāliem uzvārdiem bieži tika izvēlēti apkārtējās ainavas objekti (augu un dzīvnieku nosaukumi, reljefs), nodarbošanās, sadzīves priekšmeti, cilvēku raksturojošas pazīmes, iesaukas, kā arī citi īpašvārdi. Oficiālais uzvārds zemniekam resp. viņa dzimtai bija jāpieņem pašam, taču šķiet, ka reizēm uzvārdu ir devuši arī rakstveži un muižkungji.

Ir likumsakarīgi, ka no 100 populārākajiem uzvārdiem visizplatītākie ir **floras semantikas uzvārdi**. Visbiežāk par uzvārdiem izvēlēti koku nosaukumi, turklāt gan pamatformā, gan deminutiva veidā: *Bērziņš*¹ (12), *Ozoliņš* (3), *Ozols* (5), *Liepiņš* (6), *Eglītis* (9), *Vītols* (12), *Kļaviņš* (13), *Kārkliņš* (14), *Liepa* (42), *Lazdiņš* (43), *Priede* (48), *Viksna* (54), *Lagzdiņš* (76), *Paeglis* (77), *Alksnis* (78), *Priedītis* (79), *Osis* (86), *Vitoliņš* (93). No minētajiem 18 uzvārdiem, kam pamatā ir koku nosaukumi, tikai viens – *Lagzdiņš* – ir attiecināms uz izloksnēs lietotajiem. Kā rāda „Latviešu valodas dialektu atlanta” leksikas daļas kartotēkas materiāli, koka nosaukums *lagzda* izplatīts Kurzemē un Zemgalē, vietām sastopams arī Vidzemē.

Par uzvārdu kļuvis tikai viens augļu koka nosaukums *Ābele* (67). No labību nosaukumu motivētiem uzvārdiem populārākie ir *Rudzītis* (26) un *Auziņš* (37). Šai apakšgrupai var pieskaitīt arī uzvārdu *Graudiņš* (56), kam pamatā ir labības augļa nosaukums, kā arī *Riekstiņš* (38), kam pamatā ir lazdas augļa nosaukums.

Ļoti reti par uzvārdiem kļuvuši puķu nosaukumi, populārāko skaitā ir tikai *Roze* (95). No lakstaugu nosaukumiem par uzvārdu ir kļuvis *Āboliņš* (24).

Uzvārdu motivētāji vārdi ir arī vairāki vispārinātie nosaukumi. Tie ir augu daļu apzīmējumi: *Zariņš* (10), *Lapiņš* (28), *Skuja* (98), augu veida apzīmējumi: *Krūmiņš* (7), *Zālite* (52), meža veida apzīmējums *Siliņš* (16).

Starp 100 populārākajiem latviešu uzvārdiem ir 31 ar augu nosaukumiem motivēts uzvārds, t. i., gandrīz trešā daļa.

Otra populārākā uzvārdu grupa ir saistīta ar **dzīvnieku nosaukumiem**. Lielāko apakšgrupu veido uzvārdi, kam pamatā ir **putnu** nosaukumi: *Balodis* (8), *Vanags* (15), *Cīrulis* (22), *Gulbis* (27), *Strazdiņš* (34), *Strods* (35), *Dzenis* (36), *Mednis* (41), *Gailis* (51), *Gailītis* (70), *Rubenis* (72). To pamatā, izņemot uzvārdu *Strods*, ir kopvalodas putnu nosaukumi. *Strods* ir viens no izplatītākajiem uzvārdiem Latgalē ar izkaisītu izplatību (Mežs 2017, 26, 316), tā pamatā – Latgales izloksnēs sastopamais putna nosaukums *strods* ‘strazds’. Lielākā daļa šo uzvārdu ir saistīti ar meža putnu nosaukumiem. Kā izņēmumu var minēt tikai uzvārdus *Gailis* un *Gailītis*. Šai apakšgrupai var pieskaitīt arī vispārināto putnu nosaukuma motivēto uzvārdu *Putniņš* (44).

Otru apakšgrupu veido **meža dzīvnieku** motivēti uzvārdi: *Lācis* (20), *Briedis* (21), *Lūsis* (46), *Zaķis* (63), *Ūdris* (69), *Cauna* (88), *Vilcāns* (92).

¹ Tekstā norādīta tikai uzvārda vīriešu dzimtes izplatītākā forma; atbilstošās sieviešu dzimtes formas redzamas tabulā.

² Iekavās norādīts uzvārda kārtas numurs pēc tā lietošanas biežuma.

Šai grupai var pieskaitīt arī vienu no izplatītākajiem latgaliešu uzvārdiem – *Ločmelis* (33). Grāmatā „Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos: Latgale” uzvārds *Ločmelis* (izl. *Luočmeļs*) tiek saistīts ar uzvārdu *Locs* (izl. *Luocs*), kam pamatā izloksnēs sastopamais *luocs* ‘lācis’ (Mežs 2017, 177–178). Šā uzvārda otra daļa ir neskaidra. To mēģina saistīt ar izloksnēs sastopamo *miele* ‘mēle’. No Ilmāra Meža secinājumiem izriet, ka uzvārds *Ločmelis* sākotnēji ir bijis sastopams Ziemeļlatgalē līdz Kārsavai (Mežs 2017, 313).

Starp 100 populārākajiem latviešu uzvārdiem ar dzīvnieku nosaukumiem motivēto uzvārdu ir 20, t. i. – piektā daļa.

Nelielu grupu veido **fizioģeogrāfiskās semantikas uzvārdi**, kam pamatā latviskie sugasvārdi: *Kalniņš* (2), *Puriņš* (45), *Upenieks* (49), *Upītis* (82), *Krastiņš* (23). Dialektālas pazīmes vērojamas uzvārdā *Puriņš*. Pēc „Latviešu valodas dialektu atlanta” fonētikas daļas materiāliem redzams, ka gandrīz visā Latvijas teritorijā vārdu *purvs* runā ar v izlaidumu (LVDA 2013, 127–128, 107. karte).

Nelielu grupu veido arī uzvārdi, kas radušies no latviskajiem **amatu nosaukumiem**: *Mūrnieks* (47), *Mucenieks* (68), *Muižnieks* (85).

Tikai divus uzvārdus iespējams saistīt ar **dabas parādību nosaukumiem**: *Ziemeļis* (55), *Saulītis* (65).

Viena uzvārda pamatā ir **dārgmetāla nosaukums**: *Zeltiņš* (99).

Parasti tiek norādīts, ka latviešiem ir daudz uzvārdu, kas saistīti ar tā nesēja **ārējām pazīmēm**. 100 populārāko uzvārdu vidū sastopams tikai viens uzvārds, kurā ietverta norāde uz matu struktūru. Tas ir uzvārds *Sproģis* (32), kam pamatā lietvārds *sprogas*.

Salikteņuzvārda *Jaunzems* (84) pamatā ir vārdu savienojums *jauna zeme*, kas, iespējams, norāda uz jaunsaimnieka statusu.

Tātad – no 100 populārākajiem latviešu uzvārdiem 64 ir iespējams saistīt ar latviešu valodā izplatītiem sugasvārdiem.

Uzvārdi, kuru pamatā ir vācu valodas apeltīvi

Atšķirībā no uzvārdiem, kuru pamatā ir latviešu valodas sugasvārdi, ir grūti pateikt, vai vācisko uzvārdu pamatā ir sugasvārds vai kāds vācu uzvārds, vai vietas nosaukums.

No floras semantikas uzvārdiem minams tikai *Blūms* (87), kam pamatā ir vai nu vispārinātais nosaukums vācu *Blume* ‘puķe’, vai arī analogs vācu uzvārds *Blume*. Piemēram, Meiera Lielajā konversācijas leksikonā (*Meyers Großes Konversationslexikon*) iekļauts gan sugasvārds *Blume*, gan uzvārds *Blume* (Meyers 3, 73). Hansa Bālova vācu personvārdu leksikonā arī ir iekļauts uzvārds *Blum*, *Bluhm* (Bahlow 1985, 65).

Sastopami vairāki vāciskie uzvārdi ar paaugstināta reljefa apzīmējumu vācu *Berg* 'kalns'. Uzvārda *Bergs* (71) pamatā ir vai nu vācu apelatīvs *Berg* (DWB 1, 1503), vai vietvārds *Berg*, vai uzvārds *Berg* (Meyers 2, 657–658). Sastopami arī vairāki saliktenūzvārdi ar otro komponentu *-bergs*. Tā *Grinbergs* (25), kam pamatā vācu saliktenis *Grünberg* (burtiski 'zaļais kalns'), varētu būt radies no vietvārda *Grünberg* (Meyers 8, 443), *Šteinbergs* (61), kam pamatā vācu saliktenis *Steinberg* (burtiski 'akmens kalns'), varētu būt radies no vietvārda *Steinberg* (Meyers 18, 895), *Rozenbergs* (66), kam pamatā vācu saliktenis *Rosenberg* (burtiski 'rožu kalns'), varētu būt radies no vietvārda vai uzvārda *Rosenberg* (Meyers 17, 148–149), *Freibergs* (74), kam pamatā vācu saliktenis *Freiberg* (burtiski 'brīvais kalns' vai 'klajais kalns'), varētu būt radies no vietvārda *Freiberg* (Meyers 7, 54), *Kronbergs* (100), kam pamatā vācu saliktenis *Kronberg* (burtiski 'kroņa kalns'), varētu būt radies no vietvārda vai uzvārda *Kronberg* (Meyers 11, 729).

Populārāko uzvārdu sarakstā fiksēts arī viens pazemināta reljefa motivēts uzvārds ar vācu *Tal* 'ieleja, leja' otrajā daļā. Uzvārds *Rozentāls* (62), kam pamatā vācu saliktenis *Rosenthal* (burtiski 'rožu ieleja'), varētu būt radies no vietvārda vai uzvārda *Rosenthal* (Meyers 17, 153).

Visi minētie vāciskie uzvārdi ir tā saucamie caurspīdīgie uzvārdi, proti, to atsevišķo komponentu un saliktenū nozīme ir zināma jebkuram vāciski runājošam, tādēļ nevar izslēgt arī iespēju, ka šie uzvārdi ir vietējo muižnieku, rakstvežu vai uzvārdu ņēmēju darināti.

100 populārāko uzvārdu sarakstā ir atrodami arī atsevišķi amatu nosaukumu motivēti uzvārdi. To pamatā visdrīzāk ir nevis vācu valodā zināms apelatīvs, bet gan kāds vācu uzvārds, kurš ienācis vai nu ar vācu muižnieku starpniecību, vai arī ir bijis zināms latviešu vidū. Uzvārds *Šmits* (30), kam pamatā ir vācu *Schmied* 'kalējs' (DWB 15, 1053–1057), varētu būt radies no uzvārda *Schmidt* (Meyers 18, 894; Bahlow 1985, 461–462), *Millers* (53), kam pamatā ir vācu *Müller* 'melderis' (DWB 12, 2654), – no uzvārda *Müller* (Meyers 14, 226–239; Bahlow 1985, 349).

Uzvārdu *Brūvers* (97) visai nosacīti var pieskaitīt uzvārdu grupai, kuras pamatā ir vācu valodas apelatīvi. Kā norādīts Kārļa Milenbaha un Jāņa Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā”, leksēmas *brūvelis* un *brūveris* sastopamas latviešu valodā ar nozīmi 'aldaris', taču to pamatā ir viduslejasvācu *bruwer* (ME I, 342). Līdzīgās domās ir arī Johans Zēvers (Sehwers 1953, 19). Arī Karla Šillera un Augusta Lībena viduslejasvācu vārdnīcā iekļauts vārds *bruwer* 'aldaris' (Schiller, Lübben 1, 443). Uzvārda pamatā visdrīzāk ir sugasvārds, tas sākotnēji varēja tikt dots kādam reālam aldarim. Uzvārds *Šulcs* (57), kam pamatā ir vācu *Schulze* 'ciema vecākais, pilsētas vecākais', varētu būt radies no uzvārda *Schulze* (Meyers 18, 75–76).

Ar amatu nosaukumiem saistīti arī atsevišķi uzvārdi ar komponentu *-manis*: uzvārds *Baumanis* (40), kam pamatā vācu *Baumann* 'zemkopis, lauksaimnieks' (DWB 1, 1189–1190), varētu būt radies no uzvārda *Baumann* (Meyers 2, 474; Bahlow 1985, 50), *Bergmanis* (73), kam pamatā vācu *Bergmann* 'kalnrūpniecībā iesaistīta persona', varētu būt radies no uzvārda *Bergman* vai *Bergmann* (Meyers 2, 678), *Feldmanis* (60), kam pamatā vācu *Feldmann* 'laucinieks, zemkopis' (DWB 3, 1486), varētu būt radies no uzvārda *Feldmann* (Meyers 6, 399).

Uzvārds *Gūtmanis* (59), kam pamatā vācu *Gutmann* 'labs cilvēks; dižciltīgais' (DWB 9, 1470), varētu būt radies no uzvārda *Gutmann* (Bahlow 1985, 193).

Arī uzvārdu *Dreimanis* (50) visai nosacīti var saistīt ar vāciskajiem sugasvārdiem. Kā norādīts K. Milēnbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā”, leksēma *dreimanis* sastopama latviešu valodā ar nozīmi 'virpotājs', tā tāpat kā igauņu *treiman* ir aizgūta (ME I, 497). Brāļu Grimmu „Vācu valodas vārdnīcā” ir iekļauts vārds *Dreimann*, taču ar nozīmi, kas atbilst saliktena atsevišķo komponentu nozīmei 'trešais vīrs, resp., tas, kurš kaut ko dara kopā ar diviem citiem' (DWB 2, 1388). Nevienā vācu valodas vārdnīcā šobrīd nav izdevies atrast vārdu *Dreimann* ar nozīmi 'virpotājs'. K. Šillera un A. Lībena viduslejasvācu vārdnīcā iekļauts vārds *dreier* 'virpotājs' (Schiller, Lübben 1, 570). Iespējams, saliktenis *dreimanis* radies baltvāciešu valodā uz analogijas pamata ar citiem amata nosaukumiem ar komponentu *-manis*.

Arī uzvārdam *Leimanis* (96) atbilstošais sugasvārds ir sastopams latviešu valodā. Kā norādīts K. Milēnbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā”, leksēma *leimanis* sastopama latviešu valodā ar nozīmi 'brīvzemnieks', tā ir aizgūta no vācu *leh(en)mann* (ME II, 446). Brāļu Grimmu „Vācu valodas vārdnīcā” ir iekļauta leksēma *Lehenmann* ar pirmo nozīmi 'vasalis' (DWB 12, 541). I. Meža grāmatā „Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos: Latgale” norādīts, ka uzvārds *Leimans* (izl. *Leimaņš*), *Leimanis*, *Leumans* izplatīts ne tikai Latgalē, bet arī citur Latvijā. Pie cilmes norādes sastopama atsauce uz lejasvācu *Leiman* 'vietējas izcelsmes mazais vasalis', kā arī norādīts, ka šis vārds sastopams Latgales izlokšnēs – *leimaņš* 'bagāts, turīgs saimnieks' (Mežs 2017, 172). Dažādās vācu valodas vārdnīcās norādīti atšķirīgi šās leksēmas varianti, piemēram, *Lehenmann*, *Lehensmann*, *Lehmann*, kā arī *Lehenleute*, *Lehensleute*, *Lehnleute*. Uzvārdos sastopami varianti *Lehmann* un *Lehne(mann)* (Bahlow 1985, 310).

Uzvārds *Lasmanis* (80), iespējams, pārņemts no vācu uzvārda *Lassmann*, kas minēts H. Bālova vācu personvārdu leksikonā (Bahlow 1985, 308). Uzvārda *Lassmann* cilme un nozīme nav skaidra. Saliktenis *Laßmann* un *Lassenmann*

iekļauts elektroniskajā vācu tieslietu vārdnīcā (*Deutsches Rechtswörterbuch*), norādot, ka cilme nav skaidra (sk. <http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw-cgi/zeige?index=lemmata&term=lassmann>), tāpat *lasman* iekļauts agrās jaunaugšvācu valodas vārdnīcā (*Frühneuhochdeutschen Wörterbuch*) bez norādes uz cilmi un nozīmi (sk. <https://fwb-online.de/lemma/lasman.s.9ref>).

Uzvārds *Freimanis* (17), kam pamatā vācu *Freimann* 'brīvsaimnieks; brīvzemnieks' (DWB 4, 117), varētu būt radies no uzvārda *Freimann* (Bahlow 1985, 146).

Uzvārds *Broks* (91) ir viens no biežāk sastopamiem Latgales uzvārdiem, kas sākotnēji bijis izplatīts ap Viļāniem un Varakļāniem (Mežs 2017, 87, 313). 1826. gada Vidzemes dvēseļu revīzijas sarakstos tas minēts arī no vairākām vietām Vidzemē, piemēram, *Brock* no Smiltenes draudzes Biksējas privātmuižas (LVVA 199. f., 1. apr., 508. l.), *Brocke* no Palsmanes draudzes Aumeistera privātmuižas (LVVA 199. f., 1. apr., 438. l.). Analogs uzvārds ar paralēlformām *Brok*, *Brock*, *Brocks* u. c. iekļauts Vācijas digitālajā uzvārdu vārdnīcā (*Das Digitale Familiennamenwörterbuch Deutschlands – DFD*). Variants *Brock* sastopams arī H. Bālova leksikonā (Bahlow 1985, 76). Vācijas digitālās uzvārdu vārdnīcas autori uzskata, ka uzvārda *Brock* pamatā varētu būt viduslejasvācu sugasvārds *brōk*, *brūk* 'dumbrājs, purvs, purvainā vieta', ar ko apzīmēja visus, kas dzīvoja purvā. Atsevišķos gadījumos uzvārda pamatā varētu būt arī apdzīvotas vietas nosaukums *Brock* vai iesauka, kas radusies no vidusaugšvācu *brocke*, ko attiecina uz korpulentu cilvēku (sk. <http://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste/>). Latviešu valodā uzvārds *Broks* acīmredzot radies no atbilstoša vācu uzvārda, mazāk ticams – no Vācijas apdzīvotas vietas nosaukuma.

Vācu cilmes varētu būt 21 uzvārds no 100 populārākajiem latviešu uzvārdiem.

Uzvārdi, kuru pamatā ir krievu/slāvu valodas apelatīvi

Tāpat kā vācu cilmes uzvārdiem, arī uzvārdiem, kas saistīti ar slāvu valodām, ir grūti noteikt, vai uzvārds radies kādā Latvijas draudzē vai muižā vai arī pārņemts no kāda slāvu (visbiežāk – krievu) uzvārda vai vietas nosaukuma.

Uzvārds *Kozlovskis* (81) sastopams daudzos Latgales pagastos (Mežs 2017, 157), tas ir izplatīts arī ārpus Latgales. Uzvārda pamatā ir sugasvārds – krievu *коза* 'kaza', poļu *koza* 'kaza'. Iespējams, uzvārds radies no iesaukas. Grūti pateikt, vai tas ir pārņemts no krievu vai citas slāvu valodas vai arī darināts latviešu valodā. Piemēram, Jana Bistrona pētījumā par poļu uzvārdiem ir iekļauti uzvārdi *Kozioł*, *Kozierski*, *Kozłowski* (Bystron 1936, 152).

Kokins (58) ir viens no izplatītākajiem latgaliešu uzvārdiem, kas sākotnēji bijis sastopams plašā areālā Dienvidrietumlatgalē. *Kokin* minēts 1765. gada revīzijas materiālos no Vecpils pagasta³ (Mežs 2017, 153, 313). Tā cilme nav īsti skaidra. Tā kā uzvārds *Kokins* sastopams arī slāvu valodās, krievu īpašvārdu pētnieki to saista ar leksēmu *кока* 'krustmāte', norādot, ka *кокин* tādā gadījumā būtu bērns, ko nav izaudzinājusi istā māte, bet gan krustmāte (Федосюк 1996, 113; Ганжина 2001, 246). Vladimira Dāla (*Владимир Даль*) skaidrojošajā vārdnīcā arī ir iekļauta vārda *кока* vēsturiskā nozīme 'audžuvecāki; krustmāte, krusttēvs' (Даль 1955, 134). Krievu valodas skaidrojošajās vārdnīcās var atrast vēl vienu leksēmas *кок* nozīmi 'uzbužināta, izkārusies matu šķipsna' (ТСРЯ I 1395) vai 'senas vīriešu frizūras veids – uzbužināta vai ievēdota, uz augšu uzķemmēta matu cirta virs pieres' (ССРЛЯ 5, 1127), kas kā viegli ievērojama matu sakārtojuma pazīme varēja kļūt arī par pamatu uzvārda došanai. Protams, šai gadījumā vēl jāņem vērā, ka Latgales teritorijā vismaz kopš 18. gs. otrās puses ir zināmi analogi vietvārdi: *Kokini*, *Liel-Kokini*, *Maz-Kokini*, arī *Kokinska*, *Kokinova* (plašāk sk. Zeps 1984, 218). Minētie uzvārda *Kokins* skaidrojumi ir iespējami tikai tai gadījumā, ja pirmais ir bijis uzvārds, no kura pēc tam ir radušies vietu nosaukumi.

Uzvārds *Laizāns* (90) ir viens no izplatītākajiem latgaliešu uzvārdiem, kas bijis koncentrēts plašā apgabalā Latgales vidienē (Mežs 2017, 168, 313). Uzvārda nozīme ir neskaidra. I. Meža grāmatā tā varbūtējā rašanās tiek saistīta ar poļu uzvārdu *Lais*, kam pamatā personvārds *Lais*, *Leis*, kas savukārt radies no viduslejasvācu *lise*, *linse* 'kluss, maigs, mierīgs' (Mežs 2017, 168). Šāds uzvārda *Laizāns* skaidrojums liekas maz ticams, jo uzvārds *Lais* Polijā ir reti sastopams. Tas nav iekļauts, piemēram, J. Bistrona 1936. gadā publicētajā pētījumā par poļu uzvārdiem (Bystron 1936). Iespējams, šā vārda cilme jāmeklē latviešu resp. latgaliešu valodas leksikā. K. Milenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā” ir iekļauts vārds *laiza* no Varakļāniem (ME II, 414). Vārdnīcas autori to saista ar kopvalodas *laiža*, kam ir izdalītas vairākas savstarpēji saistītas nozīmes ar kopīgo sēmu 'kārumnieks, gardēdis' (ME II, 415). Šāda motivējošā pazīme ir visai ticama uzvārdam. Šo hipotēzi J. Endzelīns piedāvā arī vairākiem vietvārdiem ar sakni *laiz-/laiž-*, atsevišķos gadījumos norādot, ka vietvārda pamatā ir uzvārds (Lvv II, 251).

Uzvārds *Naglis* (94) (izlokšņu formā arī *Nagļa*) ir viens no izplatītākajiem Latgales uzvārdiem. Iespējams, saistāms ar krievu *наглий* 'nekaunīgs', poļu *nagły* 'ātrs, brāzmais', 'pēkšņs, negaidīts' (Mežs 2017, 199). Pauls Balodis pētījumā „Ne tikai Bērziņš, Kalniņš, Ozoliņš...” uzvārdus *Nagla* un *Nagliņš*

³ Aptuveni Naujenes pagasta vietā.

pieskaita uzvārdiem, kas radušies no darbarīku nosaukumiem (Balodis 2018, 520). Jāpiebilst, ka uzvārds *Nagla* un tā atvasinājumi nav sastopami tikai Latgalē. Piemēram, šis uzvārds minēts arī 1826. gada Vidzemes dvēseļu revīzijas sarakstos: *Nagla* Alūksnes draudzes Kalnamuižas privātmuižā (LVVA 199. f., 1. apr., 175.l. l.), *Naglin* Turaidas Lēdurgas draudzes Vidrižu privātmuižā ar Barauskas pusmuižu (LVVA 199. f., 1. apr., 504. l.). Gribētos piedāvāt vēl vienu uzvārda rašanās hipotēzi, kas saistīta ar darba piederuma pārnesto nozīmi, proti, par naglu dēvē arī cilvēku ar staltu, taisnu stāju. No šādas iesaukas viegli varēja rasties arī uzvārds.

Pie uzvārdiem, kuru pamatā ir slāvu valodu sugasvārdi, var pieskaitīt arī *Vaivods* (89), kas ir viens no biežāk sastopamajiem Latgales uzvārdiem. I. Mežs to saista ar lietuviešu uzvārdu *Vaivada*, kas savukārt saistāms ar lietuviešu sugasvārdu *vaivada* 'armijas komandieris' vai 'administratīvās vienības pārvaldnieks' (Mežs 2017, 288). Būtībā šī hipotēze ir pareiza – Lietuvā ir šāds uzvārds un arī šāds sugasvārds, taču „Lietuviešu valodas vārdnīcā” aiz šķirkļa vārda ir norādīta tā cilme – poļu *wojewoda* (LKŽ XVII, 966). Līdz ar to ir ticamas vairākas šā uzvārda rašanās hipotēzes – tas radies no (1) atbilstoša lietuviešu uzvārda vai sugasvārda, (2) poļu sugasvārda *wojewoda* vai atbilstoša uzvārda vai arī (3) no latviešu valodas sugasvārda *vaivads*, *vaivods*.

Var secināt, ka par labu slāvu cilmei vismaz kāds no pētniekiem ir izteicies par pieciem uzvārdiem.

Uzvārdi, kuru pamatā ir onīmi

Plašu grupu parasti veido uzvārdi, kuru pamatā ir kāds cits īpašvārds – vietvārds vai personvārds. Starp 100 Latvijas populārākajiem uzvārdiem nav sastopams neviens, kura pamatā būtu vietvārds.

Lielākā daļa šīs grupas uzvārdu – pieci – ir salikteni ar priekšvārdu pirmajā komponentā un vācu apelatīvu *Sohn* 'dēls' (iespējams, arī zviedru *son*) otrajā komponentā. Visi pieci uzvārdi ir 100 populārāko uzvārdu pirmajā trešdaļā: *Jansons* (4), *Pētersons* (11), *Andersons* (18), *Jēkabsons* (29), *Miķelsons* (31).

Šobrīd ļoti populārs ir uzvārds *Ivanovs* (19). Kā norāda I. Mežs, *Ivanovs* ir izplatītākais uzvārds Latvijas krieviem (Mežs 2017, 130). Tā pamatā ir personvārds *Ivans*, kas fiksēts Rīgā jau 1287. gadā (Siliņš 1990, 170). Visdrīzāk uzvārds ir pārņemts no krievu valodas.

Bogdanovs (64) ir mūsdienās izplatīts uzvārds, kas bijis sastopams dažādos Latgales pagastos. I. Mežs to saista ar uzvārdu *Bogdāns*, *Bogdans*, kam pamatā personvārds *Bogdans* (Mežs 2017, 80). Personvārds *Bogdans*

fiksēts Ludzā jau 1646. gadā, tā cilme tiek saistīta ar slāvu *bog* 'dievs' un *dan* 'dots' (Siliņš 1990, 85). Pēc atsevišķu informantu teiktā, par *Bogdanu* sauca ārlaulībā dzimušu bērnu.

Logins (39) ir otrs izplatītākais latgaliešu uzvārds (Mežs 2017, 178). Tā pamatā ir priekšvārds *Logins*, kas fiksets vismaz 1738. gadā Latgalē (Siliņš 1990, 218). Iespējams, personvārds *Logins* radies no cita personvārda – *Longins*, kam pamatā latīņu *longus* 'ilgs, garš' (Siliņš 1990, 219).

Uzvārda *Vasiljevs* (75) pamatā ir kāds no personvārdiem *Vasils*, *Vasilis*, *Vasilijs*, kas atbilstoši fikseti 1599. gadā Rēzeknē, 1738. gadā Viļakā un 1781. gadā Cesvainē (Siliņš 1990, 318). Uzvārds varētu būt pārņemts no krievu valodas.

Starp 100 populārākajiem uzvārdiem sastopams arī *Valters* (83). Tā pamatā ir personvārds *Valters*, kas fiksets jau vismaz 1599. gadā Rēzeknē.

Analizējot populārākos uzvārdus, var secināt, ka tikai 10 ir tādi, kuru pamatā ir īpašvārds – priekšvārds vai priekšvārds kopā ar patronīmisko apzīmējumu *dēls*.

Ļoti lielas atšķirības vērojamas uzvārda nesēju skaitā. Tikai trim uzvārdiem ir vairāk nekā 10 000 to nesēju, un tikai 10 uzvārdiem ir vairāk nekā 5000 nesēju. Var piebilst, ka vēl tikai 76 uzvārdiem to nesēju skaits pārsniedz 1000.

100 populārākie uzvārdi norāda gan uz uzvārdu došanas pamattendencēm, gan uz latviešu valodas kontaktiem ar citām valodām. Pamanāmas arī atšķirības uzvārdu došanas tradīcijās dažādos Latvijas novados. Piemēram, latviešu kopvalodā zināmie sugasvārdi, kā arī aizguvumi no vācu valodas ir Vidzemes, Kurzemes un Zemgales uzvārdu pamatā, dialektālās leksēmas un aizguvumi no slāvu valodām ir Latgales uzvārdu pamatā. Iespējams, pastāv arī atšķirības uzvārdu došanas motivācijā, taču šādam apgalvojumam nepieciešami papildu pētījumi.

1. Bahlow 1985 – Bahlow Hans. *Deutsches Namenlexikon*. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt. Suhrkamp, 1985.
2. Balodis 2018 – Balodis, Pauls. *Ne tikai Bērziņš, Kalniņš, Ozoliņš...* Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2018.
3. Bystroń 1936 – Bystroń, Jan St. *Nazwiska polskie*. Lwów, Warszawa, 1936.
4. DFD – *Das Digitale Familiennamenwörterbuch Deutschlands*. Pieejams: <http://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste/>

5. DRW – *Deutsches Rechtswörterbuch*. Pieejams: <http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/>
6. DWB – *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig 1854–1961. Quellenverzeichnis Leipzig 1971.
7. FWB – *Frühneuhochdeutschen Wörterbuch*. Pieejams: <https://fwb-online.de/>
8. LKŽ XVII – *Lietuvių kalbos žodynas*. XVII. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
9. LVDA 2013 – *Latviešu valodas dialektu atlants*. Fonētika. Izstrādājis un publicēšanai sagatavojis Alberts Sarkanis. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013.
10. Lvv II – Endzelins, Jānis. *Latvijas PSR vietvārdi*. 1. d. 2. sēj. K–Ū. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961.
11. ME – Milenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelins. I–IV. Rīga : Kultūras fonds, 1923–1932.
12. Meyers – *Meyers Großes Konversationslexikon*. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens. Sechste, gänzlich neubearbeitete und vermehrte Auflage. Leipzig und Wien 1905–1909.
13. Mežs 2017 – Mežs, Ilmārs. *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos: Latgale*. Priekšvārdu autori I. Mežs, M. Auns, O. Kovaļevska, A. StafECKa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2017.
14. Schiller, LübBen – Schiller, Karl, LübBen, August. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. 5 Bde. Bremen : J. Kühmann's Buchhandlung, 1875–1880.
15. Sehwers 1953 – Sehwers, Johann. *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen*. Berlin : Otto Harrassowitz, 1953.
16. Siliņš 1990 – Siliņš, Klāvs. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga : Zinātne, 1990.
17. Zeps 1984 – Zeps, Valdis J. *The placenames of Latgola: A dictionary of East Latvian toponyms*. Madison, Wisconsin : Baltic Studies Center, 1984.
18. Даль 1955 – Даль, Владимир. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Москва : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, [1881] 1955.
19. Ганжина 2001 – Ганжина, Ирина Михайловна. *Словарь современных русских фамилий*. Москва : Аст Астрель, 2001.
20. Федосюк 1996 – Федосюк, Юрий. *Русские фамилии*. Москва : Русские словари, 1996.
21. ССРЛЯ 5 – *Словарь современного русского литературного языка*, том 5: И–К. Москва, Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1956.
22. ТСРЯ I – *Толковый словарь русского языка*, том 1: А–Кюрины. Под ред. Д. Н. Ушакова. Москва : Государственный институт „Советская энциклопедия“; ОГИЗ, 1935.

1. tabula. Simts populārākie latviešu uzvārdi

Nr.	Uzvārdi	Kopskaitis (siev. + vīr.)
1.	Bērziņa, Bērziņš	14 984 (7712 + 7272)
2.	Kalniņa, Kalniņš	12 221 (6309 + 5912)
3.	Ozoliņa, Ozoliņš	11 157 (5702 + 5455)
4.	Jansona, Jansone, Jansons	8352 (7 + 4296 + 4049)
5.	Ozola, Ozols	8228 (4291 + 3937)
6.	Liepiņa, Liepiņš	7484 (3890 + 3594)
7.	Krūmiņa, Krūmiņš	7358 (3894 + 3564)
8.	Balode, Balodis	6300 (3269 + 3031)
9.	Eglīte, Eglītis	5701 (3224 + 2477)
10.	Zariņa, Zariņš	5385 (2758 + 2627)
11.	Pētersone, Pētersons	4985 (2569 + 2416)
12.	Vītola, Vītols	4889 (2568 + 2321)
13.	Kļaviņa, Kļaviņš	4883 (2486 + 2397)
14.	Kārklīņa, Kārklīņš	4860 (2483 + 2377)
15.	Vanaga, Vanags	4466 (2263 + 2203)
16.	Siliņa, Siliņš	4371 (2257 + 2114)

Nr.	Uzvārdi	Kopskaitis (siev. + vīr.)
17.	Freimane, Freimanis, Freimans	4214 (2169 + 2039 + 6)
18.	Andersone, Andersons	4077 (2127 + 1950)
19.	Ivanova, Ivanovs	3944 (2351 + 1593)
20.	Lāce, Lācis	3737 (1912 + 1825)
21.	Briede, Briedis	3508 (1795 + 1713)
22.	Cīrulle, Cīrulis, Cīruls	3457 (1756 + 1691 + 10)
23.	Krastiņa, Krastiņš	3442 (1798 + 1644)
24.	Āboliņa, Āboliņš	3400 (1731 + 1669)
25.	Grīnberga, Grīnbergs	3306 (1712 + 1594)
26.	Rudzīte, Rudzītis	3275 (1706 + 1569)
27.	Gulbe, Gulbis	3232 (1681 + 1551)
28.	Lapiņa, Lapiņš	3216 (1690 + 1526)
29.	Jēkabsons, Jēkabsons	3035 (1583 + 1452)
30.	Šmita, Šmite, Šmits	2972 (54 + 1506 + 1412)
31.	Mīkelsone, Mīkelsons	2939 (1502 + 1437)
32.	Sproģe, Sproģis	2905 (1461 + 1444)
33.	Ločmele, Ločmelis	2801 (1384 + 1417)

Nr.	Uzvārdi	Kopskaits (siev. + vīr.)	Nr.	Uzvārdi	Kopskaits (siev. + vīr.)
34.	Strazdiņa, Strazdiņš	2770 (1441 + 1329)	51.	Gaile, Gailis	2189 (1118 + 1071)
35.	Stroda, Strode, Strods	2641 (18 + 1284 + 1339)	52.	Zālite, Zālītis	2075 (1181 + 894)
36.	Dzene, Dzenis, Dzens	2622 (1320 + 1296 + 6)	53.	Millere, Millers, Milleris	2033 (1092 + 930 + 11)
37.	Auziņa, Auziņš	2571 (1336 + 1235)	54.	Vīksna, Vīksne	2030 (1176 + 854)
38.	Riekstiņa, Riekstiņš	2508 (1288 + 1220)	55.	Ziemele, Ziemeļis	1952 (1036 + 916)
39.	Logina, Logins	2502 (1229 + 1273)	56.	Graudiņa, Graudiņš	1933 (981 + 952)
40.	Baumane, Baumanis, Baumans	2475 (1275 + 1190 + 10)	57.	Šulca, Šulce, Šulcs	1932 (415 + 599 + 918)
41.	Medne, Mednis	2411 (1212 + 1199)	58.	Kokina, Kokins	1908 (875 + 1033)
42.	Liepa	2393	59.	Gūtmane, Gūtmanis, Gūtmans	1906 (1004 + 885 + 17)
43.	Lazdiņa, Lazdiņš	2380 (1236 + 1144)	60.	Feldmane, Feldmanis, Feldmans	1900 (992 + 892 + 16)
44.	Putniņa, Putniņš	2354 (1238 + 1116)	61.	Šteinberga, Šteinbergs	1866 (970 + 896)
45.	Puriņa, Puriņš	2342 (1231 + 1111)	62.	Rozentāle, Rozentāls	1865 (960 + 905)
46.	Lūse, Lūsis	2249 (1170 + 1079)	63.	Zaķe, Zaķis	1863 (951 + 912)
47.	Mūrniece, Mūrnieks	2242 (1115 + 1127)	64.	Bogdanova, Bogdanovs	1837 (997 + 840)
48.	Priede	2234	65.	Saulīte, Saulītis	1825 (1084 + 741)
49.	Upenieks, Upeniece	2223 (1125 + 1098)	66.	Rozenberga, Rozenbergs	1811 (959 + 852)
50.	Dreimane, Dreimanis, Dreimans	2208 (1141 + 1057 + 10)	67.	Ābele, Ābelis	1772 (1714 + 58)

Nr.	Uzvārdi	Kopskaitis (siev. + vīr.)
68.	Muceniece, Muceniēks	1768 (907 + 861)
69.	Ūdre, Ūdris	1755 (920 + 835)
70.	Gailīte, Gailītis	1750 (911 + 839)
71.	Berga, Bergs	1735 (880 + 855)
72.	Rubene, Rubenis	1735 (972 + 763)
73.	Bergmane, Bergmanis	1729 (903 + 826)
74.	Freiberģa, Freiberģs	1728 (875 + 853)
75.	Vasiljeva, Vasiljevs	1723 (1064 + 659)
76.	Lagzdiņa, Lagzdiņš	1717 (892 + 825)
77.	Paegle, Paeglis	1692 (1206 + 486)
78.	Alksne, Alksnis	1686 (869 + 817)
79.	Priedīte, Priedītis	1676 (968 + 708)
80.	Lasmane, Lasmanis, Lasmans	1664 (885 + 766 + 13)
81.	Kozlovskā, Kozlovskis	1656 (824 + 832)
82.	Upīte, Upītis, Upīts	1651 (963 + 578 + 110)
83.	Valtere, Valters	1644 (862 + 782)

Nr.	Uzvārdi	Kopskaitis (siev. + vīr.)
84.	Jaunzema, Jaunzeme, Jaunzemis, Jaunzems	1632 (141 + 698 + 200 + 598)
85.	Muižniece, Muižnieks	1617 (797 + 820)
86.	Ose, Osis	1612 (807 + 805)
87.	Blūma, Blūms	1605 (806 + 799)
88.	Caune, Cauna	1604 (1523 + 81)
89.	Vaivoda, Vaivode, Vaivods	1593 (8 + 783 + 802)
90.	Laizāne, Laizāns	1586 (762 + 824)
91.	Broka, Broks	1584 (804 + 780)
92.	Vilcāne, Vilcāns	1578 (782 + 796)
93.	Vītoļiņa, Vītoļiņš	1558 (823 + 732)
94.	Nagle, Naglis	1546 (767 + 779)
95.	Roze	1530
96.	Leimane, Leimanis	1524 (823 + 701)
97.	Brūvere, Brūveris, Brūvers	1519 (785 + 515 + 219)
98.	Skuja	1518
99.	Zeltiņa, Zeltiņš	1515 (804 + 711)
100.	Kronberģa, Kronberģs	1506 (791 + 715)

2. tabula. Citi populāri latviešu uzvārdi

Nr.	Uzvārdi	Kopskaitis (siev. + vīr.)	Nr.	Uzvārdi	Kopskaitis (siev. + vīr.)
101.	Pastare, Pastars	1467 (732 + 735)	120.	Apine, Apinis	1326 (702 + 624)
102.	Buša, Bušs	1489 (776 + 713)	121.	Romanovska, Romanovskis	1324 (703 + 621)
103.	Petrova, Petrovs	1489 (776 + 713)	122.	Vilciņa, Vilciņš	1310 (678 + 632)
104.	Apsīte, Apsītis	1479 (815 + 664)	123.	Linde	1299
105.	Veinberga, Veinbergs	1477 (762 + 715)	124.	Tauriņa, Tauriņš	1288 (657 + 631)
106.	Neimane, Neimanis, Neimans	1449 (746 + 690 + 13)	125.	Skudra	1286
107.	Savicka, Savickis	1444 (731 + 713)	126.	Rozīte, Rozītis, Rozīts	1277 (711 + 522 + 44)
108.	Avotiņa, Avotiņš	1442 (758 + 684)	127.	Zvaigzne	1269
109.	Meldere, Melderis	1442 (841 + 601)	128.	Celmiņa, Celmiņš	1265 (681 + 584)
110.	Jankovska, Jankovskis	1437 (738 + 699)	129.	Kokoreviča, Kokorevičs	1261 (616 + 645)
111.	Pole, Polis	1423 (718 + 705)	130.	Valdmane, Valdmanis	1261 (660 + 601)
112.	Smirnova, Smirnovs	1421 (875 + 546)	131.	Kļava, Kļave, Kļavis, Kļavs	1257 (1197 + 12 + 13 + 35)
113.	Kauliņa, Kauliņš	1385 (718 + 667)	132.	Ābola, Ābols	1246 (660 + 586)
114.	Martinsone, Martinsons	1380 (713 + 667)	133.	Sīle, Sīlis	1231 (648 + 583)
115.	Dombrovska, Dombrovskis	1363 (684+679)	134.	Krūze, Krūza	1226 (1053 + 173)
116.	Bula, Bule, Bulis, Buls	1379 (285 + 454 + 152 + 488)	135.	Lazdāne, Lazdāns	1218 (590 + 628)
117.	Keiša, Keišs	1357 (686 + 671)	136.	Krauze	1209
118.	Zelča, Zelčs	1339 (650 + 689)	137.	Rutka, Rutkis, Rutks	1177 (721 + 360 + 96)
119.	Kalēja, Kalējs	1335 (693 + 642)	138.	Egļe, Egļis	1174 (1107 + 67)
			139.	Zvejniece, Zvejnieks	1170 (601 + 569)

Nr.	Uzvārdi	Kopskaitis (siev. + vīr.)
140.	Štāla, Štāle, Štāls	1167 (162 + 427 + 578)
141.	Ziediņa, Ziediņš	1164 (606 + 558)
142.	Indriksone, Indriksons	1146 (609 + 537)
143.	Stepiņa, Stepiņš	1145 (547 + 598)
144.	Legzdiņa, Legzdiņš	1142 (605 + 537)
145.	Viļuma, Viļums	1138 (546 + 592)
146.	Jākobsone, Jākobsons	1137 (603 + 534)
147.	Kraukle, Krauklis	1130 (557 + 573)
148.	Mihailova, Mihailovs	1130 (690 + 440)
149.	Blumberga, Blumbergs	1122 (557 + 565)
150.	Valaine, Valainis	1122 (539 + 583)
151.	Bite	1109
152.	Petrovska, Petrovskis	1104 (580 + 524)
153.	Arāja, Arājs	1101 (569 + 532)
154.	Zemīte, Zemītis	1100 (596 + 504)
155.	Vilka, Vilks	1097 (563 + 535)
156.	Smirnova, Smirnovs	1093 (619 + 474)
157.	Puķīte, Puķītis	1086 (655 + 431)
158.	Zepa, Zeps	1085 (530 + 555)

Nr.	Uzvārdi	Kopskaitis (siev. + vīr.)
159.	Grigorjeva, Grigorjevs	1083 (636 + 447)
160.	Kravale, Kravalis	1081 (579 + 502)
161.	Irbe	1078
162.	Āboltiņa, Āboltiņš	1073 (560 + 513)
163.	Pērkone, Pērkons	1068 (545 + 523)
164.	Rancāne, Rancāns	1066 (533 + 533)
165.	Birzniece, Birznieks	1061 (544 + 517)
166.	Krieviņa, Krieviņš	1058 (536 + 522)
167.	Pavlovska, Pavlovskis	1053 (528 + 525)
168.	Salmiņa, Salmiņš	1051 (547 + 504)
169.	Grīnvalde, Grīnvalds	1050 (545 + 505)
170.	Beķere, Beķeris, Beķers	1043 (531 + 411 + 101)
171.	Zile	1041
172.	Kuzņecova, Kuzņecovs	1025 (600 + 425)
173.	Brice, Bricis, Brics	1014 (504 + 278 + 232)
174.	Matisone, Matisons	1012 (530 + 482)
175.	Leitāne, Leitāns	1009 (508 + 501)
176.	Ansone, Ansons	1006 (505 + 501)

Laimute Balode

100 izplatītākie latviešu sieviešu un vīriešu vārdi

Raksta pamatā ir Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) apkopotie dati – 100 izplatītākie latviešu vārdi (04.04.2018.) (1. un 2. tabula), 100 izplatītākie visu Latvijas pilsoņu, resp., arī cittautiešu, vārdi (04.04.2018.) (3. un 4. tabula) un 100 populārākie jaundzimušo vārdi (2017. gada dati) (5. un 6. tabula).

Analizējot latviešu sieviešu un vīriešu vārdus, kas ir kā pirmie vai vienīgie priekšvārdi (sk. 1. un 2. tabulu) no cilmes viedokļa, veidojas šāda daudzkrāsaina antroponimiskā aina. Vairums no sieviešu un vīriešu 100 populārākajiem vārdiem ir citvalodu cilmes personvārdi¹:

- aramiešu – *Marta*; *Toms* un *Tomass*;
- senebreju – *Anna*, *Anete* un *Annija*, *Ilze*, *Elza* un *Elizabete*, *Ieva* (?)² un *Eva*, *Maija*, *Mārīte* un *Marija* < *Mirjama*, *Zane* < *Zuzanna*, *Ruta*, *Eva*, *Evija* un *Evita*; *Daniels*, *Jēkabs*, *Matiss*;
- sengrieķu – *Elīna*, *Liene* un *Ilona* (ungāru forma), visi trīs personvārdi < *Helēna*, *Baiba* < *Barbara*, *Agnese*, *Irēna*, *Sintija*, *Katrina*, *Jolanta*, *Jana* < *Johanna*, *Lidija*, *Veronika*; *Andris* un *Andrejs*, *Aleksandrs* un *Sandis*, *Juris*, *Kristaps* < *Kristafors*;
- latīņu – *Kristīne*, *Laura* un *Lauris*, *Diāna*, *Santa* (?), *Valentīna*, *Silvija*, *Vita*, *Emīlija* un *Emīls*, *Paula*, *Amanda*, *Regīna*, *Solvita*, *Sabīne*, *Lilija*, *Viktorija* un *Viktors*; *Adriāns*, *Antons*, *Dāvis* < *Dāvids*, *Kristiāns*, *Markuss*, *Mārtiņš* un *Mārcis*;

¹ Personvārdu cilme noteikta pēc attiecīgo valodu personvārdu vārdnīcām: Siliņš 1990; Kohlheim, Kohlheim 2007; Kuzavinis, Savukynas 1987; Lempiäinen 2004; Rajandi 1966; Seppo 1994; Grzenia 2004; Суперанская 1998. Latviešu priekšvārdu vēsture, kā arī aizguvumi latviešu personvārdu sistēmā tiek skatīti daudzās publikācijās: Blese 1929; Balode 2001; Plēsuma, Balode 2013; Bušs 1999a, 1999b, 1999c, 2004a, 2004b, 2005, 2013; Edelmane 1989; Hirša 2004; Jansone 2010; Siliņa-Piņķe 2004, 2005, 2013, 2014a, 2014b u. c.

² Jautājuma zīme aiz personvārda norāda, ka ir iespējami vairāki cilmes skaidrojumi. Par personvārda *Jānis* izcelsmi arī ir izteiktas vairākas hipotēzes: gan to saistot ar latv. verbu *jāt*, senindiešu *yāna* 'iešana', tātad semantiski 'nācējs, gājējs' (Karulis 1992, I, 350), gan ar bībelisko *Jōhānān*, arī *Jehōhānān* (senebreju valodā 'Dievs ir žēlīgs'/'Jahve ir apžēlojis'), gan ar romiešu mitoloģisko divsejaino dievu *Janusu* (*Iānus*) u. c. (Siliņš 1990, 174–175; Bušs 2005, 11).

- ģermāņu (senvācu) – *Alise* < *Adelheide*; *Alberts*, *Arnolds* un *Arnis*, *Arvīds*, *Haralds*, *Ēriks*, *Ernests*, *Kārlis*, *Raimonds*, *Rolands*, *Rūdolfis*, *Normunds*, *Valters*, *Voldemārs*, tostarp daudzās latviešu valodā veidotās hipokoristikas, resp., saīsinātās vai citādi pārveidotās formas, kas ieguvušas oficiālā vārda statusu: *Didzis* < *Dītrihs*, *Gatis* < *Gothards*, *Ģirts* < *Gerhards*, *Ingus* < *Heinrihs*, *Reinis* < *Reinhardts*;
- franču – *Elīta*; *Armands*, *Renārs* (franču forma < vācu cilmes *Reinhardts*);
- angļu, anglosakšu, ķeltu – *Edīte*, *Evelīna*, *Samanta*; *Arturs*, *Edgars*, *Eduards* un *Edvards*, *Edmunds*, *Edvīns* un *Edijs*, *Ralfs*, *Rihards* un *Ričards*, *Oskars*;
- skandināvu – *Inga* un *Ingrīda*; *Ivars*, *Gunārs*;
- somugru – *Aina* (?), *Laila*; *Imants*, *Ilmārs*, *Raivis*, *Raivo*;
- lietuviešu – *Daiga* (?), *Biruta*, *Rūta*; *Aldis*, *Gints* (?);
- krievu – *Svetlana*; *Igors*, *Sergejs*, *Vladislavs*, *Vladimirs*.

Latviskas izcelsmes personvārdi veido apmēram ceturto daļu no 100 izplatītākajiem sieviešu vārdiem (minēti popularitātes secībā): *Līga*, *leva* (?), *Aija*, *Gunta*, *Vija*, *Dzintra*, *Madara*, *Sarmīte*, *Daina*, *Daiga* (?), *Velta*, *Ilgā*, *Skaidrīte*, *Ausma*, *Dzidra*, *Rasma*, *Lāsma*, *Gunita*, *Mirdza*, *Valda* (?), *Laima*, *Guna*. Starp vīriešu vārdiem ir ievērojami mazāk (tikai 10) latviskas izcelsmes personvārdu (minēti popularitātes secībā): *Valdis* (?), *Guntis*, *Dainis*, *Agris*, *Dzintars*, *Vilnis*, *Raitis*, *Viesturs*, *Modris*, *Gundars*.

Interesanti, ka latviešu sieviešu populārākais vārds *Kristīne* (13 029) tikai nedaudz pārspēj otro populārāko vārdu *Inese* (12 537), turpretī vīriešu populārākais vārds *Jānis* (48 917) vairākkārt pārspēj otro visizplatītāko vārdu – *Andris* (18 847), kā arī 3,5 reizes pārsniedz populārākā sieviešu vārda *Kristīne* izplatību. Vairāku vārdu popularitāti neapšaubāmi ir ietekmējusi daiļliteratūra, retāk kino un mūzika, piemēram, Rūdolfa Blaumaņa darbi ir palīdzējuši izplatīties tādiem jau arī agrāk pazīstamiem vārdiem kā *Kristīne* un *Edgars* (pēc noveles un mākslas filmas „Purva bridējs”), *Elīna* (pēc lugas „Skroderdienas Silmačos”), *Edvards* (pēc drāmas „Indrāni”); *Liene*, kas Vidzemē pazīstama jau kopš 1740. gada, īpašu popularitāti ieguva pēc brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” ekranizācijas; kopā ar Raiņa lugām izplatījās vārdi *Baiba*, *Zane*, *Anda*, *Uldis*, *Didzis* („Pūt, vējiņi!”), *Ārija*, *Uģis* („Indulis un Ārija”); Aspazijas lugas palīdzēja augt šādu vārdu popularitātei: *Velta* („Zaudētās tiesības”), *Guna* („Sidraba šķidrants”) un *Mirdza* („Vaidelote”); Garlība Merķeļa romantiskā teika „Vanems Imanta” pirmās neatkarības laikmetā izcēla personvārdu *Imants* (vārds bijis visizplatītākais Latvijā tieši laikposmā no 1920. gada līdz 1944. gadam); no Viļa Lāča romāna „Zvejnieka dēls”, kas vēlāk pārtapās populārā mākslas filmā, daudzi jaundzimušie ieguva vārdus *Anita* un *Oskars*;

samērā jauna personvārda *Nauris*, kas pirmo reizi reģistrēts Rīgā 1946. gadā, izplatību noteikti ietekmēja Rīgas kinostudijas tāda paša nosaukuma mākslas filma (1957. gadā); acīmredzot pēc norvēģu rakstnieka Henriha Ibsena drāmas un iecienīta teātra uzveduma „Pērs Gints” arī Latvijā kļuva populārs zēna vārds *Gints*; zviedru rakstnieces Astridas Lindgrēnes stāsts „Lennebergas Emīls” un 1985. gadā Rīgas kinostudijā uzņemta mākslas filma „Emīla nedarbi” ietekmēja personvārda *Emīls* popularitāti; daudzos gadījumos personvārds *Inese* asociējas ar Raimonda Paula 1976. gadā popularitāti ieguvušo dziesmu „Inese” (vārdu autors Pēteris Šiliņš).

Šī saraksta sieviešu vārdu pirmatnējā jeb etimoloģiskā semantika (nozīme) ir ļoti dažāda: ‘tīrā, nevainīgā’, ‘cēlā’, ‘gaišā’, ‘mīļā’, ‘skaidrā’, ‘dzidrā’, ‘mirdzošā’, ‘svētā, dievišķā’, ‘bagātā’, ‘saule’, ‘dzīve’, ‘dzīvības devēja’, ‘kundze’, ‘karaliene’, ‘uzvaras nesēja’, ‘uzvarētāja’, ‘žēlastība, žēlsirdība’, ‘kristiete’, ‘draudzene’, ‘uguns’, ‘ausma’, ‘dāvana, velte’, ‘vītne’, ‘daina’, ‘sarma’, ‘mežs’, daudzu personvārdu etimoni ir puķu nosaukumi – ‘madara’, ‘lilija’, ‘ūdensroze’, ‘rūta’ u. c. Sieviešu priekšvārdiem visiem bez izņēmuma piemīt pozitīva konotācija. Savukārt vīriešu populārākajos personvārdos saskatāma šāda pirmatnējā semantika: ‘vīrišķīgs, drosmīgs’, ‘kareivīgs’, ‘dižciltīgs, spidošs’, ‘viesmīlīgs’, ‘modrs’, ‘mīļotais’, ‘krietns vīrs’, ‘vīru aizstāvis’, ‘domātājs’, ‘īpašums’, ‘īpašuma sargs’, ‘uzvarētājs’, ‘valdnieks’, ‘dvīnis’, ‘kristietis’, ‘dieva cilvēks’, ‘zemkopis’, ‘ziemeļu patvērumš’, ‘Marsa dēls’, ‘gods’, ‘nopietnība, centība’, ‘dzīvība’, ‘klints’, ‘zobens’, ‘ērglis’ u. c. Daudzi vīriešu personvārdi, īpaši ģermāniskas izcelsmes, ir salikteni, kuru komponenti veido šādus semantiskus salikumus: ‘tauta + varens’, ‘valdīt + slavens, slava’, ‘valdīt + pasaule’, ‘slava + zeme’, ‘māja + varens’, ‘īpašums + draugs’, ‘gods + valdnieks’, ‘šķēps + stiprs’, ‘dieva šķēps’, ‘stiprs lācis’, ‘padoms + vilks’, ‘slava + vilks’. Šāda tipa salikteņu starp analizētajiem sieviešu vārdiem ir visai maz.

Kā liecina Centrālās statistikas pārvaldes publicētās diagrammas (sk. <http://vardi.csb.gov.lv>), daudzi vārdi, kas bijuši izplatīti pirms simt gadiem, ir populāri arī mūsdienās, piemēram: *Anna* (6. vieta 2018. gada popularitātes tabulā), *Ieva* (9. vieta), *Marta* (31. vieta), *Marija* (34. vieta), *Alise* (49. vieta), *Katrina* (63. vieta), *Emīlija* (64. vieta), *Elizabete* (71. vieta), *Elza* (80. vieta). Pēdējos simt gados populārākā simtņieka sarakstu nav pametuši arī tādi vīriešu vārdi kā *Jānis* (1. vieta mūsdienās), *Juris* (3. vieta), *Edgars* (4. vieta), *Mārtiņš* (6. vieta), *Kārlis* (14. vieta), *Pēteris* (15. vieta), *Andrejs* (16. vieta), *Aleksandrs* (21. vieta), *Eduards* (50. vieta), *Daniels* (53. vieta), *Arturs* (64. vieta), *Jēkabs* (87. vieta). Tomēr starp mūsdienu 100 izplatītākajiem vārdiem ir vairāki moderni, jaunienākuši personvārdi, kuri nav sastopami 20. gadsimta sākumā, piemēram: *Samanta*, *Karīna*, *Gunita*, *Sabīne*, *Agita*, *Annija*; *Sandis*, *Ingus*, *Ivo*, *Edijs*.

Tikai trīs sieviešu vārdi no 100 izplatītāko saraksta mūsdienās ir deminutīvi: *Sarmīte* (4674), *Mārīte* (4072), *Skaidrīte* (3714). Starp vīriešu vārdiem nav neviena deminutīva (vienīgi pseidodeminutīvs *Mārtiņš* < *Martin*). Tomēr saīsināto un pārveidoto personvārdu jeb hipokoristiku kā oficiālo vīriešu vārdu šajā sarakstā ir ievērojami vairāk nekā hipokoristiku starp sieviešu vārdiem: *Gatis*, *Valdis*, *Reinis*, *Dāvis*, *Mārcis*, *Aivis*, *Didzis* u. c.

Lai gan tiek uzskatīts, ka lielākā daļa latviešu sieviešu vārdu ir īsi, divzīlbīgi, tomēr 100 populārāko vārdu saraksts liecina, ka mazāk nekā puse (tikai 49) ir divzīlbīgi, gandrīz puse (45) – trīszīlbīgi, 5 vārdi ir četrzīlbīgi – *Emīlija*, *Evelīna*, *Valentīna*, *Veronika*, *Viktorija* – un viens ir pat pieczīlbju personvārds: *Elizabete*, kas ir arī visgarākais sieviešu vārds (9 burti) šajā izplatītāko vārdu sarakstā. Savukārt visīsāko sieviešu vārdu veido tikai 3 burti – *Eva*. Absolūtais vairums vīriešu populārāko vārdu ir divzīlbīgi (87 no 100), tikai 10 ir trīszīlbīgi, tostarp – *Aleksandrs*, kas ir arī garākais vīriešu vārds šai simtniekā – 10 burtu. Šajā sarakstā ir arī 5 vienzīlbīgi vārdi: *Gints*, *Toms*, *Ralfs*, *Pauls* un *Ģirts*. Īsākais – 3 burtu – vīriešu vārds ir *Ivo*.

Formāli skatoties, visbiežāk sieviešu vārdi sākas ar patskaņiem *A* (14 vārdu), *I* (13 vārdu), *E* (10 vārdu), kā arī ar līdzskaņiem *G* (11 vārdu), *L* (11 vārdu), *S* (11 vārdu), *M* (7 vārdi), *V* (7 vārdi), *D* (6 vārdi). Antroponimiskajā psiholoģijā (sk. Магазник, Ройзензон 1971; Hinton, Nichols *et al.* 1994; Jakobson, Waugh 2002) tiek runāts par skaņu *I* kā maigu un „sievīšķīgu”: no 100 vārdiem gan tikai 11 sākas ar skaņu *I*, un 26 vārdiem tā atrodama saknē, piemēram: *Lilija*, *Ilona*, *Alise*, *Ilga*. Savukārt par „vīrišķīgu” vārdu tiek uzskatīts tāds, kas sākas ar skaņu *r* vai iekļauj to: šajā izplatītāko vārdu sarakstā ar *r* sākas 12 vīriešu vārdi, bet saknē *r* rodama pat 63 vārdos, turklāt vairākos populāros vārdos ir pat divas skaņas *r*: *Roberts*, *Artūrs*, *Kristers*, *Ričards*, *Rihards*. Vīriešu vārdi visbiežāk sākas ar *A* (21 vārds), bet otrajā vietā ir vārdi, kas sākas tieši ar *R* (12 vārdu), tad frekvences ziņā seko *E* (10 vārdu), *V* (9 vārdi), *G* (8 vārdi), *M* (7 vārdi), *I* (6 vārdi). Interesanti, ka gan sieviešu, gan vīriešu populārāko vārdu visbiežāk sastopamie sākumburti ir tie paši (*A, E, I* un *G, V, M, D, S*).

Vairumam populāro sieviešu vārdu ir galotne *-a* (84 no 100): *Inga*, *Līga*, *Santa*, *Marta*, tikai 16 personvārdiem – galotne *-e*: *Kristīne*, *Liene*, *Zane*, *Sarmīte*. Lielāka dažādība vērojama vīriešu vārdiem – absolūtais vairākums beidzas ar galotni *-s* (65 no 100): *Edgars*, *Oskars*, *Ēriks*, *Toms*, ar galotni *-is* 30 vārdu: *Jānis*, *Juris*, *Aldis*, un pa vienam vārdam ar galotni *-š* (*Mārtiņš*), *-us* (*Ingus*) un nelokāmo galotni *-o* (*Ivo*).

Ja aplūkojam ne tikai latviešu, bet visu Latvijas pilsoņu izplatītākos vārdus Latvijā (sk. 3. un 4. tabulu), pirmajā vietā ir personvārdi *Anna* (kas latviešu sarakstā ierindojas sestajā vietā; vairāk nekā 10 000 latviešu un

apmēram 8000 nelatviešu sievietēm šis vārds ir pirmais vai vienīgais) un *Jānis* (ne tikai pāri par 48 000 latviešu, bet arī ap 2000 cittautiešu ir šis vārds), bet otrajā vietā ir *Aleksandrs*, kas latviešu 100 populārāko vārdu sarakstā ieņem 21. vietu. Starp sieviešu vārdiem abos sarakstos ir arī *Kristīne*, kas latviešu sarakstā ir pirmajā, bet kopsarakstā – ceturtajā vietā (matemātiski sarēķinot, gandrīz 1000 nelatviešu ir vārds *Kristīne*). Visu Latvijas pilsoņu 100 izplatītāko vārdu sarakstā parādās arī tādi personvārdi, kādu nav starp latviešu 100 populārākajiem vārdiem, piemēram: *Jeļena* (kā otrs populārākais vārds kopsarakstā), *Tatjana* (3. vietā kopsarakstā), *Irina* (11. vietā), *Anastasija* (18. vietā), *Ludmila* (23. vietā), *Natālija* (31. vietā), *Marina* (32. vietā), *Igors* (12. vietā), *Dmitrijs* (15. vietā), *Maksims* (25. vietā), *Mihails* (38. vietā), *Vadims* (46. vietā), *Deniss* (47. vietā) u. c., kas galvenokārt ir slāvu antroponimikona vārdi.

Ir vērts salīdzināt visu paaudžu latviešu izplatītāko vārdu mūsdienu sarakstu (04.04.2018., sk. 1. un 2. tabulu) ar 2017. gadā jaundzimušo vārdiem Latvijā (sk. 5. un 6. tabulu). Starp 10 populārākajiem jaundzimušo meiteņu vārdiem – *Emilija* (1. vieta), *Alise* (2. vieta), *Marta* (3. vieta), *Sofija* (4. vieta), *Paula* (5. vieta), *Elza* (6. vieta), *Dārta* (7. vieta), *Gabriela* (8. vieta), *Elizabete* (9. vieta), *Evelīna* (10. vieta) – vienīgi personvārds *Gabriela* nav fiksēts 100 izplatītāko visu paaudžu latviešu sieviešu vārdu sarakstā. Starp 10 populārākajiem jaundzimušo zēnu vārdiem – *Roberts* (1. vieta), *Gustavs* (2. vieta), *Olivers* (3. vieta), *Kārlis* (4. vieta), *Markuss* (5. vieta), *Emīls* (6. vieta), *Ralfs* (7. vieta), *Ernests* (8. vieta), *Jēkabs* (9. vieta), *Daniels* (10. vieta) – tikai *Olivers* nav fiksēts starp 100 populārākajiem latviešu vīriešu vārdiem, bet *Jānis* starp jaundzimušo latviešu zēnu vārdiem ieņem tikai 11. vietu. Šķiet, ka jaundzimušajiem arvien retāk tiek izvēlēti latviskas izcelsmes vārdi – kā vienīgie šādi personvārdi ir *Madara* (tikai 15. vietā), *leva* (?), *Rūta* (?), *Lauma*, *Austra*, *Rasa*, *Lelde*, *Mairis* un *Viesturs*. Jaundzimušo sarakstā parādās jauni vārdi, kas nav fiksēti starp visu paaudžu latviešu populārākajiem vārdiem – tie ir gan aizgūtie vārdi (popularitātes secībā): *Keita* (14. vieta), *Ketija*, *Keitija*, *Nikola*, *Odrija*, *Sāra*, *Mia*, *Megija*, *Adrija*, *Kerija*, *Milana*, *Vanesa*, *Jasmina*, *Leila*; *Patriks*, *Everts*, *Rojs*, *Raiens*, *Rainers*, *Kevins*, *Maikls*, gan arī atgriežas veci vārdi, kas kļūst par modes vārdiem: *Kate*, *Rebeka*, *Emma*, *Nora*, *Grēta* un *Grieta*, *Leticija*, *Lote*, *Beatrise*, *Rēzija*, *Līna*, *Gerda*; *Lūkass*, *Marks*, *Kurts*, *Ārons*. Vecāki labprātāk izvēlas vārdus bez diakritiskajām zīmēm: starp jaundzimušajiem *Martins* (20. vietā) ir izplatītāks nekā *Mārtiņš* (34. vietā). Savdabīgi, ka pat 23 jaundzimušajiem ir dots vārds *Otto* (ar 2 t), kas neatbilst mūsdienu standartvalodas prasībām. Starp jaundzimušo populārākajiem vārdiem nav neviena deminutīva. Raksturīgi, ka arvien vairāk tiek izvēlēti

vienzīlbīgi vārdi (pat 12 no 100 – *Ralfs, Marks, Toms, Miks, Pauls, Rojs, Klāvs, Nīks, Kurts, Krišs, Maikls, Gusts*; sal. 2. tabulu – visu paaudžu latviešu vārdu sarakstu – un 4. tabulu – Latvijas visu pilsoņu vārdu sarakstu, kur vienzīlbīgo vārdu skaits ir 5). Tas ir vēl viens arguments, kas ir pretrunā ar stereotipiem, ka sieviešu vārdi ir īsāki nekā vīriešu. Arvien biežāk reģistrēts zēnu vārdu ar nelokāmo galotni *-o* (7: *Rodrigo, Hugo, Bruno, Otto, Leo, Raivo, Marko*, sal. 2. tabulu, kur ir tikai viens šāda tipa personvārds – *Ivo*). Vārds *Roberts* Latvijas jaundzimušo sarakstos ir pirmajā vietā jau vairāk nekā 10 gadus, bet arī citos jaundzimušo zēnu vārdos skaņa *r* ir ļoti izplatīta – tā sastopama pat 70 vārdos no 100.

Personvārdu, it īpaši priekšvārdu izvēles tendences un to salīdzinājums simts gadu posmā liecina par sabiedrības struktūru, tradīcijām, reliģiju, izglītību, sociālo intuīciju, gaumi un pat modi, kas visos laikos ir ietekmējusi jaundzimušo vārdus.

1. Balode 2001 – Balode, Laimute. Lietuviešu cilmes personvārdi latviešu antroponimiskajā sistēmā. *Baltu filoloģija*. X. Rīga : LU, 2001, 9.–20. lpp.
2. Blese 1929 – Blese, Ernests. *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas. I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI gs.)*. Rīga : A. Gulbis, 1929.
3. Bušs 1999a – Bušs, Ojārs. Katram cilvēkam – vismaz pa vienam vārdam. *Vārdadienu kalendārs 2000–2003*. Rīga : Valsts valodas centrs, 1999, 408.–413. lpp.
4. Bušs 1999b – Bušs, Ojārs. 111 populāru vārdu. *Vārdadienu kalendārs 2000–2003*. Rīga : Valsts valodas centrs, 1999, 451.–463. lpp.
5. Bušs 1999c – Bušs, Ojārs. *Tautmīlis, Saulnesis* un *Žubīte* jeb Reti lietotie 20. gadsimta latviskie personvārdi. *Vārdadienu kalendārs 2000–2003*. Rīga : Valsts valodas centrs, 1999, 464.–475. lpp.
6. Bušs 2004a – Bušs, Ojārs. Daži „eksotiski” mūsdienu visjaunāko latviešu personvārdu sistēmā. *Tavs vārdadienu kalendārs 2005, 2006, 2007*. Rīga : Nordik, 2004, 422.–424. lpp.
7. Bušs 2004b – Bušs, Ojārs. Jaunais gadu tūkstotis sākas ar revolūciju. *Tavs vārdadienu kalendārs 2005, 2006, 2007*. Rīga : Nordik, 2004, 417.–421. lpp.
8. Bušs 2005 – Bušs, Ojārs. *Jānis* – tūkstošveidis ar tūkstošgadīgām saknēm. *Latvijas Luterānis*, 2005, 6, 11. lpp.
9. Bušs 2013 – Bušs, Ojārs. *Jānis* un citi jeb Latviešu personvārdu modes mūsdienu tendences. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums, Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 86.–93. lpp.
10. *Centrālās statistikas pārvaldes dati* [tiešsaiste] [skatīts 03.08.2018.]. Pieejams: <http://vardi.csb.gov.lv>

11. Ēdelmane 1989 – Ēdelmane, Inese. Latviskie augu nosaukumi un personvārdi. *Valodas aktualitātes 1988*. Rīga, 1989, 361.–370. lpp.
12. Grzenia 2004 – Grzenia, Jan. *Słownik imion*. Warszawa, 2004.
13. Hinton, Nichols *et al.* 1994 – Hinton, Leanne, Nichols, J. and Ohala, J. J. (eds). *Sound Symbolism*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994.
14. Hirša 2004 – Hirša, Dzintra. Dažas pārdomas par 20. gs. populārākajiem personvārdiem. *Tavs vārdadienu kalendārs 2005, 2006, 2007*. Rīga : Nordik, 2004, 409.–416. lpp.
15. Jakobson, Waugh 2002 – Jakobson, Roman, Waugh, Linda R. *The Sound Shape of Language*. Walter de Gruyter, 2002.
16. Jansone 2010 – Jansone, Ilga. Priekšvārdi Ērgemes latviešu evaņģēliski luteriskās draudzes baznīcas grāmatās (1718–1906). *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 14. Liepāja : LiePA, 2010, 100.–111. lpp.
17. Karulis 1992 – Karulis, Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. I–II. Rīga : Avots, 1992.
18. Kohlheim, Kohlheim 2007 – *Das große Vornamenlexikon*. Bearbeitet von Rosa und Volker Kohlheim. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2007.
19. Kuzavinis, Savukynas 1987 – Kuzavinis, Kazimieras, Savukynas, Balys. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius : Mokslas, 1987.
20. Lempiäinen 2004 – Lempiäinen, Pentti. *Suuri etunimikirja*. Helsinki, 2004.
21. Plēsuma, Balode 2013 – Plēsuma, Ieva, Balode, Laimute. Retie personvārdi mūsdienu Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Populārzinātnisku rakstu krājums. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 55.–85. lpp.
22. PMLP dati – Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes personvārdu dati, apkopoti pēc LVA pieprasījuma.
23. Rajandi 1966 – Rajandi, Edgar. *Raamat nimedest*. Tallinn, 1966.
24. Seppo 1994 – Seppo, Raivo. *Eesti nimeramat*. Tallinn, 1994.
25. Siliņa-Piņķe 2004 – Siliņa-Piņķe, Renāte. Viduslejasvācu valodas pēdas mūsdienu latviešu kalendārvārdos. *Tavs vārdadienu kalendārs 2005, 2006, 2007*. Rīga : Valsts valodas centrs, 2004, 436.–439. lpp.
26. Siliņa-Piņķe 2005 – Siliņa-Piņķe, Renāte. *Jahn, Jane, Jahne*: zemnieku vārdu rakstība 1638. gada zviedru arklu revīzijā Vidzemē. *Baltu filoloģija*. XIV (1), 2005, 143.–151. lpp.
27. Siliņa-Piņķe 2013 – Siliņa-Piņķe, Renāte. Rufnamen in Riga im 15. Jahrhundert: Überlegungen über eine schichtenspezifische Namengebung. *Die Stadt und ihre Namen*. 2. daļa. Izd.: Dieter Kremer, Dietlind Kremer. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag, 2013 (= Onomastica Lipsiensia. Leipziger Untersuchungen zur Namenforschung. Band 9). 239.–252.

28. Siliņa-Piņķe 2014a – Siliņa-Piņķe, Renāte. Rigas spätmittelalterliche Personennamen. *Beiträge zur Lexikographie und Namenforschung* 7. Herausgegeben von Silvio Blendler. Hamburg : Baar-Verlag, 2014.
29. Siliņa-Piņķe 2014b – Siliņa-Piņķe, Renāte. Izplatītākie zemnieku vārdi Vidzemē 17. gadsimta pirmajā pusē. *Baltistica*. XLIX (1), 2014, 177.–196. lpp.
30. Siliņš 1990 – Siliņš, Klāvs. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga : Zinātne, 1990.
31. Магазник, Ройзензон 1971 – Магазник, Эммануил Борисович, Ройзензон, Леонид Иванович. Поэтическая ономастика и фонетическая экспрессия. *Труды Самаркандского университета*. Вып. 214, 1971, с. 60–72.
32. Суперанская 1998 – Суперанская, Александра Васильевна. *Словарь русских личных имён*. Москва, 1998.

1. tabula. 100 izplatītāko vārdu skaits sievietēm, kurām nav norādīti citi vārdi un kuru tautība ir latviete (04.04.2018.)

Nr.	Vārds	Skaits	Nr.	Vārds	Skaits
1.	KRISTĪNE	13 029	30.	SANITA	4922
2.	INESE	12 537	31.	MARTA	4908
3.	ILZE	11 871	32.	MADARA	4903
4.	INGA	11 070	33.	SARMĪTE	4674
5.	LĪGA	10 303	34.	AINA	4667
6.	ANNA	10 184	35.	MARIJA	4629
7.	DACE	10 093	36.	DAINA	4525
8.	ANITA	9264	37.	IRĒNA	4485
9.	IEVA	9100	38.	VALENTĪNA	4381
10.	LAURA	8554	39.	ALISE	4358
11.	IVETA	8429	40.	MĀRA	4339
12.	SANDRA	7942	41.	VIKTORIJA	4299
13.	LINDA	7432	42.	SINTIJA	4212
14.	AIJA	7423	43.	DAIGA	4081
15.	ELĪNA	7022	44.	MĀRĪTE	4072
16.	INĀRA	6507	45.	VELTA	3931
17.	BAIBA	6473	46.	ILGA	3817
18.	AGNESE	6036	47.	SILVIJA	3796
19.	INTA	6023	48.	SKAIDRĪTE	3714
20.	GUNTA	5791	49.	BIRUTA	3685
21.	DIĀNA	5776	50.	RUTA	3621
22.	MAIJA	5697	51.	EVITA	3604
23.	RITA	5672	52.	VITA	3500
24.	SANTA	5459	53.	EVIJA	3477
25.	ZANE	5444	54.	AUSMA	3384
26.	VIJA	5358	55.	KATRĪNA	3347
27.	LIENE	5347	56.	EMĪLIJA	3209
28.	DZINTRA	5212	57.	INGRĪDA	3178
29.	ILONA	5141	58.	LIGITA	3151

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	Vārds	Skaitis
59.	OLGA	3044
60.	INETA	2918
61.	JOLANTA	2911
62.	ANDA	2876
63.	ELIZABETE	2863
64.	DZIDRA	2858
65.	JANA	2802
66.	PAULA	2790
67.	ANETE	2766
68.	VINETA	2712
69.	EVELĪNA	2641
70.	LIDIJA	2611
71.	GITA	2600
72.	ELZA	2543
73.	SAMANTA	2535
74.	INDRA	2530
75.	AMANDA	2476
76.	RASMA	2462
77.	LĪVA	2421
78.	ĀRIJA	2420
79.	REGĪNA	2384

Nr.	Vārds	Skaitis
80.	SOLVITA	2357
81.	EVA	2337
82.	ELITA	2319
83.	LĀSMA	2317
84.	ANTRA	2300
85.	VERONIKA	2275
86.	EDĪTE	2271
87.	KARĪNA	2259
88.	GUNITA	2163
89.	JANĪNA	2141
90.	MIRDZA	2135
91.	LAILA	2131
92.	RŪTA	2131
93.	SABĪNE	2120
94.	VALDA	2116
95.	AGITA	2090
96.	LAIMA	2073
97.	SVETLANA	2016
98.	GUNA	2000
99.	LILIJA	1932
100.	ANNIJA	1923

2. tabula. 100 izplatītāko vārdu skaits vīriešiem, kuriem nav norādīti citi vārdi un kuru tautība ir latvietis (04.04.2018.)

Nr.	Vārds	Skaits	Nr.	Vārds	Skaits
1.	JĀNIS	48 917	30.	ARNIS	4516
2.	ANDRIS	18 847	31.	TOMS	4498
3.	JURIS	15 143	32.	RIHARDS	4461
4.	EDGARS	14 514	33.	IMANTS	4420
5.	MĀRIS	12 823	34.	AGRIS	4403
6.	MĀRTIŅŠ	12 754	35.	VIKTORS	4312
7.	AIVARS	11 236	36.	ARTIS	4228
8.	ARTŪRS	10 406	37.	EMĪLS	4016
9.	KASPARS	8684	38.	ROLANDS	3918
10.	IVARS	8045	39.	ANDIS	3794
11.	ROBERTS	8013	40.	GUNTARS	3780
12.	KRISTAPS	7831	41.	AINĀRS	3705
13.	AIGARS	7337	42.	RAIVIS	3633
14.	KĀRLIS	7289	43.	RALFS	3602
15.	PĒTERIS	7244	44.	DZINTARS	3493
16.	ANDREJS	6908	45.	VILNIS	3448
17.	ULDIS	6789	46.	ĢIRTS	3428
18.	VALDIS	6409	47.	REINIS	3408
19.	RAIMONDS	5899	48.	LAURIS	3405
20.	OSKARS	5896	49.	MAREKS	3401
21.	ALEKSANDRS	5622	50.	EDUARDS	3375
22.	GUNTIS	5587	51.	MARKUSS	3373
23.	NORMUNDS	5472	52.	GINTS	3362
24.	DAINIS	5433	53.	DANIELS	3240
25.	GATIS	5052	54.	IGORS	3238
26.	ĒRIKS	4911	55.	DĀVIS	3198
27.	ARMANDS	4853	56.	SANDIS	3032
28.	GUNĀRS	4613	57.	MATĪSS	3013
29.	ALDIS	4535	58.	ILMĀRS	2995

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	Vārds	Skaitis
59.	RENĀRS	2955
60.	RAITIS	2810
61.	RIČARDS	2794
62.	KRISTERS	2716
63.	GUSTAVS	2692
64.	ARTURS	2465
65.	VIESTURS	2447
66.	MĀRCIS	2352
67.	MODRIS	2287
68.	IVO	2273
69.	VALTERS	2268
70.	UĢIS	2238
71.	VITĀLIJS	2237
72.	ERNESTS	2167
73.	ARVĪDS	2146
74.	NAURIS	2130
75.	RŪDOLFS	2130
76.	SERGEJS	2068
77.	EDMUNDS	1968
78.	ADRIANS	1950
79.	INGUS	1946

Nr.	Vārds	Skaitis
80.	VLADISLAVS	1898
81.	EDVĪNS	1863
82.	EDIJS	1853
83.	ANTONS	1852
84.	AIVIS	1846
85.	JURIJS	1826
86.	ALBERTS	1787
87.	JĒKABS	1757
88.	GUNDARS	1752
89.	HARIJS	1732
90.	VLADIMIRS	1729
91.	VOLDEMĀRS	1689
92.	RAIVO	1640
93.	DIDZIS	1582
94.	ATIS	1576
95.	KRISTIĀNS	1572
96.	EGILS	1517
97.	HARALDS	1510
98.	TOMASS	1506
99.	EDVARDS	1500
100.	ARNOLDS	1496

3. tabula. 100 izplatītāko vārdu skaits sievietēm, kurām nav norādīti citi vārdi un kurām ir Latvijas pilsonība (04.04.2018.)

Nr.	Vārds	Skaits	Nr.	Vārds	Skaits
1.	ANNA	18 158	30.	ILONA	7018
2.	JEĻENA	15 890	31.	NATĀLIJA	6894
3.	TATJANA	15 363	32.	MARINA	6809
4.	KRISTĪNE	14 718	33.	RITA	6556
5.	OLGA	13 656	34.	BAIBA	6537
6.	INESE	13 262	35.	MAIJA	6261
7.	SVETLANA	12 841	36.	IRĒNA	6257
8.	INGA	12 179	37.	AGNESE	6249
9.	ILZE	11 964	38.	JEKATERINA	6185
10.	MARIJA	11 158	39.	INTA	6183
11.	IRINA	10 839	40.	GUNTA	5863
12.	VIKTORIJA	10 803	41.	SANTA	5729
13.	LĪGA	10 456	42.	VIJA	5710
14.	VALENTĪNA	10 318	43.	LIENE	5503
15.	DACE	10 198	44.	ZANE	5490
16.	ANITA	9667	45.	NADEŽDA	5372
17.	IEVA	9372	46.	DZINTRA	5292
18.	ANASTASIJA	9128	47.	MARTA	5232
19.	LAURA	9104	48.	ALEKSANDRA	5161
20.	DIĀNA	8784	49.	ALISE	5129
21.	IVETA	8753	50.	SANITA	5096
22.	SANDRA	8350	51.	MADARA	4977
23.	LUDMILA	8336	52.	VERONIKA	4870
24.	ELĪNA	8299	53.	AINA	4825
25.	JŪLIJA	7859	54.	SARMĪTE	4760
26.	NATAĻJA	7814	55.	LIDIJA	4645
27.	LINDA	7769	56.	DAINA	4643
28.	AIJA	7540	57.	GAĻINA	4606
29.	INĀRA	7083	58.	LARISA	4524

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	Vārds	Skaitis
59.	MĀRA	4412
60.	SOFIJA	4389
61.	SINTIJA	4378
62.	MĀRĪTE	4286
63.	JANA	4197
64.	DAIGA	4130
65.	OKSANA	4105
66.	ŅINA	4087
67.	BIRUTA	4080
68.	VELTA	4013
69.	KATRĪNA	3962
70.	SILVIJA	3940
71.	VITA	3929
72.	ILGA	3884
73.	VERA	3857
74.	RUTA	3850
75.	SKAIDRĪTE	3809
76.	REGĪNA	3803
77.	KARĪNA	3760
78.	EMĪLIJA	3740
79.	EVITA	3717

Nr.	Vārds	Skaitis
80.	EVIJA	3590
81.	ALLA	3524
82.	AUSMA	3434
83.	ELIZABETE	3400
84.	INGRĪDA	3322
85.	ANTOŅINA	3311
86.	TAMĀRA	3262
87.	LIGITA	3262
88.	JOLANTA	3259
89.	EVELĪNA	3213
90.	LILIJA	3182
91.	ŽANNA	2994
92.	INETA	2991
93.	PAULA	2953
94.	JANĪNA	2951
95.	DARJA	2924
96.	ANDA	2902
97.	DZIDRA	2893
98.	ĻUBOVA	2877
99.	MARGARITA	2850
100.	KSENIJA	2835

4. tabula. 100 izplatītāko vārdu skaits vīriešiem, kuriem nav norādīti citi vārdi un kuriem ir Latvijas pilsonība (04.04.2018.)

Nr.	Vārds	Skaits	Nr.	Vārds	Skaits
1.	JĀNIS	50 830	30.	OSKARS	6237
2.	ALEKSANDRS	24 270	31.	VITĀLIJS	6147
3.	ANDRIS	19 814	32.	VLADISLAVS	6040
4.	ANDREJS	16 797	33.	NIKOLAJS	5897
5.	JURIS	16 460	34.	ĒRIKS	5798
6.	EDGARS	15 798	35.	GUNTIS	5645
7.	SERGEJS	14 306	36.	NORMUNDS	5617
8.	MĀRIS	13 156	37.	DAINIS	5592
9.	MĀRTIŅŠ	12 884	38.	MIHAILS	5479
10.	ARTŪRS	12 754	39.	EDUARDS	5397
11.	AIVARS	11 648	40.	GATIS	5103
12.	IGORS	10 677	41.	DANIELS	5099
13.	VIKTORS	10 526	42.	ARMANDS	5067
14.	VLADIMIRS	10 439	43.	ARTJOMS	4963
15.	DMITRIJS	9523	44.	RIHARDS	4841
16.	ROBERTS	9113	45.	GUNĀRS	4751
17.	KASPARS	8860	46.	VADIMS	4693
18.	ALEKSEJS	8436	47.	DENISS	4658
19.	PĒTERIS	8355	48.	TOMS	4653
20.	IVARS	8297	49.	ARNIS	4646
21.	KRISTAPS	8012	50.	ALDIS	4585
22.	JURIJS	7915	51.	IMANTS	4569
23.	AIGARS	7534	52.	AGRIS	4511
24.	KĀRLIS	7405	53.	PĀVELS	4340
25.	MAKSIMS	6871	54.	ARTIS	4322
26.	ULDIS	6850	55.	EMĪLS	4291
27.	VALDIS	6683	56.	ROLANDS	4263
28.	OĻEGS	6637	57.	IVANS	4023
29.	RAIMONDS	6316	58.	ANATOLIJS	3994

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	Vārds	Skaitis
59.	ARTURS	3983
60.	VALĒRIJS	3858
61.	ANDIS	3852
62.	GUNTARS	3829
63.	MAREKS	3826
64.	AINĀRS	3801
65.	RAIVIS	3728
66.	RALFS	3713
67.	MARKUSS	3684
68.	DZINTARS	3626
69.	ŅIKITA	3533
70.	LAURIS	3510
71.	VILNIS	3492
72.	ĢIRTS	3473
73.	REINIS	3456
74.	GINTS	3411
75.	RIČARDS	3323
76.	DĀVIS	3253
77.	ANTONS	3234
78.	SANDIS	3153
79.	MATĪSS	3065

Nr.	Vārds	Skaitis
80.	ILMĀRS	3065
81.	RENĀRS	3055
82.	ILĶA	2983
83.	MARKS	2898
84.	RAITIS	2892
85.	VJAČESLAVS	2879
86.	KRISTERS	2794
87.	GUSTAVS	2755
88.	RUSLANS	2663
89.	ROMĀNS	2520
90.	VIESTURS	2462
91.	JEVGEŅIJS	2435
92.	ERNESTS	2429
93.	STAŅISLAVS	2376
94.	MĀRCIS	2375
95.	IVO	2352
96.	ADRIANS	2346
97.	MODRIS	2317
98.	VALTERS	2310
99.	ARVĪDS	2289
100.	ROMANS	2285

5. tabula. 100 populārāko vārdu skaits 2017. gadā dzimušajām meitenēm, kuru tautība ir latviete (04.04.2018.)

Nr.	Vārds	Skaits	Nr.	Vārds	Skaits
1.	EMĪLIJA	237	30.	NORA	59
2.	ALISE	227	31.	GRĒTA	58
3.	MARTA	205	32.	ODRIJA	58
4.	SOFIJA	165	33.	MAIJA	54
5.	PAULA	159	34.	PATRĪCIJA	54
6.	ELZA	154	35.	LĪVA	53
7.	DĀRTA	128	36.	RŪTA	53
8.	GABRIELA	127	37.	LUĪZE	51
9.	ELIZABETE	126	38.	SAMANTA	51
10.	EVELĪNA	119	39.	EVA	50
11.	ESTERE	117	40.	MARIJA	47
12.	AMĒLIJA	113	41.	ELĪNA	47
13.	KATRĪŅA	110	42.	ANETE	47
14.	KEITA	109	43.	LETĪCIJA	47
15.	MADARA	108	44.	LORETA	46
16.	ANNA	104	45.	SĀRA	43
17.	VIKTORIJA	90	46.	MIA	43
18.	MELĀNIJA	88	47.	MEGIJA	40
19.	AMANDA	87	48.	OLĪVIJA	40
20.	LAURA	85	49.	MELISA	38
21.	KATE	84	50.	ADRIJA	35
22.	ENIJA	84	51.	KEITIJA	33
23.	KARLĪNA	77	52.	MĀRA	33
24.	NIKOLA	76	53.	LOTE	33
25.	REBEKA	74	54.	LINDA	32
26.	ELĪZA	69	55.	ANCE	31
27.	EMMA	67	56.	LAUMA	31
28.	ANNIJA	62	57.	ADELĪNA	30
29.	IEVA	60	58.	ADELE	30

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	Vārds	Skaitis
59.	BEATRISE	30
60.	ŠARLOTE	30
61.	DANIELA	29
62.	JUSTĪNE	29
63.	KERIJA	29
64.	ADRIANA	28
65.	AGATE	28
66.	STEFĀNIJA	28
67.	SABĪNE	28
68.	GRIETA	27
69.	RĒZIJA	27
70.	MILANA	27
71.	ZANE	25
72.	VANESA	25
73.	HANNA	25
74.	ALEKSANDRA	25
75.	BEĀTE	25
76.	KAROLĪNA	25
77.	AGNESE	24
78.	DIĀNA	24
79.	KRISTĪNE	24

Nr.	Vārds	Skaitis
80.	JASMĪNA	23
81.	ANASTASIJA	22
82.	ALĪNA	21
83.	KRISTIĀNA	21
84.	AUSTRA	21
85.	ALEKSA	21
86.	LEILA	20
87.	ANNIKA	20
88.	KSENIJA	20
89.	TĪNA	20
90.	JANA	20
91.	ADRIĀNA	20
92.	LELDE	19
93.	LĪNA	19
94.	RENĀTE	19
95.	RASA	18
96.	GERDA	18
97.	KRISTA	18
98.	KETIJA	17
99.	NELLIJA	16
100.	KARĪNA	15

6. tabula. 100 populārāko vārdu skaits 2017. gadā dzimušajiem zēniem, kuru tautība ir latvietis (04.04.2018.)

Nr.	Vārds	Skaits	Nr.	Vārds	Skaits
1.	ROBERTS	206	30.	DĀVIS	69
2.	GUSTAVS	195	31.	EDUARDS	65
3.	OLIVERS	186	32.	KRISTOFERS	64
4.	KĀRLIS	184	33.	MATĪSS	64
5.	MARKUSS	181	34.	MĀRTIŅŠ	63
6.	EMĪLS	168	35.	ALBERTS	62
7.	RALFS	154	36.	GABRIELS	62
8.	ERNESTS	146	37.	PATRIKS	58
9.	JĒKABS	142	38.	MIĶELIS	58
10.	DANIELS	131	39.	MIKS	56
11.	JĀNIS	129	40.	LŪKASS	55
12.	ADRIANS	123	41.	RODRIGO	55
13.	MARKS	121	42.	PAULS	54
14.	KRISTERS	120	43.	EVERTS	54
15.	TOMS	115	44.	ALEKSANDRS	54
16.	RENĀRS	114	45.	DĀVIDS	53
17.	ARTŪRS	108	46.	HENRIJS	51
18.	RIČARDS	101	47.	KRISTIĀNS	49
19.	KRISTAPS	100	48.	ARMANDS	47
20.	MARTINS	97	49.	MĀRCIS	47
21.	DOMINIKS	96	50.	HARALDS	46
22.	EDVARDS	94	51.	KRISTIANS	46
23.	TOMASS	94	52.	EDGARS	43
24.	REINIS	93	53.	HUGO	43
25.	VALTERS	90	54.	KRIŠJĀNIS	43
26.	ALEKSS	80	55.	RINALDS	42
27.	RŪDOLFS	79	56.	ARTJOMS	42
28.	RIHARDS	74	57.	BRUNO	41
29.	OSKARS	74	58.	TEODORS	38

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	Vārds	Skaitis
59.	ROJS	37
60.	RAIENS	35
61.	PĒTERIS	35
62.	KASPARS	34
63.	AUGUSTS	33
64.	MAIRIS	33
65.	VIESTURS	33
66.	REGNĀRS	33
67.	DEVIDS	32
68.	ARTIS	30
69.	KLĀVS	30
70.	MAKSIMS	30
71.	NIKS	30
72.	MIKUS	29
73.	ĒRIKS	29
74.	MARATS	28
75.	MAREKS	27
76.	ANDREJS	26
77.	KURTS	26
78.	MARSELS	25
79.	ROLANDS	25

Nr.	Vārds	Skaitis
80.	OTTO	23
81.	LEO	23
82.	RAINERS	23
83.	MARKUS	22
84.	DENISS	22
85.	RAIVO	22
86.	LINARDS	21
87.	KRIŠS	20
88.	RAITIS	20
89.	KIRILS	20
90.	ĀRONS	19
91.	LEONARDS	19
92.	KEVINS	19
93.	MARKO	19
94.	RAFAELS	19
95.	TIMURS	19
96.	MAIKLS	19
97.	GUSTS	18
98.	RAIMONDS	17
99.	STEFANS	17
100.	LAURIS	17

Gunta Nešpore-Bērzkalne

Pirmie simts

Kurus vārdus lietojam visbiežāk? Domājot par to, prātā varētu nākt dažādu sabiedriskajā un privātajā dzīvē nozīmīgu jēdzienu nosaukumi, populāri vietvārdi (piemēram, *Latvija, Rīga*) vai vispārīgas nozīmes darbības vārdi. Droši vien ne visi uzreiz iedomāsies, ka biežāk lietoto vārdu saraksta augšgalā ir palīgvārdi, kam seko visbiežāk lietotie vietniekvārdi.

Šajā rakstā sniegts ieskats jaunizveidotajā Līdzsvarotajā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā (LVK2018 (beta)) – simt biežāk lietoto vārdu saraksts un daži novērojumi par to.

LVK2018 (beta) ir apmēram 10 miljonu vārdlietojumu liels vispārīgs, reprezentatīvs tekstu korpus, kas izstrādāts Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijā (MIL) un publicēts 2018. gadā¹. Korpus ir automātiski morfoloģiski marķēts – katrai vārdformai ir pievienota morfoloģiskā informācija. Šis ir lielākais publiski pieejamais šāda veida latviešu valodas tekstu korpus; interesenti ar šo un citiem MIL izstrādātajiem valodas korpusiem var iepazīties mājaslapā www.korpuss.lv. Pēc uzbūves principiem LVK2018 (beta) līdzinās tekstu korpusa 2013. gada versijai LVK 2013 (Levāne-Petrova 2012), bet šis ir vairāk nekā divas reizes lielāks, arī morfoloģiskais marķētājs ir pilnveidots (Paikens 2016). Izmantojot tekstu korpusus, jāreķinās, ka automātiski iegūtajā morfoloģiskajā informācijā var gadīties kļūdas (piemēram, neprecīzi interpretētas homoformas vai neprecīzi šķirti daudzskaitlinieki un vienskaitlinieki), tomēr kopumā tekstos lietoto vārdu pamatformas ir noteiktas pareizi, līdz ar to saraksts atspoguļo vārdu lietojuma biežuma tendences.

Līdzsvarotajam tekstu korpusam ir vairākas daļas, kurās iekļauti dažādu valodas funkcionālo paveidu teksti – periodika (60 %), daiļliteratūra (20 %), zinātniskie teksti (10 %), normatīvie akti (8 %) un Saeimas stenogrammas (2 %) (Levāne-Petrova 2018) –, tāpēc var izveidot biežuma sarakstu gan visiem korpusa tekstiem kopā, gan arī dažādu funkcionālo paveidu tekstiem atsevišķi.

1. tabulā redzami LVK2018 (beta) simt biežāk lietotie vārdi, atsevišķi apskatāmi arī noteiktās korpusa daļās – periodikā un daiļliteratūrā (1. tabula),

¹ LVK2018 (beta) izstrādāts projektā „Daudzslāņu valodas resursu kopa teksta semantiskai analīzei un sintēzei latviešu valodā” (Nr. 1.1.1.1/16/A/219).

kā arī simt biežāk lietotie vārdi zinātniskajos tekstos, normatīvajos aktos un Saeimas stenogrammās (2. tabula). Tabulās katram vārdam norādīts absolūtais biežums korpusā, t. i., cik reizes attiecīgais vārds ir minēts korpusa vai tā daļas tekstā. Tā kā kopējais vārdu skaits dažādās korpusa daļās atšķiras, absolūtā biežuma skaitļus ir grūti salīdzināt, tomēr no tiem var noprast, ka korpusā šie vārdi ir lietoti tiešām bieži – pat tabulā pēdējā (simtajā) vietā esošajam vārdam ir daudz lietojuma piemēru. Lai būtu vieglāk salīdzināt vārdu biežumu dažādu veidu tekstos, norādīts arī vārdu īpatsvars, t. i., cik procentiem korpusa vai tā daļas vārdlietojumu atbilst attiecīgais vārds. Tabulu pēdējā rindā redzams, cik procentiem no attiecīgajiem tekstiem atbilst simt biežāk lietotie vārdi kopā. Kā redzams, korpusā kopā simt biežākie vārdi atbilst vairāk nekā 26 % no visiem vārdiem tekstos, tas nozīmē, ka vairāk nekā ceturtdaļa korpusa vārdlietojumu ietilpst pirmajā simtniekā. Atsevišķās korpusa daļās šis īpatsvars ir vēl lielāks un Saeimas stenogrammās sasniedz pat vairāk nekā 36 %, kas liecina, ka šie teksti ir leksiski vienveidīgāki.

Lai būtu vieglāk uztvert biežuma tabulās redzamos datus, īsumā jāraksturo vārdu pamatformu nošķiršanas īpatnības LVK2018 (beta) un citos MIL izstrādātajos valodas resursos. Noliegtie darbības vārdi tiek uzskatīti par atsevišķu leksēmu, tāpēc, piemēram, vārdi *būt* un *nebūt* vai *darīt* un *nedarīt* biežuma sarakstā ir iekļauti kā atsevišķas vienības. Tāpat arī sieviešu un vīriešu dzimtes vietniekvārdi tiek uzskatīti par atsevišķām vienībām, savukārt sieviešu un vīriešu dzimtes īpašības vārdi un skaitļa vārdi tiek uzskatīti par vienu leksēmu, piemēram, vārdiem *viņš* un *viņa* ir atšķirīgas pamatformas, un biežuma sarakstā tie ir atsevišķas vienības, bet formām *jauns* un *jauna* ir viena pamatforma (*jauns*), tāpēc biežuma sarakstā tie ir viena vienība.

Kuri vārdi tad iekļuvuši starp pirmajiem simt? Vai dažādu valodas funkcionālo paveidu tekstos tie atšķiras? Kā redzams tabulās, saraksta augšgalā ir palīgvārdi, arī darbības vārdi *būt*, *nebūt* un *tikt*, kas visbiežāk tiek lietoti kā palīgdarbības vārdi vai saitiņas, un vietniekvārdi. Tekstu korpusā visbiežāk lietotais lietvārds ir *gads* (13.²), kam seko *Latvija* (19.). Tas nav pārsteigums, jo, runājot par pagātnes vai tagadnes notikumiem, mēdz minēt arī to norises laiku, īpaši periodikā, kas veido vairāk nekā pusi no LVK2018 (beta) tekstiem. Arī vārda *Latvija* aktualitāte latviešu valodas tekstos nepārsteidz, tas ir gan politiskajā, gan sabiedriskajā dzīvē būtisks jēdziens, turklāt šis vārds ir arī daudzu uzņēmumu un iestāžu nosaukumu sastāvdaļa.

Apskatot dažādu valodas funkcionālo paveidu tekstus atsevišķi, redzams, ka visos, izņemot periodiku, biežāk lietotais lietvārds ir kāds cits (lai gan arī

² Šeit un turpmāk iekavās norādīts vārda kārtas numurs biežuma sarakstā.

gads vairumā gadījumu atrodams saraksta pirmajā pusē), ko nosaka attiecīgā valodas funkcionālā paveida specifika. Zinātniskajos tekstos tas ir *darbs* (14.), normatīvajos aktos – *pants* (7.), kam seko *likums* (8.), *valsts* (9.) un *persona* (10.), Saeimas stenogrammās – *valsts* (14.). Daiļliteratūrā pirmais lietvārds sarakstā jāmeklē vistālāk, un tas ir *laiks* (38.), toties visi personas vietniekvārdi atrodas saraksta pirmajā pusē, 1. personas vietniekvārds *es* – pat 3. vietā. Daiļliteratūra ir īpaša arī ar to, ka starp pirmajiem simt vārdiem nav neviena īpašvārda, pārējos stilos vismaz vārds *Latvija* ir iekļūvis simtniekā.

Salīdzinot, kā dažādās korpusa daļās atšķiras simt biežāk lietoto vārdu sadalījums pa vārdšķirām, tika konstatēta pārsteidzoši liela sarakstā iekļauto lietvārdu daudzuma atšķirība – daiļliteratūrā starp simt biežākajiem vārdiem ir tikai 12 lietvārdu, bet normatīvajos aktos – 52 lietvārdi. Šie skaitļi labi raksturo attiecīgo valodas funkcionālo paveidu leksikas daudzveidību – daiļliteratūrai raksturīgs plašs vārdu krājums un tiek lietoti dažādi vārdi, tāpēc tiem ir grūtāk nonākt starp biežākajiem vārdiem, jo katrs no tiem tekstos būs minēts mazāku skaitu reīžu, savukārt normatīvajiem aktiem ir raksturīga standartizēta, leksikas ziņā vienveidīga izteiksme, arī tematiskā daudzveidība tajos ir mazāka, tāpēc katra atsevišķa vārda (šajā gadījumā – lietvārda) biežums ir lielāks.

Daiļliteratūra starp tekstu veidiem izceļas arī ar mazāku ciešamās kārtas lietojumu. Par to liecina darbības vārda *tikt* lietošanas biežums. Daiļliteratūrā tas ir tikai 82. vietā, bet LVK2018 (beta) – 20. vietā. Savukārt zinātniskajos tekstos, kuros pieņemts izteikties ciešamajā kārtā vai 3. personā, *tikt* (11.) ir lietots visbiežāk. Biežuma sarakstā nav redzams, cik bieži *tikt* lietots patstāvīgā nozīmē un cik bieži – kā palīgdarbības vārds, tomēr patstāvīgā nozīmē tas tiek lietots nesalīdzināmi retāk³, tāpēc tā lielo īpatsvaru tekstos un attiecīgi augsto vietu biežuma sarakstā nosaka lietojums palīgdarbības vārda funkcijā – ciešamās kārtas formā.

Teksta veidu raksturs atklājas arī personas vietniekvārdu lietošanas biežumā. Kā jau minēts, daiļliteratūrā to ir diezgan daudz, savukārt normatīvajos aktos pirmajā simtniekā nav iekļūvis neviens personas vietniekvārds. Visā korpusa normatīvo tekstu daļā 1. un 2. personas vietniekvārdi ir lietoti tikai dažas reizes, turklāt specifiskā kontekstā, 3. personas vietniekvārdi ir lietoti biežāk, tomēr ne tik daudz, lai iekļūtu biežāk lietoto vārdu sarakstā. Arī zinātniskos tekstos personas vietniekvārdi nav bieži sastopami. Zinātniskā tekstā nav pieņemts izteikties 1. personā, 2. personas

³ Pēc Latviešu valodas sintaktiski marķētā korpusa datiem (<https://lindat.mff.cuni.cz/services/pmltq/#!/treebank/lvtb23>), *tikt* patstāvīgā nozīmē ir lietots tikai apmēram 6 % lietojuma piemēru.

forma arī neiederas, tāpēc likumsakarīgi, ka tie nav iekļuvuši biežuma sarakstā. Viens 3. personas vietniekvārds – *viņš* (31.) – šajā sarakstā tomēr ir iekļauts, jo zinātniskajos tekstos minētās personas (piemēram, zinātniskajos darbos aprakstītās personas vai sabiedrības grupu locekļi, autori, uz kuriem teksta autors atsaucas) tiek nosauktas 3. personā, turklāt, runājot par dažādu dzimumu personām daudzskaitlī, biežāk tiek lietots vīriešu dzimtes vietniekvārds, tāpēc tas iekļauts starp simt biežāk lietotajiem vārdiem.

Lasot dažādu korpusa daļu biežuma sarakstus, var ieraudzīt daudzas īpatnības un likumsakarības. Katrs, kas vēlas, var atrast vēl daudz interesanta un pārsteidzoša gan šeit piedāvātajos simt biežāk lietoto vārdu sarakstos, gan arī pašā tekstu korpusā. Biežuma sarakstus tajā var veidot arī atsevišķu vārdšķiru vārdiem, piemēram, simt biežāk lietoto lietvārdu vai darbības vārdu sarakstu. Var pētīt ne tikai simt, bet arī divsimt, piecsimt vai tūkstoš biežāk lietotos vārdus. Interesanta informācija ieraugāma arī īpaši reti (piemēram, tikai vienu vai divas reizes) lietoto vārdu sarakstā. Valodas izpētes iespējas valodas korpusos ir plašas, atliek tikai katram izvēlēties to, kas nepieciešams.

1. *Latviešu valodas korpusi*. Pieejams: www.korpuss.lv
2. *Latviešu valodas sintaktiski marķētais korpus*. Pieejams: <https://lindat.mff.cuni.cz/services/pmlq/#!/treebank/lvtb23/>
3. Levāne-Petrova 2012 – Levāne-Petrova, Kristīne. Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus un tā tekstu atlasē kritēriji. *Baltistica*. VIII. Vilnius, 2012, 89.–98. lpp.
4. Levāne-Petrova 2018 – Levāne Petrova, Kristīne. *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus 2018* [tiešsaiste], 2018 [skatīts 22.08.2018.]. Pieejams: www.clarin.lv/attachments/LVK_2018.pdf
5. LVK2018 (beta) – *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus*. Pieejams: nosketch.korpuss.lv
6. Paikens 2012 – Paikens, Pēteris. Deep neural learning approaches for Latvian morphological tagging. *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*. IOS Press, 2016, pp. 160–166.

1. tabula. LVK2018 tekstu korpusā, tā periodikas un daiļliterāras daļā biežāk lietotie vārdi

Nr.	LVK2018 (beta)			Periodika			Daiļliteratūra		
	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars
1.	un	326 361	2,66 %	un	182 093	2,49 %	un	73 627	2,90 %
2.	būt	270 827	2,20 %	būt	164 365	2,24 %	būt	60 616	2,39 %
3.	ar	122 850	1,00 %	ar	75 005	1,02 %	es	383 26	1,51 %
4.	tas	109 387	0,89 %	par	64 473	0,88 %	tas	29 822	1,18 %
5.	par	104 286	0,85 %	ka	63 389	0,87 %	viņš	29 676	1,17 %
6.	ka	94 850	0,77 %	tas	59 622	0,81 %	kas	23 516	0,93 %
7.	kas	92 146	0,75 %	no	53 603	0,73 %	ar	22 857	0,90 %
8.	no	87 422	0,71 %	arī	51 586	0,70 %	kā	19 203	0,76 %
9.	arī	76 675	0,62 %	kas	48 916	0,67 %	ka	18 797	0,74 %
10.	kā	72 921	0,59 %	gads	45 872	0,63 %	no	18 187	0,72 %
11.	viņš	65 322	0,53 %	kā	39 786	0,54 %	uz	17 742	0,70 %
12.	uz	62 607	0,51 %	uz	33 125	0,45 %	tā	17 258	0,68 %
13.	gads	62 390	0,51 %	viņš	31 293	0,43 %	bet	15 915	0,63 %
14.	tā	59 294	0,48 %	Latvija	31 239	0,43 %	nebūt	15 551	0,61 %
15.	es	57 306	0,47 %	tā	30 546	0,42 %	viņa	15 518	0,61 %
16.	vai	54 246	0,44 %	bet	30 383	0,41 %	tu	15 437	0,61 %
17.	nebūt	52 083	0,42 %	tikt	28 983	0,40 %	par	15 386	0,61 %
18.	bet	51 723	0,42 %	nebūt	28 528	0,39 %	vai	12 044	0,47 %
19.	Latvija	43 174	0,35 %	varēt	26 227	0,36 %	arī	10 901	0,43 %
20.	tikt	43 001	0,35 %	vai	24 420	0,33 %	viss	10 469	0,41 %
21.	varēt	42 384	0,34 %	laiks	21 783	0,30 %	mēs	10 098	0,40 %
22.	šis	35 619	0,29 %	kurš	21 603	0,29 %	jau	9578	0,38 %
23.	lai	35 139	0,29 %	lai	21 548	0,29 %	tad	8983	0,35 %
24.	laiks	33 813	0,28 %	pēc	20 212	0,28 %	pie	8633	0,34 %
25.	valsts	33 646	0,27 %	valsts	19 928	0,27 %	varēt	8173	0,32 %
26.	kurš	33 632	0,27 %	šis	19 902	0,27 %	lai	7950	0,31 %

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	LVK2018 (beta)			Periodika			Daiļliteratūra		
	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars
27.	pēc	32 548	0,26 %	jau	19 259	0,26 %	vēl	7713	0,30 %
28.	jau	30 947	0,25 %	gan	18 650	0,25 %	tikai	7317	0,29 %
29.	mēs	30 932	0,25 %	līdz	18 233	0,25 %	viens	6872	0,27 %
30.	viņa	29 533	0,24 %	mēs	17 098	0,23 %	kad	6707	0,26 %
31.	viss	29 100	0,24 %	jauns	16 373	0,22 %	pēc	6671	0,26 %
32.	gan	28 778	0,23 %	es	16 274	0,22 %	ne	6408	0,25 %
33.	viens	27 446	0,22 %	viens	16 193	0,22 %	pa	6382	0,25 %
34.	ja	27 298	0,22 %	viss	15 588	0,21 %	kāds	6255	0,25 %
35.	līdz	26 760	0,22 %	liels	15 571	0,21 %	ja	6101	0,24 %
36.	darbs	26 450	0,22 %	cilvēks	15 316	0,21 %	tik	5832	0,23 %
37.	tikai	25 034	0,20 %	darbs	15 137	0,21 %	sava	5540	0,22 %
38.	kura	24 690	0,20 %	kura	14 892	0,20 %	laiks	5514	0,22 %
39.	liels	23 510	0,19 %	sava	14 797	0,20 %	nu	5454	0,21 %
40.	sava	23 335	0,19 %	Rīga	14 558	0,20 %	kaut	5433	0,21 %
41.	ši	22 959	0,19 %	jo	14 379	0,20 %	jūs	5269	0,21 %
42.	cilvēks	22 886	0,19 %	ja	13 868	0,19 %	gan	5268	0,21 %
43.	jo	21 965	0,18 %	tikai	13 846	0,19 %	kurš	5155	0,20 %
44.	jauns	21 879	0,18 %	ši	13 743	0,19 %	kur	5074	0,20 %
45.	pie	21 442	0,17 %	viņa	13 185	0,18 %	cilvēks	4894	0,19 %
46.	kad	21 036	0,17 %	vieta	12 924	0,18 %	pats	4832	0,19 %
47.	vēl	19 982	0,16 %	bērns	12 259	0,17 %	jo	4754	0,19 %
48.	tu	19 771	0,16 %	pirmais	12 159	0,17 %	taču	4578	0,18 %
49.	tad	19 303	0,16 %	kad	11 947	0,16 %	tur	4456	0,18 %
50.	ne	18 657	0,15 %	pie	11 005	0,15 %	liels	4401	0,17 %
51.	vieta	18 274	0,15 %	vēl	10 968	0,15 %	gads	4248	0,17 %
52.	bērns	18 225	0,15 %	notikt	10 648	0,15 %	šis	4243	0,17 %
53.	Rīga	17 719	0,14 %	savs	10 607	0,14 %	roka	4101	0,16 %
54.	pirmais	17 163	0,14 %	diena	10 586	0,14 %	māja	3925	0,15 %

Nr.	LVK2018 (beta)			Periodika			Daiļliteratūra		
	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars
55.	savs	16 270	0,13 %	taču	10 128	0,14 %	teikt	3895	0,15 %
56.	kāds	16 255	0,13 %	divi	9737	0,13 %	zināt	3888	0,15 %
57.	taču	15 695	0,13 %	LETA	9715	0,13 %	nekas	3844	0,15 %
58.	diena	15 536	0,13 %	ne	9615	0,13 %	pat	3840	0,15 %
59.	pats	14 965	0,12 %	labs	9445	0,13 %	iet	3752	0,15 %
60.	notikt	14 333	0,12 %	ļoti	8971	0,12 %	savs	3744	0,15 %
61.	cits	14 177	0,12 %	vairāk	8568	0,12 %	līdz	3734	0,15 %
62.	divi	13 831	0,11 %	tad	8293	0,11 %	ši	3661	0,14 %
63.	kur	13 268	0,11 %	pats	8252	0,11 %	redzēt	3625	0,14 %
64.	labs	13 084	0,11 %	iespēja	8208	0,11 %	labi	3563	0,14 %
65.	ļoti	12 998	0,11 %	kāds	8112	0,11 %	acs	3529	0,14 %
66.	pa	12 300	0,10 %	cits	7929	0,11 %	nevarēt	3523	0,14 %
67.	likums	12 272	0,10 %	pasauļe	7720	0,11 %	te	3393	0,13 %
68.	daļa	12 083	0,10 %	Eiropa	7671	0,10 %	tagad	3378	0,13 %
69.	visa	11 886	0,10 %	eiro	7647	0,10 %	sevis	3359	0,13 %
70.	vairāk	11 602	0,09 %	uzņēmums	7573	0,10 %	sākt	3350	0,13 %
71.	tik	11 562	0,09 %	visa	7253	0,10 %	cits	3341	0,13 %
72.	veikt	11 559	0,09 %	kur	7105	0,10 %	tāds	3339	0,13 %
73.	iespēja	11 550	0,09 %	dažāds	7028	0,10 %	mana	3328	0,13 %
74.	pat	11 532	0,09 %	pašvaldība	6991	0,10 %	kura	3306	0,13 %
75.	tomēr	11 484	0,09 %	komanda	6902	0,09 %	gribēt	3272	0,13 %
76.	pasauļe	11 043	0,09 %	savukārt	6852	0,09 %	kāda	3195	0,13 %
77.	māja	10 875	0,09 %	grupa	6813	0,09 %	vairs	3156	0,12 %
78.	informācija	10 825	0,09 %	veikt	6798	0,09 %	diena	3082	0,12 %
79.	sākt	10 750	0,09 %	sākt	6722	0,09 %	visa	2962	0,12 %
80.	persona	10 713	0,09 %	tomēr	6700	0,09 %	sacīt	2904	0,11 %
81.	Eiropa	10 671	0,09 %	pat	6566	0,09 %	vien	2870	0,11 %
82.	kaut	10 545	0,09 %	trīs	6555	0,09 %	tikt	2868	0,11 %

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	LVK2018 (beta)			Periodika			Daiļliteratūra				
	Vārdi	Biežums	īpatsvars	Vārdi	Biežums	īpatsvars	Vārdi	Biežums	īpatsvars		
83.	izmantot	10 410	0,08 %	norādīt	6521	0,09 %	varbūt	2804	0,11 %		
84.	cita	10 409	0,08 %	pilsēta	6402	0,09 %	jauns	2766	0,11 %		
85.	dažāds	10 153	0,08 %	daudz	6365	0,09 %	domāt	2758	0,11 %		
86.	pret	10 130	0,08 %	pasākums	6348	0,09 %	atkal	2746	0,11 %		
87.	dzīve	10 011	0,08 %	saņemt	6346	0,09 %	vecs	2719	0,11 %		
88.	jūs	9989	0,08 %	kļūt	6335	0,09 %	tomēr	2702	0,11 %		
89.	zināt	9986	0,08 %	māja	6325	0,09 %	nākt	2666	0,11 %		
90.	pašvaldība	9948	0,08 %	pirms	6285	0,09 %	bērns	2657	0,10 %		
91.	uzņēmums	9915	0,08 %	projekts	6253	0,09 %	palikt	2629	0,10 %		
92.	kāda	9891	0,08 %	sieviete	6195	0,08 %	mazs	2624	0,10 %		
93.	grupa	9880	0,08 %	dzīve	6078	0,08 %	labs	2585	0,10 %		
94.	noteikt	9880	0,08 %	nekā	6056	0,08 %	vārds	2580	0,10 %		
95.	daudz	9753	0,08 %	spēle	6052	0,08 %	galva	2557	0,10 %		
96.	LETA	9718	0,08 %	pret	6052	0,08 %	vieta	2553	0,10 %		
97.	sieviete	9667	0,08 %	daļa	6028	0,08 %	daudz	2498	0,10 %		
98.	norādīt	9648	0,08 %	iespējams	5996	0,08 %	dzīve	2494	0,10 %		
99.	teikt	9592	0,08 %	centrs	5832	0,08 %	tāda	2480	0,10 %		
100.	kļūt	9399	0,08 %	izmantot	5825	0,08 %	joti	2436	0,10 %		
Kopā			27,04 %	Kopā			26,88 %	Kopā			32,74 %

2. tabula. LVK2018 tekstu korpusa zinātnisko tekstu, normatīvo aktu un Saeimas stenogrammu daļā biežāk lietotie vārdi

Nr.	Zinātniski teksti			Normatīvie akti			Saeimas stenogrammas		
	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars
1.	un	35 987	2,91 %	un	27 475	2,99 %	būt	9328	3,44 %
2.	būt	25 987	2,10 %	vai	11 972	1,30 %	un	7179	2,65 %
3.	ar	12 583	1,02 %	par	11 592	1,26 %	tas	4311	1,59 %
4.	tas	10 683	0,86 %	būt	10 531	1,15 %	par	3419	1,26 %
5.	par	9416	0,76 %	ar	10 275	1,12 %	ka	3193	1,18 %
6.	kas	9380	0,76 %	kas	8051	0,88 %	mēs	2873	1,06 %
7.	no	9155	0,74 %	pants	7315	0,80 %	kas	2283	0,84 %
8.	kā	9149	0,74 %	likums	7278	0,79 %	ar	2130	0,79 %
9.	arī	9084	0,73 %	valsts	7067	0,77 %	šis	2023	0,75 %
10.	ka	7823	0,63 %	persona	5763	0,63 %	es	1988	0,73 %
11.	tikt	7714	0,62 %	gads	5735	0,62 %	arī	1976	0,73 %
12.	uz	6580	0,53 %	šis	5577	0,61 %	no	1858	0,68 %
13.	tā	6099	0,49 %	noteikums	5146	0,56 %	tā	1818	0,67 %
14.	darbs	5461	0,44 %	ja	5033	0,55 %	valsts	1737	0,64 %
15.	gads	5310	0,43 %	tas	4949	0,54 %	nebūt	1679	0,62 %
16.	Latvija	5058	0,41 %	no	4619	0,50 %	komisija	1517	0,56 %
17.	vai	4543	0,37 %	noteikt	4099	0,45 %	Latvija	1489	0,55 %
18.	varēt	4481	0,36 %	uz	3915	0,43 %	ši	1334	0,49 %
19.	valsts	3944	0,32 %	Latvija	3601	0,39 %	kā	1315	0,48 %
20.	gan	3927	0,32 %	tā	3573	0,39 %	vai	1267	0,47 %
21.	šis	3874	0,31 %	spēks	3480	0,38 %	uz	1245	0,46 %
22.	bet	3570	0,29 %	kā	3468	0,38 %	gads	1225	0,45 %
23.	laiks	3550	0,29 %	iestāde	3443	0,37 %	sēde	1192	0,44 %
24.	nebūt	3533	0,29 %	kura	3399	0,37 %	Saeima	1150	0,42 %
25.	pētījums	3308	0,27 %	informācija	3256	0,35 %	bet	1138	0,42 %
26.	kurš	3067	0,25 %	daļa	3242	0,35 %	tikt	1136	0,42 %

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	Zinātniski teksti			Normatīvie akti			Saeimas stenogrammas		
	Vārdi	Biežums	īpatsvars	Vārdi	Biežums	īpatsvars	Vārdi	Biežums	īpatsvars
27.	lai	3026	0,24 %	ministrs	3191	0,35 %	deputāts	1129	0,42 %
28.	ši	2921	0,24 %	arī	3128	0,34 %	priekšlikums	1089	0,40 %
29.	pēc	2915	0,24 %	kārtība	3100	0,34 %	varēt	1081	0,40 %
30.	liels	2891	0,23 %	tiesība	3086	0,34 %	jūs	1062	0,39 %
31.	viņš	2767	0,22 %	darbība	3072	0,33 %	lai	917	0,34 %
32.	izmantot	2747	0,22 %	kurš	2937	0,32 %	kurš	870	0,32 %
33.	process	2670	0,22 %	darbs	2913	0,32 %	ja	800	0,29 %
34.	tikai	2583	0,21 %	minēt	2894	0,32 %	ministrs	780	0,29 %
35.	kura	2521	0,20 %	nebūt	2792	0,30 %	gan	762	0,28 %
36.	viens	2483	0,20 %	nr.	2791	0,30 %	jau	754	0,28 %
37.	līdz	2467	0,20 %	lēmums	2677	0,29 %	tad	750	0,28 %
38.	izglītība	2282	0,18 %	punkts	2546	0,28 %	viss	745	0,27 %
39.	sociāls	2246	0,18 %	veikt	2503	0,27 %	darbs	731	0,27 %
40.	grupa	2229	0,18 %	varēt	2422	0,26 %	jautājums	723	0,27 %
41.	dažāds	2197	0,18 %	pašvaldība	2319	0,25 %	viņš	721	0,27 %
42.	attīstība	2136	0,17 %	tikt	2300	0,25 %	atbalstīt	720	0,27 %
43.	jo	2102	0,17 %	laiks	2276	0,25 %	viens	717	0,26 %
44.	valoda	2037	0,16 %	akts	2238	0,24 %	laiks	690	0,25 %
45.	sabiedrība	2003	0,16 %	pēc	2216	0,24 %	valdība	672	0,25 %
46.	iespēja	1993	0,16 %	stāties	2152	0,23 %	ļoti	667	0,25 %
47.	informācija	1940	0,16 %	kabinets	2132	0,23 %	tikai	661	0,24 %
48.	sava	1899	0,15 %	pakalpojums	2085	0,23 %	likums	640	0,24 %
49.	rezultāts	1879	0,15 %	attiecīgs	2039	0,22 %	kolēģis	630	0,23 %
50.	cilvēks	1844	0,15 %	dokuments	1991	0,22 %	jo	621	0,23 %
51.	veikt	1835	0,15 %	saskaņa	1966	0,21 %	likumprojekts	607	0,22 %
52.	sistēma	1820	0,15 %	nodrošināt	1915	0,21 %	vadītājs	602	0,22 %
53.	daļa	1807	0,15 %	sistēma	1860	0,20 %	kura	572	0,21 %
54.	bērns	1804	0,15 %	sabiedrība	1860	0,20 %	pēc	534	0,20 %

Nr.	Zinātniski teksti			Normatīvie akti			Saeimas stenogrammas		
	Vārdi	Biežums	īpatsvars	Vārdi	Biežums	īpatsvars	Vārdi	Biežums	īpatsvars
55.	piemērs	1790	0,14 %	lidzeklis	1836	0,20 %	līdz	515	0,19 %
56.	jauns	1741	0,14 %	līdz	1811	0,20 %	cilvēks	514	0,19 %
57.	mācība	1739	0,14 %	līgums	1725	0,19 %	budžets	507	0,19 %
58.	tomēr	1730	0,14 %	lai	1698	0,18 %	kungs	498	0,18 %
59.	limenis	1690	0,14 %	normatīvs	1679	0,18 %	kāds	497	0,18 %
60.	viss	1662	0,13 %	iesniegt	1674	0,18 %	jauns	479	0,18 %
61.	veids	1624	0,13 %	finanses	1670	0,18 %	runāt	471	0,17 %
62.	gadījums	1617	0,13 %	padome	1663	0,18 %	teikt	470	0,17 %
63.	jautājums	1592	0,13 %	ka	1648	0,18 %	frakcija	440	0,16 %
64.	skaitis	1581	0,13 %	ministrija	1638	0,18 %	liels	438	0,16 %
65.	saistīt	1531	0,12 %	tiesa	1631	0,18 %	vēl	433	0,16 %
66.	nozīme	1516	0,12 %	prasība	1613	0,18 %	Eiropa	433	0,16 %
67.	latvietis	1513	0,12 %	teritorija	1608	0,18 %	sava	424	0,16 %
68.	darbība	1509	0,12 %	nosacīt	1596	0,17 %	lēmums	416	0,15 %
69.	skolēns	1506	0,12 %	cita	1570	0,17 %	pret	411	0,15 %
70.	ja	1496	0,12 %	komisija	1560	0,17 %	kad	407	0,15 %
71.	analīze	1467	0,12 %	izglītība	1521	0,17 %	ne	398	0,15 %
72.	ne	1417	0,11 %	pieņemt	1510	0,16 %	gribēt	390	0,14 %
73.	veidot	1413	0,11 %	aizsardzība	1505	0,16 %	vārds	388	0,14 %
74.	noteikt	1411	0,11 %	dienests	1459	0,16 %	J.	387	0,14 %
75.	attiecība	1409	0,11 %	norādīt	1450	0,16 %	pieņemt	385	0,14 %
76.	autors	1388	0,11 %	gadījums	1448	0,16 %	tātad	382	0,14 %
77.	starp	1372	0,11 %	sniegt	1442	0,16 %	pie	381	0,14 %
78.	iespējams	1367	0,11 %	paredzēt	1436	0,16 %	šodien	374	0,14 %
79.	cits	1365	0,11 %	reģistrs	1409	0,15 %	ministrija	374	0,14 %
80.	uzņēmums	1363	0,11 %	institūcija	1404	0,15 %	atbildīgs	368	0,14 %
81.	norādīt	1352	0,11 %	vide	1403	0,15 %	lieta	354	0,13 %
82.	iegūt	1349	0,11 %	grozījums	1402	0,15 %	pirmais	354	0,13 %

LESIKA: VĀRDU SIMTI

Nr.	Zinātniski teksti			Normatīvie akti			Saeimas stenogrammas				
	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars	Vārdi	Biežums	Īpatsvars		
83.	mērķis	1340	0,11 %	vieta	1384	0,15 %	paldies	350	0,13 %		
84.	pamats	1305	0,11 %	diena	1383	0,15 %	tāpēc	350	0,13 %		
85.	cita	1279	0,10 %	nepieciešams	1363	0,15 %	kārtība	349	0,13 %		
86.	dzīve	1278	0,10 %	izmantot	1351	0,15 %	partija	346	0,13 %		
87.	politisks	1278	0,10 %	saņemt	1350	0,15 %	pašvaldība	335	0,12 %		
88.	ģimene	1276	0,10 %	bērns	1348	0,15 %	nodoklis	335	0,12 %		
89.	dati	1273	0,10 %	Eiropa	1344	0,15 %	kaut	334	0,12 %		
90.	pirmais	1260	0,10 %	programma	1302	0,14 %	sabiedrība	332	0,12 %		
91.	modelis	1258	0,10 %	ši	1300	0,14 %	nu	331	0,12 %		
92.	jau	1256	0,10 %	atbilstoši	1299	0,14 %	kāda	331	0,12 %		
93.	uzskatīt	1246	0,10 %	izdarīt	1290	0,14 %	strādāt	331	0,12 %		
94.	situācija	1235	0,10 %	cits	1249	0,14 %	grozījums	330	0,12 %		
95.	augsts	1232	0,10 %	pienākums	1233	0,13 %	tāds	327	0,12 %		
96.	pret	1227	0,10 %	dati	1204	0,13 %	nevarēt	325	0,12 %		
97.	analizēt	1223	0,10 %	pasākums	1186	0,13 %	lūgt	324	0,12 %		
98.	savs	1218	0,10 %	viens	1181	0,13 %	savs	321	0,12 %		
99.	vieta	1217	0,10 %	pirmais	1174	0,13 %	cienīt	316	0,12 %		
100.	pats	1206	0,10 %	pārvalde	1144	0,12 %	būt	315	0,12 %		
Kopā			27,71 %	Kopā			33,79 %	Kopā			37,19 %

Evelīna Zilgalve

Latvijai simts: cimdi, ozoli un sekss

Lai gan simto jubileju Latvija oficiāli sagaidījusi 2018. gadā, gatavošanās simtgadei ritējusi jau vairākus gadus pirms tam. Par to liecina mērķprogramma „Latvijai-100”, kurā finansējums dažādiem kultūras projektiem tiek piešķirts jau kopš 2014. gada (<http://www.kkf.lv/>). Šo un arī citu ar Valsts kultūrkapitāla fondu nesaistītu projektu, akciju, preču u. tml. nosaukumos lietotās leksēmas *simts*, *simtgade* vai skaitlis 100 arī norāda, ka tie saistīti ar simtgades tematiku. Jo tuvāk 2018. gadam, jo vairāk un vairāk manāmi dažādie „simti”, proti, daudzi jo daudzi koncerti, izstādes, grāmatas, sporta pasākumi un citi notikumi, kuri veltīti valsts simtgadei. Raibais veltījumu klāsts iedvesmojis tos apkopot – svinības paiet, un, dodoties jaunajā simtgadē, vērts atcerēties, kā esam to sagaidījuši.

Raksta valodas materiāla avoti ir šādi:

- Valsts kultūrkapitāla fonda tīmekļvietnē <http://www.kkf.lv/> atrodami finansētie projekti no 2014. gada līdz 2018. gadam;
- Latvijas Valsts simtgades biroja tīmekļvietnē <https://lv100.lv/> atrodami pasākumu apraksti no 2016. gada līdz 2018. gadam;
- daži pasākumi, izstrādājumi u. tml., kuru reklāmā, noformējumā vai kā citādi izmantota simtgades tēma.

Rakstam atlasīti nosaukumi, kuros ir:

- skaitlis 100;
- vārds simt/simts apzīmētāja funkcijā (pats apzīmējamais var arī būt izlaists);
- atvasinājums no vārda simts.

Jāteic, ka raksta autore, uzsākot apkopot valsts jubilejai veltīto projektu nosaukumus, pat nenojauta to daudzumu un dažādību. Dažiem jokdariem taisnība vien ir, apgalvojot, ka simtgadei var pieskaņot jebko. Piemēram, **100 uz LV100**¹ – kāds kungs savā instagrama kontā jūlijā publicējis foto, kurā elektronisko mājas svaru displejā redzams skaitlis 93,7, ar komentāru „Mans personīgais Latvijas simtgades projekts 100 uz LV100 norit pēc plāna. #LV100 #simtgade” (<https://www.instagram.com/>). Kā noprotams, viņš ir apņēmis sasniegt 100 kilogramu svaru līdz Latvijas simtgadei un

¹ Te un turpmāk pirmo reizi minētie simtgadei veltītie nosaukumi ar skaitli 100, vārdkopām 100 n, simt(s) n vai salikteni simt-n norādīti treknrakstā.

priecājas, ka, spriežot pēc jūlija rezultātiem, līdz novembrim iecerētais varētu tikt sasniegts. Tiesa, novembrī kungs instagramā nav publicējis foto ar rezultātu, tāpēc paliekam neziņā, vai sasniegts iecerētais svars. Cerams, katram no mums ir izdevies izvirzīt kādu simtgades mērķi un to īstenot vai vismaz tuvoties tam. Atskatīsimies, kāda bijusi jubilejas svinību valodiskā bagātība!

Rakstā analizētie nosaukumi kārtoti trīs tematiskajās grupās:

daba – simtgadei veltītie projekti, kuri saistīti ar dabu, ģeogrāfiju vai Latvijas vietām, dažādiem objektiem Latvijā;

sports – skrējieni, peldējumi, velobraucieni u. tml.;

kultūra un zinātne – izstādes, grāmatas, amatnieku veikums, koncerti, ar izglītību, medicīnu, vēsturi, kosmosa izpēti saistītais.

Dalījums, protams, ir diskutējams, sevišķi tādēļ, ka daži projekti iegulst gan vienā, gan citā grupā, taču autorei izvēlētais dalījums ļāvis pēc iespējas plašāk aptvert visus simtgades svinību virzienus. Pasākumu daudzums rāda, cik svarīgi visiem un visur bijis svinēt jubileju – sākot no bērnudārzniem un skolām (kur notikušo pasākumu apkopojums vienā rakstā pat nav iespējams) līdz pat simt nopeldētiem kilometriem jūrā.

Atlasot piemērus, bija jāpatur prātā, ka skaitlis 100 ir ļoti populārs, to izmanto, sakārtojot dažnedažādas izlases – receptes, ceļojumu aprakstus utt. Tāpēc, atrodot skaitli 2018. gadā izdotas grāmatas nosaukumā, vispirms jānoskaidro, vai šis izdevums attiecas uz simtgadi, vai arī izdošanas laiks vienkārši iekritis jubilejas gadā, kādi, piemēram, ir izdevumi *100 vēstules sievietei*, *100 ārstniecības augi nerviem* utt. Tāpat jāpiemetina, ka rakstā skatīti ar Latvijas, nevis Lietuvas, Igaunijas, Somijas vai Polijas simtgadi saistīti nosaukumi. Tas ir būtiski, jo, kā zināms, ne jau mums vienīgajiem 1918. gads ir bijis valsts sākums. Tāpēc dažādo simtu jūklī publiskajā telpā sastopams ļoti daudz nosaukumu, kas attiecas uz citām valstīm (starp citu, arī šādi pasākumi tika iekļauti „Latvijai-100” programmā, piemēram, izstāde *100 priekšmeti no Somijas* par godu Somijas simtgadei vai Baltijas valstu orķestra festivāls *100 stīgas* – Lietuvas simtgadei).

Kopumā atrasti vairāk nekā simt ieceru un dažādu pasākumu nosaukumi, kuros lietots skaitlis 100 vai vārdi *simt*, *simts*.

Daba

Daudzus no dabai un ģeogrāfijai veltītajiem projektiem apvieno iniciatīva **100 darbi Latvijai**. Tā ir apsaimniekošanas uzņēmuma „ZAAO” vēlme apvienot Latvijas iedzīvotāju spēkus, lai, kā vēstīts iniciatoru vietnē <http://www.100darbilatvijai.lv/>, līdz 2018. gada 18. novembrim paveiktu vismaz 100 nozīmīgus darbus vides labiekārtošanā, izdaiļošanā un arī izglītībā. Šo veikumu paredzēts apkopot kartē iniciatīvas mājaslapā. 2018. gada decembrī skaitļi liecināja, ka kopumā pieteikti 174 darbi, no tiem pabeigti 88, bet 86 vēl ir procesā. Vairāku *100 darbi Latvijai* pieteikto projektu nosaukumā arīdzan atrodams kāds simts, tāpēc šī tematiskā loka apskats sākts tieši ar šo materiālu.

Simtgades svinības oficiāli tika atklātas 2017. gada 4. maijā ar Baltā galdauta svētkiem un ozolu stādīšanas akciju „Apskauj Latviju”. Tās laikā, sākot no četriem tālākajiem Latvijas punktiem, tika stādīti 100 ozoli gar Latvijas robežu. Tā kā ozols latviešu kultūrā ir ļoti nozīmīgs vīrišķības un spēka simbols, šī nav vienīgā simtgadei veltītā akcija, kura saistīta ar ozolu stādīšanu. Akcijas **Simtozolu meži simtgadu Latvijai** organizētāji – Latvijas Universitātes Atturības un veselības veicināšanas biedrība, Valsts izglītības satura centrs un Pužuļu ģimene – aicināja veidot ozolu stādījumus mežos, pilsētās, pie mājām un sabiedriskos apstādījumos. Akcija iecerēta kā vairāku gadu pasākums, ko ievadīja kopā sanākšana Rugājos 2015. gada nogalē. Akcijas vietnē <http://www.simtozolumezi.lv/> stāstīts, ka šis projekts ir sācies jau 2012. gadā: vidusskolēnu konkursā „Tava ideja zaļai rītdienai!” Guntara Pužuļa projekts *Simtozolu meži simtgadu Latvijai*, kurā vietējie jaunieši tika iesaistīti ozolu stādīšanā, izpelnījis Pasauls Dabas fonda simpātiju balvu. Savukārt 2015. gadā, tuvojoties valsts simtgadei, radusies ideja veidot visas Latvijas akciju. Piemēram, 2016. gadā Latvijas Universitāte (LU) studentu pilsētiņā Tornakalnā iestādījusi 10 ozolus (<https://www.tornakalns.lu.lv>), savukārt Latvijas Universitātes konferenču un atpūtas namā „Ratnieki” iestādīta 100 ozolu birzs (<http://foto.lu.lv/>). Tūdaļ LU pievienojusies arī Daugavpils Universitāte, kas par godu savai 95 gadu jubilejai iestādījusi 100 ozolus Līksnas muižas parkā (<https://du.lv/>). Akcijas vietnē atrodami foto no ozolu stādīšanas visdažādākajās Latvijas vietās: Pededzē, Bejā, Apē, Alojā, Viļakā, Rugājos (kas uzskatāmi arī par akcijas sākuma punktu), Lūznavā, Kārsavā, Dricānos, Ieriķos un citur. Plašā ģeogrāfija liek domāt, ka akcijas mērķis ir sasniegts – ozoli tikuši stādīti itin visā Latvijā, un 2018. gada decembrī kopumā iestādīts vairāk nekā 1700 ozolu. Akcijā *Simtozolu meži simtgadu Latvijai* radusies arī „apakšakcija” – bērnu un jauniešu vides izglītības centra „Rīgas Dabaszinību skola” puķkopības pulciņa audzēkņi savākuši sarkanā ozola zīles un iestādījuši tās kopīgi sagatavotajā dobē skolas

teritorijā, lai 2018. gada rudenī jaunus ozoliņus pārstādītu piemērotās augšanas vietās – mežos, parkos, pie mājām.

100 OZOLI Latvijai ir Limbažu novada pašvaldības, biedrības „homo ecos:” un uzņēmuma „DHL Latvia” iniciatīva – 2017. gada oktobrī Limbažu novadā tika iestādīti 100 parastie un sarkanie ozoli kā dāvana Latvijas simtgadei. 2018. gada 3. maijā **simtgades ozoli** tika stādīti arī Strenčos, bagātinot novadu ar ozolu alejām un vēl četriem piramidālajiem ozoliem, arī pie Strenču Psihoneiroloģiskās slimnīcas iestādīts ozols un 60 jaunu liepu aleja (<http://strencunovads.lv/>).

Jāpiebilst, ka parastais ozols bija arī Latvijas Dendrologu biedrības izvēlētais 2018. gada koks, tāpēc Latvijas ozoliem šis gads nūdien bijis īpašs.

Protams, Latvijā vareni ir ne tikai ozoli, bet arī citi koki. Apes pagastā atrodams Dzenišu jeb Vaidavas dižvītols – Latvijā lielākais baltais vītols (zinātāji izsaka minējumus, ka tas varētu būt arī dižākais Eiropā). Akcija **100 metros Vaidavas 100 dižie „Dzenišu vītoleni”** bija Latvijas Valsts mežzinātnes institūta „Silava” vadošās pētnieces Dagnijas Lazdiņas un viņas trīs meitu iecere izaudzēt Dzenišu dižvītola 100 vītolenus un iestādīt tos Vaidavas upes abos krastos.

Latvijas Ornitoloģijas biedrība simtgadē aicināja iesaistīties pat divās akcijās: pirmā bija **100 putnu sugas Latvijas simtgadei** (sk. 1. attēlu). Līdz noteiktam laikam bija jānovēro 100 putnu sugas, jāsakārto sarakstā un jānosūta biedrībai. Ikgadējās LOB rīkotajās sacensībās „Torņi ciņās” uzvarētāja komanda arī bija simboliski novērojusi 100 putnu sugas (<http://lob.lv/>). Otrās akcijas **100 putnu torņi Latvijas simtgadei** mērķis bija noskaidrot 100 torņus un līdzīgas konstrukcijas, kuras var tikt izmantotas putnu vērošanai. 2018. gada maijā vietnē <http://www.tornucinas.lv/> kartē bija atrodami 53 torņi.

Arī ziedi ir neatņemama Latvijas skaistuma daļa. **100 rozes Valmiermuižas pils parkā** bija Burtnieku novada pašvaldības darbs. Rozes iestādītas 2016. gadā, lai īstajā jubilejas gadā tās jau būtu sakuplojušas. Savukārt **100 rozes Latvijai** bija Straupes pamatskolas 7.–8. klases skolēnu veikums – viņi bija apņēmušies izveidot rožu dobi ar 100 stādiem Straupes pamatskolas parkā.

Latvijas nozīmīgā jubileja bija arī laiks, kad apkopot informāciju par objektiem un vietām Latvijā. Te varam sākt ar Jāņa Barbana sakārtoto un izdevniecības „Jāņa Sēta” sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku izdoto grāmatu **100 gadi 100 kartēs** (sk. 2. attēlu)². Izdevumā parādīta Latvijas valsts

² Šo izdevumu varētu iekļaut arī kultūras un zinātnes grupā, jo grāmata sniedz arī atskatu Latvijas vēsturē. Tā kā kartogrāfija ir ģeogrāfu pārziņā, autore pievienojusi šo ģeogrāfisko objektu apskatam.

simt gadu vēsture, iepazīstinot ar interesantākajām, neparastākajām un nozīmīgākajām ar Latviju saistītajām kartēm kopā ar konkrētā vēstures posma fotogrāfijām no 1918. gada līdz mūsdienām. Kā teikts grāmatas anotācijā, „[d]ažādu laiku un varu armijas kartes ir karu, arī aukstā kara, liecinieces. Ir kartes, kuru ģeogrāfija sniedzas tālu aiz Latvijas robežām, bet vēsti par latviešu likteņiem. Citas rāda Latviju kontekstos – Baltijā, PSRS, Eiropā u. c. Kartes un plāni dod ieskatu saimniecības, demogrāfijas, sociālajās, kultūras un pat sporta norisēs. Īpaši daudz karšu ir saistītas ar tūrismu. Piemēram, 1937. gadā izdotā karte „Apceļo savu dzimto zemi” ir izglītojoša un savā laikā bija īsts „bestsellers” (https://www.kartes.lv/). Latvijas dzīve simt gados ir bijusi raiba, kartes izdotas ne vien Latvijā, bet arī aiz tās robežām, turklāt dažādās valodās. To arī atspoguļo šis izdevums.

1. attēls.

2. attēls.

Kartēs varam aplūkot pilsētas, pagastus, arī dabas objektus, taču simtgadē varam novērtēt mūsu dabas objektu skaistumu arī klātienē. Dabas piedzīvojumu darbnīca „25 Wolves” bija izveidojusi projektu **100 dabas brīnumi** – 100 nedēļu pirms Latvijas simtās dzimšanas dienas reizi nedēļā vietnē <http://www.25wolves.com/> viņi publicēja stāstu par vienu dabas brīnumu – kādu Latvijas dabas objektu: par to, kā turp nokļūt, ar ko tas ir īpašs, kas jāievēro, turp dodoties. Stāstus papildināja arī fotogrāfijas. Stāsti ir numurēti, taču, kā rakstījuši paši idejas autori, „mēs negribam veidot Latvijas dabas brīnumu TOP 100, jo Latvijas dabā ir bezgala daudz dabas brīnumu, un, otrkārt, katram tie ir savi” (<http://www.25wolves.com/>). Šo brīnumu vidū atrodam tādas jau zināmas Latvijas tūrisma mekas kā Kaņieris, Gaiziņš, Kaltenes akmeņainā pludmale, Veczemju klintis, Pokaiņu mežs un pati Baltijas jūra, kā arī (vismaz raksta autorei) mazāk zināmas pērles, kā

Gaiļu ezers, Limbažu ābeles vai Kalamecu grava. Otra vietne, kurā varam aplūkot brīnišķīgas Latvijas vietas, ir <https://mangalidizvietas.lv/> – projekts „Mangaļi dižvietas”: minerālūdens „Mangaļi” izveidotā karte jeb dižceļvedis ar 100 Latvijas ūdens vietām. Šī projekta ideja ir apkopot vietas, kuras saistītas tieši ar ūdeni. 2018. gada pavasarī varējām balsot par mīļākajām ūdens dižvietām. Pirmais piecnieks pēc balsojuma bija šāds: Svētā Meinarda sala, Ventas rumba, Kokneses pilsdrupas, Raunas Staburags, Zvārtes iezis. Tiesa, *Mangaļu dižvietās* iekļautas tādas ūdens vietas, kuras jau atkal liek rūpīgāk izpētīt savu zemi: Ālandes upe, Bārbeles sēravots, Ķevels (Karaļa) avoti u. c.

Motoklubs „Chopper” aicināja atklāt **100 vēsturiskās vietas Latvijā** (sk. 3. attēlu) ar motociklu. Vietu saraksts tika publicēts vietnē <https://100.chopper.lv/>, ikviens motobraucējs varēja reģistrēties, atzīmēties kontrolpunktā un publicēt savu foto no vēsturiskā objekta.

3. attēls.

4. attēls.

Digitāls ceļvedis atrodams arī vietnē **100 gadi vienā dienā** (<http://100in1.lv/>) – tas bija Rīgas Tūrisma attīstības biroja projekts, kas veidots ar mērķi pilsētas viesiem iepazīties ar Latvijas 100 gadu vēsturē nozīmīgiem notikumiem un apmeklēt vietas, kurām bijusi svarīga loma laikā no valsts dibināšanas līdz pat mūsdienām.

Izdevumā **Latvijas 100 skaistākās vietas** (sk. 4. attēlu) (angļu valodā *100 Beautiful Places in Latvia*) apkopoti 100 Latvijai nozīmīgāko dabas objektu, muzeju, piļu apraksti un fotogrāfijas. Te atradīsim Abavas ieleju, Jūrkalnes stāvkrastu, Valmieru, Biriņu pili, Ziemassvētku kauju vietas un daudz citu brīnišķīgu Latvijas objektu.

Aizraujošs bijis Rīgas Tehniskās universitātes Absolventu asociācijas projekts **Radīts Latvijā – 100 inženiertehniskie risinājumi** (<http://alumni.rtu.lv/>). Projekta mērķis bija apzināt 100 nozīmīgākos inženiertehniskos risinājumus Latvijas teritorijā. Autori radījuši bukletu un interaktīvu karti, kurā iekļauti objekti un to ģeogrāfiskās koordinātas. Te ir gan Televīzijas tornis, gan Ērgļu spēkstacija, Daugavas pārceltuve Jersikā un citi objekti.

Vairāki ar dabu un ģeogrāfiju saistītie simtgades projekti aicinājuši apceļot Latviju, pievērst uzmanību vēsturiskiem objektiem, apmeklēt populāras tūristu vietas un atklāt jaunas. Nu pievērsīsimies sportam, kurā par simtgadi liksmots ne mazāk krāšņi.

Sports

Sports latviešiem ir ne mazāk būtisks kā ar dabu un ģeogrāfiju saistītās akcijas un projekti. To rāda gan latviešu karsēju došanās līdz Latvijas sportistiem uz sacensībām citās zemēs, gan vētrainā līdzī jušana tepat, uz vietas. Simtgadei veltītu sporta projektu bijis ne mazums – peldēšana, futbols, riteņbraukšana, pārgājieni utt. Te nosaukumos virmo gan attālums, piemēram, 100 kilometru, gan veicamā uzdevuma kopējais laiks, piemēram, 100 stundu gan sportiskās norises vai inventāra nosaukums, piemēram, 100 vingrinājumu vai 100 laivu.

Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta un biedrības sporta kluba „SportLat” organizētais **100 km Latvijas simtgadei** tika nodēvēts par skriešanas seriālu, jo skrējieni bija dalīti 11 posmos, kuri notika no 10. aprīļa līdz 9. oktobrim pa Rīgas tiltiem, Lucavsalu un AB dambi (sk. 5. attēlu). Dalībnieki varēja reģistrēties vietnē <https://www.100km.lv/>, kā arī sacensību starta un finiša zonā pirms distances veikšanas. Skriešanas seriālā kopumā trasēs devās 478 dalībnieki, savukārt medaļas par 100 noskrietiem kilometriem saņēma 236 (<https://www.100km.lv/>).

Latvijas Valsts policija ar saukli „Mēs skrienam par MŪSU Latviju” rīkoja **Valsts policijas simtgades skrējieni**. Tas bija skrējieni ar kopējo distanci 100 kilometru, kurš norisinājās Rīgas teritorijā. Distance bija dalīta 31 posmā, vienlaikus skrēja divas personas ar Latvijas Valsts karogu un Valsts policijas koledžas karogu, un ik pēc trīs kilometriem notika skrējēju maiņa³.

³ Jānosauc vēl divi skrējieni, kuru nosaukumā gan nav simts, taču tie arī ir simtgades programmā un ir ne mazāk nozīmīgi: garo distanču skrējēja Dina Vecāna skrējieni *Apskrien Latviju* (kopumā 1836 kilometri) un Latvijas Institūta un biedrības „VSK Noskrien” akcija *Izskrien Latviju pasaulē* – izskriet, iziet, izbraukt ar riteni, izpeldēt Latvijas kontūru, lai pēc tam ar rezultātu dalītos sociālajos tīklos, izmantojot tēmturi *#izskrienLatviju*.

5. attēls.

6. attēls.

Simtgades peldējums ir Ingus Siliņa projekts Latvijas jubilejai. Desmit entuziasti uz maiņām nopeldēja 100 kilometrus no Kolkas līdz Ainažiem, tādējādi šķērsojot Rīgas jūras līci un simboliski savienojot divus krastus: Kurzemi un Vidzemi. Peldējuma devīze ir „100 par 100” (sk. 6. attēlu).

100 kilometri par godu Latvijas simtgadei bija pasākums, kurš iekļaujams tiklab sporta, kā kultūras vai ģeogrāfijas sadaļā. Tas bija Latvijas Antīko automobiļu kluba Seno motociklu sekcijas sezonas atklāšanas pasākums, kurā tika iekļauta arī ekskursija Bīriņu pili, kalēja smēdes apskate Vidrižos, pusdienas Igates pils krodziņā utt.

Motosportam veltīts arī projekts **Motosporta vēsture – 100 personības**. Tā mērķis bija apkopot būtiskākās Latvijas motosporta personības vietnē <http://www.motovesture.lv/>. Vietnē atrodamas ziņas par motosportistiem, kuri startējuši jau 20. gadsimta pašā sākumā. Piemēram, uzzinām, ka Kārlis Vītolīņš (1872–1953) jeb Vitollo ir bijis viens no pirmajiem latviešu velobraucējiem un motosportistiem, un viņš jau 1900. gadā izgatavojis pirmās sporta balvas ar uzrakstiem latviešu valodā līdz tam lietoto vācisko vietā.

Simt kilometrus Latvijai uzdāvināja arī kāds amatieris slēpotājs, 7 stundās un 45 minūtēs vairākas reizes turp atpakaļ veicot distanci Ogrē–Ikšķile. Māris Vancevičs pats uzsvēra, ka esot amatieris, jo slēpes iegādājies tikai nesen un parasti šo distanci veicis ar velosipēdu (<https://skaties.lv/>). Jāpiebilst, ka Māris iedvesmojis arī citus ogrēniešus un ikšķiliešus, kuri tikai pāris dienu pēc viņa arī slēpojuši simt kilometrus, tiesa, nolūkā godināt visu trīs Baltijas valstu simtgadi (<http://osports.lv/>).

Sportā svarīgs ne tikai distances garums, bet arī aktivitātes ilgums, tāpēc vairāku sporta pasākumu nosaukumā skaitītas stundas, minūtes vai sekundes, nevis kilometri. **100 stundās ar velo apkārt Latvijai** (sk. 7., 8. attēlu) ir trīs velosipēdu entuziastu aicinājums 100 stundu laikā apbraukt apkārt Latvijai. No deviņiem riteņbraucējiem, kuri kādā jūlija rītā iesāka ceļu no Brīvības pieminekļa, finišā ieradās trīs, turklāt pats pirmais no viņiem, Krišjānis Jansons-Ratiniks, braucienu beidza krietni ātrāk, nekā plānots, – 76 stundās un 19 minūtēs.

7. attēls.

8. attēls.

Pēterā Radziņa Staiceles Sporta profesionālās vidusskolas audzēkņi rīkojuši festivālu **100 stundas futbolā** (sk. 9., 10. attēlu). Pasākums norisinājās 2018. gada jūlijā Latvijas Futbola federācijas mācību un treniņu centrā „Staicele”. Festivālā bija ne tikai jāspēlē futbols: tā laikā notika Gunāra Jākobsona vadītā diskusija „Futbola nākotne Latvijā”, Staiceles bibliotēkā tika atklāta Latvijas Sporta muzeja izstāde „Kapteinis Džeks. Latvijas valsts vienības basketbolists un futbolists Jānis Lidmanis”, pirmā pasaules latviešu bērnu nometne „Gudrais futbols”, turnīrs „3 Latvijas futbola leģendas pret 100 stārķēniem” u. c.

9. attēls.

10. attēls.

Roņipeld 100 bija Latvijas valsts simtgadei veltīts 100 minūšu peldējums atklātā ūdenī 18. novembrī vienlaikus Rīgā, Jelgavā, Ventspilī, Saldū un Liepājā. Kopumā peldējumā piedalījās 265 dalībnieki.

Projektā **LV 100 sportisti** (sk. 11. attēlu) līdztekus balsojumam par 100 gadsimta sportistiem tika piedāvāts arī piedalīties simtgades pārbaudījumā – **simt sekundes plankinga**. Proti, bija jānofilmē, kā tiek turēts simt sekunžu ilgs planks jeb balsts uz apakšdelmiem un kāju pirkstiem ar maksimāli sasprindzinātiem sēžas un vēdera preses muskuļiem.

11. attēls.

12. attēls.

Vēl kāds sporta notikums ar simtgades vārdu bija velodienas svētki Aizkrauklē **legriez veloratu simtniekā** (sk. 12. attēlu). Šajā dienā dalībnieki varēja ne tikai piedalīties sacensībās, bet arī noskatīties retro velosipēdu parādi, piedalīties radošajās darbnīcās utt.

Par godu simtgadei notika arī pārgājieni – biedrība „Piedzīvojuma gars” jau septīto reizi Latvijas dzimšanas dienai par godu rīkoja pārgājieni, un šogad tas bija veltīts simtgadei: **100 kilometri 18 stundās**. Gājiens sākās 18. novembra pusnaktī no Mangaļsalas, un tā mērķis bija noiet 100 kilometrus, iekļaujoties 18 stundās. Šis gan nebija vienīgais – maijā 100 kilometru pārgājienā gar Baltijas jūras krastu aicināja doties Latviešu strēlnieku apvienības Liepājas nodaļas biedri. Aizkustinoša dāvana simtgadē bija no kāda kunga – **Latvijai 100 gadus 100 kilometri mana ceļa**. Viņš bija apņēmis 24 stundās Latvijas ziemeļaustrumos noiet 100 kilometrus ābeļu ziedēšanas laikā. Savā emuārā viņš dalījās priekā, ka gājieni bija izdevies paveikt 20 stundās, un varējām iepazīties ar tā laikā uzņemtajām fotogrāfijām (<https://meiravietis.typepad.com/>). Arī novadi, pilsētas vai pagasti saviem iedzīvotājiem sagādājuši izklaides simtgades zīmē, piemēram, Saldus novada sporta biedrības pasākumā **100 vingrinājumi Latvijai** iedzīvotāji tika iepazīstināti ar sporta un veselīga dzīvesveida iespējām, kuras pieejamas Saldus novadā (<http://100.saldus.lv/>). Dabas parkā „Daugavas

loki” Latvijas ūdens tūristu saietā „Lielais plostis 2018” galvenais notikums bija laivu brauciens **100 laivas Latvijai**.

Sportam allaž bijusi nozīmīga loma, tāpēc nav nekāds pārsteigums, ka apaļās jubilejas gadā bijis tik daudz sacensību un citu sporta pasākumu, kuri rīkoti, godinot Latviju. Sports Latvijas simtgades kontekstā pārstāvēts bagātīgi, taču vēl blīvāks bijis kultūras un zinātnes pasākumu klāsts, kas raksturots nākamajā sadaļā.

Kultūra un zinātne

Simtgades zīmē veidots desmitiem izstāžu un koncertu, dziesmu un deju sarakstu, izdots desmitiem grāmatu, apkopota informācija par nozīmīgām personībām. Nereti projekti savijusies kā kultūra, tā zinātne, tāpēc to devums skatīts vienā sadaļā.

Jubilejas gadā ar grandiozajiem Dziesmu un deju svētkiem dziedātāju un dejotāju tautai nav bijis gana. Tika sarīkots Latvijas akordeona ansambļu un orķestru festivāls Stopiņos **Latvijai 100, Ligo parkam 30**, kurā piedalījās 100 Latvijas akordeonisti, Saldū notika koncerts **Simts dziesmas Latvijai**, savukārt Bauskas Mūzikas skola kopā ar Biržu Mūzikas un mākslas skolu sarīkoja pasākumu ciklu **Simts dziesmas Latvijai**.

13. attēls.

14. attēls.

Vērgales muižā notika dižkoncerts **100 dejas Latvijai**, kur dejotāji dienas laikā izdejoja simts dejas kā dāvanu Latvijas dzimšanas dienā. Koncertzālē „Cēsis” notika tautas deju maratons **100 dejas Latvijai pastalās**, kurā profesionāli deju skolotāji mācīja deju soļus un pasākuma dalībniekiem bija iespēja dejot tik ilgi, cik vēlējās.

Simtgades noskaņās tikusi veidota ne viena vien latviešu dziesmu izlase. Izdevniecība „MicRec” klajā laidusi **100 vispopulārākās latviešu dziesmas**

vienā nošu grāmatā (sk. 13. attēlu). Te atrodamas tautasdziesmas, kā „Ai, jel manu vieglu prātu”, karavīru dziesmas, kā „Mirdzot šķēpiem zeltsaules staros”, un populāras melodijas, kas tapušas pēdējos gadu desmitos, piemēram, „Anniņa vanniņā”. „Radio SWH” sveica Latviju ar **100 gadu dziesmu izlasi** – no 2017. gada 18. novembra līdz 2018. gada 15. maijam bija iespējams piedalīties balsojumā par simtgades dziesmām. Dziesmas tika publicētas vietnē <http://www.lvtop100.lv/>. Dziesmu topā iekļuvušas kā nesen tapušās dziesmas, piemēram, „Joka pēc alfabēts” un Reika „#ParLatviju”, tā senās „Mežrozīte” un „Tāpēc jau, ka nevar zināt, kāpēc”. Tautas balsojumā laurus plūkusi Mārtiņa Brauna „Saule, Pērkons, Daugava”.

Izdziedam 100 (sk. 14. attēlu) bija AS „Latvenergo” zīmola „Elektrum” iecere: vietnē <https://www.izdziedam100.lv/> tika apkopotas Latvijā zināmu muzikologu, mūziķu un vēsturnieku atlasītas dažādu gadagājumu un žanru dziesmas, kam pievienots to muzikālais pavadījums, nošu raksti, vārdi, kā arī saistīti vēsturiski fakti un fotogrāfijas. Dziesmas varēja gan klausīties, gan iedziedāt, un to klāsts ik mēnesi tika papildināts ar jaunām dziesmām no kādas desmitgades. Kopumā vietnē atrodami vairāk nekā 400 latviešu skaņdarbi, un tos iedziedājuši 175 106 dalībnieki, izveidojot 512 stundu ilgu digitālo kopdziesmu – garāko pasaulē (<https://izdziedam100.lv/>). Kopdziesma un interaktīvā mūzikas platforma ar vairāk nekā 250 simtgades nozīmīgākajām latviešu dziesmām, to vēsturiskajiem aprakstiem un notīm ir visiem pieejama Latvijas Nacionālajā bibliotēkā (<https://www.lnb.lv/>).

15. attēls.

16. attēls.

Simtgadē netika atstātas novārtā nedz latviskās tradīcijas, nedz folkloras. Folkloras deju kopa „Dandari” bija sagatavojusi dāvanu **Simts danči simtgadei** (sk. 15. attēlu). Veltē bija 100 populāru un mazāk zināmu latviešu danču video, kas filmēti dažādās kultūrvēsturiski nozīmīgās vai vienkārši skaistās Latvijas vietās. Videomateriāli tika publicēti no 2017. gada 18. novembra, un „Dandaru”

feisbuka lapā atrodami tādi danči kā „Rīgas zābaku žīga”, „Puncuļu kadriļa”, „Liepnas Jūle” u. c.

Vecumnieku novads savukārt 2018. gada februārī aicināja steigties pretī pavasarim ar pasākumu **Simts budēji Meteņos Vecumnieku novadā**. Vecumnieku novada tīmekļvietnē skaidrots, ka budēja „izcelsme meklējama tieši Zemgales tradīcijā, tāpēc „Meteņi Vecumnieku novadā” organizatori uzstādījuši mērķi: Latvijas Valsts simtgades gadā – 2018. gada februārī – vienot masku gājienā vismaz simts Vecumnieku novada budēļus” (<https://vecumnieki.lv/>). Atsauksmes novada vietnē gan vairs neatrodam, tāpēc atliek paļauties, ka masku gājiens noticis gludi.

Latviešu tradīcijas, precīzāk, tradicionālie tērpi, simtgades kontekstā bija atrodami Jūrmalas Mākslas skolas, Jūrmalas Mākslas skolas kultūrizglītības atbalsta biedrības realizētajā un Jūrmalas pilsētas domes finansiāli atbalstītajā projektā **100 tautumeitas Latvijas simtgadei**, kurā vairāk nekā 100 jūrmalnieku, Jūrmalas un Jūrmalas Mākslas skolas draugu bija darinājuši māla tautumeitu kori. Šis sākotnējais mācību stundas uzdevums bija vērties plašumā un kļuvis par ceļojošo izstādi **Mūsu 100 tautumeitas Latvijas simtgadei** (sk. 16. attēlu), kas pabijusi Raiņa un Aspazijas vasarnīcā, Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā, kā arī Latvijas Nacionālajā bibliotēkā.

17. attēls.

18. attēls.

Arī rokdarbi simtgadē tikuši celti godā. Druvas kultūras nama Amatnieku centra rokdarbnieces bija sagatavojušas izstādi **100 cimdu pāri Latvijai** – simt Saldus novada etnogrāfisko cimdu pāru kolekciju, kas tapusi septiņu gadu laikā, izmantojot materiālus no vēstures muzejiem Rīgā, Kuldīgā un Liepājā.

Tautas lietišķās mākslas studija „Valdziņš” kopā ar studiju „Vasa” un „Rīdze” savukārt aicināja uz savu darbu izstādi **100 cimdi pūriņā** (sk. 17. attēlu). Izstādes aprakstā stāstīts, ka „[c]imdi ir spilgta latviskās identitātes izpausme un ar tiem mēs varam iekļauties pasaules kultūras aprītē. To rakstos ierakstīta Latvijas vēsture, dabas skaistums un tradīcijas, kas dzīvas ir arī mūsdienās” (<https://www.riga.lv/>). Izstāde **100 cimdu un 100 zeķu pāri Latvijai** bija Kuldīgas novada muzeja rokdarbu kopas „Čaupe” un individuālo adītāju veikums, kas bija apskatāms Raņķu estrādē.

Līdzās adīšanai simtgadē netika aizmirsta arī aušana. Izstāde **100 deķi Latvijai** bija tekstilmākslinieces Anneles Slišānes dāvana – 100 deķi no 100 materiāliem, tostarp ķimenēm, vibotnēm, žurnāliem, bērnu rotaļlietām un pat maizes iepakojumu aizdarēm (<https://www.lsm.lv/>). Arī šī izstāde ceļoja pa dažādām Latvijas vietām, un tajā ne tikai bija aplūkojami deķi, bet arī lasāmi stāsti par katru no tiem. Lai gan izstāde beigusies, gan deķi, gan stāsti aplūkojami joprojām – māksliniece tos izdevusi grāmatā **100 deķi Latvijai** (sk. 18. attēlu).

Šeit vietā minēt kādu sirsnīgu individuālu dāvanu. Cēsnieks Vilnis Ozoliņš Latvijai simtajā jubilejā dāvinājis **100 oša koka karotes**. Vaicātam, kā pie šādas domas nonācis, viņa atbilde bija aizkustinoša: „No kurienes sākas idejas? Jūs taču zināt, idejas sākas no mīlestības.” (<https://www.lsm.lv/>) Patiešām – Ozoliņa kungs vēlējies sagādāt dāvanu Latvijai dzimšanas dienā vienkārši tāpēc, ka tā viņam ir ļoti mīļa.

Pastalu meistares Agritas Krieviņas simtgades apņemšanās – **100 cilvēkiem iemācīt darināt pastalas**. Feisbuka lapā *100pastalas.lv* varam sekot, kā šī apņemšanās tikusi pildīta: te aplūkojami foto no pastalu darināšanas meistarklasēm un apmierināto klientu atsauksmes.

Cimdi, zeķes, deķi un tautumeitas gan nebūt nav vienīgais, kas ticis izstādīts un izrādīts. Simtgadei tikušas veltītas arī vairākas citas izstādes, piemēram, fotoizstādes **Brīvības iela šodien un pirms 100 gadiem, Rīga 100 gados, 100 mirkļi Latvijā, 100 brīvības mirkļi, 100 mirkļi no pagasta cilvēku dzīves fotogrāfijās** (Lapmežciemā), **100 mirkļi no Maļinovas pagasta, 100 sejas Latvijai** (Ozolainē) u. c.

Venēcijas arhitektūras biennālē Latviju pārstāvēja Latvijas Republikas Kultūras ministrijas izsludinātā konkursa uzvarētāja koncepcija **100 gadi kopā un atsevišķi**⁴. **Marka Rotko Daugavpils Mākslas centrā bija skatāma konkursa izstāde 100 Latvijas mākslā**. Latvijas vēstniecība Lielbritānijā

⁴ Tiesa, Latvijas paviljona nosaukums angļu valodā ir *Together and Apart* 'Kopā un atsevišķi' (<https://www.labiennale.org/>), proti, simts no nosaukuma ir pazudis.

sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku un Latvijas goda konsuliem Apvienotajā Karalistē rīkoja Latvijas simtgadei veltītu ceļojošu Latvijas vēstures karikatūru izstādi **Latvijas 100 gadu vēsture karikatūrās**. Latvijas mākslas skolu audzēkņi bija veidojuši izstādi **100 grāmatzīmes Latvijai** (sk. 19. attēlu), kas bijusi apskatāma Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. Salienas pagastā simtgadei tika veltīta izstāde **100 Latvijas putni** – te gan bija aplūkojami nevis dzīvi putni, bet gan dažādi mākslas darbi, kurus iesūtījuši novadi, pilsētas, pagasti, kuru ģerbonī attēlots putns.

Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā bija skatāma izstāde **Latviešu žurnāli 100 gados**, Valmieras muzejā – **Prezidentu spēles. Valmiera 100 gados** (<https://lvportals.lv/>). **100 grāmatas bērniem** – ceļojošā izstāde, kurā bija skatāmas katrā no Latvijas simtgades gadiem izdotās bērnu grāmatas.

21. gadsimtam piederis veidot digitālus materiālus – ceļvežus, vietu apskatus u. tml. Latvijas simtgades zīmē tika veidota arī virtuālā enciklopēdija **100 nozīmīgas personas Latvijas medicīnas vēsturē**, kur atrodams tādas personības kā Ilmārs Lazovskis, Pauls Stradiņš un arī latviešu valodniecībā tik nozīmīgais Juris Bārs (<http://www.ieverojamiemediki.lv/>). Interneta žurnāls „Satori” simtgadi „skandināja” ar publikāciju sēriju **Šajā dienā pirms 100 gadiem**, kurā bija lasāmas gan esejas, gan vēsturiski ieskati (<https://www.satori.lv/>), portāls „Delfi” piedāvāja rakstu sēriju **100 gadu 100 dienās** (<https://www.delfi.lv/>), katram gadam (1918–2017) veltot vienu rakstu.

19. attēls.

20. attēls.

Vietnē <https://tuesi.lv/> sadaļā **100 iedvesmas stāsti** vēstīts par jauniem cilvēkiem Latvijas reģionos, kuri „ar savu darbu un piemēru veido labāku Latviju” (<https://tuesi.lv/>). Te atrodami video par Edgaru Balodi, kas izgatavo un restaurē mēbeles Aizputē, Kasparu Kalvīti, invalidu un viņu draugu apvienības „Apeirons” raidījuma „Trīs ceturdaļas” vadītāju, Aiju Smirnovu, Līvānu novada Kultūras centra direktori, un vēl daudziem citiem aizrautīgiem jauniem cilvēkiem, kuri dzīvo un strādā visvisādās Latvijas vietās.

Simtgades programmā atrodamas arī vairākas konferences: Eiropas Komisijas pārstāvniecības Latvijā, Latvijas Institūta un Latvijas Politologu biedrības rīkotā **Eiropa. Pēc 100 Pirms** (*Europe. After 100 Before*), Latvijas Nacionālā arhīva organizētā konference **Latvijas valsts arhīvi 100 gados**⁵, **Ventspils Augstskolas un Pārventas bibliotēkas organizētā konference Ventspils paralēle VII. Ventspils Latvijas 100 gados** utt.

Raksta autore jau nosaukusi grāmatas, kas vēsta par skaistākajām Latvijas vietām, ved cauri Latvijas vēsturei ar kartēm un stāsta deķu stāstu. Godinot valsts simtgadi, izdotas vēl citas: Vijas Javnošānes **100 dzejdarbi Latvijas simtgadē** (sk. 20. attēlu), izlase **100 dzejoļi Latvijai** (sk. 21. attēlu), kura veidota no simt dažādu paaudžu latviešu dzejnieku, kā Vilis Plūdons, Rainis, Aspazija, Ārija Elksne, Olga Lisovska, Andris Akmentiņš u. c., darbiem.

21. attēls.

22. attēls.

⁵ Konference notiek 2019. gadā.

Izveidots arī brīnišķīgs izdevums **Latviešu tautas pasakas. 100 pasakas, 100 mākslinieki** (sk. 22. attēlu). Šī ir 100 latviešu tautas pasaku izlase, kur katru pasaku ilustrējis kāds no 100 izdevumam pieaicinātajiem Latvijas māksliniekiem.

Izdevums **100 notikumi Latvijas vēsturē: cilvēki un procesi 1918–2018** (sk. 23. attēlu) vēsta par to, kas veidojis mūsu valsti: ne tikai par kariem un lieliem politiskiem lēmumiem, bet arī par norisēm rūpniecībā, dabas aizsardzībā, sportā, kino utt. Pētera Apiņa sakārtotais izdevums **Latvijai 100: Latvijas valsts simtgadu vēstures brīvs pārstāsts un vizualizācija fotogrāfijās un mākslas darbos** (sk. 24. attēlu) ir fotogrāfiju un mākslas darbu apkopojums, veidojot Latvijas vēstures stāstu arī pavisam mazā, piemēram, ģimenes, mērogā. Izdevums **100 pasta pieturu** (sk. 25. attēlu) ir vizuāls stāsts par pastkastītēm, kuras simt gadu laikā bija sastopamas Latvijas ainavā. Pāris mēnešu pēc valsts jubilejas dienas gaismu ieraudzījis plašsaziņas līdzekļos vairākkārt pieminētais izdevums **100 izcili Latvijas aktieri**.

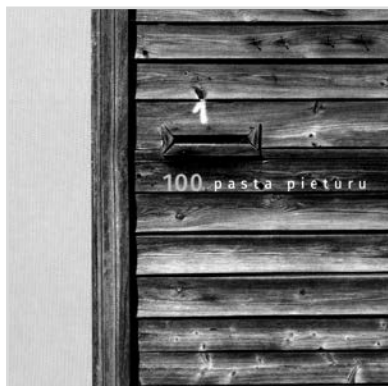
23. attēls.

24. attēls.

Svinības nekad nenorit bez gardumiem – **100 kūkas un 1 svecīte** (sk. 26. attēlu) ir kūku recepšu izlase no visas Latvijas: grāmatas autore divus gadus ceļojušas pa Latvijas reģioniem, vācot receptes un izvēloties labākās simtgades svinībām. Starp citu, kūku konkurss **Kūka 100** ir pirmais latviešu kūku cepēju konkurss, kas ticis rīkots Londonā, Daugavas vanagu fonda namā (<https://replay.lsm.lv>).

25. attēls.

26. attēls.

Polijas Republikas vēstniecība Rīgā sadarbībā ar Baltijas fondu un ar uzņēmuma „Orlen Lietuva” atbalstu ir sagatavojusi albumu **100 polaków zasłużonych dla Łotwy/100 Latvijai nozīmīgi poļi/100 Poles Distinguished in Latvian History** (sk. 27. attēlu).

27. attēls.

28. attēls.

Pēc autores domām, īpaša Latvijas zinātnē ir zinātkāres centra „ZINOO” simtgades misija **Pirmie 100 km kosmosā** (sk. 28. attēlu). 2012. gadā tika palaista pirmā Latvijas kosmiskā zonde „ZINOO-1”, kas sasniedza 30 km augstumu. Mērķis bija izstrādāt raķeti, kura, startējot no zondes (platformas, kas no zemes pacēlusies ar balonu) stratosfērā, sasniegs 100 km augstumu (<https://www.zinoo.lv/>). Misijas devīze: „Latvji, brauciet kosmosā!”

Nobeigumam ar smaidu

Kā jau raksta sākumā norādīts, projekti, kas nes simtgades vārdu, apstiprināti jau kopš 2014. gada. Latvijas valsts simtgades programmā atrodami pasākumi līdz pat 2021. gada septembrim. Brīžiem nudian šķiet, ka simtgades vārds ir pārņēmis visu no kultūras līdz produktiem veikalā. Patērētāju priekam ar simtgades logo atrodami gurķi, desas, maize, pat zāģi. Mums piedāvā simtgades loteriju, simtgades izpārdošanu (kuras reklāma ar aizejošo Sprīdīti šķiet divdomīga un izpelnījusies ievēribu arī sociālajos tīklos, sk. 29. attēlu) (par vēl dažiem darinājumiem sk. <https://apollo.tvnet.lv/>).

Protams, arī asprātīgākie nesnauž. Komiķis Jānis Skutelis piedāvā izdevumu **100 seksa pozas no latvju dainām** (sk. 30. attēlu), cehs.lv publikācijā nāk klajā ar vēl vairākām simtgades idejām, piemēram, **ievest Latvijā simt lācenes, publiski spīdzināt Aiku Karapetjanu, liekot tam noskatīties „Zvaigžņu ceļā” koncertu simts reizes**, un citām (<https://www.delfi.lv/>).

29. attēls.

30. attēls.

Simtgades veltījumu pārdaudzumu, to balansēšanu uz komisma un pat absurda robežas, kā arī simtgades mārketinga kampaņu realitāti pēc svētkiem veiksmīgi kariķējis Gatis Šjūka (sk. 31. un 32. attēlu).

31. attēls.

32. attēls.

Proklamējot valsti, neviena spēkos nav paredzēt tās likteni. Latvija līdz simtgadei nonākusi, staigājot citu valstu lemtos ceļus, ejot cauri kara ugunīm, domas, runas un pārvietošanās ierobežojumiem un, atgūstot brīvību, lauždamās cauri šķēršļiem, ar kuriem sastopas ikviens zeme, kurai šķietami jāturpina valstiski iesāktais, kas jādara uz totalitāra režīma gruvešiem un pavisam citā laikmetā. Latvieša dabā ir pukstēt un savā starpā villoties, taču simtgadē katrs ir ko dāvinājis, katrs ir priecājies par kāda cita dāvanu un katrs varēs novērtēt šīs simtgades darbu augļus nākamajos simtos. Svinam Latviju!

1. *100 Latvijas medicīnas vēsturē* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <http://www.ieverojamiemediki.lv/>
2. *100 gadu 100 dienās* [tiešsaiste] [skatīts 09.12.2018.]. Pieejams: <https://www.delfi.lv/news/100-gadu-100-dienas/>
3. *100 iedvesmas stāsti* [tiešsaiste] [skatīts 09.12.2018.]. Pieejams: <https://tuesi.lv/category/100-iedvesmas-stasti/>
4. *100 inženiertehniskie risinājumi* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: http://alumni.rtu.lv/projekti/100_inženiertehniskie_risinajumi
5. *100 personības* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <http://www.motovesture.lv/>
6. *100 vēsturiskās vietas Latvijā* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: <https://100.chopper.lv/>
7. *100 vingrinājumi Latvijai* [tiešsaiste] [skatīts 10.12.2018.]. Pieejams: <http://100.saldus.lv/>
8. *100 brīnumi* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: <http://www.25wolves.com/lv/100-brinumi/>

9. *100 gadi vienā dienā* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <http://100in1.lv/lv/>
10. *100 Latvijas dižvietas* [tiešsaiste] [skatīts 12.11.2018.]. Pieejams: <https://mangalidizvietas.lv/>
11. *Aicinām ziņot par zināmajiem torņiem un putniem ap tiem!* [tiešsaiste] [skatīts 01.08.2018.]. Pieejams: <https://dabasdati.lv/lv/article/akcija-ldquo100-putnu-torni-latvijas-simtgadeirdquo-saksies-ar-sacensibam/2018/>
12. *Akcija „Simtozolu meži simtgadu Latvijai”* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: <http://www.simtozolumezi.lv/>
13. *Cehs.lv: Simtgade turbo* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: <https://www.delfi.lv/news/versijas/cehslv-simtgade-turbo.d?id=50285315>
14. *Cēsnieka Viļņa Ozoliņa dāvana Latvijas simtgadei – 100 oša koka karotes* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/tautas-maksla/cesniekavilnaozolina-davanalatvijas-simtgadei-100-osa-koka-karotes.a283702/>
15. *100 gadi 100 kartēs* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <https://www.kartes.lv/lv/product/gramata-100-gadi-100-kartes/>
16. *Izstāde „Prezidentu spēles. Valmiera 100 gadus”* [tiešsaiste] [skatīts 14.12.2018.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/299645-izstade-prezidentu-speles-valmiera-100-gados-2018>
17. *La Biennale di Venezia. Latvia. Together and apart* [tiešsaiste] [skatīts 16.12.2018.]. Pieejams: <https://www.labiennale.org/en/architecture/2018/national-participations/latvia>
18. *Latvietis valsts simtgadei velta īpašu dāvanu – kāpj uz slēpēm un pieveic 100 kilometru distanci* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: <https://skaties.lv/zinas/latvija/sabiedriba/latvietis-valsts-simtgadei-velta-ipasu-davanu-kapj-uz-slepem-un-pieveic-100-kilometru-distanci/>
19. *Latvijai 100 gadus 100 kilometri mana ceļa* [tiešsaiste] [skatīts 10.12.2018.]. Pieejams: <https://meiravietis.typepad.com/mans/2018/05/mans-velt%C4%ABjums-latvijai-simtgad%C4%93.html>
20. *Latvijas Nacionālā bibliotēka saņem pirmo digitālo dziesmu grāmatu ar 175 tūkstošu cilvēku iedziedātu kopdziesmu* [tiešsaiste] [skatīts 18.12.2018.]. Pieejams: <https://www.lnb.lv/lv/latvijas-nacionala-biblioteka-sanem-pirmo-digitalo-dziesmu-gramatu-ar-175-tukstosu-cilveku>
21. *Latvijas Avīze* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: <http://www.la.lv/>
22. *Latvijas Universitātes Akadēmiskā centra ziņas* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: <https://www.tornakalns.lu.lv/zinas/np/2/>
23. *Latvijas valsts simtgades birojs* [tiešsaiste] [skatīts 17.12.2018.]. Pieejams: <https://lv100.lv/>
24. *Londonā top „Kūka 100”* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/129396/londona-top-kuka-100>

25. *Nāc un apskati simtgadei par godu radītu izstādi „100 cimdi pūriņā!”* [tiešsaiste] [skatīts 17.12.2018.]. Pieejams: <https://www.riga.lv/lv/news/nac-un-apskati-simgadei-par-godu-raditu-izstadi-100-cimdi-purina?15481>
26. *Novēro 100 putnu sugas Latvijas simtgadei* [tiešsaiste] [skatīts 01.08.2018.]. Pieejams: <http://www.lob.lv/lv/aktualitates.php?id=640>
27. *Ogrēnieši un ikšķīlieši slēpo par godu Baltijas valstu simtgadei* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <http://osports.lv/citi-jaunumi/item/3750-ogreenieshi-un-ikshkilieshi-sleepo-par-godu-baltijas-valstu-simgadei>
28. *Ozolu stādīšanas akcija „Simtozolu meži simtgadu Latvijai” „Ratniekos”* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: http://foto.lu.lv/arhivs/2016/j_okt/28/index.html
29. *Par godu DU 95 gadu jubilejai Liksnas muižas parkā iestādīti 100 ozoli (video)* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <https://du.lv/par-godu-du-95-gadu-jubilejai-liksnas-muizas-parka-iestaditi-100-ozoli/>
30. *Simtgades desmaize, zāģis un sīpoli – interesantākie darinājumi valsts svētkos* [tiešsaiste] [skatīts 15.12.2018.]. Pieejams: <https://apollo.tvnet.lv/6450141/simgades-desmaize-zagis-un-sipoli-interesantakie-darinajumi-valsts-svetkos>
31. *Simtgades ozols un ozolu aleja Strenčos* [tiešsaiste] [skatīts 16.12.2018.]. Pieejams: <http://strencunovads.lv/galerija/simgades-ozols-un-ozolu-aleja-strencos/>
32. *Simts budēji Meteņos Vecumnieku novadā!* [tiešsaiste] [skatīts 01.12.2018.]. Pieejams: <https://vecumnieki.lv/sabiedriba/sludinajumi/becktt/256/article/pardod-dzivokli-vecumniekos.html>
33. *Skrējienā 100 km Latvijas simtgadei iedzīvotāji pieveikuši kopskaitā 31 709 kilometrus* [tiešsaiste] [skatīts 17.12.2018.]. Pieejams: <https://www.100km.lv/>
34. *Šajā dienā pirms 100 gadiem* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <https://www.satori.lv/list/saja-diena-pirms-100-gadiem>
35. *Vairāk nekā 175 000 cilvēku vienojušies dāvanas izveidē Latvijai simtgadē* [tiešsaiste] [skatīts 17.12.2018.]. Pieejams: <https://www.izdziedam100.lv/jaunumi/vairak-neka-175-000-cilveku-vienojusies-davanas-izveide-latvijai-simgade>
36. *Valsts kultūrkapitāla fonda finansētie mērķprogrammu projektu konkursi* [tiešsaiste] [skatīts 16.12.2018.]. Pieejams: <http://www.kkf.lv/index/finans%C4%93tie-projekti/m%C4%93r%C4%B7programmas-fp.html?nozare=385&gads=2014>
37. *Vides iniciatīva „100 darbi Latvijai”* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2018.]. Pieejams: <http://www.100darbilatvijai.lv/>
38. *Visu laiku labākās simtgades dziesmas* [tiešsaiste] [skatīts 16.12.2018.]. Pieejams: <http://www.lvtop100.lv/>
39. *ZINOO rīko misiju „Pirmie Latvijas 100 km kosmosā”* [tiešsaiste] [skatīts 17.12.2018.]. Pieejams: https://www.zinoo.lv/latvijaskosmosarakete?fbclid=IwAR0puKZgVPioSr-7zLvileNongX3WJDXbfNKg5RcBZelOX_Oypyd1BfN8qQ

VALODAS KONSULTĀCIJAS

Pareizrakstība

Brušeta, brusketā vai bruščeta?

Saskaņā ar itāļu valodas izrunu vārdam *bruschetta* ieteicamais maizes nosaukums latviešu valodā ir **brusketā** (sk. Vērojumi un ieteikumi par itāļu ēdienu un dzērienu nosaukumu atveidi latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 10. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 49. lpp.).

Aksakals vai aksakāls?

Vārds **aksakals** rakstāms ar visiem īsajiem patskaņiem *a*. Šo vārdu var lietot, runājot par tjurku tautu vēsturi.

Aksakals – 'tjurku tautu vēsturē – ģints galva, vecākais, patriarhāli feodālās augstmaņu kārtas pārstāvis, vēlāk – vēlējams vecākais, arī cienijams cilvēks' (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 31. lpp.).

Unikums vai ūnikums?

Pareizrakstības norma ir **ūnikums**. Šādi vārds fiksēts gan „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā” (Rīga : Avots, 1995, 821. lpp.), gan arī jaunākajā – „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā”.

Ūnikums – 'tas (piem., priekšmets, parādība), kas ir vienīgais (pēc kādām īpašībām, pazīmēm)'. Piemēram, *izdotās atmiņas ir ūnikums Latvijas valsts tapšanas atspoguļojumā. Līdzienajā Zemgalē šī kalnu slēpošanas trase ir ūnikums*. Vārdnīcā norādīta cilme: no latīņu *unicum* (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 05.11.2018.). Latvijas Universitātes klasisko valodu speciāliste *Dr. philol.* Ilze Rūmniece norāda, ka oriģinālā (klasiskajā latīņu valodā) vārds *ūnus* (ar nozīmi 'viens') rakstāms un izrunājams ar garu patskani, tāpēc arī tā atvasinājums latviešu valodā rakstāms ar garo sākuma patskani.

Kāpēc mainīja salu nosaukumu Farēru salas uz Fēru salām?

Atbildes sagatavošanā lūdzām dāņu valodas tulkotājas Ingas Mežaraupes viedokli. Viņa norāda, ka nosaukumu **Farēru salas** latviešu valodā saņēmām mantojumā no padomju laika un tādu to lietojām krievu valodas ietekmē. Nedz fēru valodā (*Føroyar*), nedz kādā no citām lielajām Eiropas valodām pirmā zilbe neskan kā *fa* (pat tad, ja angļu valodā raksta *Faroe Islands*). Turklāt latviešu valodā Fēru salu nosaukums nav gluži jauns. To apliecina arī

diasporā dzīvojoši latvieši, kuriem Fēru salu nosaukums ir ierasts. Ieskatoties Latvijas Nacionālajā digitālajā bibliotēkā (pieejams: <https://periodika.lndb.lv>), var redzēt, ka nosaukumi **Farēru salas** un **Fēru salas** periodiskajos izdevumos ir lietoti kā paralēlformas jau vismaz kopš 20. gs. sākuma. Iespējams, arī tad atveidi noteica kāda starpniekvaloda.

Drīzāk var teikt, ka esam izdarījuši fonētiski precīzāku un laikmeta garam atbilstošu izvēli salu nosaukumā. Vārda pirmo zilbi izrunā līdzīgi *fē* (platais *ē*) gan fēru valodā, gan daudzās citās Eiropas valodās. Vārds *Føroyar* ir saliktenis, kas, pēc dažu zinātnieku domām, nozīmē 'aitu salas'. Ir arī citi skaidrojumi, taču zilbes robeža ir tieši tajā vietā, un otrais vārds nozīmē 'salas'. Skandināvu valodās salikteņa otra puse ir pārveidota atbilstoši tam, kā sala tiek saukta katrā valodā. Pat somiem ir *Färösaaret*. Tagad arī latviešu valodā ir tāpat – pirmā salikteņa daļa ir atveidota atbilstoši fēru valodas fonētikai, otrā – pārtulkota.

20. gs. 90. gadu sākumā, kad darbu Latvijā sāka Ziemeļvalstu birojs, uz šejieni brauca arī Skandināvijā dzīvojošie tautieši, un, iespējams, tieši viņi rosināja lietot Fēru salu precīzāko nosaukumu, ņemot vērā latviešu valodas fonētiskās atveides tradīciju un trimdā ierasto rakstību.

Vai vārds *hercogs* rakstāms ar lielo sākumburtu, piemēram, *Hercogs Jēkabs*?

No valodas viedokļa nav nekāda pamata vārdu ***hercogs*** rakstīt ar lielo sākumburtu nedz vēsturiskā aspektā, nedz no mūsdienu viedokļa. Tas nav īpašvārds.

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 05.12.2018.) vārdam ***hercogs*** ir divas nozīmes: 1. vēst. 'nelielas valsts vai provinces valdnieks (feodālās sadrumstalotības laikā)'. Piemēram, *Veimāras hercogs*. *Hercoga galms*. 2. 'augsts dižciltīgās muižniecības tituls Rietumeiropā; muižnieks, kam ir šāds tituls'. Piemēram, *Jorkas hercogs*. *Piešķirt princim hercoga titulu*.

Vai savienojumi ar *auto* ir jāraksta vienā vārdā vai arī ir pieļaujams rakstīt divos vārdos, piemēram, *autokase* vai *auto kase*?

Latviešu valodas aģentūra salikteņus ar nelokāmu pirmo daļu (*auto-*, *moto-*, *radio-*, *velo-*, *info-* u. tml.) iesaka rakstīt kopā. Tāpēc – ***autokase***.

Jāatzīst, ka valodas prakse bieži vien atšķiras, tāpēc konsekvenci šajos jautājumos grūti panākt. To sekmē arī vārda nozīmes izpratne: ja tā neatšķiras (neatkarīgi no tā, vai to raksta kopā vai atsevišķi), kategoriski nav

noliedzama arī šķirtā rakstība. Piemēram, jēdzienos *liels gabals* un *lielgabals* saliktenim un vārdkopai nozīmes atšķiras, tāpēc neviens neiedomājas šo rakstību jaukt, savukārt saliktenī *veloremonts* un vārdkopā *velo remonts* nozīmes neatšķiras, tāpēc rakstītāji par pareizrakstību neuztraucas, jo pārpratumi nevar rasties.

Kādā secībā pareizāk rakstīt docētāja zinātnisko vai akadēmisko grādu (piemēram, *Dr. art.* vai *Mg. art.*) un akadēmisko amatu (prof., doc. utt.), t. i., ko pirms vārda un uzvārda raksta vispirms – grāda vai amata nosaukumu? Vai starp amata nosaukumu un grāda nosaukumu (grāda nosaukumu un amata nosaukumu) ir jāliek komats?

Mūsdienās ir daudz iespējamo variantu, un ir maz dokumentu, kur šī kārtība tiktu stingri ievērota.

V. Skujiņa ir ieteikusi šādu rakstības veidu: „Atbilstoši latviešu valodas vārdu secības noteikumiem vispirms rakstāms (1.) amata vai (2.) aroda nosaukums un/vai (3.) nepieciešamais tituls.” (Skujiņa, V. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2014, 28. lpp.)

Pieturzīmju lietojumā ievērojams R. Kolužas padoms – ar pieturzīmēm neatdala vairākus pielikumus, kas raksturo personu no dažādiem viedokļiem: nosauc sabiedrisko stāvokli, amatu, zinātnisko grādu, goda nosaukumu utt. (Koluža, R. *Tā vai šitā? Latviešu valodas rokasgrāmata 9.–12. klasei*. Lielvārde : Lielvārds, 2003, 55. lpp.).

Tātad ieteicamais rakstījums būtu: **profesors LU Vēstures institūta direktors *Dr. habil. hist.* Jānis Vītols**.

Kā pieraksta latviešu valodā Amerikas Savienotajās Valstīs dzimušas personas vārdu *John IV*?

Latviešu valodā personvārdi atveidojami saskaņā ar konkrētās valodas atveides noteikumiem. Angļu valodā rakstītais priekšvārds **John** latviešu valodā rakstāms **Džons**. Jāņem vērā, ka 2018. gada 2. martā stājās spēkā Ministru kabineta noteikumu Nr. 114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā” grozījumi, kuros teikts, ka romiešu kārtas skaitlis personvārdu pierakstā **vairs nav jāatspoguļo**.

Minēto noteikumu 4.¹ punkts nosaka – par vārda vai uzvārda sastāvdaļu neuzskata un Latvijas Republikā izdotajā personas dokumentā, ledzīvotāju reģistrā un civilstāvokļa aktu reģistros **neiekļauj** šādus latviešu valodas oficiālajā personvārdu sistēmā neiederīgus elementus (ja tos iespējams

nepārprotami identificēt no personas uzrādītajiem vai iestādes iegūtajiem dokumentiem un tie nav personas vārds vai uzvārds):

4.¹ 6. Romiešu vai arābu kārtas skaitļus, kas papildina vārdu vai uzvārdu (piemēram, *Kārlis III, BI3, Leo Šmits 69, Jānis Bērziņš II, Ludvigs Hincs V, Džērids Kingslijs VII, Freds Montgomerijs MCDXLIV, Oto Leja 1987*).

Tāpat tika pieņemts, ka, atveidojot personvārdus, nenorāda arī vidusvārda iniciāli, titulu, uzrunas formas u. tml.

Minētajos noteikumos iekļauti jauni punkti par to, ko nenorāda, atveidojot citās valodās rakstītos personvārdus:

4.¹ 1. Tēvvārdu un tā saīsinājumus;

4.¹ 2. Mantotus vai piešķirtus (aristokrātiskus) titulus (piemēram, *grāfs, barons, hercogs, firsts, junkurs, marķīzs, vikonts, brīvkungs, princis, infants, dofins, idalgo, lords, lēdija, skvairs, sers, pērs, kņazs, pašā, vezīrs, bejs*);

4.¹ 3. Akadēmiskus grādus un titulus (piemēram, *bakalauris, maģistrs, doktors, habilitēts doktors, profesors*), kā arī to saīsinājumus (piemēram, *Bc., Mg., Dr., Dr. habil., prof.*);

4.¹ 4. Reliģiskus titulus (piemēram, *monsinjors, eminence*);

4.¹ 5. Pieklājīgas uzrunas formas (piemēram, *kungs, kundze, jaunkundze, misters, mīsis, mis, mesjē, madāma, pans, pane, dons, donna, donja, sinjors, sinjora, sinjorīna, senjors, senjora, senjorita*);

4.¹ 7. Vidusvārda saīsinājumus (piemēram, *Džons F. Kenedijs, Baraks H. Obama, Donalds Dž. Tramps*);

4.¹ 8. Papildu norādes, ko pievieno aiz vārda vai uzvārda, lai personu atšķirtu no vecāka ar tādu pašu vārdu vai uzvārdu (*jaunākais, vidējais, vecākais, juniors, seniors*), un to saīsinājumus (*jaun., vid., vec., jr., sen.*).

Šie nosacījumi, protams, neattiecas uz vēsturisko personu vārda rakstību.

Terminoloģija

Kādu vārdu latviešu valodā varētu lietot vārda *rebrandings* vietā?

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija ir ieteikusi vārdu **pārzīmološana**.

Vai latviešu valodā var lietot vārdu *krossovers* (līdzīgi kā džips)?

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Spēkratu apakškomisijas priekšsēdētājs *Dr. habil. sc. ing. Juris Gunārs Pommers* norādīja, ka vairumā gadījumu angļu terminam *crossover* atbilst Terminoloģijas komisijā sen pieņemtais termins ***apvidus automobīlis***. Tāpēc labāk runāsim par apvidus automobīli, nevis krossoveru.

Kā pareizi rakstāms termins daiļslidošanā – *Salhova lēciens* vai *salhova lēciens*, vai *salhovs*?

Sportā tiek lietots termins ***salhovs***.

Salhovs ir 'lēciens ar griešanos daiļslidošanā' (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 682. lpp.). „Jaunās eponīmu vārdnīcas” sastādītāja B. Bankava norāda, ka lēciens „nosaukts par godu zviedru daiļslidotājam Kārlam Emīlam Juliusam Ulriham Salhovam (*Carl Emil Julius Ulrich Salchow*, 1877–1949), kas to izgudroja un izpildīja 1909. gadā” (*Jaunā eponīmu vārdnīca*. Sast. B. Bankava. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 134. lpp.).

V. Skujiņa norāda, ka „laika gaitā vārdkopterminus ar īpašvārdu atkarīgajā komponentā mēdz aizstāt vienvārda termini, kas ir īpašvārdu [...] apelatīvējumi” (Skujiņa, V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Otrais, labotais un papildinātais izdevums. Rīga : LVI, 2002, 101. lpp.).

Šī ir raksturīga valodas parādība – apelatīvācija, resp., process, kad īpašvārds kļūst par sugasvārdu un paplašinās tā lietojums, jo to vairs neattiecinā tikai uz vienu objektu – vietu vai personu (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 205. lpp.). Pēc pilnīgas apelatīvācijas vārds tiek rakstīts ar mazo sākumburtu.

Kā latviskot angļu *scroll down*, ko izmanto, piemēram, lasot telefonā ziņas? Internetā pieejamā versija – *skrollēt uz leju*. Vai ir kāds cits oficiāls nosaukums latviešu valodā?

Sniedzot atbildi uz šo jautājumu, Terminoloģijas komisija norādīja, ka darbības vārds ***scroll*** tradicionāli IT terminoloģijā tiek tulkots kā ***ritināt***. Tātad šajā gadījumā atbilstošāks un pareizāks variants būtu lietot vārdkopu ***ritināt lejup***.

Termini ar vārdu ***ritināt*** apskatāmi „AkadTerm” datubāzē (pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=Scroll,%20Up%20Side-by%20Side&list=scroll%20down&lang=EN>, skatīts 20.11.2018.).

Vai latviešu valodā var lietot īsāku terminu *hidrācija hidratācijas* vietā (runa ir par organisma nodrošinājumu ar šķidrumu)?

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija uzsver, ka šajā gadījumā runa nav par liekām zīlbēm vai saīsinātajām formām, jo **hidratācija** un **hidrācija** ir divi atšķirīgi jēdzieni. **Hidrācija** attiecas uz hidratu veidošanu ķīmijā, savukārt medicīnā un bioloģijā lieto terminu **hidratācija**, kas attiecas arī uz uzturu. Attiecīgi konkrētajā gadījumā pareizāk būtu lietot terminu **hidratācija**.

Vārdnīcās neatrodu vārdu *defrostēt*. Vai šo vārdu var lietot ar nozīmi 'atkausēt, atlaidināt', ja latviešu valodā ir fiksēti vārdi *defrostēšana, defrosters*?

Vārds **defrostēt** patiešām nav fiksēts nedz vispārlietojamās leksikas vārdnīcās, nedz svešvārdu vārdnīcās, nedz atrodams terminu sarakstos. Bet vārdnīcās ir atrodami vārdi **defrostēšana** – 'saldētu pārtikas produktu atlaidināšana' (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 142. lpp.), **defrosters** – 1. 'iekārta saldētu produktu atlaidināšanai'; 2. 'ierīce, kas pasargā automobiļa priekšējo stiklu no apledošanas' (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 142. lpp.).

Savukārt „Sinonīmu vārdnīcā” kā vārda **atkausēt** sinonīmi minēti vārdi **atlaidināt, atsaldēt; defrostēt** (Grinberga, E., Kalnciems, O., Lukstiņš, G. u. c. *Sinonīmu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2002, 51. lpp.).

Tātad latviešu valodā var lietot vārdu **defrostēt**, turklāt tas ir arī lietvārda **defrostēšana** pamatā. Taču būtu ieteicams padomāt, vai tiešām jālieto svešvārds, ja latviešu valodā ir gana daudz latvisku vārdu, par ko liecina „Sinonīmu vārdnīcā” piedāvātie varianti.

Nesen lasīju rakstu par vācu aitu suņiem, kur rakstīts vācu *aitusuns*? Vai tā ir pareizi?

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija lietošanai ir ieteikusi šādu suņu nosaukumu rakstību: **vācu aitusuns**. Informācija par suņu šķirņu nosaukumu rakstību latviešu valodā atrodama „AkadTerm” datubāzē (sk. <http://termini.lza.lv/article.php?id=184>).

Kā vienu no principiem, kas ievērots, piedāvājot šķirņu nosaukumu rakstību, Terminoloģijas komisija min: „Ja saliktais vairākvārdu šķirnes nosaukums veidots, apzīmējot pamatvārdu *suns* ar vairākiem lietvārdiem ģenitīvā, lai skaidrāk norādītu vārdu savstarpējo saistījumu saliktajā šķirnes

nosaukumā, pamatvārdu *suns* kopā ar svarīgākās pazīmes raksturotāju ģenitīvā apvieno saliktenī, piem., *beļģu aitu suns* → *beļģu aituns* (t. i., nevis *beļģu aitu*, bet *beļģu suns*); ārpus šķirņu nosaukumiem vispārīgā nozīmē joprojām lietojamas arī vārdkopas *aitu suņi*, *vilku suņi*, *ganu suņi* u. tml.” (Akadēmiskā terminu datubāze „AkadTerm”, pieejams: <http://termini.lza.lv/article.php?id=184>, skatīts 12.11.2018.)

Leksika

Esmu dzirdējusi, ka *kāls* ir mērvienība. Vai mūsdienās arī to var lietot?

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 13.12.2018.) vārds *kāls* skaidrots: ‘skaita mērvienība – 30 gabalu’. Piemēram, *nopirkt no zvejniekiem divus kālus reņģu. Lucīšu kāls*. Cilme: no lībiešu *kōl* ‘30 gabalu’ vai igauņu *kahl* ‘saišķis, 30 (zivju)’. „Ekonomikas skaidrojošajā vārdnīcā” norādīts, ka šo mērvienību ar nozīmi ‘30 gabalu’ lieto zivju tirdzniecībā (*Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Zinātne, 2000, 210. lpp). Tā kā avotos nav norādes, ka vārds ir novecojis vai tas būtu lietojams, runājot par kādu konkrētu laika posmu, šo mērvienības apzīmējumu var lietot arī mūsdienās, ja vien zināma pareiza tā nozīme.

Vai *šoks* ir tikai nepatīkams pārsteigums?

Lai arī pierasts, ka ar vārdu *šoks* saprotam spēcīgu psihisku pārdzīvojumu, emocionālu stāvokli, ko izraisījis kaut kas negatīvs, tomēr izrādās, ka šim vārdam ir homonīms *šoks*, kura nozīme ir saistīta ar mērvienībām: „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” norādīts, ka vārda *šoks* nozīme ir ‘skaita mērvienība – 30 gabalu; kopa, kurā ir 30 (parasti vienveidīgu) priekšmetu’ (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/llvv/>, skatīts 14.11.2018.), savukārt kā apvidvārds *šoks* ir zināms ar nozīmi ‘60 gabalu (5 duči)’.

J. Kursīte grāmatā „Virtuves vārdene” norāda – vārdam *šoks* ir gan vairāki fonētiskie varianti, gan arī fiksētas vairākas nozīmes: *šaks, šoks, šoka* – 1. ‘kāpostu, biešu stādu mērvienība, kas atbilst 60 gabaliem’. Piemēram, *ar šokiem (pa 60) skaitīja, pēc veca paraduma, kāpostus vai biešu stādus, kad tos iegādājās no audzētājiem*; 2. ‘mērvienība, kas atbilst 12 gabaliem’ (Kursīte, J. *Virtuves vārdene*. Rīga : Rundas, 2012, 820. lpp.).

Tā kā mūsdienās vairāk nostiprinājusies vārda *šoks* pirmā nozīme, pārpratuma dēļ iesakām to nelietot saistībā ar mērvienībām.

Salūts vai uguņošana?

Latviešu valodā var lietot gan vārdu **salūts**, gan **uguņošana**. Vārds **salūts** ir aizgūts vārds, bet **uguņošana** – latvisks. „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” vārdi skaidroti: **salūts** – ‘svinīga sveikšana (piem., ar zalvēm, raķetēm); uguņošana’. Piemēram, *svētku salūts. Krāšņs gadu mijas salūts. Rīkot salūtu krastmalā.* Cilme: latīņu *salūs*, ģenitīvā *salutis* ‘veselība; veselības novēlējums’; **uguņošana** – ‘gaismas efektu radīšana, izmantojot pirotehniskus līdzekļus (piem., šaujot raķetes)’. Piemēram, *svētku uguņošana krastmalā. Vērot uguņošānu mūzikas pavadījumā. Uguņošana uz skatuves dziesmas izpildījuma laikā* (pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 01.11.2018.).

Padomju laikā vairāk ierasts bija vārda **salūts** lietojums, taču arī mūsdienu vārdnīcās minēti abi vārdi bez lietojuma ierobežojuma. Katrs valodas lietotājs var izvēlēties un lietot sev tīkamāko vārdu.

Vai vārdi *metiens* un *tirāža* ir sinonīmi?

Abi vārdi – gan **metiens**, gan **tirāža** – ir daudznozīmīgi.

Vārda **metiens** nozīmes: 1. ‘vienreizēja paveikta darbība → mest’, piemēram, *precīzs metiens*; 2. ‘vienā reizē dzimušo dzīvnieku mazuļu kopums’; 3. ‘eksemplāru kopskaits (iespieddarbam)”; **tirāža**; 4. *sar.* ‘alkoholisko dzērienu kopīga iedzeršana’. // ‘Alkoholiskā dzēriena trauka (parasti glāzes) iztukšošana vienā reizē’ (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 01.11.2018.).

Vārda **tirāža** nozīmes: 1. ‘eksemplāru kopskaits (iespieddarba)’; 2. ‘loterijas laimestu noteikšana izlozē’, piemēram, *loterijas pirmā tirāža* (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 01.11.2018.).

Tātad, pamatojoties uz vārdnīcas dotumiem, kā sinonīmi vārdi lietojami ar nozīmi ‘eksemplāru kopskaits’, piemēram, **grāmatas metiens** jeb **grāmatas tirāža**.

Ir *asins lāse* vai *asins pile*?

Abi varianti ir pareizi – var lietot gan **asins lāse**, gan **asins pile**. Par to liecina vārdnīcās pieejamā informācija.

Vārda **pile** nozīme – ‘piliens (1)’. Piemēram, *rasas, ūdens pile. Manāmas asins piles* (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 02.12.2018.).

Vārda **lāse** nozīme – ‘atsevišķa, maza ieapaļas formas šķidruma daļiņa’. Piemēram, *rasas lāse. Asins lāse. Sveķu lāses (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 02.12.2018.)*.

Kāpēc tagad lieto vārdu *komponente*, vai tad vārds *komponents* vairs neeksistē?

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” vārdam **komponente** dota nozīme – ‘fizikāla vai matemātiska lieluma sastāvdaļa’. Piemēram, *spēka komponentes. Ātruma komponentes*. Pārnestā nozīmē – *latviskuma komponente*. Cilme: no latīņu *componens (componentis)* ‘sastādošs’.

Savukārt vārds **komponents** „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” skaidrots – ‘sastāvdaļa; materiāla, priekšmeta, parādības, procesa u. tml. daļa, elements’. Piemēram, *asins komponenti. Piesārņojuma galvenie komponenti. Bagātināt lopbarību ar nepieciešamajiem komponentiem. Klimata izmaiņas nosaka vairāki komponenti. Komponentu analīze.* // val. ‘Atsevišķs elements (valodas vienībā)’. Piemēram, *divskaņa komponenti. Salikta teikuma komponenti*. Cilme: no latīņu *componens (componentis)* ‘sastādošs’ (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 03.11.2018.)

Vārds **komponente** būtu lietojams, runājot par fizikālu vai matemātiska lieluma sastāvdaļu, savukārt **komponents** ir jebkurš elements vai sastāvdaļa.

Vai var lietot vārdu *aizdomāties* kā vārdu *iedomāties* – *aizdomāties par vecumdienām* vai *iedomāties par vecumdienām*?

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” minētas šādas vārda **aizdomāties** nozīmes: ‘pilnīgi iegrimt domās, aizmirstot visu pārējo’. Piemēram, *viņš bija tā aizdomājies, ka nedzirdēja jautājumu.* // ‘Domājot iedziļināties; domāt (par ko)’. Piemēram, *šis jautājums lika aizdomāties.* // ‘Domāšanas procesā nonākt (līdz kādai domai, atziņai); rasties domai, atziņai (par ko)’. Piemēram, *es tik tālu nebiju aizdomājies. Nevienam nav aizdomājies par to, ka viņš ir slims* (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 03.12.2018.)

Savukārt vārda **iedomāties** nozīmes ir šādas: 1. ‘izveidot iztēlē priekšstatu (par ko)’. Piemēram, *iedomāties, kā tas būtu. Iedomāties sevi viņa vietā.* // ‘Izveidot sev maldīgu priekšstatu, pārliecību (par ko); likties, šķist’. Piemēram, *iedomāties sevi par lielu vīru*; 2. ‘atcerēties, atveidot atmiņā’. Piemēram, *iedomāties savu vectēvu. Iedomāties savus skolas gadus.* // ‘Domās izvēlēties (piem., skaitli, vārdu)’. Piemēram, *iedomāties divciparu skaitli. Iedomāties*

vārdus ar burtu *b*; 3. 'rasties domai, atziņai; ienākt prātā'. Piemēram, *iedomāties, ka darbs nav bijis velts. Iedomāties, ka jādzīvo taupīgāk.* // 'Rasties nodomam (ko darīt)'. Piemēram, *iedomāties uzrakstīt vēstuli (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca.* Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 03.12.2018.).

Analizējot vārdu nozīmes, jāsecina, ka ar nozīmi 'rasties domai, atziņai' var lietot gan vārdu ***iedomāties***, gan ***aizdomāties***.

Gramatika

Vai var lietot vārdu ***sabūt*** tagadnē?

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 15.10.2018.) pie vārda ***sabūt*** norādīts, ka šim darbības vārdam tagadnes formu nelieto. Darbības vārda nozīme ir 'kādu laiku būt, uzturēties (kur, kādā vietā)'. Piemēram, *sabūt ārzemēs divus gadus. Nedēļu viņš sabija slimnīcā.*

Kāda ir darbības vārda ***nograndā*** nenoteiksme?

Darbības vārda nenoteiksme ir ***nograndēt*** (*Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca.* Rīga : Avots, 1995, 499. lpp.). „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 23.10.2018.) ir norādīts, ka šis darbības vārds lietojams tikai vai parasti trešajā personā, tāpēc ierasta ir vārdkopa ***nograndā pērkons***.

Kā pareizi no skaitļa vārda būtu jāveido lietvārds, piemēram, no skaitļa ***septiņi*** ir ***septiņnieks*** vai ***septiņnieks***?

„Latviešu literārās valodas vārdnīcā” (pieejams: <http://www.tezaurs.lv/llvv/>, skatīts 09.11.2018.) un citās latviešu valodas vārdnīcās („Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā”, „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā”) atrodams tikai vārds ***septiņnieks***. Tas ir lietvārds, kas apzīmē ciparu 7, kā arī septiņu (cilvēku, priekšmetu u. tml.) kopu. Salīdzinājumam: cipariem 8 un 9 vārdnīcās ir atrodamas abas formas – *astoņnieks* un *astotnieks*, *deviņnieks* un *devītnieks*, taču skaitlim 7 vārdnīcās norādīta tikai viena lietvārda forma.

Lietvārdi *astoņnieks*, *deviņnieks* darināti no pamata skaitļa vārdiem *astoņi* un *deviņi*, savukārt *astotnieks* un *devītnieks* – no kārtas skaitļa vārdiem *astotais* un *devītais*.

Lai arī vārdnīcās *septiņnieks* nav fiksēts, tomēr to lieto, visticamāk, pēc analogijas ar *astotnieku* un *devītnieku*, jo tas ir vieglāk izrunājams salīdzinājumā ar burtkopu *ņn* vārda vidū otrajā gadījumā.

Kāda ir vārda *skatītājs* izskaņa?

Lietvārda **skatītājs** izskaņa ir **-tājs**, jo izskaņu veido pēdējais piedēklis ar galotni.

Izskaņa – vārda vai vārdformas pēdējais piedēklis un galotne, piemēram, vārdu *kaimiņš, pētniecisks, saimniekotājs* izskaņas ir *-iņš, -isks, -tājs*; vārdformu *plaukstošs, aizdomājusies, smiedamies* izskaņas ir *-ošs, -usies, -damies* (*Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Latviešu valodas institūts, Valsts valodas aģentūra, 2007, 172. lpp.).

Vai mūsdienās var teikt – šodien ārā ir –10 grādi?

„Latviešu valodas gramatikā” norādīts: „Ja nelokāmais skaitļa vārds ietilpst salikta teikuma priekšmeta sastāvā, ar to saistītais lietvārds var būt nominatīvā vai ģenitīvā.” (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 426. lpp.) Arī R. Koluža norāda, ka „nelokāmie skaitļa vārdi var piesaistīt lietvārdu gan ģenitīvā, gan nominatīvā. Abas formas ir vienlīdz pareizas” (Koluža, R. *Tā vai šitā? Latviešu valodas rokasgrāmata 9.–12. klasei*. Lielvārde : Lielvārds, 2003, 25. lpp.).

Tātad var teikt gan **šodien ārā ir –10 grādu**, gan **šodien ārā ir –10 grādi**.

Kā latviešu valodā varētu saukt sportisti, kas nodarbojas ar *tekvondo*?

Sportisti latviešu valodā varētu saukt par **tekvondisti**.

Angļu valodas speciālists LU profesors Andrejs Veisbergs norāda, ka angļu valodā šī sporta veida pārstāvi sauktu **Taekwondist** – tātad latviešu valodā to varētu pārņemt kā aizguvumu, turklāt tas atbilst arī latviešu valodas vārddarināšanas prasībām. Kā norāda vārddarināšanas speciāliste LU profesore Anna Vulāne: „Ar piedēkli *-ist-* tiek darināti lietvārdi, lai nosauktu personu pēc tās sociālā stāvokļa, attieksmes pret kādu zinātnes, mākslas, politisku, sabiedrisku virzienu, grupu, kā arī atbilstoši tās profesijai, nodarbošanās veidam. Motivācijai izmanto attiecīgās nozares, jomas, raksturīga izmantojamā priekšmeta, ierīces nosaukumu, arī darbības jomas, t. sk. sporta veida, nosaukumu. Pēc analogijas ar citu sporta veidu pārstāvju nosaukumiem (*sport-ist-u, basketbol-ist-u, džud-ist-u*) var darināt arī **tekvondistes, tekvondista** nosaukumu.”

Sintakse

Kā pareizi raksta saīsināto datumu, konkrēti – vai punkts jāliek arī aiz gada?

Latviešu valodā punkts liekams aiz arābu cipara, apzīmējot kārtas skaitli. Tā kā datuma pierakstā tiek izmantoti kārtas skaitļa vārdi, tad punkts datuma pieraksta beigās ir jāliek.

V. Skujiņas grāmatā „Latviešu valoda lietišķajos tekstos” norādīts: „Pierakstot datumu skaitliskā veidā, t. i., tikai ar arābu cipariem, noteikumi paredz laika jēdzienus fiksēt laika periodu augošā secībā, proti: mēneša dienas skaitli ar diviem cipariem, tad mēneša skaitli ar diviem cipariem, tad – gada skaitli ar četriem cipariem. Aiz katras ciparu grupas liekams punkts. Ja dienas vai mēneša kārtas skaitlis ir vienzīmes skaitlis, pirms tā liek ciparu „0”: 27.02.1997.” (Skujiņa, V. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999, 107. lpp.) Arī Tulkošanas un terminoloģijas centra „Tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmatā” (Rīga, 2006, 63. lpp.; pieejams: <http://publications.europa.eu/code/lv/lv-4100500.htm#1052>) noteikts: „Punktu vienmēr liek – aiz kārtas skaitļiem, ja tie apzīmēti ar arābu cipariem, piem., 2006. gada 3. septembris (vai saīsināti 03.09.2006.)”

Vai teikumā – *ielūdzu Jūs uz svētkiem!* – vietniekvārds ir jāatdala ar komatiem?

Teikumā *ielūdzu Jūs uz svētkiem!* komati nav nepieciešami. Vietniekvārds **Jūs** nav uzruna, lai arī var šķist, ka tā ir persona, ko uzrunājam.

Uzruna ir vārds vokatīvā, ar kuru tiek uzrunāta kāda persona, cita dzīva būtne, personificēta parādība vai priekšmets (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 820. lpp.).

R. Koluža latviešu valodas rokasgrāmatā 9.–12. klases skolēniem norāda, ka vietniekvārdi *tu, jūs* parasti uzrunas konstrukcijā neietilpst (Koluža, R. *Tā vai šitā? Latviešu valodas rokasgrāmata 9.–12. klasei*. Lielvārde : Lielvārds, 2003, 69. lpp.).

Kā liekamas pieturzīmes teikumā ar vārdu atkārtojumu – *To gribēja dzirdēt daudzi jo daudzi?*

Vārdu atkārtojumus, ko saista partikula *jo*, ar komatu neatdala. Šajā sakarā A. Blinkena skaidrojusi: „Pieturzīmi nelieto starp adjektīviem vai

apstākļa vārdiem, ja tie saistīti ar pastiprinājuma partikulu **jo**." (Blinkena, A. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009, 252. lpp.)

Teikums rakstāms: **To gribēja dzirdēt daudzi jo daudzi**.

Stilistika

Vai latviešu valodā ir pareizi teikt – uz datumu, piemēram, uz 2017. gada 31. decembri, vai pareizi būtu 31. decembrī?

Latviešu valodā stilistiski veiksmīgāk būtu **31. decembrī** vai **līdz 31. decembrim**, taču kategoriski noliegt konstrukciju ar prievārdu *uz* nav iespējams.

V. Skujiņa grāmatā „Latviešu valoda lietišķajos rakstos” (Rīga : Zvaigzne ABC, 2003, 102. lpp.) par prievārda *uz* lietojumu laika nozīmē rakstījusi: „[...] konstrukciju ar *uz* lieto, nosaucot brīdi (termiņu), kas noteikts tuvākā vai tālākā nākotnē, piemēram, nolikt sapulci uz plkst. 14.00, atlikt sarunu uz divām nedēļām, arī – naktī no 1. uz 2. martu. Šādu *uz* lietošanu sekmējusi krievu valoda, un vēl joprojām labā latviešu valodā par neiederīgām tiek atzītas konstrukcijas *stāvoklis uz 1. janvāri* (labāk: *stāvoklis 1. janvārī* vai *līdz 1. janvārim* [paveiktais]); *izpildīt pasūtījumu uz 20. decembri* (labāk: *izpildīt pasūtījumu līdz 20. decembrim*); *uz 1. septembri novākta trešdaļa kartupeļu platību* (latviski saka: *līdz 1. septembrim*). Tomēr oficiālajos tekstos krievu valodas ietekmētais *uz* lietojums ir ieņēmis visai grūti izskaužamas pozīcijas, piemēram, teikumā: *Publicēta Latvijas karte, kurā atspoguļotas Latvijas administratīvās robežas uz 1993. gada 1. janvāri*.”

Arī „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” (pieejams: <http://www.tezaurs.lv/llvv/>, skatīts 15.11.2018.) viena no prievārda *uz* nozīmēm norādīta – *ar akuz.* ‘norāda laiku, laikposmu, arī darbību, procesu, kam tuvojas kāds cits laiks, laikposms, arī darbība, process’. // ‘Norāda laiku, laikposmu, kad kas notiek, noris, pastāv’. Piemēram, *jaungada balvas izcīņa ātrslidošanā bija nolikta uz pirmo tā gada sestdienu un svētdienu*. *No rīta lietus bija drusku nostājies, bet uz pusdienu sāka līt par jaunu*. *Uz pavasara pusi Līze ar Cīruli brauca pie mācītāja pātaros*. *Kāzas nolika Lieldienās*.

Līdzīgs skaidrojums pieejams arī Dz. Paegles „Latviešu literārās valodas morfoloģijā (I daļa, Rīga : Zinātne, 2003, 204. lpp.).

Tātad, lai arī ne vienmēr šāda konstrukcija ar prievārdu **uz** laika nozīmes apzīmēšanai ir atbalstāma, tomēr ir gadījumi, it īpaši grāmatvedībā, kur pret tādu konstrukciju iebilst nav iespējams.

Vai var lietot saikļus *bet* un *tomēr* vienu aiz otra šādā teikumā – *Viņa negribēja, bet tomēr izdarija*? Vai tā nav liekvārdība?

Iespējams, ir teikumi, kuros viena vai otra saikļa lietojums būtu uzskatāms par liekvārdību, taču teikumā *Viņa negribēja, bet tomēr izdarija* abu saikļu lietojums ir atbilstošs.

„Ar saikli **bet** saistītie vienlīdzīgie teikuma locekļi mēdz būt vai nu semantiski pretēji, vai arī piesaistītais teikuma loceklis leksiskās nozīmes ziņā neatbilst tam, kas būtu gaidāms.” (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 655. lpp.) „Saiklis **tomēr** izsaka ne vien pretstatījumu, bet arī norāda uz zināmu pieļāvuma niansi – ar saikli **tomēr** pievienotā valodas vienība izsaka kaut ko negaidītu, neiespējamu, kas tomēr īstenojas. [...] Saikļa **bet** savienojums ar **tomēr** jēdzienisko pretstatu starp saistāmajām vienībām īpaši spēcina.” (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 657. lpp.)

Šo saikļu lietojumu skaidrojusi arī R. Koluža: „Abi saikļi blakus lietojami tikai tādos gadījumos, kad nepieciešams norādīt pretstatu un pieļāvumu vai pastiprināt pretstatu. *Māris ir augumā maziņš, bet tomēr ņiprs.*” (Koluža, R. *Tā vai šitā. Latviešu valodas rokasgrāmata 9.–12. klasei*. Lielvārde : Lielvārds, 2003, 38. lpp.)

Kādi ir attieksmes vietniekvārdu *kas* un *kurš* lietojuma nosacījumi? Vai tiešām *kas* tiek lietots, runājot par nedzīvām lietām, savukārt *kurš* – par dzīvām?

Vietniekvārdus **kas** un **kurš** var lietot, runājot gan par dzīvām būtnēm, gan nedzīvām lietām. Vienmēr stilistiski jāizvērtē vietniekvārda lietojums, jo vietniekvārdam **kas** nav dzimtes un skaitļa šķīruma.

Jaunākajā „Latviešu valodas gramatikā” par attieksmes vietniekvārdu **kas** norādīts, ka tas parasti „ievada paligteikumus, kuri tuvāk paskaidro kādu lietvārdu. [...] šim vietniekvārdam nav savu daudzskaitļa formu, un tas dažkārt var radīt tekstuālas neskaidrības un būt par priekšnosacījumu vai iemeslu vietniekvārda **kurš** izvēlei. [...] Semantiski un gramatiski precizāku nozīmi izsaka paligteikumi, kurus ievada vietniekvārds **kurš**, **kura**, kam piemīt dzimtes un skaitļa vārdformu atšķirība un līdz ar to ir plašākas izmantošanas iespējas” (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 451.–452. lpp.).

Ja vienā teikumā ir vairāki apzīmētāja paligteikumi, ko ievada šie vietniekvārdi, tad ieteicams tos lietot pamīšus, ievērojot tekstveides uzdevumus un šo vietniekvārdu semantiski gramatisko specifiku.

R. Koluža rokasgrāmatā skolēniem „Tā vai šitā?” palīgteikumu ievadišanai iesaka lietot attieksmes vietniekvārdu **kas**, piemēram, *tā ir māja, kas pieder Zemītim*. Savukārt attieksmes vietniekvārdus **kurš, kura** lietot vienskaitļa vai daudzskaitļa ģenitīvā un lokatīvā, piemēram, *zinu māju, kurā dzīvo Zemītis*, vai arī gadījumos, kad var rasties neskaidrības dzimtes un skaitļa noteikšanā – *šoruden agri birst āboli un lapas, kuras* (nevis *ko*) *grābjam kaudzēs*. Tāpat, pēc R. Kolužas domām, priekšroka **kurš, kura** lietojumam dodama, ja saliktā teikumā ir vairāki palīgteikumi, kas attiecas katrs uz savu vārdu, piemēram, *saldi smaržoja naktsvijoles, kas iestādītas pie žoga, kuru uztaisīja tēvs*. (Koluža, R. *Tā vai šitā? Latviešu valodas rokasgrāmata 9.–12. klasei*. Lielvārde : Lielvārds, 2003, 22.–23. lpp.)

Ja tiek veidots jautājuma teikums, tad vietniekvārdu **kas** izmanto, jautājot par nenoteiktu, nezināmu, vēl neminētu dzīvu būtņi, priekšmetu, parādību, norisi. *Kas tur ir? Kas runā? Kas ir grāmatas autors? Ko tu nopirki?* Savukārt vietniekvārdus **kurš, kura** – jautājot par dzīvu būtņi, priekšmetu vai parādību (no noteiktas grupas, daudzuma). *Kurš no sportistiem varētu uzvarēt? Kurš no jums to izdara? Kuru no kokiem nezāgēt? Kurš gadalaiks tev patīk visvairāk?* Tos lieto, arī jautājot par (dzīvas būtnes, priekšmeta, parādības) kārtu, secību, daļu. *Kurš bērns tas viņai ir? Kurā vagonā kāpsim? Kuru filmas sēriju tagad rāda? Kuru ābola pusi tu gribi?* (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, skatīts 10.10.2018.)

Iespējams, mīts, ka vietniekvārds *kas* lietojams tikai par nedzīvām būtnēm, iesakņojies krievu valodas ietekmē, jo krievu valodā tiek šķirts vietniekvārda *kas* (*Кмо?* un *Чмо?*) lietojums, runājot par dzīvām būtnēm un nedzīviem priekšmetiem, parādībām, nosaukumiem.

Sagatavojušas LVA konsultantes

Dite Liepa

Mairita Purviņa

Ingrīda Sjomkāne

KOMISIJAS UN LĒMUMI

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas darbība (2017–2018)

Salīdzinājumā ar iepriekšējiem pārskata periodiem LZA TK darbs kļuvis nedaudz intensīvāks, jo noturētas desmit komisijas sēdes (viena – 2017. gada decembrī un deviņas – līdz 2018. gada novembra beigām). Tiesa, šajā gadā netika organizēta neviena īpaša konference, kā tas bija pērn un aizpērn (2016. gadā – LZA TK septiņdesmitgadei veltīta konference, 2017. gadā – Valentīnas Skujiņas 80. dzimšanas dienas atceres konference).

Jāizceļ Latvijas Nacionālās bibliotēkas un LZA TK Informācijas un dokumentācijas terminoloģijas apakškomisijas iniciatīva, jau otro gadu organizējot tematisku konferenci „Bibliotēku nozares un saskarozaru terminoloģija: vēsturiskais un mūsdienu aspekts”. Kā jau redzams konferences apakšvirsrakstā, tajā šoreiz dominē pagātnes un mūsdienu problēmu sastatījums. Ar nozares vēsturei veltītiem ziņojumiem tajā uzstājās Juris Baldunčiks („Bibliotēku terminoloģijas pirmsākumi latviešu valodā”), Māra Jākobsone („Bibliotēku nozares termini padomju laikā (1946–1990)”) un Marta Velpe („Bibliotekārās un bibliogrāfiskās terminoloģijas apakškomisijas darbība (1969–2000)”). Starptautisko dimensiju konferencē ienesa kaimiņvalstu speciālistu referāti. Violeta Čerņauskaite (Martīna Mažvīda Lietuvas Nacionālās bibliotēkas pārstāve) vērsa uzmanību uz kopīgo un atšķirīgo abu baltu tautu terminos („Latvijas un Lietuvas bibliotekārās terminoloģijas krustpunkti tīmeklī”/ „Intersection of Latvian and Lithuanian librarianship terminology online”), savukārt Kalju Tammaru (Igaunijas Bibliotekāru biedrības Terminoloģijas komisijas priekšsēdētājs) savā ziņojumā uzdeva retorisku jautājumu („Vai 21. gadsimtā nepieciešama bibliotēku nozares terminoloģija igauņiski?”/ „Do we need library terminology in Estonian in the 21st century?”), loģiski pamatodams nacionālās terminoloģijas īpašo nozīmību. Sadarbībai ar Eiropas Savienības iestādēs strādājošiem tulkotājiem bija veltīts Lienas Priedes referāts („Terminoloģija un tās nozīme ES Padomes tulkotāju darbā”). Ar jaunu, tādēļ līdz šim maz aplūkotu jomu terminoloģiskajām problēmām obligātā eksemplāra izpratnē iepazīstināja Dace Ūdre un Ansis Garda („Digitālās vides ietekme uz Obligāto eksemplāru likuma terminoloģiju”), bet par iespējām precīzi raksturot negodprātīgu rīcību digitālajā vidē runāja Justīne Kuzņecova („Ar datorkrāpšanu saistītu terminu veidošanās un attīstība latviešu valodā”).

Jāuzsver, ka Latvijas Nacionālā bibliotēka ir apņēmības pilna ik gadus pirmo oktobra piektdienu veltīt tematiskai terminoloģijas konferencei, tādēļ jānudina citi pasākumu plānotāji, lai tie šādu izvēli respektētu, nosakot citu valodai un terminoloģijai veltītu sanāksmju datumu.

Valsts simtgades sviniņu laikā (paplašinot šo notikumu virkni no Latgales kongresa 1917. gada maijā līdz Latvijas *de iure* atzīšanai 1921. gada 26. janvārī) lielākā jubileja saistāma ar 1919. gada septembrī dibinātās Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisijas darba uzsākšanu. Par spīti tās visai islaicīgajai darbībai (oficiāli tā likvidēta 1921. gada septembrī, bet reālais darbs apstājās jau 1921. gada pavasarī, kaut gan bija daži mēģinājumi tās darbību kaut neformālā ceļā atjaunot), šis notikums iezīmēja visai sarežģīto pāreju uz kolektīvu, plānotu un institucionalizētu terminradi. Lai detalizētāk aplūkotu šos jautājumus, 2019. gada nogalē iecerēts sarīkot latviešu terminoloģijas vēstures problēmām veltītu konferenci.

Saistībā ar valsts simtgades pasākumiem būtiski pieminēt sadarbību starp LZA TK vadību un Latvijas Nacionālās enciklopēdijas (LNE) veidotājiem (galvenais redaktors Valters Ščerbinskis), saskaņojot gan konkrētu terminu atveidi, gan pārrunājot citus ar valodas lietojumu saistītos jautājumus. 2018. gada sākumā Māris Baltiņš tika iekļauts Nacionālās enciklopēdijas nozaru redkolēģijas sastāvā kā speciālists valodniecības jautājumos. Paredzams, ka pēc steidzamu darbu pabeigšanas 2018. gada vasarā un rudenī, sagatavojot LNE drukāto sējumu iespiešanai un padarot publiski pieejamu enciklopēdijas elektronisko versiju (tas notika 2018. gada 18. decembrī), sadarbība iegūs regulāru raksturu ikmēneša konsultāciju veidā.

No Terminoloģijas komisijas sēdēs aplūkotajām terminu kopām gribētos izcelt dažas būtiskākās. Tā 2017. gada decembrī tika pabeigta elektrokardiogrāfijas terminu izskatīšana (iesniedzēja tulkotāja Ligita Ķauķe). Šis piemērs labi raksturoja pāreju no tradicionālās pieraksta reģistrēšanas tehnikas (uz papīra lentes) uz liknes reģistrāciju. Līdz ar to radās nepieciešamība angļu terminam *ECG strip* apstiprināt divus ekvivalentus atkarā no reģistrācijas veida, proti, *EKG lente* (fiziskajam pierakstam) un *EKG rakstjosla* (elektroniskajam pierakstam). Ja kāds speciālistu interesējošs pieraksta fragments radījis īpašu interesi un ticis saglabāts, tad varam runāt par *rakstjoslas kadru* (resp., angļu val. *frozen strip*).

Labā sadarbība LZA TK izveidojusies ar Latvijas Dabas muzeju, apspriežot primātu kārtas sugu nosaukumus. Kopš 2008. gada, kad sēdēs sistēmiski tika izskatīti visu primātu sugu latviskie nosaukumi, nākušas klāt vienpadsmit jaunas sugas, kuru nosaukumi tika apstiprināti LZA TK janvāra sēdē. Minētais piemērs skaidri apliecina domu, ka sekmīgs darbs iespējams

kā nozares apakškomisijā, tā arī dažādās citādās formās. Kaut gan zooloģijas apakškomisijas nav (un tāda atsevišķi īsti nekad nav pastāvējusi), tomēr pēc muzeja speciālistes Aili Marnicas iniciatīvas primātu apzīmējumi tiek regulāri atjaunināti un papildināti. Bez pārspilējuma var teikt, ka šīs zīdītāju kārtas termini ir gandrīz pilnīgi sakārtoti, kas apliecina, ka vissvarīgākais ir ieinteresētu lietpratēju esamība. Komisijas sēdē tika nedaudz precizēta dažu piedāvāto terminu forma (piemēram, izslēdzot defisi no sugas *peļlemūrs manitatra* apzīmējuma) un vārdkopās iekļauto īpašvārdu rakstība. Visām primātu sugām tādējādi pieejams nosaukuma starptautiskais latīniskais apzīmējums un tā ekvivalenti latviešu, angļu un krievu valodā. Izmantojot konsultācijas iespēju, tika precizēta jaunatklātā hominīda *Homo naledi* pareizā atbilde. Kaut gan presē šur tur bija lasāms nosaukums „Zvaigžņu cilvēks” (*naledi* kādā no vietējām valodām nozīmē ‘zvaigzne’), tomēr sistēma prasa, lai vietvārds netiktu tulkots, tādēļ pareizi ir *Naledi cilvēks*.

Vairākās sēdēs tika aplūkoti Ausmas Cimdiņas apkopotie kultūras feminisma termini, lai precizētu virkni terminu, kas lietoti 2017. gadā iznākušajā vārdnīcā. Kaut gan tika iesniegts pilns vārdnīcas šķirkļu saraksts, tomēr ne visi loģiski veidoti šķirkļvārdi (vārdkopas) uzskatāmi par patstāvīgiem terminiem, piemēram, apzīmējumi *amerikāņu feminisms* vai *franču feminisms* ir zinātniskas skolas, tādēļ tām piemīt termina funkcijas (pēc analogijas ar *vācu klasisko filozofiju*), bet *feminisms Latvijā* ir tikai šķirkļa virsraksts. Tāpat saraksta apspriešanas gaitā skaidri iezīmējās problēma – nereti pat komisijas locekļiem grūti akceptēt to, ka tādi šķietami sadzīviski apzīmējumi kā *daiļā dāma*, *kritusi sievietē* vai *liktenīgā sievietē* literatūrzinātnē (daiļdarbu varoņu tipāža raksturojumā) uzskatāmi par pilntiesīgiem terminiem. Par veiksmīgu uzskatāmi ekvivalenti daudzkārt pārprastajiem apzīmējumiem angļu valodā *femininity* un *masculinity* attiecīgi kā (atkarā no konteksta) *sievietība*, *femininitāte*, *sievišķums* (bet ne *sievišķība*) un *vīrietība*, *maskulinitāte*, *vīrišķums* (nevis *vīrišķība*). Komisija arī lēma, ka pēdējos gados saistībā ar Stambulas konvencijas ratifikāciju regulāras diskusijas raisošais apzīmējums *gender* būtu jāatveido kā *dzimums* (lielākajā daļā gadījumu) vai *dzimumsocialitāte* (ja tas tiešām izmantots, raksturojot atšķirīgās dzimumu sociālās lomas), nereti izmantoto maldinošo atbildsmi *dzimte* atstājot vienīgi valodniecības terminoloģijai.

Modernajām tehnoloģijām bija veltīta sēde, kurā tika apspriesti trīsdimensionālās (3D) drukas termini, nošķirot divus šī tehnoloģiskā procesa pamatpaņēmienus: *materiālpievienošā ražošana* (angļu val. *additive manufacturing*) un *materiālnoņemošā ražošana* (angļu val. *subtractive manufacturing*).

Runājot par apakškomisiju aktivitāti, kā jau tas ierasts pēdējos gados, visčaklāk strādājusi Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas apakškomisija Eduarda Caunas vadībā un Spēkratu apakškomisija Jura Gunāra Pommera vadībā. Pārskata periodā Spēkratu apakškomisija sagatavojusi vairākus terminu sarakstus, kuros aplūkoti jauninājumi spēkratu nozarē (it īpaši saistībā ar dažādām palīgsistēmām braucēju ērtību vairošanai un lielākas drošības panākšanai), kas visai strauji ienāk mūsu sadzīvē.

Visai gausi veidojas kopaina par dažādu nozaru apakškomisiju attīstību un veikumu laikā kopš LZA TK izveidošanas 1946. gadā. Tas daļēji skaidrojams gan ar vairākiem apakškomisijas darbības pārrāvumiem un vēsturisko materiālu trūkumu, gan arī ar zināmu neieinteresētību plašāk aplūkot nozares terminoloģijas attīstību kopumā. Labu paraugu šai ziņā citām rādīja LZA TK Enerģētikas terminoloģijas apakškomisija, sagatavojot izvērstu pārskatu par savu nozari. Šis manuskripts iesniegts LZA TK, bet vēl būtiskāk, ka tas raksta veidā (Kārlis Timmermanis, Zane Broka „Enerģētikas latviešu terminoloģija pēdējos 100 gados”) publicēts nozares speciālistiem adresētā žurnāla „Enerģija un Pasaule” 2018. gada 3. numurā. Cerams, ka turpmāk izdosies izveidot plašāku vēsturisko kopainu par LZA TK un tās apakškomisiju veikumu, tādēļ ikviens, kura rīcībā ir kādi terminoloģijas vēstures materiāli, tiek aicināts dalīties ar tiem un nodot tos kaut vai uz laiku pētnieku rīcībā.

Pārskata gadā (2018. gada 26. martā) LZA TK zaudēja vienu no savām ilggadējākajām līdzstrādniecēm, pirmo programmēšanas speciālisti Latvijā, *Dr. math.* Ilzi Irēnu Ilziņu. Ilgus gadus pildīdama LZA TK Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas apakškomisijas sekretāres pienākumus, viņa prata ap sevi pulcēt dažādu paaudžu terminoloģiskā darba interesentus, tādēļ viņai sekmīgi izdevās pārvarēt paaudžu nomaiņas procesu šajā nozarē un nepārtrauktu tās darbu daudzgu garumā. *Sic tibi terra levis...*

Informāciju sagatavojis LZA TK priekšsēdētājs
Māris Baltiņš

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas (LVEK) lēmumi un ieteikumi

2017. gada 11. oktobrī (sēdes protokola Nr. 61)

Latviešu valodas ekspertu komisija, izskatot jautājumu par dažu svešvārdu pareizrakstību latviešu valodā, nolēma ieteikt lokāmo formu **čija** (piemēram, *čijas sēklas*), nemainīt svešvārda **boa** tradicionālo rakstību, kā arī vienojās par spāņu un portugāļu vārda *infanta* atveidi formā **infante**.

Izvērtējot kafijas šķirņu nosaukumu pareizrakstību latviešu valodā, eksperti iesaka tos rakstīt ar mazo sākumburtu un bez pēdiņām, piemēram, **arabika, robusta, moka** u. tml.

2017. gada 8. novembrī (sēdes protokola Nr. 62)

Komisija ar balsu vairākumu atbalstīja šādas svešvārdu atbilstmes latviešu valodā:

bollard – **barjerstabs** (ja runa ir par aizsargelementiem); analogisks lēmums jau pieņemts LZA Terminoloģijas komisijā;

eCall – **eZvans**, *eSafety* – **eDrošība**, nepieciešamības gadījumā tos atšifrējot kā *ekstrēmais zvans* un *ekstrēmā drošība*.

LVEK izskatīja arī jautājumu par prievārdu pārvaldījuma norādēm vārdnīcās un secināja, ka ir lietderīgi vārdnīcās norādīt prievārdu pārvaldījumu atbilstoši skaitlim (it īpaši gadījumos, ja pārvaldījums vienskaitlī un daudzskaitlī atšķiras).

2017. gada 13. decembrī (sēdes protokola Nr. 63)

LVEK izvērtēja speciālistu sagatavoto sarakstu „Biežāk lietotie bibliogrāfiskie saīsinājumi” un ieteica to publiskošanai Valsts valodas centra tīmekļvietnē.

Jautājumā par citvalodu oriģinālnosaukumu vai svešvārdu (piemēram, *AirBaltic, Rail Baltica, Lufthansa, Turkish Airlines, Möller's* u. tml.) izrunu tekstos latviešu valodā eksperti vienojās, ka vispirms jānoskaidro attiecīgā nosaukuma/svešvārda izruna oriģinālvalodā un tā šis vārds izrunājams arī latviski.

Atkārtoti izvērtējot formu *advente* un *advents* paralēlu lietojumu latviešu valodā, komisija ar balsu vairākumu ieteica lietot sieviešu dzimtes formu **advente** ar mazo sākumburtu.

2018. gada 14. februārī (sēdes protokola Nr. 1)

Komisija izvērtēja sagatavotos papildinājumus „Vispārlietojamo saīsinājumu sarakstam” un ieteica tos publiskošanai Valsts valodas centra tīmekļvietnē.

Eksperti ieteica šādu akadēmisko grādu nosaukumu saīsinājumu lietošanu latviešu valodā: **Mg.** – maģistrs, **Bc.** – bakalaurs.

Jautājumā par kriptovalūtu nosaukumu atveidi latviešu valodā LVEK ieteica šādus latviskos apzīmējumus:

Bitcoin – **bitkoins** jeb *Bitcoin*;

Blockchain – **blokķēde**;

Etherium – netulko;

Scam – **krāpniecisks darījums**;

ICO – **sākotnējā monētu piedāvāšana**.

Jautājumā par dažu terminu vēlamo formu latviešu valodā komisija iesaka lietot šādas atbilstmes: *nonpareil* – **pērļcukurs** (pēc analogijas ar *pūdercukurs*) un *closet indexing* – **māņindeksācija**.

Eksperti iesaka no ārvalstu vietvārdiem ar izskaņu *-burga* un *-berga* darinātus etnonīmus un lingvonīmus lietot bez latviešu valodai raksturīgās līdzskaņu mijas *g : dz* (piemēram, Luksemburga – **luksemburgieši, luksemburgiešu valoda**; Hamburga – **hamburgieši**; Freiburga – **freiburgieši**; Freiberga – **freibergieši**; Vīrtemberga – **virtembergieši**).

2018. gada 14. martā (sēdes protokola Nr. 2)

Komisija apsprieda un pieņēma zināšanai Leona Mageļa iesniegto manuskriptu „Daži zemūdens akmeņi latviešu valodā”.

2018. gada 11. aprīlī (sēdes protokola Nr. 3)

Eksperti atbalstīja ieteikumu gadskārtu ieražu svētku nosaukumu **Meteņi** rakstīt ar lielo sākumburtu (līdzīgi kā *Lielā piektdiena, Zaļā ceturtdiena, Ziemassvētki* u. tml.).

Komisija nolēma, ka bezvadu lokālā tīkla tehnoloģijas nosaukums *wi-fi* latviešu valodā lietojams oriģinālrakstībā, bet izrunājams kā **vai-fai**.

2018. gada 9. maijā (sēdes protokola Nr. 4)

Jautājumā par dažu svešvārdu atveidi latviešu valodā LVEK iesaka šādas formas: *mobilist* – ***mobilists***; *vintage* – ***vintāža***.

Izvērtējot leksikas lietojumu izglītības jomā, komisija secina, ka vārds *izglītojamais* visos tekstos, tostarp Izglītības likumā un citos normatīvajos aktos, aizstājams ar kontekstam atbilstošu vārdu. Vārda *izglītojamais* vietā var lietot *skolēns*, *students*, *kursants* vai *klausītājs*. Eksperti uzsver, ka pareizi ir *mācīt*, nevis *apmācīt*.

Jautājums par termina *flag marshal* iespējamām atbilstmēm latviešu valodā nododams izskatīšanai LZA Terminoloģijas komisijā.

2018. gada 12. septembrī (sēdes protokola Nr. 5)

Atkārtoti izskatot jautājumu par trešās došas nosaukuma (*kapha*) atbilstmi latviešu valodā, komisija vienojās, ka tas rakstāms un izrunājams kā ***kapha***.

Izvērtējot priekšlikumu par priedēkļa *da-* aizgūšanu standartvalodā, LVEK ar balsu vairākumu nolēma, ka šis priedēklis no mūsdienu latviešu valodas viedokļa uzskatāms par dialektālu, tādēļ tas nav lietojams standartvalodā.

Izskatot jautājumu par Svazilendas jaunā nosaukuma (*eSwatini*) atveidi latviešu valodā, komisija ar balsu vairākumu nolēma ieteikt formu ***Svatini***. Pamatojums: lai gan šis Āfrikas valsts nosaukums oriģinālvalodā ir *eSwatini* jeb *Umbuso weSwatini*, latviešu valodā atveidotajos vietvārdos un citvalodu nosaukumos tradicionāli neiekļauj ar mazo sākumburtu rakstītus vispārējos apzīmējumus (angļu val. – *generic elements*), piemēram, *siSwati* – svazu valoda, *isiZulu* – zulu valoda, *iXhosa* – hosu valoda u. tml. Tātad svazu valsts nosaukums latviski atveidojams kā *Svatini*. Apsverot otru iespējamo Svazilendas jaunā nosaukuma formu *Svatinija*, komisijas ieskatā priekšroka dodama īsākai nelokāmai formai – ***Svatini*** (pēc analogijas ar valstu nosaukumiem *Mali*, *Haiti*, *Fidži*, *Kiribati* u. c. vai svešvārdu *martini*). Līdzīgas toponīma un attiecīgā etnonīma formu atšķirības oriģinālvalodā un latviešu valodā vērojamas arī dažu Eiropas valstu nosaukumiem, piemēram, *España* – Spānija, *los españols* – spāņi.

Jautājumā par vārda ***mēness*** pareizrakstību komisija ierosina šo vārdu rakstīt ar lielo sākumburtu tikai tad, ja tas lietots astronomiskā nozīmē ‘planētas dabiskais pavadoņs’ (piemēram, *doties ceļojumā uz Mēnesi*). Turpretī visos „Latviešu literārās valodas vārdnīcas” šķirklī *mēness* minētajos

vārdu savienojumos šis vārds rakstāms ar mazo sākumburtu (piemēram, *jauns mēness, vecs mēness, augošs mēness, dilstošs mēness, pilns mēness, tukšs mēness* u. tml.).

Eksperti vienbalsīgi atbalstīja papildinājumus „Vispārlietojamo saīsinājumu saraksta” 2. daļā „Biežāk lietotie mērvienību apzīmējumi un to saīsinājumi”, kas paredz izmaiņas dažu mērvienību apzīmējumu (ampērstunda, kilovatstunda, megavatstunda, vatstunda, lūmensekunde, lukssekunde, ņūtonmetrs, ommetrs, voltampērs) saīsinājumu rakstībā. Šo mērvienību apzīmējumu saīsinājumi turpmāk rakstāmi bez punkta – **Ah, kWh, MWh, Wh, lms, lxs, NM, ΩM, VA**.

Komisija ieteica lietot termina *language awareness* latvisko atbilstmi **valodas izpratne**.

2018. gada 10. oktobrī (sēdes protokola Nr. 6)

Izskatot jautājumu par dažu angļu īpašvārdu atveidi latviešu valodā, komisija vienprātīgi atzina, ka saliktu vai atvasinātu īpašvārdu sastāvdaļa *-bury* saskaņā ar tradīciju arī turpmāk atveidojama lokāmā formā *-berijs/-berija*. Tātad angļu vietvārdu *Canterbury, Glastonbury, Shaftesbury, Salisbury* atbilstmes latviešu valodā ir **Kenterberija, Glāstonberija, Šāftsberija** un **Solsberija** (nevis nelokāmā formā *Solsberi*, kā norādīts izdevumā „Angļu īpašvārdu atveide latviešu valodā”, Rīga : Zinātne, 2006), savukārt uzvārdu formas latviešu valodā veidojamas pēc attiecīgās personas dzimuma, piemēram, *Bradbury* – **Bredberijs/Bredberija**, *Sainsbury* – **Seinsberijs/Seinsberija**, *Shaftesbury* – **Šāftsberijs/Šāftsberija**, *Salisbury* – **Solsberijs/Solsberija**.

LVEK izvērtēja un atbalstīja aktualizēto „Pasaules valstu un teritoriju nosaukumu sarakstu”. Tas publiskots oficiālajā izdevumā „Latvijas Vēstnesis” (2018, 218. nr.), kā arī pieejams Valsts valodas centra tīmekļvietnes www.vvc.gov.lv sadaļās „Noderīgi/Valstu un valodu nosaukumi” un „Komisijas/Latviešu valodas ekspertu komisija”.

Eksperti saskaņoja Vietvārdu apakškomisijas izstrādātās „Vadlīnijas atsevišķu adresācijas objektu nosaukumu veidošanai apdzīvotās vietās”, kas pieejamas Valsts valodas centra tīmekļvietnes www.vvc.gov.lv sadaļā „Komisijas/Vietvārdu apakškomisija”.

Informāciju sagatavojis LVEK priekšsēdētāja vietnieks
Agris Timuška

JAUNĀKĀS GRĀMATAS

2017. gada novembris – 2018. gada novembris

Īss pārskats par latviešu valodas jautājumiem veltītajām izdotajām vārdnīcām, rokasgrāmatām, tiešsaistes lietotnēm u. c. uzziņu materiālu.

1. 54. prof. Artura Ozola dienas starptautiskā zinātniskā konference „Latvijai – 100. Gramatika: no Kārļa Mīlenbaha „Teikuma” (1898) līdz mūsdienām”. Referātu tēzes, 2018. gada 15. un 16. martā = Prof. Arturo Ozolo 54-osios tarptautinēs mokslinēs konferencijās „Latvijai – 100. Gramatika: nuo Karlio Mūhlenbacho „Teikums” (Sakinys) (1898) iki šiu dienu”. Pranešimū tezēs. 2018 metū kovo 15 ir 16 d. = 54th Arturs Ozols international conference „Latvia’s Centenary. Grammar: from Karl Mūhlenbach’s „Teikums” (Sentence) (1898) to the Present”. Abstracts, March 15-16, 2018. Sast. Andra Kalnača. Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Latvistikas un baltistikas nodaļa, Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra, Baltu valodniecības katedra. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 51 lpp. ISBN 9789934183195.
2. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 145. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Valoda daudzveidībā”. Tēzes = International Scientific Conference „Language in its diversity” to commemorate the 145th anniversary of the academician Jānis Endzelīns. Abstracts [tiešsaiste]. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2018, 78 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. ISBN 9789984742960. Pieejams: <http://www.lulavi.lv/lu-lavi-gramatas-2005->
3. Alševska, M. *Mācies burtus!* Mana pirmā burtnīca. Rīga : Zvaigzne ABC, [2018], 48 lpp. [bez nr.] ISBN 9789934075261.
4. Andersone, G., Ikaļe, I., Putre, I. *Skaniģā ābece* : bildes, burti, vārdi, teikumi. Rīga : Zvaigzne ABC, [2017], 16 nenumurētas lpp. ISBN 9789934061561.
5. Auseklis, U. *No Ainas Ainažos līdz Žanim Žiguros* : alfabētdzejolis. [Rīga] : Annele, [2018], 48 lpp. [bez nr.] ISBN 9789934559167.
6. Balode, S., Jansone, I. *Kalniņas izloksnes vārdnīca*. 1. sēj. Rec. Dr. philol. Ieva Ozola, Dr. philol. Lembits Vaba. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2017, 648 lpp. ISBN 9789984742908.
7. Balode, S., Jansone, I. *Kalniņas izloksnes vārdnīca*. 2. sēj. Rec. Dr. philol. Ieva Ozola, Dr. philol. Lembits Vaba. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2017, 720 lpp. ISBN 9789984742915.
8. Balodis, P. *Ne tikai Bērziņš, Kalniņš, Ozoliņš... Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija*. Atb. red. Ojārs Bušs. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2018, 640 lpp. ISBN 9789984742922.
9. *Baltistica*. Nr. 52 (1). Red. Bonifacas Stundžia. Vilnius : VU Press, 2017. ISSN 0132-6503, eISSN 2345-0045. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 12.11.2018.]: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/issue/archive>

10. *Baltistica*. Nr. 52 (2). Red. Bonifacas Stundžia. Vilnius : VU Press, 2017. ISSN 0132-6503, eISSN 2345-0045. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 12.11.2018.]: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/issue/archive>
11. *Baltu filoloģija*. Nr. XXVI (1) 2017. Baltu valodniecības žurnāls = Journal of Baltic Linguistics. Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Baltu valodniecības katedra. Red. Pēteris Vanags. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 116 lpp. ISSN 1691-0036, ISBN 9789934182969. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 12.11.2018.]: <https://www.lv/apgads/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/baltu-filologija/>
12. *Baltu filoloģija*. Nr. XXVI (2) 2017. Baltu valodniecības žurnāls = Journal of Baltic Linguistics. Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Baltu valodniecības katedra. Red. Pēteris Vanags. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 188 lpp. ISSN 1691-0036. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 12.11.2018.]: <https://www.lv/apgads/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/baltu-filologija/>
13. Birzniece, M. [vākusi un sakārtojusi] *Lejaskurzemes teikas, nostāsti un spoku stāsti*, 2. Talsi : [Aizputes novada dome], 2018, 291 lpp. [1. daļa izdota 2006. gadā.] ISBN 9789934195723.
14. *Brōju Skrindu dzeive un darbeiba*. Rēzekne : Latgolas Kulturas centra izdevnieceiba, 2017, 48 lpp. ISBN 9789984292984.
15. Bušmane, B. *Nicas izlokšnes vārdnīca (A-I)* [tiešsaiste]. Atb. red. Agris Timuška; rec. Dr. philol. Juris Baldunciķs, Dr. philol. Regīna Kvašīte (*Regina Kvašytė*), Dr. philol. Vilma Šaudiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2017, XXXVIII + 887 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. ISBN 9789984742953. Tiešsaistes resurss. Pieejams: <http://www.lulavi.lv/lu-lavi-gramatas-2005-/2017-gads>
16. *Ceļā uz latviešu tautu*. Rakstu krājums. Sast. Vitolds Muižnieks. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti Nr. 24. Arheoloģija, Etnogrāfija, Valodniecība, Antropoloģija, Vēsture. Rīga : Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2018, 160 lpp. ISSN 1407-4540, ISBN 9789984747392.
17. *Citvalodu personvārdu atveide latviešu valodā* [tiešsaiste]. [Datubāzē ietverta 28 valodu personvārdu atveide latviešu valodā ar atveides principu skaidrojumu. Apkopoti līdz šim izdotie personvārdu atveides ieteikumi, normatīvie akti un publikācijas par personvārdu atveidi latviešu valodā.] [Rīga] : Latviešu valodas aģentūra, [2017]. UDK 81'37, autorzīme Ci855 [skatīts 12.11.2018.]. Elektroniska lietotne. Pieejams: <http://www.personvarduatveide.lv/>
18. *Daugavpils cietokšņa fortifikācijas terminu vārdnīca = Словарь фортификационных терминов Даугавпилсской крепости = Dictionary of Fortification Terms of Daugavpils Fortress*. Sast. un attēlu autori: Igors Kovaļovs, Māris Grunskis. Tulk. angļu val. Sandra Celmiņa. Daugavpils cietokšņa kultūras un informācijas centrs. Daugavpils : Daugavpils pilsētas pašvaldības tūrisma attīstības un informācijas aģentūra, 2018, 30, [3] lpp.
19. *Dzīves lingvistika. Veltījumskrājums profesoram Jānim Valdmanim = Linguistics of Life. A Festschrift in Honour of Jānis Valdmanis*. Red. Inita Vitola; rec. Linda Lauze, Vilma Šaudiņa, Gunta Ločmele. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 384 lpp. ISBN 9789934183331.

20. Gēmute, L. *Dēka auzu laukā* [tiešsaiste]. Ilustr. Juta Tirona. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018, 24 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. Mācību materiāli 5–9 gadus veciem latviešu bērniem Latvijā un pasaulē. Diaspora. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/diasporai-un-imigrantiem#tab5>
21. Gēmute, L. *Dēka gurķu dobē* [tiešsaiste]. Ilustr. Juta Tirona. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018, 24 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. Mācību materiāli 5–9 gadus veciem latviešu bērniem Latvijā un pasaulē. Diaspora. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/diasporai-un-imigrantiem#tab5>
22. Gēmute, L. *Dēka lazdu kalnā* [tiešsaiste]. Ilustr. Juta Tirona. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018, 24 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. Mācību materiāli 5–9 gadus veciem latviešu bērniem Latvijā un pasaulē. Diaspora. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/diasporai-un-imigrantiem#tab5>
23. Gēmute, L. *Dēka mežā* [tiešsaiste]. Ilustr. Juta Tirona. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018, 24 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. Mācību materiāli 5–9 gadus veciem latviešu bērniem Latvijā un pasaulē. Diaspora. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/diasporai-un-imigrantiem#tab5>
24. Gēmute, L. *Dēka ogulājā* [tiešsaiste]. Ilustr. Juta Tirona. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018, 24 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. Mācību materiāli 5–9 gadus veciem latviešu bērniem Latvijā un pasaulē. Diaspora. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/diasporai-un-imigrantiem#tab5>
25. Golubova, V., Ikaļe, I., Lanka, A. *Latviešu valoda 2. 3. klase*. Mācību grāmata. Red. Indra Putre. Raibā pasaule. Rīga : Zvaigzne ABC, [2017], 191 lpp. ISBN 9789934070938.
26. *Gudrā ābece*. Darba burtnīca. Autori: Viktorija Saldava-Reice, Inese Groza, Madara Šķirmante, Aiva Birzkopa, Dagnija Sama [u. c.]. Rīga : RaKa, [2018], 115 lpp. ISBN 9789984463865.
27. *Gudrā ābece*. Mācību grāmata. Autori: Viktorija Saldava-Reice, Inese Groza, Madara Šķirmante, Aiva Birzkopa, Dagnija Sama [u. c.]. Rīga : RaKa, [2018], 176 lpp. ISBN 9789984463858.
28. *Gudrā ābece*. Skolotāja grāmata. Autori: Viktorija Saldava-Reice, Inese Groza, Madara Šķirmante, Aiva Birzkopa, Dagnija Sama [u. c.]. Rīga : RaKa, [2018], 92 lpp. ISBN 9789984463872.
29. *Kas manu tautu dara stipru*. Red. un ievada autors Valdis Rūmnieks. [Rīga] : Latviešu valodas aģentūra, [2018], 168 lpp. [skolēnu radošo darbu sērija]. ISBN 9789984829579.
30. Kopoloveca, N. *Līdera portreta radīšanas modelis latviešu un čehu politiskajā diskursā*. Promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai valodniecības nozares vispārīgās valodniecības apakšnozarē = *Model of Leader Portrait Creation in Latvian and Czech Political Discourse*. Summary of Doctoral Thesis Submitted for the Doctoral Degree in Linguistics, Subfield: General Linguistics = *Model tvorby obrazu lídra v lotyšském a českém politickém diskursu*. Autoreferāt disertační práce k získání titulu doktora jazykovědy, obor: obecná jazykověda. Darba zin. vad. *Dr. habil. philol.* Ina Druvietie; rec. *Dr. philol.* prof. Jānis Silis, *Dr. philol.* prof. Larisa Iljinska, *Dr. philol.* prof. Sanita Lazdiņa. Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte. Rīga : Latvijas Universitāte, 2017, 73 lpp. ISBN 9789934556258.

31. *Korejiešu valoda latviešiem*. 1. Galv. red. Čojs Gvondžins; tulk. Līga Tarvide; lit. red. Gīta Bērziņa. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 184 lpp. + 1 CD (52 MP3 datnes) ISBN 9789984182334.
32. *Latviešu valodas rokasgrāmata* [tiešsaiste]. Zin. vad. un red. *Dr. habil. philol.* Ilga Jansone, *Dr. philol.* Anna Vulāne. Autori: Ilze Auziņa, Normunds Dzintars, Anita Helviga, Ilga Jansone, Diāna Laiveniece, Svetlana Polkovņikova, Gunta Smiltnece, Daiga Straupeniece, Arvils Šalme, Vilma Šaudiņa, Anna Vulāne. Rec.: Ieva Ozola, Daina Nītiņa, Elita Stikute, Linda Lauze, Dzintra Paegle, Aina Sprinģe. (Daudzfunkcionāls informatīvi praktisks elektronisks līdzeklis, lingvistisks uzziņu un mācību materiāls.) [skatīts 12.11.2018.]. Pieejams: <http://valodasrokasgramata.lv/>
33. *Latvija un latvieši*. Akadēmiskie raksti divos sējumos. 1. sējums. Redkolēģijas priekšsēdētājs *Dr. habil. chem., Dr. hist. h. c.* Jānis Stradiņš; lit. red: Gīta Bērziņa, Sanda Rapa, Anita Rudziša, Ināra Stašulāne, Jana Taperte; tulk. Dace Strelēvica-Ošiņa; bibliogrāfes: Dagnija Ivbule, Lolīta Lāce, Inguna Milgrāve. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, [2018], 864 lpp. ISBN 9789934851599.
34. *Latvija un latvieši*. Akadēmiskie raksti divos sējumos. 2. sējums. Redkolēģijas priekšsēdētājs *Dr. habil. chem., Dr. hist. h. c.* Jānis Stradiņš; lit. red: Gīta Bērziņa, Sanda Rapa, Anita Rudziša, Ināra Stašulāne, Jana Taperte; bibliogrāfes: Dagnija Ivbule, Lolīta Lāce, Inguna Milgrāve. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, [2018], 736 lpp. ISBN 9789934851599.
35. *Latvijas vietvārdu vārdnīca*. Saba-Sēža-. Sast. Laimute Balode (*Saba-„Saušķu-“), Dzintra Hirša (Saūta-„Sēža-“); iekļauti arī materiāli no Jāņa Endzelina manuskripta. Atb. red. Renāte Siliņa-Piņķe, Anta Trumpa, Sanda Rapa; rec. *Dr. philol.* Lembits Vaba, *Dr. philol.* Anna Vulāne. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2017, LXXXII, 382 lpp. ISBN 9789984742946.
36. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa. Sociālās un humanitārās zinātnes. (Letonikas 7. kongresa materiāli) 71. sēj., Nr. 4. Galv. red. Raita Karnīte. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2017, 96 lpp. ISSN 1407-0081.
37. *Liezēres pagasta vietvārdi*. Biedrība „Ozols un zīle”, projekts „Vietvārdu talka Liezērē” [Ozoli, Madonas novads] : Biedrība „Ozols un zīle”, 2017, 185 lpp. ISBN 9789934194061.
38. Ligers, Z. *Vāciski-latviska un latviski-vāciska kaŗavīra vārdnīca: lietošanai frontē* [tiešsaiste]. [Alūksne] : [Eraksti], [2017] [skatīts 12.11.2018.]. Pieejams: <http://www.eraksti.lv>
39. *Linguistica Lettica*, 25. [laid.] Latviešu valodas institūta žurnāls. Atb. red. Ilga Jansone. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2017, 446 lpp. ISSN 1407-1932.
40. *Littera Scripta*, [Nr.] 9. Jauno filologu rakstu krājums = *Littera Scripta*, [№] 9. Сборник научных трудов молодых филологов [tiešsaiste]. Krājuma sast. un red. *Dr. philol.* Tatjana Bariņņikova, *Dr. philol.* Rozanna Kurpniece. Latvijas Universitāte, Rusistikas centrs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 105 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. ISBN 9789934182532. Pieejams: <https://www.lu.lv/apgads/katalogs/humanitaras-zinatnes/>
41. *Lībieši = Līvlizt*. Autori: biedrība *Līvō Kultūr sidām* (Lībiešu kultūras centrs: Gundega Blumberga, Renāte Blumberga, Baiba Damberga, Valts Ernštreits). [Rīga] : Līvu (lībiešu) savienība „Līvōd It”, [2018], 48 lpp. ISBN 9789984936369.

42. Līdaka, J. *Kur pazūd garumzīmes? Praktiski materiāli patskaņu jaukšanas novēršanai*. 1. grāmata. Rec. Sarmīte Tūbele. Rīga : RaKa, [2018], 102 lpp. ISBN 9789984463896.
43. Līdaka, J. *Mēs esam divskaņi! Praktiski materiāli – kā atšķirt divskaņus au, ai, ie, ei, ui, o*. [90 uzdevumi] Rec. *Dr. paed.* profesore Sarmīte Tūbele. Rīga : MD Creative, [2018], 80 lpp. ISBN 9789934195297.
44. Losberga, I., Marševska, I., Auziņa, U. *Mācību un pārbaudes uzdevumi 5–6 gadus veciem diasporas bērniem* [tiešsaiste]. Red. I. Nagle. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018 [skatīts 12.11.2018.]. (Digitāls mācību materiāls.) Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/images/speles/digitals-macibu-materials-macibu-un-parbaudes-uzdevumi-5-6-gadus-veciem-diasporas-skoleniem/>
45. Markus, D. *Prognozējamā neprognozējamība: bērnu valoda Latvijā = Predictable Unpredictability: Children's Language in Latvia*. Zinātniska monogrāfija. Rec. *Dr. philol.* Anna Vulāne, *PhD* Dzintra Bonda, *Dr. psych.* Hanss Šarls; lit. red. Agita Kazakeviča, Dite Liepa (latv. val.), Guntars Dreijers (angļu val.). Rīga : Zinātne, 2018, 208 lpp. ISBN 9789934549588.
46. Mežs, I. *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos*. *Latgale*. Priekšvārdu autori: Ilmārs Mežs, Muntis Auns, Otilija Kovajevska, Anna StafECKa. Zin. red. Anna StafECKa; rec. *Dr. philol.* Igors Koškins, *Dr. philol.* Pēters Pells. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2017, 343 lpp. ISBN 9789984829494.
47. *Nacionālās identitātes sociolingvistiskie aspekti = Sociolinguistic Aspects of National Identity*. Rakstu krājums. Zin. red. Ina Druviete; rec. Regīna Kvašīte, Dite Liepa, Ilze Oļehnoviča. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2018, 352 lpp. ISBN 9789934580000.
48. Neimane, G. *Spēles un uzdevumi latviešu valodas apguvei*. Mācību materiāli darbam ar diasporas skolēniem [tiešsaiste]. Red. Skaidrīte Ivaniška. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2017, 138 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/diasporai-un-imigrantiem#tab5>
49. *No Apukalna veroties: Alūksnes puses malēnieši senāk un tagad*. Sast. Sandra Jankovska; red. Sarmīte Balode. Jaunlaicenes muižas muzejs. Rīga : Izdevniecība „Sava grāmata”, 2018, 330 lpp, pielikumā 1 CD. ISBN 9789934552946.
50. Noriņa, R. *Vidzemes lībiešu dzimtas: Bisnieki, Hirši, Priediņi, Martinsoni* : no 18. gs. līdz mūsu dienām. Lit. red. Ieva Jansone; angļu teksta red. Regīna Jozauska; vācu teksta red. Agris Timuška. Letonikas bibliotēka. Rīga : Zinātne, [2018] 230, [2] lpp. + 1 CD. ISBN 9789934549465.
51. *No Sventājas līdz Ancei*. Latviešu izloknes Rietumkurzemes piekrastē 20. gs. beigās/21. gs. [tiešsaiste]. Sast. Liene Markus-Narvila; zin. red. Benita Laumane; rec. Ieva Ozola, Edmunds Trumpa. Liepājas Universitāte. Kurzemes Humanitārais institūts. Liepāja : Liepājas Universitāte, 2018, 238 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. Tiešsaistes resurss. ISBN 9789934569432. Pieejams LNB digitālajā bibliotēkā: <http://dom.lnb.lv/data/obj/571526.html>
52. *Onomastica Lettica*. Zinātnisko rakstu krājums. 5. laidziens. Atb. red. Sanda Rapa; rec. Dzintra Hirša, Lembits Vaba. Onīmu sarakstu veidotājas Ilze Štrausa, Anta Trumpa; lit. red. Gunita Arnava, Sanda Rapa, Ilze Štrausa, Jana Taperte. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2018, 295 lpp. ISBN 9789984742939.

53. Paikens, P. *Rīku kopa latviešu valodas semantikas analīzei*. Promocijas darba kopsavilkums datorzinātņu doktora (*Dr. sc. comp.*) zinātniskā grāda iegūšanai datorzinātnes nozares datoru un sistēmu programmatūras apakšnozarē = *Latvian Semantic Parsing Toolchain*. Summary of Doctoral Thesis submitted for the degree of *Dr. sc. comp.*, field: computer science, subfield: software and systems engineering. Zin. vad. *Dr. sc. comp.* Guntis Bārzdiņš; rec.: *Dr. sc. comp.* Kārlis Čerāns, *Dr. sc. comp.* Tomas Krilavičius, *Dr. cogn. sci.* Eduard Barbu. Latvijas Universitāte, Datorikas fakultāte. Rīga : Latvijas Universitāte, 2017, 122 lpp. ISBN 9789934182822.
54. Pamiljane, L., Hitrova, I., Bernāne, J. *Mācāmies latviešu valodu : 10–12 gadi* [tiešsaiste]. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018 [skatīts 12.11.2018.]. (Digitāls mācību materiāls bēgļiem un patvēruma meklētājiem.) Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/diasporai-un-imigrantiem#tab3>
55. *Parīzes Universitātes doktors, Austrālijas Humanitāro zinātņu akadēmijas loceklis, Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis, Latvijas Universitātes Goda doktors, Dienvidaustrālijas Flindersa Universitātes emeritētais profesors Trevors Gārts Fennels : biobibliogrāfija = Doctor of the University of Paris, Fellow of the Australian Academy of the Humanities, Foreign Member of the Latvian Academy of Sciences, Doctor Honoris Causa of the University of Latvia, Professor Emeritus, Flinders University of South Australia Trevor Garth Fennell : biobibliography*. Sast. Venta Kocere; bibliogrāfijas sast. Dagnija Ivbule; lit. red. Ieva Jansone. T. G. Fennela tekstus latviešu valodā tulk. Pēteris Vanags, priekšvārdu angļu val. tulk. Edite Muižniece. Latvijas zinātnieki. Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka. Rīga : Zinātne, 2018, 400 lpp., 32 nenumur. lpp. ielimes. ISBN 9789934549540.
56. Petre, B. *Olafa Gūtmaņa dzejas vārdi : lietvārdi*. Rec. Ieva Zuicena, Linda Zulmane. Liepājas Universitāte, Kurzemes Humanitārais institūts. Liepāja : LiePA, 2018, 760 lpp. ISBN 978-9934-569-27-2.
57. *Piemares Jaudis un likteņi*. Rakstu krājums. Nr. 2. Atb. red. Ieva Ozola. Liepājas Universitāte. Liepāja : Liepājas Universitāte, 2017, 249 lpp. ISBN 9789934569241.
58. Putene, K. *Mācību materiāls darbam ar skolēniem diasporā* [tiešsaiste]. Red. Skaidrite Ivanišaka. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2017, 123 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/diasporai-un-imigrantiem#tab5>
59. Putre, I. (sast.) *Latviešu tautas pasakas latviski un krieviski: lasi un mācies! = Латышские народные сказки на латышском и русском языке: читай и учись!* Tulk. Jana Boikova. Rīga : Zvaigzne ABC, [2018] 15 lpp. bez Nr. ISBN 9789934044588.
60. *Res Latvienses. IV. Semantika. Sintakse. Valodas kultūra. Inta Freimane. Scriptum festivum = Res Latvienses. Semantics. Syntax. Language standardization. Inta Freimane. Scriptum festivum* [tiešsaiste]. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas raksti. Sast. un red. Andra Kalnača, Ilze Lokmane. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 212 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. ISSN 22560262, ISBN 9789934182679. Pieejams: <https://www.lu.lv/apgads/elektroniskie-izdevumi/>
61. Ruberte, I. *Senvārdu vārdnīca*. Rīga : Zvaigzne ABC, [2018], 127 lpp. ISBN 9789934002373.
62. Sarma, I., Ābola, S. *Latviešu valoda studentiem*. Lasīšanas tekstu un uzdevumu krājums. 1. Red. Sanita Lazdiņa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2017, 194 lpp. ISBN 9789984829425.

63. Straupeniece, D. *Latviešu valoda Lietuvā – Būtiņģē un Sventājā*. [Monogrāfija.] Rec. Alvids Butkus, Ilmārs Mežs. Liepājas Universitāte, Kurzemes Humanitārais institūts. Liepāja : LiePA, 2018, 232 lpp. ISBN 9789934569258.
64. Šaltāne, A., Asare, B., Pelcmane, I. *Mācāmies latviešu valodu : 13–14 gadi* [tiešsaiste]. Red. Anta Lazareva. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018. [skatīts 12.11.2018.]. (Digitāls mācību materiāls bēgļiem un patvēruma meklētājiem.) Pieejams: <https://valoda.lv/games/macamies-latviesu-valodu-13-14-gadi/>
65. Šaltāne, A., Asare, B., Pelcmane, I. *Latvija laikā un telpā. Pilsētas : 12–14 gadi* [tiešsaiste]. Red. Santa Kazāka. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018 [skatīts 12.11.2018.]. (Digitāls mācību materiāls diasporas skolēniem.) Pieejams: http://maciunmacies.valoda.lv/images/speles/Latvija_laika_un_telpa_2018/
66. Tomme-Jukēvica, I. *Bilingvālo rusofono pirmsskolas vecuma bērnu latviešu runas specifika*. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības nozares lietišķās valodniecības apakšnozarē = *The Latvian Speech Specifics of the Russophone Bilingual Preschoolers*. Summary of Doctoral Degree in Linguistics, Subfield: Applied Linguistics. Zin. vad. *Dr. philol.* Anna Vulāne; rec. Dace Markus, Sanita Lazdiņa, Marina Platonova. Ventspils Augstskola, Tulkošanas studiju fakultāte. Ventspils : [Ventspils Augstskola], 2018, 79 lpp. ISBN nav.
67. Tropa, I. *Saklausām skaņas vārdā*. Rīga : RaKa, [2018], 50 lpp., 4 lpp. piel. ISBN 9789984463902.
68. Vallenberga, I. *Radošā rakstīšana diasporas skolās: romāns „Nams“*. Mācību līdzeklis 10–16 gadus veciem diasporas skolēniem [tiešsaiste]. [Darba lapas.] Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2017 [skatīts 12.11.2018.]. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/diasporai-un-imigrantiem#tab5>
69. *Valoda – 2017. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. XXVII Zinātnisko rakstu krājums = Proceedings of Scientific Readings XXVII [tiešsaiste]. Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils Universitāte, Humanitārā fakultāte. Daugavpils : DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2017, 264 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. ISSN 1691-6042, ISBN 9789984148298. Pieejams: <https://du.lv/zinatne-un-petnieciba/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>
70. *Valoda: nozīme un forma 8. Valodas gramatiskās un leksiskās sistēmas variatīvs = Language: Meaning and Form 8. Grammatical and lexical variance in language system* [tiešsaiste]. LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras rakstu krājums. Sast. un red. Andra Kalnača, Ilze Lokmane. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 264 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. ISSN 2255-9256, e-ISSN 2256-0602, ISBN 9789934182709. Pieejams: <https://www.lu.lv/apgads/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/valoda-nozime-un-forma/>
71. *Valodas konsultācijas: elektroniskā datubāze* [tiešsaiste]. [Apkopotas atbildes uz aktuāliem jautājumiem par latviešu valodas pareizrunu un pareizrakstību, gramatiku un leksiku, stilistiku un valodas kultūru.] [Rīga] : Latviešu valodas aģentūra, [2017] [skatīts 12.11.2018.]. UDK 811.174:004.65. Elektroniska datubāze. Pieejams: <http://www.valodaskonsultacijas.lv/>

72. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 13. Atb. red. Anna Vulāne. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2018, 192 lpp. ISSN 1691-273X.
73. *Valodniecība un tulkojumzinātne*. Recenziju žurnāls. Nr. 1 [tiešsaiste]. Atb. red. Egita Proveja. Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultāte, Latvijas Lietišķās valodniecības asociācija. Ventspils : Ventspils Augstskola, 2017, 96 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. ISBN 9789984648682. Pieejams LNB digitālajā bibliotēkā: <https://academia.lndb.lv/249-2/>
74. *Valodu apguve: problēmas un perspektīva*. Zinātnisko rakstu krājums = *Language Acquisition: Problems and Perspectives*. Conference proceedings. XIII/XIV [13/14] Atb. red. Diāna Laiveniece; lit. red. Anita Helviga (latv. val.), Rita Grāvelsiņa (angļu val.). Liepājas Universitāte. Liepāja : LiePA, 2018, 190 lpp.
75. *Valsts valodas komisijas raksti*. 9. sējums „Reformācija un valoda”. *Dr. phil.* Valda Tēraudkalna un *Dr. habil. philol.* Andreja Veisberga redakcijā. Red. Ieva Jansone (latv. val.), Regina Jozauska (angļu val.). Rīga : Zinātne, [2018], 126 lpp. ISBN 9789934549632.
76. *Vārds un tā pētišanas aspekti*. Rakstu krājums 21 (1/2). Atb. red. Gunta Smiltneiece un Linda Lauze. I daļa „Fonētika, gramatika, leksika, stilistika. Vārda diahroniskais un areālais aspekts”. II daļa „Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas jautājumi”. Liepāja : LiePA, 2017, 284 lpp. ISSN 1407-4737.
77. Vulāne, A., Dundure, V., Matisāne, V. *Olūteņš*. Latgališu rokstu volūda 4. klasei. Metodiskie noteikumi [tiešsaiste]. Rec. *Dr. philol.* Anna Stafecka, *Dr. paed.* Elita Stikute. [Rīga] : [Latgališu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija], 2017, 143 lpp. [skatīts 12.11.2018.]. ISBN 9789934194214. Tiešsaistes resurss (74 lpp.). Pieejams: https://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/olutens_4kl_met_%20ieteikumi.pdf
78. *Zinātniskā rakstīšana un pētījumu rezultātu izplatīšana*. Kristīnes Mārtinsones un Anitas Piperes zinātniskajā redakcijā. Autori: Uldis Berķis, Maija Dambrova, Inese Gobiņa, Kristīne Mārtinsone, Ivans Jānis Mihailovs, Anita Pipere, Signe Riekstiņa, Inta Rozenvalde, Daiga Spila, Kristīne Šneidere, Justīne Viķe, Inga Znotiņa. Rec. *PhD* Daiga Kamerāde, *Dr. habil. oec.* Baiba Rivža, *Dr. biol.* Dace Tirzīte; lit. red. Inta Rozenvalde. Rīga : Rīgas Stradiņa universitāte, 2018, 301 lpp. ISBN 9789934563386.
79. Znotiņa, I. *Otrās Baltu valodas apguvēju korpus: izveides metodoloģija un lietojuma iespējas*. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares lietišķās valodniecības apakšnozarē = *Learner Corpus of the Second Baltic Language: Methodology of Creation and Usage Possibilities*. Summary of Doctoral Thesis Submitted for the Conferment of the Doctoral Degree in Philology : Linguistics Subfield: Applied Linguistics. Darba zin. vad. *Dr. philol.* Ilze Auziņa; rec. *Dr. paed.* Diāna Laiveniece, *Dr. philol.* Anta Trumpa, *Dr. hum.* Egle Žilinskaite-Šinkūniene (*Eglē Žilinskaite-Šinkūniene*). Liepājas Universitāte. Liepāja : Liepājas Universitāte, LiePA, 2018, 58 lpp. ISBN 9789934569302.

Sagatavojusi
Marita Silkāne

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Māris BALTIŅŠ

Dr. habil. med., Valsts valodas centra direktors

Laimute BALODE

Dr. philol., Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vadošā pētniece, Helsinku Universitātes asociētā profesore

Ingrīda BĒRZIŅA

Bc. iur., Valsts valodas centra Valodas kontroles departamenta vadītāja, direktora vietniece

Līva BRICE

Dr. sc. comm., Latvijas Universitātes docente

Ilga JANSONE

Dr. habil. philol., Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vadošā pētniece, direktore

Dite LIEPA

Dr. philol., Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta pētniece

Ilze LOKMANE

Dr. philol., Latvijas Universitātes asociētā profesore

Ilmārs MEŽS

Dr. hist., Starptautiskās migrācijas organizācijas Rīgas biroja vadītājs

Gunta NEŠPORE-BĒRZKALNE

Mg. hum., Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta pētniece

Dzintra PAEGLE

Dr. philol., latviešu valodas filoloģe, mācību grāmatu autore

Mairita PURVIŅA

Mg. hum., Latviešu valodas aģentūras lingviste

Baiba SAULĪTE

Dr. philol., Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas
institūta pētniece

Marita SILKĀNE

Mg. hum., Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta
zinātniskā asistente

Ingrīda SJOMKĀNE

Mg. hum., Latviešu valodas aģentūras lingviste

Ilva SKULTE

Dr. philol., Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas fakultātes
asociētā profesore

Vita STRAUTNIECE

Mg. geogr., Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras
Kartogrāfijas departamenta Toponīmikas laboratorijas vadītāja

Agris TIMUŠKA

Dr. philol., Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta pētnieks,
Valsts valodas centra galvenais lingvists

Pēteris VANAGS

Dr. habil. philol., Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes
profesors, Stokholmas Universitātes Baltu valodu profesors

Elīna VEINBERGA

Dr. art., Latvijas Kultūras akadēmijas docente

Evelīna ZILGALVE

Mg. hum., Latviešu valodas aģentūras galvenā lingviste

Latviešu valodas aģentūras Valodas attīstības daļa:

- konsultē pareizrakstības, pareizrūnas, gramatikas, leksikas un valodas stila jautājumos;
- sniedz atzinumus par personvārdu atveidi, pareizrakstību un identitāti;
- dod slēdzienus par konkrētiem valodas vienību lietojumiem un tekstiem.

Sīkāku informāciju sk. Latviešu valodas aģentūras mājaslapā
www.valoda.lv

**Latviešu valodas aģentūra.
Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi.
Populārzinātnisku rakstu krājums, 2019**

Latviešu valodas aģentūra
Lāčplēša iela 35–5, Rīga, LV-1011
www.valoda.lv

iespiests SIA „Jelgavas tipogrāfija”

Latviešu valodas aģentūra

ISSN 1691-273X

95

9 771691 273004

Nr. 14/2019